

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR

NYELVTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

KOMMUNIKÁCIÓ PHD PROGRAM

DEMETER MÁRTON

A JEL, A KÉP ÉS AZ IKON

AZ IKONTEOLÓGIA PTC SZERINTI ELÉRHETŐVÉ TÉTELÉNEK MEGALAPOZÁSA

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

2011

DEMETER MÁRTON

A JEL, A KÉP ÉS AZ IKON

AZ IKONTEOLÓGIA PTC SZERINTI ELÉRHETŐVÉ TÉTELÉNEK MEGALAPOZÁSA

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

TÉMAVEZETŐ: HORÁNYI ÖZSÉB

EGYETEMI TANÁR

2011

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM BŐLCÉSÉZETTUDOMÁNYI KAR

NYELVTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

KOMMUNIKÁCIÓ PHD PROGRAM

PROLEGOMENA

Nagyböjt első vasárnapjának - másképp: az orthodoxia vasárnapjának – előestéjén az Orthodox Egyház templomaiban az alábbi szavak hangzanak fel:

Ki isteni természeted szerint leírhatatlan vagy, óh Uralkodó, napjainkban testet öltvén leírható lettél; mert a test felvételével elvállaltad annak minden tulajdonságát. Ezért arcodnak képmását ábrázolva, Tereád vonatkoztatva csókoljuk azt, a Te szeretetedhez fölemelkedve, és a gyógyulás kegyelmét merítjük belőle, követve az apostolok istenes hagyományait.¹

Talán nem túlzás azt mondani, hogy ebben a diszkusszióban minden mondat e fenti állítással függ össze, s ha ezt az olvasó a dolgozat elolvasását követően konfirmálja, úgy a szerző szándéka megvalósultnak tekinthető.

¹ Nagyböjt első vasárnapja, szombat esti istentisztelet, Triódion sztechirái, 6. hang.
<http://magyarorthodoxia.org/page/4/5/10.aspx>

TARTALOMJEGYZÉK

- 0.** **BEVEZETÉS**
- 0.1.** **A diszkusszió kiindulópontjai**
 - 0.1.1. Az állíthatóságról és a dogmáról
 - 0.1.2. A diszkusszió céljairól
 - 0.1.3. A diszkusszióban képviselt elvek hagyományba ágyazottságáról
- 0.2.** **A diszkusszióban alkalmazott módszerekről**
 - 0.2.1. Az <analízis> logikai szerkezetéről
 - 0.2.2. Az analízis fajtáiról
- 0.3.** **A diszkusszió hipotéziseiről**
 - 0.3.1. *H1*
 - 0.3.1.1. A <jel> és a <kép> kategóriák analíziséről
 - 0.3.1.2. A képi reprezentációk ismeretelméleti státuszáról
 - 0.3.1.2.2. A képi reprezentáció ismeretelméleti vonatkozásainak egy példánya: gráfelméleti modell a PTC interlingva szignifikációról szóló állításairól
 - 0.3.2. *H2*
 - 0.3.2.1. Az [ikon] és a [szimbólum] kifejezésekről a görög nyelvben
 - 0.3.2.2. Az [ikon] és a [szimbólum] kifejezések peirceiánus használatáról
 - 0.3.2.3. Az ikonokról szóló orthodox tanítás analíziséről
- 1.** **H1 (HIPOTÉZIS 1 ÉS DISZKUSSZIÓJA)**

H1 A PTC, mint notációs rendszer, alkalmas arra, hogy a képekkel kapcsolatos szemiotikai irodalom, illetve az analitikus orientáltságú, képekre fókuszáló konceptuális analízis szövegeinek interlingvájául szolgáljon.

 - 1.0.** **A notációs rendszerről**
 - 1.0.1. A notációs rendszerek szintaktikai követelményeiről
 - 1.0.2. A notációs rendszerek szemantikai követelményeiről
 - 1.1.** **A PTC, mint notációs rendszer**
 - 1.1.1. A PTC bevezetése
 - 1.1.1.1. A PTC alapkategóriái
 - 1.1.1.2. További speciális szimbólumok
 - 1.1.2. Szignifikációs módok a PTC -ben
 - 1.1.2.3. A modális szemantika interpretációiról

1.1.3. A fordítások extenzionális és intenzionális kritériumairól

1.2. A <jel> explikatív analízise

1.2.0. A <jel> logikai szerkezetéről

1.2.1. Szemiotikai szövegek explikációja

1.2.11. A <jel> konstituensei: összegzés

1.3. A <kép> explikatív analízise

1.3.1. A <kép> logikai szerkezetéről

1.3.3. Explikációk a képi analízis területéről

1.3.12. A <jel> és a <kép> elemzésekor szükségszerűen felmerülő relációkról

1.4. A PTC egy gráfelméleti modelljének lehetősége és ismeretelméleti státusza

1.4.1. A vizualizációról

1.4.1.1. Az ikonikus logikai rendszerekről

1.5.1. A modell felépítése

1.5.1.1. Megszorítások

1.5.2. Alapvetések

1.5.3. A modell bevezetése, mint konnektív analízis

1.5.3.3. A gráfelméleti modell jelentőségéről

2. H2 (HIPOTÉZIS 2 ÉS DISZKUSSZIÓJA)

H2 *Ha az ikonteológia szövegei – a PTC-nek mint interlinguának a segítségével – képesek a szignifikáció és a participációként felfogott kommunikáció terminusaiban megszólalni, akkor ez azt jelenti, hogy a patrisztikus teológiának a Tökéletes Képmásra, vagyis az Atya Tökéletes Ikonjára, az Úr Jézus Krisztusra vonatkozó megállapításai e megszólalás mértékében a kommunikációtudományok felől közelítő ágens számára is elérhetővé válhatnak.*

2.1. Az analízis szükségességéről

2.1.1. A szemiotikai nyelvhasználatról

2.1.2. A vallástudományi nyelvhasználatról

2.1.3. A teológiai nyelvhasználatról

2.2. Az [εἰκὼν], az [εἰδῶλον], és a [σύμβολον] lexémák szemantikája és használata a görög nyelvben : analízis

2.2.1.1. Az analízis keretéről

2.2.1.2. Az [Εἰκὼν] és az [εἰδῶλον] analízise

2.2.1.3. Az analízis eredményéről: {εἰδῶλον}

2.2.1.4. Az analízis eredményéről: {Εἰκὼν}

2.2.1.5. Εἰδῶλον vs Εἰκὼν: az ágens szerepéről

2.2.1.6. A [σύμβολον] analízise

2.2.1.7. Az analízis eredményéről: {σύμβολον}

2.2.1.8. A [σύμβολον] használatáról e diskusszióban

2.2.2. **Az [ikon] és a [szimbólum] peirceiánus értelmezése**

2.2.2.1. Peirce ikon-fogalmáról

2.2.2.2. Peirce ikon-fogalmának analízise

2.2.3.1. Peirce szimbólum-fogalmáról

2.2.3.2. Peirce szimbólum-fogalmának analízise

3. **AZ <IKON> -RÓL SZÓLÓ ORTHODOX TANÍTÁS ELÉRHETŐVÉ TÉTELE A PTC SZERINT**

3.1. **Az Ikonról szóló tanítás pozicionálása**

3.1.2.1. Az Ikon, mint jel

3.1.2.2. Az Ikon, mint kép

3.1.2.3. Az Ikont specifikáló tulajdonságok

3.1.2.4. Peirce kapcsolódó ikon-fogalmai

3.1.2.5. Az Ikonra jellemző relációkról

3.2. **Az Ikon analízise néhány problémán keresztül**

3.2.1. Arról, ami Ikon – és arról, ami nem az

3.2.2. Az Ikon szignifikátumáról

3.2.3. Extenzionális és intenzionális olvasatok

3.2.4. Az Ikonnal kapcsolatban felmerülő azonossági állításokról

3.2.5. A tisztelet és az imádás, mint képaktusok

3.2.6. Az ajtó ablaka

4. **ÖSSZEFOGLALÁS ÉS ZÁRSZÓ**

5. **FÜGGELÉK**

5.1. A diskusszióban alkalmazott szimbólumok

5.2. Redundanciaszabályok

5.3. Eljárások

5.4. Behelyettesítési szabály

6. **BIBLIOGRÁFIA**

0. BEVEZETÉS

Ez a diszkusszió az ikonteológia dogmatikájának egy lehetséges kifejtésére vállalkozik, mégpedig egy olyan leíró nyelven, amely a kommunikációról való gondolkodás terepén érvényesként van posztulálva.

0.1. A diszkusszió kiindulópontjai

0.1.1. Az állíthatóságról és a dogmáról

A [dogma] kifejezést a dolgozat pozitív értelemben használja, ami annyit tesz, hogy a dogma az állíthatóság - tudniillik az igazság kimondhatóságának – alapja: *valamilyen* dogmát minden állítás² előfeltételez. A dogmát (pontosabban: teológiai állítások egy

² A [propozíció] és az [állítás] terminusokat gyakran szinonimaként kezelik, és mindkettőt megkülönböztetik a [mondat]–tól. Az állítások és a proposíciók közti különbséget a logikai pozitivisták dolgozták ki. E szerint minden jelentésteli mondat állítás, de nem minden jelentésteli mondat proposíció (vagyis a proposíció ebben az értelemben szűkebb kategória, mint az állítás). A jelentésteli mondatok ugyanis lehetnek értelmesek vagy értelmetlenek, a proposíciók ugyanakkor csak értelmes és jelentésteli mondatokat nevezhetünk proposícióknak. Tehát a proposíció számukra – a verifikációs teóriával összhangban – nem más, mint az értelmes állítás. A Frege által a Fogalomírásban (1879) kifejlesztett jelölésmód szerint az [állítás]–t megítélhető tartalomként kell érteni, melyet a modern logikai nyelv állításnak vagy kijelentésnek nevez. Ezt megkülönböztette az [ítélet]–től, amely a megítélhető tartalom igazságának felismerését jelenti. Ez a megkülönböztetés a Frege előtti logikában hiányzott, ő azonban a Fogalomírás 2. §-ban világosan kimondja, hogy ítéletet mindig ítéletjellel fejezünk ki; ha az ítéletjelről elhagyjuk a függőleges vonalat, ez az ítélet pusztán fogalomkapcsolattá változtatja, amelyről leírója nem nyilvánítja ki, hogy igaznak tekinti –e vagy sem. Tehát, ha például az „a különböző nemű mágneses pólusok vonzzák egymást” ítélet fogalomkapcsolattá alakul, akkor az pusztán a különböző nemű mágneses pólusok kölcsönös vonzásának gondolatát hivatott az olvasóban felidézni. Frege másik nagy érdeme, hogy az állítások vonatkozásában eltért attól a logikai hagyománytól, mely szerint az ítéleteket nem lehet adekvátnan ábrázolni a predikátum/argumentum megkülönböztetés nélkül. Frege felismerte, hogy e megkülönböztetés szükségtelen lehet, ti.: az alábbi állítások ugyanazon proposíciót fejezik ki (noha predikátum/argumentum szerkezetük ellentétes): (a): 'Plataénál a görögök legyőzték a perzsákat'; (b) 'Plataénál a perzsák legyőzettek a görögök által'. Frege tehát úgy tartotta, hogy a szubjektum és a predikátum megkülönböztetésének nincs helye ítéletábrázolásában. Megjegyzendő, hogy a Kneale 1987 – ben szereplő Frege –szövegekben (VIII. fejezet, ford.:Máté András) az állítás és az ítélet néhol szinonimaként használatos (Kneale 1987, 456) ; ezzel szemben az 1980–as Frege-fordítás (Ruzsa Imre) még határozott különbséget tesz állítás és ítélet között, és e szövegben az állítás épp a kijelentés szinonimája (Frege 1980, 25).

Érdemes megfontolni, hogy egy nyelvhasználó ágens miféle aktus(oka)t hajt(hat) végre a modális nyelv (vö.: 1.1.2.3.) használata során. Nyilvánvalónak látszik, hogy egy logikai nyelv állításokkal foglalkozik. Az állítás a nyelvfilozófiában és a logikában nem ugyanazt jelenti, mint a nyelvészetben, itt ugyanis az állítás valamely ágens aktusa azzal a céllal, hogy valamit közöljön. Például két ágens (vagy ugyanazon ágens más szituációkban, időpontokban stb.) használhatja ugyanazt a kijelentő mondatot különböző állítások megtételére, és fordítva, tehát az is elképzelhető, hogy ugyanarra az állításra két különböző kijelentő mondatot használ. Sőt, előfordul, hogy egy kijelentő mondat valójában nem állítás: ilyen például a színjátszás, vagy a másoktól való idézés esete. Látható, hogy a logikában és a nyelvfilozófiában az {állítás} fogalma különbözik egyrészt a nyelvészet által használt {mondat} és {megnyilatkozás} fogalmaktól (utóbbi a beszélt nyelv kategóriája), a nyelvészet állítás-fogalmától, valamint a kijelentéstől (vagy proposicionális tartalomtól) is. A {kijelentés} terminus ugyanis arra a proposicionális tartalomra utal, amelyet az állítás a világról közöl. M. Dummett (Dummett 2000) az állítás fogalmát az igazság fogalmának segítségével definiálja, és ebben Tarskit követi. „Egy állítás tartalmát az határozza meg” – írja, - „hogy helytállóságának mi a feltétele, ezt viszont azonosítjuk a mondat igazságának feltételével; egy állításról akkor tudjuk, hogy mit állítottak vele, ha tudjuk, hogy az állítás mely esetekben helytálló”. A T –sémát követi abban is, hogy megkülönbözteti egymástól a | Pista ül | igazságát

halmazát) a dolgozat olyan proposíció(k)ként kezeli, melyeket az Egyház, mint közösség evidensnek tekint. Meg kell jegyezni, hogy a dogma funkcionális értelemben nem különbözik a matematikai, logikai vagy szisztematikus filozófiai rendszerek *axióma*, illetve *posztulátum* elnevezésű proposíció-struktúráitól, melyek önevidensnek vagy intuitíve igaznak vannak tekintve egy adott tudományos közösségen belül.³

0.1.2. A diszkusszió céljairól

Ugyanezen okból a dogma egyben a diszkusszió érdeklődésének határa is, vagyis jelen dolgozatnak nem célja a dogmák igazságértékének megállapításán munkálkodni: ezek *igaznak* vannak tekintve. Következésképp a feladat a dogmák kifejtése során az igazságérték megőrzése.

0.1.3. A diszkusszióban képviselt elvek hagyományba ágyazottságáról

Ez a vállalkozás nem előzmény nélküli. A patrisztikus törekvések eredményeit szemlélve megfigyelhető, hogy egy dogma következményeként tekinthető állítás igazságértéke megmaradhat akkor is, ha a szóban forgó állítás egy más nyelvhasználathoz tartozó reprezentáció segítségével van kifejezve – így például ha a teológiai nyelvhasználatról a filozófiai nyelvhasználatra fordítatik le. Az egyházatyák célja alighanem az volt, hogy a dogmákat megismertetessék azokkal is, akik a teológiai nyelvhasználattal nem voltak tisztában, a neoplatonikus vagy az arisztotelianus filozófiai nyelvhasználattal viszont igen. Nagyon fontos az irány: az atyák nem a dogmákat kívánták filozófiai inspekciónak *alávetni*, hanem *explikálni* igyekeztek azokat – amennyire lehetséges – a kor filozófiai nyelvén. Ennek a közvetlen célon kívül egy járulékos előnye is volt, történetesen a meglévő filozófiai fogalmi rendszer finomodása, a deskripciók szabatosabbá válása, ahol pedig szükséges, új distinkciók bevezetése a filozófia konceptuális analízisébe.

a [Pista ül] mondat igazságától. Azonban elveti azt az igazságfogalmat, amely szerint egy fogalmat az tesz az igazság fogalmává, hogy a T-séma minden esetét kielégíti.

³ A [dogma], az [axióma] illetve a [posztulátum] kifejezés voltaképpen állítások preszuppozícióira utal, melyek szemantikai és pragmatikai megfontolások szerint is értelmezhetőek. A szemantikai elméletekben (vö.: STRAWSON 1950;1964) a preszuppozíció mint két, nyelvi mondat közti bináris reláció tételezett, és a mondatok szemantikus értékeinek megfelelően kezelendő. A preszuppozíció szemantikus definíciója tehát eképpen fogalmazható meg: egy B mondat szemantikusan preszupponál egy A mondatot, amennyiben a B mondat igazságértéke eldönti az A mondat igazságértékét. Amennyiben a preszuppozíció egy mondat szemantikai tulajdonsága, úgy a preszuppozíció az entailment egy alosztálya (P-entailment). A nem-preszuppozíciós entailmenteket klasszikus entailmenteknek (C-entailment) is nevezik. A pragmatikai elméletek ezzel szemben a preszuppozíciók vizsgálatakor nem mondatokból, hanem mondatokat használó ágensekből indulnak ki. Stalnaker szerint (STALNAKER 1974) a preszuppozíció definiálható bármely nyelvre való hivatkozás nélkül is, mert nem valamely mondat preszuppozícióról kell beszélni, hanem valamely beszélőnek a preszuppozícióról. Ebből a perspektívából a preszuppozíciók olyan proposíciók, melyeket egy beszélő adottnak tételez fel bizonyos körülmények között. Fontos felhívni a figyelmet arra a szociolingvisztikai tényre, hogy a pragmatikai értelemben vett preszuppozíciók szociális, kulturális tényezőktől is függnek, mert a mindenkori beszélők közös tudáskészlete (ezek implicit tartalma) kultúránként jelentősen eltérhet (DAVIES et al, 2004).

A jelen dolgozat e patrisztikus hagyományt alapul véve kívánja az ikonteológia megállapításait a kommunikációtudomány perspektívájából releváns módon elérhetővé tenni. Az [elérhetővé tenni]⁴ a gyakorlatban kétféleképp értelmezhető. Egyfelől lehetőség volna az ikonteológiát megalapozó állítások reprezentációinak többféle fordítására, a különböző kommunikációelméletek, szemiotikai iskolák⁵ tudományos nyelvhasználatainak megfelelően. Másfelől megkísérelhető, hogy egy erre alkalmas interlingva segítségével minden deskripcióhoz egyetlen, de a notációs rendszerekkel szembeni elvárásoknak megfelelő,⁶ vagyis *explicit* fordítás készüljön, és ezek – szintén az interlingva inherens tulajdonságaiból adódóan – szükség szerint különféle tudományos nyelvekre legyenek visszafordíthatóak. Ez a dolgozat ez utóbbi megoldást teszi stratégiájává.

0.2. A diszkusszióban alkalmazott módszerekről

A diszkusszió során működtetett eszközöket a dolgozat analitikusként koncipiálja, ahol az eszközök tekintetében érvényesített többes szám az analízis egymástól különböző módszereire utal.

0.2.1. Az <analízis> logikai szerkezetéről

Az analízis [A], mint komplex fogalom az (i) szerinti logikai szerkezettel rendelkezik:

- (i) A <<analizátor>; <analizandum>; <analizáns_i, analizáns_j...>>

⁴ Az e dolgozatban használatos zárójelek jelentését az 1.1.1. oldja fel. Itt elég annyit megemlíteni, hogy például a [lábjegyzet] esetében a szögletes zárójel a lábjegyzet terminus reprezentációjára, a {lábjegyzet} pedig jelentésére utal.

⁵ Nyilvánvaló, hogy a jelekkel kapcsolatos diskurzus tekintetében a kommunikációkutatás mellett más perspektívák rátekintése is szokásosnak nevezhető: ezek közül a legnyilvánvalóbb a szemiotikai. Ebből adódik e dolgozat azon törekvése, hogy vizsgálódásaikor a szemiotikai irodalom releváns állításait is tekintetbe vegye. Természetesen e vizsgálódás nem tekinti önmagát kimerítőnek, hiszen más elméleti perspektívák is igényt tarthatnak, sőt, igényt tartanak arra, hogy a szóban forgó jelenségekről diszkutáljanak, mint például a hermeneutika vagy a dekonstrukció.

⁶ A notációs rendszerek kifejlesztése voltaképp azt a célt szolgálná, hogy a *megértés* és a *félreértés* kategóriái pragmatikai megfontolások nélkül is kezelhetővé váljanak, pontosabban, a megértés a szintaktikai és szemantikai szabályok követéséből egyértelműen következzen, a félreértés pedig fel se merülhessen. (Vö.: MEY 2009., 786 – 789.)

ahol az analizandum az analizáns(okk)al az analízis következtében rendezett párként jelenik meg valamely analizátor számára.⁷ A (filozófiai) analízis fő módszere e rendezés megvalósításaként szentenciális parafrázisok rendelése az analizandumhoz, vagyis mondatokhoz tartozó átiratok képzése: az analízis voltaképpen fordítást jelent.

0.2.2. Az analízis fajtáiról

Az analízisnek magának, vagyis az egymáshoz rendelésnek többféle módja lehetséges.⁸

0.2.2.1. Az analízis reduktív $[A_R]$, amennyiben az analizáns (az analízist követően) kiküszöbölheti az analizandumot abból a deskripcióból, melynek (az analízist megelőzően) konstituense volt:

(ii.i) [deskripció _{α} <... analizandum...>]

(ii.ii) A_R << analizátor>; < analizandum>; < analizáns_i, analizáns_j...>>

(ii.iii) [deskripció _{β} <... analizáns_i, analizáns_j...>]

(ii.iv) {deskripció} _{α} \equiv {deskripció} _{β}

0.2.2.1.1. A reduktív analízis eljárása preszupponálhatja, hogy az analizánsként érvényesített fogalmak elemibbek, alapvetőbbek, mint az analizandum.⁹ Ez az előfeltevés azonban nem feltétlenül érvényesül. A reduktív analízis felfogható olyan törekvésnéppen is, melynek következményeképpen az analizandum és az analizánsok ugyanazon kognitív funkciók betöltésére képesek, miközben az analizánsok kiküszöbölnek valamely, az analizandum használatakor fellépő (általában tudományos vagy filozófiai) problémát.¹⁰

⁷ Ez a rendezettség általában konstatálásként van elgondolva, vagyis az analizátor az összefüggéseket felfedezi. Amennyiben az összefüggések konstituálva vannak, úgy célszerűbb analízis helyett definícióról beszélni, mely során a definiendumhoz egy definiátor definiens(ek)e)t rendel:
definíció <definiátor; definiendum; definiens>

⁸ Az itt felsorolt változatok a szűkebb értelemben vett analitikus hagyományon belül fordulnak elő. Természetesen a filozófiai analízis (pontosabban: az analízisként értett eljárások halmaza) ennél jóval szélesebb merítésű, elég csak Kant transzcendentális analízisére (KANT 1781) Husserl fenomenológiai analízisére (HUSSLER 1900,1901) vagy Heidegger ontológiai analízisére (HEIDEGGER 1927) gondolni.

⁹ Így értette az analízis eljárását például Carnap, Russell vagy a korai Wittgenstein. Az ekként értett reduktív analízis végső soron elemi egységekig (fogalmakig, propozíciókig) vezetne, melyek az adott rendszer primitívjei (hasonlóan a természettudományok analízisfogalmához). A kémiai analízis például a kémiai elem szintjéig tart, és nem feladata a fizikai primitívekre való redukció.

¹⁰ Ez utóbbi vélekedést képviseli például Quine (QUINE 1960), aki szerint ilyenkor valójában nem analízisről, hanem konstrukcióról van szó: az analizátor nem komplexumokat dekomponál, hanem mesterséges konstruktumokat hoz létre.

0.2.2.1.2. A reduktív analízis egy speciális esete az explikáció (CARNAP 1947). Az explikáció [E] során általában több explikandumhoz rendel az explikátor egyetlen explikánst¹¹ (irányultsága tehát épp ellentétes a – szűkebb értelemben vett – analízissel, amennyiben utóbbi általában egy analizandumhoz rendel több analizánst).

(iii) E «explikátor»; «explikandum_i, explikandum_j...»; «explikáns»

0.2.2.2. A logikai analízis [A_L] a reduktív analízis modusaival szemben nem „alapvetőbb szintekre” juttat, hanem egy kijelentés logikai formáját igyekszik feltárni.¹² Az analizánsok ez esetben egy logikai rendszer szótárának elemei, mint a (iv) esetében:

(iv.i) [deskripció_α «Minden kezdet nehéz»]

(iv.ii) [deskripció_β « $\forall x (Px \supset Qx)$ »]

(iv.iii) A_L «analizátor»; «analizandum»; «analizáns_i, analizáns_j...»

(iv.iv) {deskripció}_α ≡ {deskripció}_β

0.2.2.3. A konceptuális analízis [A_K] feladata a természetes nyelv mögötti logikai szerkezet felmutatása: elsősorban tehát a fogalmak alkotóelemeit és az ezen alkotóelemek között fennálló relációkat kutatja, valamint azon feltételeket, melyek közt egy fogalom alkalmazható (vagy épp nem alkalmazható) egy entitásra.¹³

0.2.2.4. A konnektív analízis [A_C] szerint az analízis feladata pusztán az, hogy megmagyarázza a fogalmakat és megmutassa a köztük lévő kapcsolatokat (STRAWSON 1992).¹⁴

0.2.3. Ez a diszkusszió a fenti analitikus módszerek közül többet is alkalmazni igyekszik: épp ezért minden tényleges analízis előtt megnevezi az alkalmazott analízis fajtáját,

¹¹ Így például Carnap a [szükségszerűen igaz], illetve az [analitikusan igaz] explikandumokhoz egyaránt az [L-igaz] explikátumot rendeli.

¹² A logikai analízis célját és eredményét illetően nyilvánvalóan különböző vélekedések képviseltetik magukat – még az analitikus filozófiai hagyományon belül is: elég csak összehasonlítani Carnap, a kései Wittgenstein vagy Ryle nézeteit (REDDING 2007, GLOCK 2008).

¹³ Konceptuális analízisre példa a RYLE 1949, valamint ZIFF 1960.

¹⁴ „„Let us abandon the notion of perfect simplicity in concepts; let us abandon even the notion that analysis must always be in the direction of greater simplicity. Let us imagine, instead, the model of an elaborate network, a system, of connected items, concepts, such that the function of each item, each concept, could, from the philosophical point of view, be properly understood only by grasping its connections with the others, its place in the system – perhaps better still, the picture of a set of interlocking systems of such a kind” (STRAWSON 1992;19).

valamint az analizandumot és az analizánsokat eredetileg tartalmazó szignifikációs rendszereket.¹⁵

0.3. A diszkusszió hipotéziseiről

A dolgozat két, egymással összefüggő hipotézis, a H1 és a H2 diszkusszióját prezentálja.

H1 *A PTC, mint notációs rendszer, alkalmas arra, hogy a jelekkel kapcsolatos szemiotikai irodalom, illetve az analitikus orientáltságú, képekre fókuszáló konceptuális analízis szövegeinek interlingvájául szolgáljon.*

H2 *Ha az ikonteológia szövegei – a PTC-nek mint interlingvának a segítségével – képesek a szignifikáció és a participációként felfogott kommunikáció terminusaiban megszólalni, akkor ez azt jelenti, hogy a patrisztikus teológiának a Tökéletes Képmásra, vagyis az Atya Tökéletes Ikonjára, az Úr Jézus Krisztusra vonatkozó megállapításai e megszólalás mértékében a kommunikációtudományok felől közelítő ágens számára is elérhetővé válhatnak.*

0.3.1. H1 diszkussziójáról

A H1 diszkussziója a «jel» és a «kép» kategóriák analízisét igyekszik megvalósítani.

0.3.1.1. A «jel» és a «kép» kategóriák analíziséről

Az analizánsok szimbólumszkémája mindkét kategória esetében a kommunikáció participációra alapozott felfogását képviselő elmélet szimbólumszkémájának egy paraméterezett változata, melyet a diszkusszió az analízisek megkezdése előtt prezentál. Az analizandumok a «jel» esetében szemiotikai szövegek, míg a «kép» esetében a képekre fókuszáló konceptuális analízis szövegei. Az analízis típusa mindkét esetben explikatív (vö.. 0.2.2.1.2).

0.3.1.2. A képi reprezentációk ismeretelméleti státuszáról

Az analízist követően a diszkusszió amellet érvel, hogy a képek ismeretelméleti státusza összemérhető a szimbolikus reprezentációs rendszerek ismeretelméleti státuszával.

¹⁵ Sem az analizandumnak, sem az analizánsnak nem kell (szűkebb értelemben vett) nyelvnek lennie: a szignifikációs rendszer alatt itt minden kommunikációra alkalmas, rekurzív konstruálható szimbólumosztályból álló szimbólumszkéma értendő (vö.: BLACK 1950;24-35).

0.3.1.2.1. A képek episztemikus státuszának elismerése vezeti a diszkussziót H2 fontosságának felismerésére, ugyanis az ikonteológia PTC-ben való explikációjának a szerző véleménye szerint a kommunikációkutatás szempontjából is jelentős ismeretelméleti hozadéka van.

0.3.1.2.2. Az ezt követő analízis funkciója kettős. Egyfelől konnektív analízisként (0.2.2.4) a PTC-ből származtatott, e diszkusszió szempontjából relevánsnak tekintett analizandumainak gráfelméleti analizánsait adja, s ennyiben gráfelméleti elérhetőséget biztosít a PTC-hez. Másfelől, mint ikonikus reprezentációs rendszer, példázza a diszkusszió ikonikusra vonatkoztatott ismeretelméleti alapállását.

0.3.2. H2 diszkussziójáról

H2 előkészítéseként az [ikon], illetve a [szimbólum] kifejezések analízisei következnek.

0.3.2.1. Az [εἰκών] és a [σύμβολον] kifejezések analízise során az analizandum a görög kifejezéseket tartalmazó szótárak szócikkeiből áll,¹⁶ az analizánsok pedig az analízist megelőzően bevezetett perspektíva szerint megszorított természetes magyar nyelv szerint állnak elő. Az analízis e formája voltaképpen konceptuális analízis (0.2.2.3).

0.3.2.2. Ezt követően az [ikon], illetve [szimbólum] kifejezések szemiotikai használatát vizsgáló analízis következik. Különösen az ikon kifejezés az, amely Peirce nyomán honosodott meg a szemiotikai gondolkodásban és kétségkívül e szerző koncipiálása tekinthető a legrészletesebbnek.¹⁷ A diszkusszióban prezentált analízis voltaképp mindkét terminus esetében kétszintű.

0.3.2.2.1. Az első szinten az analizandum Peirce ikonra, illetve szimbólumra vonatkozó meghatározásaiból kerül ki, az analizánsok pedig a természetes magyar nyelven íródnak: ez voltaképpen fordítás.

0.3.2.2.1. A második szinten a diszkusszió megpróbálkozik a definíciók soksága közti összefüggések feltárásával. Az analizandumot itt az első szint analizánsai konstituálják, az analizánsok pedig a PTC szerint kerülnek lejegyzésre. Az analízis e formája nem-reduktív logikai analízisnek tekinthető (0.2.2.2.).

¹⁶ E genetikus meghatározás támpontokat igyekeznek adni azon folyamat diszkussziójához, mely során e görög kifejezések nemzetközi vándorszóként több tudományos nyelvjáték lexikájába is bekerültek.

¹⁷ Természetesen a szimbólum kifejezés filozófiai és teológiai használata évezredek hagyományokra tekint vissza, sőt, maga a [semiotics] kifejezés is előfordul már Locke *Értekezésében* (HORÁNYI-SZÉPE 2005, 411). E diszkusszió azonban – felismerve önnön korlátait – nem kíván fogalomtörténeti monográfiaként funkcionálni.

0.3.2.3. A második hipotézis diskuszióját azon konnektív analízis zárja, melynek analizandumait ikonteológiai szempontból releváns szövegek, analizánsait pedig a PTC szimbólumszkémája szerint reprezentált szövegek adják.

1. H1 (HIPOTÉZIS 1 ÉS DISZKUZZIÓJA)

H1 *A PTC, mint notációs rendszer,¹⁸ alkalmas arra, hogy a jelekkel kapcsolatos szemiotikai irodalom, illetve az analitikus orientáltságú, képekre fókuszáló konceptuális analízis szövegeinek interlingvájául szolgáljon.*

1.0. A notációs rendszerről

A notációs rendszerrel kapcsolatos követelmények egy adott szimbólumszkéma¹⁹ szintaktikai és szemantikai tulajdonságaira vonatkoznak, és nem tartalmazzak utalást annak pragmatikájára. A pragmatikai vonatkozások figyelmen kívül hagyása a notációs rendszerek ideáltipikusságából fakad, amennyiben *pusztán* szintaktikai és szemantikai vezérléssel egyértelmű módon működtethetőként vannak tétélezve.²⁰

1.0.1. *A szintaktikai követelményekről* szólva elmondható, hogy a notációs rendszer atomi karakterekből áll, és olyan szabályokból, melyekkel az atomi karakterekből összetett karakterek konstruálhatók. A karakterek olyan absztrakt osztályok nevei, melyek elemei egymással felcserélhető jelölések.²¹ A notációs rendszertől elvárható, hogy az inskripciók cseréje ne járjon szintaktikai következménnyel. Nem feltétel, hogy egy osztályba való tartozás szükséges és elégséges feltételei megadhatók legyenek: azonban elvárható, hogy egy inskripció vagy egy U osztályhoz tartozzék, vagy sem, (harmadik lehetőség pedig nincs.) Maguk az inskripciók lehetnek atomiak (primitívek) – amennyiben nem tartalmazznak más inskripciókat –, illetve – minden más esetben – összetettek.

1.0.2. A notációs rendszerrel szemben támasztott legfontosabb *szemantikai* követelmény az *egyértelműség*. A notációs rendszer ezért arra hivatott, hogy kizárja a többértelmű inskripciókat (vagyis nem teszi lehetővé, hogy egyazon inskripciót többféle objektumra

¹⁸ Jelen dolgozat a PTC-t notációs rendszerként gondolja el. Ez az interpretáció ugyanakkor nem törekszik kizárólagosságra: a PTC-re másként is lehet tekinteni, vö.: HORÁNYI 2007,16.

¹⁹ Goodman szerint (GOODMAN 1984, kül. 4. fej.) minden szimbólumrendszer – mint amilyen például a magyar nyelv is – tulajdonképp szimbólumszkémából és referenciális szabályokból áll. A szimbólumszkéma karakterek osztályaiból áll, és azon szintaktikai szabályokból, melyek által az atomi karakterekből összetett karakterek képezhetők. A szimbólumszkéma Goodman szerint szintaktikai vezérlésű, szemben a szimbólumrendszerrel, amelyben a címkék és a referencia közt kölcsönösen egyértelmű *leképezés* (injekció) uralkodik, ez tehát szemantikai vezérlésű. A notációs rendszerrel szemben támasztható követelmények vizsgálatakor a fentiek alapján érdemes a szimbólumszkéma – és nem a szimbólumrendszer – tulajdonságait alapul venni.

²⁰ Lsd. a 3. lábjegyzetet.

²¹ A [jelölés] - Goodman szövegében: [mark] – a notációs rendszer legelemibb konstituense. A jelölések magukban foglalják az inskripciókat, melyekre előírás, hogy egy adott karakterhez tarozzanak. A peirce-i [type] így a [karakter]-nek, a token pedig az [inskripciónak] feleltethető meg. Az inskripciók halmaza a jelölések halmazának valódi részhalmaza, az egymással csereszabatos inskripciók halmaza pedig a karakterek halmazát adja. E lábjegyzetben megfogalmazott állítások tehát eképp formalizálhatók: {[jelölés]} = {[mark]}, tehát {jelölés} = {mark}, illetve {type} = {karakter} és {token} = {inskripció}.

lehesen alkalmazni). A notációs rendszerben kell lenniük olyan referenciaszabályoknak, amelyek lehetővé teszik annak eldöntését, hogy egy inskripció valamely objektumra alkalmazható-e, vagy sem.

1.1. A PTC mint notációs rendszer

A természetes nyelvek – például a zenei kottától eltérően – nem notációs rendszerek. Azon tudományos nyelvek, köztük a kommunikációkutatás nyelvei,²² melyek elsősorban a természetes nyelvre építenek, szintén nem tekinthetők notációs rendszernek.

Ezzel szemben a PTC a notációs rendszertől elvárható fogalmi tisztaságra és egyértelműsége törekszik. Az egyes karakterekhez rendelt definíciók lehetővé teszik, hogy azok inskripciói a PTC belső logikája szerint jelöljék objektumaikat (és így eloszlássák a mindennapi nyelv esetében fennálló, annak nem-notációs jellegéből fakadó poliszémiát, illetve a különböző kutatási programokban előforduló többértelműséget, ami abból adódik, hogy ugyanazon karakterhez más-más tudományos elméletek más-más jelentést rendelnek, vagy éppen fordítva). Röviden szólva: a PTC *terminus technicusai* és saját karakterei használatának elsajátítása után eloszlik a többértelműségből és ismerősségből fakadó referenciális homály. Az [ismerősség] kifejezés itt arra utal, hogy a természetes nyelv részét (is) képező kifejezések – márpedig a kommunikációkutatásban használatos kifejezések között ezek száma igen nagy, ilyen például: a [szimbólum], a [szimbolikus], a [jel], a [jelöl], a [jelent], a [kommunikáció] – legalább kétféle szempontból akadályozzák a notációs rendszertől megkövetelt explicit használatot. Egyrészt a nyelvhasználók anyanyelvi intuícója a kifejezések használatába feltétlenül belejátszik. A másik, fentebb már említett ok igen egyszerű: a természetes nyelvek nem notációs rendszerek.

A PTC mint notációs rendszer, interlingvaként is működtethető. Röviden szólva: egy nyelv – jelen esetben a PTC – akkor tekinthető interlingvának, ha a forrásnyelvek deskripcióihoz explicit és extenzionális vagy intenzionális értelemben ekvivalens célnyelvi deskripciókat tud rendelni (1.1.3.). Ennek vizsgálata²³ történhet tényleges fordítások benyújtásával (1.2.-1.3.), valamint az interlingva analízisének segítségével

²² A kommunikációkutatás esetében a különböző kutatási irányzatokat a kutatási tárgyak – a kommunikatív jelenségek –, és nem az alkalmazott módszerek vagy egy sztenderd nyelvhasználat rokonítják. Ez könnyen belátható bármely kommunikációelméleti szöveggyűjtemény fellapozása során.

²³ A fordítások sikeressége a fordíthatóság hipotézisét nem verifikálja, hanem korroborálja. Ugyanígy, a fordítás sikertelensége a hipotézist nem falszifikálja, hanem a rendszer módosításának szükségességére hív fel. Természetesen a fordítások eredményeképp létrejött szövegek önmagukban nem mondanak semmit a fordítás sikerességéről, de utat engednek a kritikai diszkusszióknak (például azért, mert felkínálják a forrásnyelvi és a célnyelvi szövegek összevetésének lehetőségét).

(1.4.-1.5.). Mindezeket azonban megelőzi a PTC – e diszkusszió szempontjából – legfontosabb jellemzőinek bemutatása (1.1.1.-1.1.2.).

- 1.1.1. Jelen írás a PTC jelölési rendszeréből számos szimbólum használatát veszi át.²⁴
- 1.1.1.1. A PTC a kategóriákat háromféle perspektíva mentén tételezi leírhatónak. Magát a kategóriát a $\langle \chi \rangle$, ennek extenzionális perspektívájú interpretációját az $|\chi|$, intenzionális perspektívájú interpretációját a $\{\chi\}$, reprezentációját pedig a $[\chi]$ formula jelöli. A PTC nyelvhasználatában a kategóriához tartozó fenti perspektívák szerinti interpretációk indexelhetők, így az $|\chi|_i, \{\chi\}_i, [\chi]_i$ érvényes formulák.
- 1.1.1.2. A PTC-nek – e dolgozat szempontjából – további releváns jelölései a világ fakultásaival, illetve ezekkel összefüggésben, a szignifikációs módokkal kapcsolatosak. A *világ* terminus alatt e sorok szerzője a továbbiakban azt a tárgyalási univerzumot érti, melynek az alább felsorolandó fakultások részalmazai. A nyers fakultás jelölése B, és B olyan, hogy releváns leírása megadható a természettudományok (a fizika, a kémia és a biológia) terminusaiban. A transzcendens fakultás jelölése T, és T olyan, hogy releváns leírása csak a teológia más perspektívák terminusaira nem redukálható terminusaiban lehetséges. A szimbolikus fakultás jelölése S és S olyan, hogy releváns leírása csak a társadalomtudományok más perspektívák terminusaira nem redukálható terminusaiban lehetséges, valamint a leírás logikai formájában van utalás a szignifikánsra és a szignifikátumra mint rendezett párra. A pszichés fakultás jelölése P, és P olyan, hogy releváns leírása egyrészt logikailag (vagyis szükségszerűen) feltételezi a pszichével rendelkező ágenst, másrészt pedig csak a pszichológia más perspektívák terminusaira nem redukálható terminusaiban adható meg.
- 1.1.1.3. A szignifikációs módok leírására során e diszkusszió a szignifikatívban szereplő fakultások töredékeivel operál; a töredékeket azonban – a PTC jelölési módjától eltérően – mindig azon fakuláshoz tartozóként indexeli, amelynek töredéke. Így például a iB érvényes formula, amely a nyers fakultás egy töredékét jelöli.
- 1.1.2. A szignifikációs módok rekonstrukciója (S2.4.4 - S2.6.2) voltaképp tekinthető szemantikai karakterizálásnak, melynek logikai sémája az S5²⁵ szerinti, a $\langle \Sigma \langle \sigma; \varsigma \rangle \rangle$ ²⁶ interpretációi pedig a *Szinopszis* lexikája alapján sorakoznak (ahol például $\langle \sigma \rangle$ behelyettesíthető a {nyers fakultás egy töredékével}, iB -vel, $\langle \varsigma \rangle$ pedig szintén a nyers fakultás egy töredékével, jB -vel.)

²⁴ HORÁNYI 2007.

²⁵ Az S5 a (modális) logikában szokásos megnevezése annak a formális szemantikai rendszernek, melyben az alternatívareláció reflexív, tranzitív és szimmetrikus. Eredetileg C.I. Lewis dolgozta ki (LEWIS 1918); modern interpretációihoz lsd. pl.: BURGESS 2008, 13-14., CHAGROV–ZAKHARYASCHEV 1997, 93., RESTALL 2006, 70-74., VANDERVEKEN 2005, ch. 9-11.

²⁶ A diszkusszió formalizmusának redundanciaszabályait a Függelék tartalmazza.

1.1.2.1. A PTC a $\langle \Sigma\langle\sigma;\zeta\rangle \rangle$ interpretációjánál a következő jellemzőkkel operál: mely fakultások eleme $\langle\sigma\rangle$, illetve a $\langle\zeta\rangle$; A Σ reláció típusa (a konstitutív alap) és relációs tulajdonságai; az ágens szerepe (felismerő/létrehozó) $\langle\sigma\rangle$ vonatkozásában. Ugyanakkor a *Szinopszis* nem tárgyalja a fakultások szerkezetét, hanem azokat – mintegy a halmazelmélet primitívjeinek megfelelően – olyan *halmazoknak* tekinti, melyeknek a töredékek *elemei* (például $\langle\sigma\rangle \ni B$). Természetesen nem lehet a *Szinopszis* feladata a benne tárgyalásra kerülő fakultások szerkezetének kimerítő leírása, azonban érdemes lehet az egyes fakultások szerkezetének vizsgálata úgy, ahogyan ezek a szerkezetek a szignifikáció(k) kontextus(ai/á)ban megjelennek. Ezeknek a szerkezeti különbségeknek a diszkutálására e dolgozat az 1.5. fejezetben vállalkozik (1.1.2.2). A PTC szignifikációra vonatkozó fejezeteinek PTC-beli rekonstrukciója a lehetséges világ szemantika perspektívájából történik:

„S2.6.1. A konstitutív alap azonban másként is rekonstruálható, nem csak involúcióként: amennyiben σ -t olyan kontingens esetleírásnak tekintjük, amely éppen igaz, vagyis megannyi más lehetőség közül éppen ennek a referenciáját látjuk fennállónak, akkor mondható, hogy σ éppen *az aktuális világ* töredékes leírása, amelyből a ζ mint egy másik *lehetséges világ*beli eset leírása, *elérhető*: vagyis ez a második eset is része az aktuális világnak, mégha a valóság másik fakultásába is tartozik: ha σ fennáll, akkor ζ is fennáll. Ez érthető úgy, hogy az elérhetőséget az aszimmetrikus Σ elérési reláció garantálja. Hiszen, fordítva, ζ fennállása nem garantálja σ fennállását. A $\Sigma\langle\sigma;\zeta\rangle$ reprezentálja a szignifikatív, amely tehát felkészültségek helyeként funkcionálhat problémakezelő esetekben; magát a felkészültséget pedig a $\langle\zeta\rangle$ reprezentálja.

Végeredményben akár *komplex* esetként tekintünk a szignifikatívra, akár egy lehetséges *világokra* alapozó *szemantikai* keretből tekintünk rá, a logikai forma azonos: $\Sigma\langle\sigma;\zeta\rangle$.

A $\Sigma\langle\sigma;\zeta\rangle$ szignifikatív fennállásának lehetősége a Σ által adott; a $\Sigma\langle\sigma;\zeta\rangle$ szignifikatív fennállásának ténye viszont $\langle a \rangle$ ágens szignifikatív aktustól ($\langle E_{\Sigma} \rangle$) függ. A szignifikatív aktus konstitutív, logikai formája:

$$\langle E_{\Sigma}(\sim \Sigma\langle\sigma;\zeta\rangle \ T \ \Sigma\langle\sigma;\zeta\rangle) a \rangle$$

ahol $\langle a(\hat{a}; \hat{w}) \rangle$ és $\langle \zeta \rangle \ni \hat{w}$.”(HORÁNYI 2009, S2.6.1.)²⁷

1.1.2.3. Maga a modális szemantika egy L klasszikus vagy intuicionista²⁸ logikai nyelv kiterjesztése a [szükségszerűség] konnektívummal [\square], a következő megfeleltetési szabály szerint:

²⁷ Az ágens egyébként elemezhető kategóriáját [$\langle a \rangle$] jelen diszkusszió primitívként kezeli. A PTC által ajánlott elemzéshez lsd. HORÁNYI 2007.

- (i.) ha ϕ egy ML formula, akkor a [szükségszerű, hogy ϕ] szintén ML formula.

Az összes ML formula jelölése ForML; az összes ML változó jelölése pedig VarFL (ahol \Box a [szükségszerű] helyett áll). A \Box duálisa a [lehetséges], szimbóluma pedig a \Diamond :

- (ii.) $\Diamond\phi = \neg\Box\neg\phi$, és minden $\phi \ni$ ForML.

ahol \Box , \Diamond szimbólumok a [szükségszerű], illetve a [lehetséges] modális operátorok, melyeknek többféle interpretációja lehetséges.²⁹

²⁸ Az intuicionizmus eredeti koncepciója szerint (BROUWER 1923; 1925; 1975) a matematikán belüli, a halmazelméleti paradoxonokra választ kereső logikai-filozófiai program (vö.: JACQUETTE 2002, ch. 8). E szerint a matematika nem teória, hanem tevékenység, melyben az igazság fogalma nem valamely nyelven kívüli valóságra, hanem a diszciplína nyelvhasználatának kritériumaira utal (ezért beszél az intuicionista a fregei igazságtételek helyett bizonyítási feltételekről, ahol a bizonyítási feltételek mentális konstrukciónak tekintendők). E tekintetben az intuicionista logika – a klasszikus logikafelfogással szemben – konstrukcionista tekintendő, noha a klasszikus logikára épül, s mint azt Priest és mások kimutatták (BRENNER 2008, p.21.), azzal kongruens. A lehetséges világ szemantika intuicionista használatáról lsd. PRIEST 2008, különösen a hatodik és huszadik fejezetet.

²⁹ Az interpretációk felsorolása természetesen nem lehet kimerítő: semmi nem mond ellent újabb interpretációs lehetőségek felfedezésének. A továbbiakban pusztán a legkézenfekvőbb interpretációkból következik néhány.

1) Egy általános, és jelen dolgozatban is érvényesített interpretáció szerint a \Box -t logikai szükségszerűségként kell értelmezni (körülbelül így: a [logika törvényeinek következtében szükségszerű, hogy], illetve logikai lehetőségként \Diamond -t [nem mond ellent a logika törvényeinek, hogy]. 2) Másrészt a modális operátorok interpretálhatók episztemikus lehetőségként és szükségszerűségként is. Ez természetesen felveti azt a kérdést, hogy kinek a tudásáról, ismeretéről van szó. A formulák ekkor így interpretálhatók: [nem mond ellent a tudásunknak, hogy], illetve [tudott, hogy], vagy [azt hisszük, hogy]. 3) A harmadik interpretáció a másodikhoz hasonló, de itt informális tudásról és bizonyításról van szó. ekkor a formulák interpretációja: [bizonyított, hogy], illetve [nem mond ellent az elmélet törvényeinek, hogy]. 4) Lehetséges ugyanakkor a formulák valószínűségi interpretációja; a valószínűséget itt valamely formális rendszeren belül kell értelmezni, mint amilyen például Peano aritmetikája. 5) Ha a formulákat deontikusan interpretálják, akkor így értelmezendők: [tiltott, hogy], illetve [megengedett, hogy]. 6) Ismeretes továbbá a temporális interpretáció (FINE 2005), ekkor a formulák jelentése: [igaz most és mindig, hogy], illetve [igaz most, vagy igaz lesz valamikor, hogy]. Kiefer (KIEFER 2007) olyan beszédháttereket (BH) is említ, melyek előtt a modális kifejezések a fentiekől több-kevésbé különböző interpretációt nyerhetnek: 7) Amennyiben diszpozicionális modalitásról van szó, a BH valakinek a diszpozíciója, vagyis abból áll, amit fizikai-lelki állapota lehetővé tesz illetve kényszerít számára. Pl: [tüsszentenem kell] – *diszpozícióim olyanok, hogy szükségszerű, hogy tüsszentsek*; [most tudnék énekelni] – *diszpozícióim most olyanok, hogy lehetséges, hogy énekeljek*. 8) Cirkumsztanciális modalitás esetén a BH-t külső körülmények, adottságok képezik. [A folyó partján meg kell erősíteni a gátakat] – *a körülmények miatt szükséges a gátak megerősítése*; [vidéki házadban majd kipihenheted magad] – *a vidéki ház olyan körülményeket biztosít, hogy lehetséges a pihenés*. 9) Ha az interpretáció buletikus modalitás szerint történik, akkor: a BH a beszélő kívánsága, óhaja. [Attilát kell vezérnek választani] *kívánságunk alapján szükségszerű, hogy Attila legyen a vezérünk*; [Attila lehet a vezérünk] – *annak alapján, amit kívánunk, lehetséges, hogy Attila legyen a vezér*.

A fenti modális kifejezéseknek az interpretációit gyakran relációs (elérhetőségi) vagy lehetséges világ szemantikának nevezik. A fogalmat a filozófiatörténet általában Leibnizig vezeti vissza, aki szerint a szükségszerű igazság minden lehetséges világban igaz, a lehetséges igazság pedig legalább egy lehetséges világban igaz. Az [elérhetőség] (alternatíva) olyan R reláció, amely alternatívák két halmaza között áll fenn, például $[xRy]$ azt jelenti, hogy x , y lehetséges világok, és x y -nak alternatívája. A $\Box\phi$ akkor igaz az x lehetséges világban, ha igaz minden olyan lehetséges világban, amely x – nek alternatívája (tehát minden xRy lehetséges világban). Az alternatívareláció vagy az elérhetőség interpretációja mindig attól a modális rendszertől függ, amelyet az interpretáló elfogad. Természetes, hogy a logikai szükségszerűségként értelmezett formulák

Ebben a diszkusszióban a modális operátorok logikai szükségszerűségként, illetve logikai lehetőségként értelmezettek.³⁰

esetében az elérhetőség mást jelent, mint például a temporális értelmezés esetében, ahol az elérhetőség mást és mást jelent annak függvényében, hogy milyen fogalmaink vannak az idő természetével összefüggésben.

³⁰ A lehetséges világok interpretálása során különféle ontológiai természetű kérdések vetődnek fel. Ruzsa (RUZSA 1984) formalistának nevezi azt a felfogást, amely szerint a lehetséges világ szemantika fogalmi pusztán technikai jellegűek, vagyis egyszerűen matematikai – halmazelméleti – struktúrák használatáról van szó. E felfogás szerint közömbös, hogy e struktúra elemeit hogyan nevezzük el. Ruzsa szerint ez a felfogás pszeudoszemantikává minősíti át a lehetséges világ szemantikát: ugyanakkor ezzel azt éri el, hogy az alkalmatlan lesz a modális logika megalapozására. „A formalista felfogás tehát megszabadít a filozófiai problémáktól, de ezzel lemond a logikai elmélet valódi szemantikai megalapozásáról is” (RUZSA 1984, 240) Read (READ 2001) modális platonizmusnak nevezi a lehetséges világ szemantikát, ha az interpretáció során ezek nem pusztán kijelentések igazságértékeinek meghatározásai, hanem valóságos világok, amelyek mind ontológiailag, mind komplexitásukat tekintve éppolyan valóságosak, mint aktuális világunk. A mi világunk ezekből csak abban különbözik, hogy tényleges: a további világok azonban éppúgy léteznek, mivel e kitétel nélkül a modális kijelentések nem rendelkezhetnének azon értékekkel, amelyekkel rendelkeznek. Read szerint ez a felfogás Occam borotvájának elvébe ütközik, és ha „a modális platonizmus a modalitás egyetlen hihető magyarázata lenne, akkor nyilvánvalóan egy-kettőre rákényszerülnénk, hogy utakat-módokat találjunk a modalitás teljes elkerülésére. Pontosan az erre irányuló kísérlet a klasszikus értelmezés, amely a szükségszerűség, a lehetőség, a lehetséges világok és lehetséges szituációk nyelvezetét megpróbálja a megengedhető interpretációk és behelyettesítések beszédmódjával feleslegessé tenni”. Ezt azonban Read nem tartja kivihetőnek. Ruzsa (RUZSA 1984) a modális platonisták vagy platonista-realisták közé sorolja elsősorban Lewis-t, aki hisz az olyan entitások valóságos létezésében, amelyek tulajdonképp olyan módok, ahogy a dolgok lehetnének. Az aktuális világ fajtája szerint nem különbözik a többtől – ezért elutasítja Carnap azon megfontolását, hogy a lehetséges világokat mondatok vagy állapotleírások halmazaival azonosítjuk. Mivel az aktuális és egy lehetséges világ fajtája szerint nem különbözik, ezzel Carnap alapján azt is állítanunk kellene, hogy az aktuális világunk is csupán mondatok vagy állapotleírások halmaza. Az aktuális világot Lewis szerint nem azért hívjuk aktuálisnak, mert különbözik más világoktól, hanem csupán azért, mert épp benne élünk. Az [aktuális] kifejezés Lewis szerint indexikus, hasonlóan az [én], [itt] stb. indexikus kifejezésekhez, ezért az [aktuális] referenciája kontextusfüggő, ti.: attól a világtól függ, amiben a megnyilatkozás történik. R.C. Stalnaker amellet érvel, hogy az aktuális és egy lehetséges világ nem azonos fajtájú entitások, vagyis tagadja Lewisnak ezt a tételét. Az, hogy a dolgok másként is lehetnének, mint ahogy épp vannak, nem jelenti azt, hogy e lehetőség ugyanolyan fajtájú is, mint az aktuális valóság. Szerinte ugyanis az, ahogy a világ épp van: egy mód, és ez nem azonos magával a világgal. Ezért az a mód, ahogy a világ lehetne, nem ugyanolyan fajtájú entitás, mint maga a világ, pusztán arról van szó, hogy ugyanolyan fajtájú, mint az a mód, ahogyan az aktuális világ van. Kripke szerint a fent említett módok lehetnek az aktuális világ komponensei: „egy lehetséges világ nem valami távoli ország, amelyre ráakadhatunk vagy amelyet teleszkóppal nézhetünk. Általánosan szólva, egy másik lehetséges világ túlságosan messze van. Ha a fénynél gyorsabban utazunk, akkor sem érjük el soha. Egy lehetséges világ a hozzá asszociált leíró feltételekkel adható meg...a lehetséges világokat meghatározzuk, nem pedig óriásteleszkóppal felfedezzük” (RUZSA 1984, p. 242) A Kripke-szemantikában a kvantifikáció univerzuma világonként változhat. Kripke egyébként két rendszert is alkotott, az elsőben (KRIPKE 1959) kikötötte, hogy minden lehetséges világhoz egyazon U tárgyalási univerzum tartozik; a továbbfejlesztett változatban (KRIPKE 1963) ezt a tételt törölte. A második változat fő érdeme a lehetséges világok osztályainak strukturálása. A Kripke-struktúra világoknak egy W osztálya, az ehhez kapcsolódó alternatívareláció, melynek szokásos jelölése $\langle W, R \rangle$. Az R reláció olyan, hogy W minden eleméhez hozzárendeli alternatíváit. Ehhez járul még egy további komponens, mégpedig W – nek egy olyan speciális eleme, amely az aktuális világot reprezentálja. Az igazságérték meghatározása a Kripke-szemantikában így történik: „Egy interpretáció valamely w világában „ $\Box A$ ” akkor és csak akkor, ha A igaz w minden alternatívájában (azaz minden olyan világban, amely w-ből elérhető)...” $\Diamond A$ ” pedig akkor és csak akkor igaz a w világban, ha A igaz legalább egy alternatívájában” (RUZSA 1984, 229). A lehetséges világ szemantika változatainak kidolgozói között meg kell említeni Jaakkoo Hintikka finn logikust, aki a probléma kezelésére egy modellrendszert dolgozott ki. E modellrendszert egy $\langle \Omega, R \rangle$ rendezett pár reprezentálja, ahol Ω modellhalmazok egy osztálya, R pedig modellhalmazok közti elérhetőségi reláció. Carnapot követi abban, hogy a modellhalmazok tulajdonképp olyan mondathalmazok, amelyek a

1.1.3. A PTC mint interlingva, azt állítja, hogy terminológiájával képes a szemiotikai szövegek fordítására (H1). Egy L_i kód szerint szabályosan képzett s_i szövegnek az L_j kód szerint szabályosan képzett s_j szöveg ténylegesen fordítása (jobban mondva: *egymásnak* ténylegesen fordításai, vagyis egymással az F szimmetrikus relációban³¹ vannak), amennyiben egy L_i, L_j vonatkozásában kompetens $\langle a \rangle_i$ ágens számára s_j, s_i *jelentése* azonosként mutatkozik. Ez tekinthető a tényleges fordítás intenzionális kritériumának [F_{in}].

$$(iii.) \quad F_{in} \langle a \rangle_i ([s]_j, [s]_i) \leftrightarrow L_j \wedge L_i \ni \langle a \rangle_i \wedge \{[s]_j \ni L_j\} \equiv \{[s]_i \ni L_i\}$$

Ugyanakkor megfogalmazható egy extenzionális kritérium is, mely szerint egy L_i kód szerint szabályosan képzett s_i szövegnek az L_j kód szerint szabályosan képzett s_j szöveg ténylegesen fordítása (jobban mondva: *egymásnak* ténylegesen fordításai, vagyis egymással az F szimmetrikus relációban vannak), amennyiben egy L_i, L_j vonatkozásában kompetens $\langle a \rangle_i$ ágens számára s_j, s_i *extenziója* azonosként mutatkozik. Ez tekinthető a tényleges fordítás extenzionális kritériumának [F_{ex}].

$$(iv.) \quad F_{ex} \langle a \rangle_i ([s]_j, [s]_i) \leftrightarrow L_j \wedge L_i \ni \langle a \rangle_i \wedge | [s]_j \ni L_j |_j \equiv | [s]_i \ni L_i |_i$$

A PTC e dolgozat álláspontja szerint olyan lexikával és grammatikával rendelkezik, amely lehetővé teszi a vizsgált szemiotikai (1.2) képelméleti (1.3) és ikontológiai (3) szövegek fordítását a PTC nyelvére. Mindez azért lehetséges, mert a PTC explicit módon is tartalmazza azon kategóriákat, amelyek más szövegekben sokszor csak implicit módon vannak jelen: azaz csak a kontextusból, vagy csak példák alapján következtethetők ki. Ebből következik, hogy a fordítás egyben konceptuális analízis gyanánt is szolgál a forrásszöveg vonatkozásában, ami azt jelenti, hogy a PTC a lefordítandó szövegeket fordítás közben logikai analízisnek is aláveti.

lehetséges világok megfelelői – ezt Lewis nem tartotta elfogadhatónak (lásd fenn). A lehetséges világok szemantikájának továbbfejlesztői között meg kell még említeni R. Montague és N.A. Prior nevét is.

³¹ A «szimmetrikus reláció» értelmezéséhez lsd. 1.3.12.2.2.

1.2. A <jel> explikatív analízise

Ebben az alfejezetben a diszkusszió megkísérli néhány, a szerző szerint jelentős,³² szemiotikai perspektívából releváns szöveg PTC-beli (részleges) rekonstrukcióját³³ azáltal, hogy olyan szövegek PTC szerinti fordítását közli, melyek szemiotikai eszközökkel közelítenek az általuk <jel> -ként kategorizált szignifikatív jelenségekhez.

1.2.0. A <jel> logikai formája azonos a szignifikatív logikai formájával:

(i) $\langle \text{jel} \rangle \equiv \langle \Sigma \langle \sigma; \zeta \rangle \rangle$

ahol a Σ , a σ és a ζ a <jel> szükségszerű konstituensei. Ez azt jelenti, hogy amennyiben a <jel> kategória lehetséges értékeként létezik a $\text{jel}_i \equiv \text{kutya}$ paraméter, úgy szükségszerűen létezik az a Σ_i konstitutív alap (történetesen: a magyar nyelv), amely alapján a (szintén szükségszerűen létező) kutya-reprezentációk egy paramétere (nevezetesen: az itt olvasható [kutya] reprezentáció), valamint a (megintcsak szükségszerűen létező) szignifikátum³⁴ létezik.

1.2.0.1. A Σ konstitutív alap azon reláció, amely $\langle \sigma \rangle$ és $\langle \zeta \rangle$ relációs konstituenseket párba rendezi.³⁵ A rendezés alapja négyféle lehet:

1.2.0.1.1. Amennyiben $\Sigma_i \langle \sigma; \zeta \rangle$ ³⁶ érvényes és $\langle \sigma \rangle$, akkor $\langle \zeta \rangle$.

(ii.i) $\Sigma_e \langle \sigma; \zeta \rangle \wedge \sigma \Rightarrow \zeta$ ³⁷

1.2.0.1.2. Amennyiben ${}^i\Sigma_i \langle \sigma; \zeta \rangle$ ³⁸ érvényes és $\langle \sigma \rangle$, akkor $\langle \zeta \rangle$.

³² Természetesen nincs mód arra a – valószínűleg kivihetetlen – vállalkozásra, hogy a dolgozat minden, vagy legalábbis a legtöbb jelentős szemiotikus szövegeinek rekonstrukcióját nyújtsa. Jelen válogatás a (magyar nyelven hozzáférhető) leginkább közismert, és így a rekonstrukció sikerességét illetően érdemben diszkutálható szövegekre koncentrál.

³³ Valójában a szerző pusztán arra vállalkozik, hogy néhány, kulcsállítás hordozójaként posztulált mondatot rekonstruáljon a PTC szerint (így például e diszkusszió nem köteleződik el sem a forrásszövegek, sem a célszövegek igazságértékeit illetően, az igazságmenetek azonossága mellett viszont igen).

³⁴ Ezen a szinten nincs jelentősége annak, hogy a szignifikátum intenzionális vagy extenzionális entitás-e.

³⁵ A párba rendezés a kategóriákra érvényes, és nem az őket realizáló paraméterre.

³⁶ Ahol $[\Sigma]_i$ épp egy entailment: a (ii.i) $[\Rightarrow]$ formulája tehát a [szemantikus involúció] helyett áll.

³⁷ Az (ii.i) minden olyan lehetséges világban igaz, ahol az entailment (mint logikai forma) igaz (és nem szükségszerűen érvényes a lehetetlen lehetséges világokban).

³⁸ Ahol ${}^i[\Sigma]_i$ egy $[\Sigma]_i$ leíró nyelv töredékének, nevesül egy természettörvénynek, a ${}^i\{\Sigma\}_i$ inskripciónak a reprezentációja. A $\langle \sigma \rangle \rightarrow \langle \zeta \rangle$ következtetés mindazon lehetséges világokban igaz, ahol mind Σ_i , mind ${}^i\Sigma_i$ érvényes $\langle \sigma \rangle; \langle \zeta \rangle$ vonatkozásában.

(ii.ii) $\overset{i}{\Sigma}_i \langle \sigma; \zeta \rangle \wedge \sigma \rightarrow \langle \zeta \rangle$

1.2.0.1.3. Amennyiben $\overset{i}{\Sigma}_i \langle \sigma; \zeta \rangle$ érvényes és $\langle \sigma \rangle$, akkor szokásosan $\langle \zeta \rangle$.³⁹

(ii.iii) $\overset{i}{\Sigma}_i \langle \sigma; \zeta \rangle \wedge \sigma \rightarrow \langle \zeta \rangle$

1.2.0.1.4. Amennyiben $\Sigma_i \langle \sigma; \zeta \rangle$ érvényes és $f\sigma$, akkor a $f\zeta$.⁴⁰

(ii.iv) $\Sigma_i \langle \sigma; \zeta \rangle \wedge \Sigma_i \langle \{ \chi \}_i; \sigma \rangle \supset \Sigma_i \langle \{ \chi \}_i; \zeta \rangle$

1.2.0.2. A szignifikáns a nyers fakultás egy, az ágens számára elérhető töredéke⁴¹ [^tB]: ebben a diszkusszióban a jel szignifikánsán mindig egy reprezentáció értendő.⁴²

1.2.0.3. A szignifikátum, mint a szignifikáció szükségszerű konstituense, vagy egy extenzió, vagy egy intenzió. Fontos megjegyezni (és erről az 1.2.2.2-ben bővebben is lesz szó), hogy az {a szignifikátum egy extenzió vagy egy intenzió} esetében a {vagy} nem kizáró. A szignifikációban tehát egy reprezentációhoz vagy egy intenzió, vagy egy extenzió, vagy mind a kettő hozzátartozik.

1.2.0.3.1. A szignifikátum lehet nyers, amennyiben releváns leírása megadható a természettudományok terminusaiban. Ekkor a szignifikátum a nyers fakultás egy töredéke.

(iii.i) $\zeta \equiv {}^tB$

1.2.0.3.2. A szignifikátum lehet pszichés, amennyiben releváns leírása csak a pszichológia más perspektívák lexikájára nem redukálható terminusaiban lehetséges. Ekkor a szignifikátum a pszichés fakultás egy töredéke.

(iii.ii) $\zeta \equiv {}^tP$

1.2.0.3.3. A szignifikátum lehet szimbolikus, amennyiben releváns leírása csak a társadalomtudományok más perspektívák lexikájára nem redukálható terminusaiban lehetséges. Ekkor a szignifikátum a szimbolikus fakultás egy töredéke.

³⁹ {szokásosan} \equiv {szimbolikusan}. A szimbolikus szignifikáció esetében a $(\overset{i}{\Sigma}_i \langle \sigma; \zeta \rangle \wedge \langle \sigma \rangle) \supset \langle \zeta \rangle$ logikai forma nem írható fel, mert ez azt sugallná, nem lehetséges, hogy $\langle \sigma \rangle \wedge \langle \neg \zeta \rangle$; ugyanakkor a $(\overset{i}{\Sigma}_i \langle \sigma; \zeta \rangle \wedge \langle \sigma \rangle) \rightarrow \langle \zeta \rangle$ formula sem érvényes, hiszen a szimbolikus szignifikáció esetében a szignifikáns nem materiálisan implikálja a szignifikátumot. A (ii.iii) a [konvencionálisan implikálja] helyett alkalmazza a [] formulát.

⁴⁰ Előfordulhat, hogy egy Σ_i szignifikációs rendszerben $\langle \sigma \rangle$ és $\langle \zeta \rangle$ úgy rendezhető, hogy amennyiben egy $\{ \chi \}_i$ inskripció alkalmazható σ -ra, úgy a strukturális izomorfia alapján alkalmazható ζ -ra is. Észrevehető, hogy a szimbolikus szignifikatív rendszerek nem így működnek, viszont ilyen rendszerekről lesz szó az 1.3. részben.

⁴¹ Az, hogy egy reprezentáció egy nyers (és nem például egy pszichikus) eset, Saussure szerint nem magától értetődő, vö.: 1.2.1.

⁴² Minden eset csak annak az esetnek a vonatkozásában reprezentáció, amit reprezentál: vagyis reprezentáció nincs vonatkozás nélkül.

(iii.iii) $\zeta \equiv {}^tP$

1.2.0.3.4. A szignifikátum lehet transzcendens, amennyiben releváns leírása csak a teológia más perspektívák lexikájára nem redukálható terminusaiban lehetséges. Ekkor a szignifikátum a transzcendens fakultás.⁴³

(iii.iv) $\zeta \equiv T$

⁴³ A fakultások szerkezetének különbségéről lsd. 1.5.1.

1.2.1 Szemiotikai szövegek explikációja

Az analízis a forrásszövegekre az $[\alpha n]$ formulával utal, és interpretáció gyanánt hozzájuk rendel (esetenként több), $[an]$ formulával jelölt szöveget, amelyek az $[(n)]$ formulával jelölt PTC-beli fordításokat hivatottak magyarázni. A $[\zeta n]$ formulák a forrásszövegből adódó korolláriumokat jelölik.⁴⁴

1.2.1.1. F. de Saussure (SAUSSURE 1916)

a1 Saussure a szignifikációra a $[\text{signe}]$, a szignifikánsra a $[\text{signifiant}]$, a szignifikátumra a $[\text{signifié}]$ kifejezést használja.

$\alpha 1$ Nous proposons de conserver le mot *signe* pour désigner le total, et de remplacer *concept* et *image acoustique* respectivement par *signifié* et *signifiant*; ces derniers termes ont l'avantage de marquer l'opposition qui les sèpare soit entre eux, soit du total dont ils font partie (SAUSSURE 1916; 99, kiemelés az eredetiben).

a2 Saussure számára a szignifikáció nem egy dolgot és egy nevet, hanem egy fogalmat és egy hangképet egyesít. Ez a nézet tekinthető a szignifikációról alkotott dichotóm felfogásnak.⁴⁵ A szignifikáció Saussure-féle értelmezése tehát a $\Sigma\langle\sigma;\zeta\rangle$ -re előírja, hogy a szignifikátum intenzionális karakterű:

$\alpha 2$ Le signe linguistique unit non une chose et un nom, mais un concept et une image acoustique (SAUSSURE 1916; 98).

(i) $\Sigma_i\langle[\chi]_i; \{\chi\}_i\rangle$

a3 Meg kell említeni, hogy Saussure szerint mind a reprezentáció, mind az intenzió pszichikus entitás, melyek az elmében képeznek megbonthatatlan egységet. A szignifikáció ezért Saussure szerint voltaképp két pszichikus töredék közti reláció, melyben az egyik töredék szignifikánsként, a másik szignifikátumként működik.

$\alpha 3$ Cette dernière n'est pas le son matériel, chose purement physique, mais l'empreinte psychique de ce son, la représentation que nous en donne le témoignage de nos sens; elle est sensorielle, et s'il nous arrive de l'appeler „matérielle”, c'est seulement dans ce se et par

⁴⁴ Így például az $\alpha 1$ forrásszöveghez tartozó interpretáció(ka)t az a1, PTC-beli fordításukat az (i)-(n), korolláriumait pedig a $\zeta 1$ - ζn formulák jelölik. A változók számozása szerzőnként újraindul.

⁴⁵ Jelen diszkusszió (ld: 1.1.1.1) a kategóriákat a dichotóm felfogással szemben háromféle perspektíva mentén tételezi leírhatónak. A Saussure által tételezett $\Sigma\langle[\chi]_i; \{\chi\}_i\rangle$ ennek egy speciális esete, mely a három perspektívából éppen kettőt vesz tekintetbe.

opposition à l'autre terme de l'association, le concept, généralement plus abstrait (SAUSSURE 1916; 98).

(ii) $\Sigma \langle \langle \sigma \ni P \rangle; \langle \zeta \ni P \rangle \rangle$

ζ1 Érdemes e helyütt számot vetni a szignifikáns pszichés voltának kérdésével. Saussure a reprezentációt nem önmagában, hanem mint észlelt reprezentációt (s így szükségszerűen: pszichés esetet) tételezi. Ez az értelmezés analóg azzal, amit Peirce az extenzióról mond: meg kell különböztetni az önmagában vett tárgyat (dinamikus tárgy), mint referenciát, illetve a jelölt tárgyat (közvetlen tárgy), amely csak a jelölés vonatkozásában képviseli a dinamikus tárgyat egy ágens számára. Világos, hogy amennyiben a szignifikáció, mint olyan, csak valamely ágens vonatkozásában tételezhető:

(iii) $\langle \Sigma \langle \sigma; \zeta \rangle \rangle \ni \langle a \rangle$

úgy szükségszerű, hogy a szignifikációban a reprezentáció, mint valamely ágens által érzékelt reprezentáció értendő; az intenzió, mint valamely ágens felkészültségéhez tartozó intenzió értendő; az extenzió pedig mint valamely ágens számára elérhető entitás értendő. Ugyanakkor a $[\chi]$, illetve a $|\chi|$ kategória ebben a diszkusszióban továbbra sem pszichés entitásként értendő.⁴⁶ a reprezentációban épp az reprezentál, ami az egyes ágensek(nek a reprezentációról való) észleleteiben közös, ez pedig nem más, mint azon fizikai jegyek összessége, melyek az ágens(ek) számára elérhetőek.⁴⁷

⁴⁶ A szkeptikus világertelmezés számára válaszként megfelelőnek látszik az az állítás, hogy a referencia léte a szignifikációk referenciát is megkívánó eseteiben előfeltételezve van: „Von idealistischer und skeptischer Seite ist vielleicht schon längst eingewendet worden: "Du sprichst hier ohne weiteres von dem Monde als einem Gegenstande; aber woher weißt du, daß der Name 'der Mond' überhaupt eine Bedeutung hat, woher weißt du, daß überhaupt irgend etwas eine Bedeutung hat?" Ich antworte, daß es nicht unsere Absicht ist, von unserer Vorstellung des Mondes zu sprechen, und daß wir uns auch nicht mit dem Sinne begnügen, wenn wir 'der Mond' sagen; sondern wir setzen eine Bedeutung voraus" (FREGE 1892; 31).

⁴⁷ Érdemes megfontolni Frege gondolatait, aki szerint sem a reprezentáció, sem az intenzió nem pszichés entitás (ahogy természetesen az extenzió sem). Így meg kell különböztetni a reprezentációt az észleleti képtől, illetve az intenziót az ágensnek az intenzióról való ideájától (amely pszichés). „Von der Bedeutung und dem Sinne eines Zeichens ist die mit ihm verknüpfte Vorstellung zu unterscheiden. Wenn die Bedeutung eines Zeichens ein sinnlich wahrnehmbarer Gegenstand ist, so ist meine Vorstellung davon ein aus Erinnerungen von Sinneseindrücken, die ich gehabt habe, und von Tätigkeiten, inneren sowohl wie äußeren, die ich ausgeübt habe, entstandenes inneres Bild. Dieses ist oft mit Gefühlen getränkt; die Deutlichkeit seiner einzelnen Teile ist verschieden und schwankend. Nicht immer ist, auch bei demselben Menschen, dieselbe Vorstellung mit demselben Sinne verbunden. Die Vorstellung ist subjektiv: die Vorstellung des einen ist nicht die des anderen. Damit sind von selbst mannigfache Unterschiede der mit demselben Sinne verknüpften Vorstellungen gegeben. Ein Maler, ein Reiter, ein Zoo loge werden wahrscheinlich sehr verschiedene Vorstellungen mit dem Namen "Bucephalus" verbinden. Die Vorstellung unterscheidet sich dadurch wesentlich von dem Sinne eines Zeichens, welcher gemeinsames Eigentum von vielen sein kann und also nicht Teil oder Modus der Einzelseele ist; denn man wird wohl nicht leugnen können, daß die Menschheit einen gemeinsamen Schatz von Gedanken hat, den sie von einem Geschlechte auf das andere überträgt. Während es demnach keinem Bedenken unterliegt, von dem Sinne schlechtweg zu sprechen, muß man bei der Vorstellung genaugenommen hinzufügen, wem sie angehört und zu welcher Zeit. Man könnte vielleicht sagen: ebensogut, wie mit demselben Worte der eine diese,

1.2.2. C.S. Peirce (CP. Vol.2; CP. Vol.3.)

1.2.2.1.

a1 Peirce – a PTC-hez hasonlóan – a szignifikáció három fő konstituensét különbözteti meg (vö.: 1.1.1.1). A szignifikációban egy {representáció} = {representamen} egy {extenzió} = {object} vagy egy {intenzió} = {interpretant} helyettesítője valamely {ágens} = {somebody} számára.

α1 A sign, or representamen, is something which stands to somebody for something in some respect or capacity. It addresses somebody, that is, creates in the mind of that person an equivalent sign, or perhaps a more developed sign (PEIRCE CP. Vol.2.§228).

(i) $\Sigma_i \langle a_i \langle [\chi]_i; \{\chi\}_i \rangle \vee | \chi |_i \rangle \rangle$

1.2.2.2.

ç1 A dolgozat e pontján érdemes számot vetni azon döntés analitikus értelmével, mely szerint a szignifikációban résztvevő kategóriákat e diskuszió a PTC-vel és Peirce-szel összhangban három perspektíva mentén tételezi leírhatónak. Mint az (i) alapján látható, nem szükséges a három perspektíva mindegyikét felhasználni egy szignifikáció leírása során: a $\Sigma \langle \sigma; \varsigma \rangle$ logikai formájából adódóan elég kettőt. A trichotómiából analitikusan előállítható a dichotóm jelkoncepciók közül az 1.2.1. szerinti:

(ii) $\Sigma_i \langle [\chi]_i; \{\chi\}_i \rangle$

ç2 A (ii) alkalmazható azon szignifikációk leírására is, ahol a szignifikációba belebonyolódó ágens tudomása szerint a reprezentációhoz nem is tartozhat extenzió, mint például a [négyzetű kör] esetében. Ugyanakkor diszkutálhatóvá tehetők olyan elméletek – mint például a referenciaelméletek (KRIPKE 1971, 1980, 1986; PUTNAM 1992, 2001) –, melyek szerint bizonyos reprezentációkhoz kizárólag extenziók rendelhetők (inszkripciók viszont nem).⁴⁸

(iii) $\Sigma_i \langle [\chi]_i; | \chi |_i \rangle$

der andere jene Vorstellung verbindet, kann auch der eine diesen, der andere jenen Sinn damit verknüpfen. Doch besteht der Unterschied dann doch nur in der Weise dieser Verknüpfung. Das hindert nicht, daß beide denselben Sinn auffassen; aber dieselbe Vorstellung können sie nicht haben. Si duo idem faciunt, non est idem. Wenn zwei sich dasselbe vorstellen, so hat jeder doch seine eigene Vorstellung. Es ist zwar zuweilen möglich, Unterschiede der Vorstellungen, ja der Empfindungen verschiedener Menschen festzustellen; aber eine genaue Vergleichung ist nicht möglich, weil wir diese Vorstellungen nicht in demselben Bewußtsein zusammen haben können.” (FREGE 1892;29-30)

⁴⁸ Kripke és Putnam szerint ilyenek például a tulajdonnevek és a természetes fajtjelölők.

ç3 Világos, hogy (ii) és (iii) az (i)-ből analitikusan származtatható, érvényes formulák, így a trichotómiát az (i) értelmében használva nem szükséges választani a dichotóm és a trichotóm jelfelfogás között.⁴⁹

1.2.2.3.

a2 Peirce szerint nem szükségszerű, hogy a jel különbözzön tárgyától, mert lehet egy másik jel része.

α2 But in order that anything should be a Sign, it must „represent,” as we say, something else, called its Object, although this condition that a Sign must be other than its Object is perhaps arbitrary, since, if we insist upon it we must at least make an exception in the case of a Sign that is a part of a Sign (PEIRCE CP. Vol. II. §230).

A PTC szerint ez az állítás a kategóriális különbségekről szól, és épp a töredéknek az exemplummal való kapcsolataként értelmezhető.⁵⁰ Vagyis feltételezhető, hogy egy reprezentáció egy reprezentáció részeként egy reprezentációt jelöl: ilyen például bármely puzzle darabkája.

1.2.2.4.

a3 Peirce szerint ugyanakkor nem szükségszerű a szignifikáns és a szignifikátum különbözőségét feltételezni.

(iv) $\neg \square \Sigma \langle \sigma \neq \varsigma \rangle$

1.2.2.4.1. Peirce példája szerint legyen $|\chi|_i$ egy sziget, melyen egy ágens a sziget térképét, $[\chi]_i -t$ szétteríti. Világos, hogy van olyan ${}^t[\chi]_i$, amely pontosan azt a ${}^t|\chi|_i -t$ jelöli, amely helyen maga a térkép is van.⁵¹

α3 On a map of an island laid down upon the soil of that island there must, under all ordinary circumstances, be some position, some point, marked or not, that represents qua place on the map, the very same point qua place on the island (PEIRCE CP.Vol.II.§230).

1.2.2.4.1.1.

ç4 Jelen diszkusszió szerzője szerint a (iv) minden szellemessége ellenére megtévesztő, hiszen a szignifikáns és a szignifikátum esetében analitikus, és nem (feltétlenül) nyers különbségről van szó. Ugyanaz az entitás – a példában a <pont> – leírható különböző perspektívák mentén: egyrészt mint [pont], másrészt mint |pont|. Ez esetben

⁴⁹ E felismerés következményeiről lsd. a <jel> konstituenseiről szóló összefoglalást (1.2.11.).

⁵⁰ Az exemplum szintje úgy koncipiálendő, mint amely a fakultás részalmazaként relatív autonómiával rendelkezik, s mint ilyen, a fakultást példázza.

⁵¹ Ilyen pont lehet egy földre terített turistatérképen az {Őn itt áll} reprezentációjaként szolgáló pont.

természetesen nem mondható, hogy $\Sigma_i \langle \sigma \equiv \zeta \rangle$, hanem a $\Sigma_i \langle [\chi]_i ; |\chi|_i \rangle$ formula érvényesül.

1.2.2.4.1.2.

ζ_5 A különbség ugyanakkor ontológiai is, hiszen a [pont] a nyers, míg a {pont} a szimbolikus fakultás töredéke.⁵²

1.2.2.5.

a4 Egy reprezentációnak Peirce szerint lehet több tárgya is: ekkor meg kell tudni mondani, hogy mi alapján helyettesít.

α_4 If a Sign is other than its Object, there must exist, either in thought or in expression, some explanation or argument or other context, showing how upon what system or for what reason the Sign represents the Object or set of Objects that it does (PEIRCE CP. Vol. II. §203).

Ezzel épp a szignifikációs alapra $\{\text{system}\} \equiv \{\Sigma\}$ utal, hiszen lehetséges, hogy

(v) $\Sigma_i \langle [\chi]_i ; |\chi|_i \rangle$
 $\Sigma_j \langle [\chi]_j ; |\chi|_j \rangle$

a5 Peirce szerint a $\Sigma_i \langle [\chi]_i ; |\chi|_i \rangle$ formula maga is egy komplexebb jel.

α_5 ...the Sign and the Explanation together make up another Sign, and since the explanation, which taken together with the already enlarged Sign will make up a still larger Sign (PEIRCE CP. Vol. II. §230).

ζ_6 E diskuszió szerint e komplexitás nem értelmezhető, mivel azt sugallja, hogy a $\Sigma_i \langle [\chi]_i ; |\chi|_i \rangle$ formulánál elemibb szerkezetű szignifikáció is létezik: ez azonban éppen az (i) alapján Peirce szerint is lehetetlen.

⁵² És csupán a matematikai entitások ontológiai státuszáról vallott felfogás döntheti el, hogy a |pont| mely fakultásnak az eleme. Peirce-nek azonban van egy hasonló, e diskuszió szempontjából még érdekesebb példája. Ha egy térkép – írja - beborítaná az egész Földet, az csak saját képét ábrázolná, semmi egyebet. A Menny térképe azonban biztosan nem ábrázolná magát a térképet: „If a map of the entire globe was made on a sufficiently large scale, and out of doors, the map itself would be shown upon the map; and upon that image would be seen the map of the map; and so on, indefinitely. If the map were to cover the entire globe, it would be an image of nothing but itself, where each point would be imaged by some other point, itself imaged by a third, etc. But a map of the heavens does not show the map itself at all.” (PEIRCE, CP. Vol. 3. §609.). Ez az állítás – mely e sorok szerzője szerint érvényes állítást fejez ki – alkalmazható az ikonokra is, ahol a $\Sigma_i \langle \sigma ; \zeta \rangle$ esetében arról van szó, hogy a σ -ként értelmezett töredék és a ζ -ként értelmezett entitás más-más lehetséges világok elemei, mely lehetséges világok közt épp a szignifikáció konstituál elérhetőséget.

1.2.2.6.

a6 Peirce csak azon dolgokat nevezi jelnek, amelyeknek az értelmező által ismert extenziójuk van, vagyis a tárgy előzetes ismerete előfeltétele annak, hogy a reprezentáció helyettesíthesse azt.

α6 The Sign can only represent the Object and tell about it. It cannot furnish acquaintance with or recognition of that Object; for that is what is meant in this volume by the Object of a Sign; namely, that with which it presupposes an acquaintance in order to convey some further information concerning it (PEIRCE CP. Vol. II. §231).

a6 Vagyis a komplex esetként tételezett szignifikáció vonatkozásában Peirce szerint az ágensnek az extenzióra kiterjedő felkészültsége a szignifikáció szignifikációként való felismeréséhez képest *a priori*.

(vi) $\neg\{\chi|_i\} \ni \langle a \rangle_i \supset \neg\hat{\diamond} \Sigma_i \langle [\chi]_i; \chi|_i; \langle a \rangle_i \rangle$

1.2.3. C. Morris (MORRIS 1938; 1955)

a1 Morris a {szignifikáció} ≡ {szemiózis}-ban négy {tényező} ≡ {faktor} jelenlétével számol, ezek: az {interpretáns} ≡ {χ}; a {deszignátum} ≡ {⟨χ|⟩}; a {jelölő} ≡ {⟨[χ]⟩}; valamint a szignifikáció {interpretátor}a ≡ {⟨a⟩}.

α1 The process in which something functions as a sign may be called *semiosis*. This process, in a traditions which goes back to the Greeks, has commonly been regarded as involving three (or four) factors: that which acts as a sign, that which the sign refers to, and that effect on some interpreter in virtue of which the thing in question is a sign to that interpreter. These three components in semiosis may be called, respectively, the *sign vehicle*, the *designatum*, and the *interpretant*; the *interpreter* may be included as a fourth factor (MORRIS 1938 1955; 81).

1.2.3.1.

a2 $[\chi]_i$ valamely $\langle a \rangle_i$ számára $\chi|_i$ jele, mert $\langle a \rangle_i$ számol $\chi|_i$ jelenlétével $[\chi]_i$ következtében.

α2 ...in semiosis something takes account of something else mediately, i.e., by means of a third something. Semiosis is accordingly a mediated taking-account-of. The mediators are *sign vehicles*; the takings-account-of are *interpretants*; the agents of the process are

interpreters; what is taken account of are *designata* (MORRIS 1938 (1955); 82).

(i) $\Sigma_i \langle [\chi]_i; |\chi|_i; \langle a \rangle_i \rangle \equiv \langle a \rangle_i \langle [\chi]_i \Rightarrow |\chi|_i \rangle$

a3 Morris szerint $[\chi]_i, |\chi|_i, \{\chi\}_i$ relációs tulajdonságok, melyekkel $\langle \chi \rangle$ csak akkor rendelkezik, ha szignifikációban vesz részt.

$\alpha 3$ It should be clear that the terms 'sign', 'designatum', 'interpretant' and 'interpreter' involve one another, since they are simply ways of referring to aspects of the process semiosis. Objects need not be referred to by signs, but there are no designata unless there is such reference; something is a sign only because it is interpreted as a sign of something by some interpreter; a taking-account-of-something is an interpretant only in so far as it is evoked by something functioning as a sign; an object is an interpreter only as it mediately takes account of something. The properties of being a sign, a designatum, an interpreter, or an interpretant are relational properties which things take on by participating in the functional process of semiosis (MORRIS 1938,1955; 82).

1.2.3.2.

a4 Nem szükséges, hogy minden $|\chi|$ -hez tartozzon egy $[\chi]$, azonban $[\chi]$ nincs deszignátum nélkül. A deszignátum lehet egy $|\chi|_i$ tárgy, egy tárgyfajta vagy egy $\{\chi\}_i$ (esetleg nulla elemű) osztály. A nulla elemű osztálynak nincs eleme, vagyis egy nulla elemű osztály, mint deszignátum nem tartalmaz potenciális $|\chi|_i$ denotátumot. Ha a jelnek van denotátuma, akkor a jel Morris szerint jelöl, ha nincs, akkor jelent. Vagyis minden jel jelent, de nem minden jel jelöl.

$\alpha 4$ A sign must have a designatum; yet obviously every sign does not, in fact, refer to an actual existent object.[...] The designatum of a sign is a kind of object which the sign applies to, i.e., the objects with the properties which the interpreter takes account of through the presence of the sign vehicle. [...] No contradiction arises in saying that every sign has a designatum but not every sign refers to an actual existent. Where what is referred to actually exists as referred to the object of reference is a denotatum. It thus becomes clear that, while every sign has a designatum, not every sign has a denotatum. A designatum is not a thing, but a kind of object or class of objects – and a class may have many members, one or one member, or no members. The denotata are the members of the class (MORRIS 1938,1955; 83).

(ii) $\Sigma \langle \sigma; \varsigma \rangle$

(iii) $\Sigma_{\text{Jelöl}} \langle [X]_i; |X|_i \rangle$

(iv) $\Sigma_{\text{Jelent}} \langle [X]_i; \{X\}_i \rangle$

1.2.3.3.

a5 Morris az 1.2.3-ban felvett tényezők közti viszonyok tanulmányozását az alábbi terminusokkal jelöli:⁵³

α5 In terms of the tree correlates (sign vehicle, designatum, interpreter) of the triadic relation of semiosis, a number of other dyadic relation of semiosis may be abstracted for study. One may study the relations of signs to the objects to which the signs are applicable. This relation will be called the *semantical dimension of semiosis*, symbolized by the sign 'D_{sem}'; the study of this dimension will be called *semantics*. Or the subject of study may be the relation of signs to interpreters. This relation will be called the *pragmatical dimension of semiosis*, symbolised by 'D_p', and the study of this dimension will be named *pragmatics*. [...] Certainly, potentially, if not actually, every sign has relations to other signs [...] it is well to make a third dimension of semiosis co-ordinate with the other two which have been mentioned. This third dimension will be called the *syntactical dimension of semiosis*, symbolized by 'D_{syn}' and the study of this dimension will be named *syntactics* (MORRIS 1938,1955; 84-5).

1.2.3.3.1. $\Sigma_{\text{sem}} \langle [X]; |X| \rangle$

1.2.3.3.2. $\Sigma_p \langle [X]; \langle a \rangle \rangle$

1.2.3.3.3. $\Sigma_{\text{syn a}} \langle [X]_i; [X]_j \rangle$

ç1 A vizsgálódást a töredékekre is kiterjesztve két további szintaktikai viszony is megmutatható:

$$\Sigma_{\text{syn b}} \langle {}^s[X]_i; {}^t[X]_i, \dots; {}^n[X]_i \rangle,$$

ahol az egyes töredékek egymáshoz való viszonya érvényesül, valamint

$$\Sigma_{\text{syn c}} \langle {}^s[X]_i; [X]_i \rangle$$

ahol a töredék azon reprezentációhoz tartozó viszonya érvényesül, aminek a töredéke.

⁵³ A kategóriák közötti viszonyra Morris a következő kifejezéseket használja: a szemantikában érvényesülő viszony neve *deszignáció* vagy *denotáció* (vö.: 1.2.3.2.); a pragmatikában érvényesülő viszony neve *kifejezés*, míg a szintaktikai viszonyt *implikációnak* nevezi: „It will be convenient to have special terms to designate certain of the relations of signs to sigs, to objects, and to interpreters. 'Implicates' will be restricted to D_{syn}, 'designates' and 'denotes' to D_{sem}, and 'expresses' to D_p” (MORRIS 1938 (1955); 85).

1.2.4. C.K. Ogden – I.A. Richards (OGDEN – RICHARDS 1920,1936)

1.2.4.1.

a1 Ogden és Richards munkájának terminológiája szerint $[\chi]$ a szimbólumot, $|\chi|$ a referenst, $\{\chi\}$ pedig a gondolkodás folyamatait jelöli. E három összefüggését, vagyis a szignifikációt pedig a [szimbolizmus] terminussal jelölik.

$\alpha 1$ To influence of language upon Thought is of the utmost importance. Symbolism is the study of this influence, which is as powerful in connection with everyday life as in the most abstruse speculation. There are three factors involved when any statement is made, or interpreted.

1. Mental processes

2. The symbol

3. A referent – something which is thought 'of'.

The *theoretical* problem of Symbolism is – *How are these three Related?* (OGDEN – RICHARDS 1920,1936; 243).

(i) $\Sigma \langle [\chi]; \{\chi\}; |\chi| \rangle$

1.2.4.2. A szignifikációban sajátos szabályok érvényesülnek, jelesül

1.2.4.2.1.

a2 Egy reprezentáció csak egyetlen referenst jelöl.

$\alpha 2$ One Symbol stands for one and only one Referent (OGDEN, C.K. – RICHARDS, I.A. [1920] 1936; 88).

(ii) $\Sigma_i \langle [\chi]_i; |\chi|_i \rangle \wedge \langle [\chi]_i; |\chi|_j \rangle \Rightarrow |\chi|_i \equiv |\chi|_j$ ⁵⁴

1.2.4.2.2.

a3 Ha két reprezentáció egy szignifikációs rendszeren belül egymást helyettesítheti, akkor ugyanaz a jelentésük.⁵⁵

⁵⁴ Vagyis az 1.2.4.2.1. pontosabban: ha egy adott szignifikációs rendszeren belül egy reprezentáció mind x-re, mind y-ra alkalmazható, akkor a reprezentálás tekintetében x azonos y-al.

⁵⁵ A szerzők szóhasználatával: ugyanazt a referenciát szimbolizálják.

α_3 Symbols which can be substituted one for another symbolize the same reference (OGDEN – RICHARDS [1920,1936; 92).

(iii) $\sum_i \langle [\chi]_i ; | \chi |_i \rangle \wedge \langle [\chi]_j ; | \chi |_j \rangle \Rightarrow \{[\chi]_i\} \equiv \{[\chi]_j\}$

1.2.4.2.3.

α_4 Egy összevont reprezentáció⁵⁶ és egy kiterjesztett reprezentáció⁵⁷ referense azonos.

α_4 The referent of a contracted symbol is the referent of that symbol expanded. ((OGDEN – RICHARDS 1920, 1936; 93).

(iv) ${}^t[\chi]_i \ni [\chi]_i \Rightarrow |{}^t[\chi]_i| \equiv |[\chi]_i|$

1.2.4.2.4.

α_5 A reprezentáció arra referál, aminek a referálására használják.

α_5 A symbol refers to what it is actually used to refer to; not necessarily to what it ought in good usage, or is intended by an interpreter, or is intended by user to refer to (OGDEN – RICHARDS 1920,1936; 103).

(v) $\sum_i \langle [\chi]_i ; | \chi |_i ; \langle a \rangle_i \rangle$

1.2.4.2.5.

ζ_1 Összetett reprezentáció nem tartalmazhat önmagával azonos rendű reprezentációt.⁵⁸

(vi) ${}^s[\chi]_i \neq [\chi]_i$

1.2.4.2.6.

α_6 Egy szignifikációs rendszerben az összes lehetséges referens adja a tárgyalási univerzumot, melyben minden referensnek csak egy helye van.

α_6 All possible referents together form an order, such that every referent has one place only in that order (OGDEN – RICHARDS [1920] 1936; 106).

(vii) $\sum_i \langle \langle | \chi |_i, | \chi |_j, \dots, | \chi |_n \rangle \ni w_i ; [\chi] ; \{\chi\} \rangle$

⁵⁶ Egy összevont reprezentáció demonstratívumot tartalmaz, mint az [ez egy folt] esetében.

⁵⁷ Egy kiterjesztett reprezentáció beágyazott tárgyi mellékmondatot tartalmaz, mint az [úgy látom, hogy ez egy folt] esetében.

⁵⁸ A töredék kategoriálisan különbözik attól, aminek a töredéke.

1.2.5. G. Frege (FREGE 1892)

a1 Frege-nek jól ismert, és e diskuszió szempontjából legfontosabb distinkciója a <jelentés> és a <jelöllet> megkülönböztetése.

α1 Die Bedeutung eines Eigennamens ist der Gegenstand selbst, den wir damit bezeichnen; die Vorstellung, welche wir dabei haben, ist ganz subjektiv; dazwischen liegt der Sinn, der zwar nicht mehr subjektiv wie die Vorstellung, aber doch auch nicht der Gegenstand selbst ist (FREGE 1892; 30).

A PTC jelölése szerint a jelentésre a $\{\chi\}$, míg a jelöltre a $|\chi|$ formula referál.⁵⁹

(i) $\{\text{Bedeutung}\} \equiv |\chi|$

$\{\text{Sinn}\} \equiv \{\chi\}$

a2 A reprezentáció Frege szerint kifejez egy intenziót, és jelöl egy extenziót.

α2 Ein Eigenname (Wort, Zeichen, Zeichenverbindung, Ausdruck) drückt aus seinen Sinn, bedeutet oder bezeichnet seine Bedeutung. Wir drücken mit einem Zeichen dessen Sinn aus und bezeichnen mit ihm dessen Bedeutung (FREGE 1892; 31).

(ii) $\Sigma_{\text{Kif}} \langle [\chi]; \chi \rangle$

$\Sigma_{\text{Jel}} \langle [\chi]; |\chi| \rangle$

1.2.5.1.

a3 Frege felismerte, hogy minden, grammatikailag jól képzett kifejezésnek van jelentése, de nem biztos, hogy van jelölete.⁶⁰

⁵⁹ E jelölések bevezetésével sikeresen orvosolható a magyar Frege-fordítások egy zavaró jellemzője, nevezetesen az, hogy némely fordítás a [jelentés] kifejezéssel a jelölt dologra referál: ekkor a más szövegváltozatokban jelentésként bevezetett kategória az [értelem] nevet kapja (e problematikáról részletesen értekezik Ruzsa Imre in FREGE 1980, 104-5.). Mindazonáltal $|\chi|$, illetve $\{\chi\}$ használatával a terminológiai kiforratlanságból fakadó zűrzavar megszüntethető.

⁶⁰ Frege szerint a nevek jelölete egy objektum, míg a kijelentő mondatok jelölete egy ideális objektum, jelesül a mondat igazságértéke. Ez az igazságérték kétféle lehet: az $|Igaz|$, illetve a $|Hamis|$: „So werden wir dahin gedrängt, den Wahrheitswert eines Satzes als seine Bedeutung anzuerkennen. Ich verstehe unter dem Wahrheitswerte eines Satzes den Umstand, daß er wahr oder daß er falsch ist. Weitere Wahrheitswerte gibt es nicht. Ich nenne der Kürze halber den einen das Wahre, den anderen das Falsche. Jeder Behauptungssatz, in dem es auf die Bedeutung der Wörter ankommt, ist also als Eigenname aufzufassen, und zwar ist seine Bedeutung, falls sie vorhanden ist, entweder das Wahre oder das Falsche. Diese beiden Gegenstände werden von jedem, wenn auch nur stillsdiweigend, anerkannt, der überhaupt urteilt, der etwas für wahr hält, also auch vom Skeptiker“ (FREGE 1892; 34).

$\alpha 3$ Vielleicht kann man zugeben, daß ein grammatisch richtig gebildeter Ausdruck, der für einen Eigennamen steht, immer einen Sinn habe. Aber ob dem Sinne nun auch eine Bedeutung entspreche, ist damit nicht gesagt (FREGE 1892; 28).

(i) $\Box \Sigma \langle [\chi]; \{\chi\} \rangle$ ⁶¹

(ii) $\neg \Box \Sigma \langle [\chi]; \{\chi\}; | \chi | \rangle$

1.2.6. R. Carnap (CARNAP [1956] 1967)

1.2.6.1.

a1 Carnap szerint egy Σ_i leírása mindig az $\{\chi\}$ perspektívájával kezdődik; az $| \chi |_i$ perspektíva már erre épül.

$\alpha 1$ From a systematic point of view, the description of a language may well begin with the theory of intension and then build the theory of extension on its basis (CARNAP 1967; 233).

a1 A reprezentáció, az intenzió és az extenzió relációjának logikai formája tehát a következő:

(i) $| \{ [\chi]_i \}_i |$ ⁶²

1.2.6.2.

a2 Egy Σ mondatait egy ágens úgy képes megérteni, hogy megtanulja a szavak, szóösszetételek, végül mondatok intenzióit.

$\alpha 2$ By learning the theory of intension of a language, say German, we learn the intensions of the words and phrases and finally of the sentences. Thus the theory of intension of a given language L enables us to understand the sentences of L (CARNAP 1967; 233-4).

$\zeta 1$ Ez a természetes nyelvek intenzionális elmélete [Σ_{Int}].

(ii) ${}^s\{ [\chi]_i \}_i, \cup {}^t\{ [\chi]_i \}_i, \dots {}^n\{ [\chi]_i \}_i \ni \langle a \rangle_i \supset \{ [\chi]_i \}_i \ni \langle a \rangle_i \supset \langle \Sigma_{\text{Int}} \langle [\chi]_i; \{\chi\} \rangle \rangle \ni \langle a \rangle_i$

⁶¹ Látható, hogy Frege alapján nem állítható elő a jelentés nélküli szignifikáció esete (vö.: 1.2.2.2.)

⁶² És nem például $\{ | [\chi]_i | \}_i$, vagyis Carnap szerint egy reprezentáció intenziójának extenziójáról lehet beszélni, de például egy reprezentáció extenziójának intenziójáról csak a deskripció szintjén (lisd.: 1.2.6.4.)

1.2.6.3.

a3 Egy extenzionális nyelv $[\Sigma_{\text{Ext}}]$ esetén a (ii) mellett az ágensnek releváns ismeretekkel kell rendelkeznie az extenziókról is.

$\alpha 3$ On the other hand, we can apply the concepts of the theory of extension of L only if we have, in addition to the knowledge of the theory of intension of L, also sufficient empirical knowledge of the relevant facts. For example, in order to ascertain whether a German word denotes a given object, one must first understand the word, that is, know what is its intension, in other words, know the general condition which an object must fulfil in order to be denoted by this word; and secondly he must investigate the object in question in order to see whether it fulfils the condition or not (CARNAP 1967; 234).

(iii) ${}^s | {}^s \{ [\chi]_i \}_i, \cup {}^t | {}^t \{ [\chi]_i \}_i, \dots {}^n | {}^n \{ [\chi]_i \}_i \ni \langle a \rangle_i \supset \{ [\chi]_i \}_i \ni \langle a \rangle_i \supset \Sigma_{\text{Ext}} \langle [\chi]_i; \{ \chi \}_i | \chi |_i \rangle \ni \langle a \rangle_i$

1.2.6.4.

a4 Σ egy empirikus nyelvészeti leírása $[\Sigma_{\text{Desk}}]$ (iii)-tól különbözik: a deskripció ágense először a $| [\chi]_i |_i$, majd a $\{ | [\chi]_i |_i \}$ perspektívát tanulja meg.

$\alpha 4$...if a linguist makes an empirical investigation of a language not previously described, he finds out first that certain objects are denoted by a given word, and later he determines the intension of the word (CARNAP 1967; 234).

(iv) ${}^s | {}^s \{ [\chi]_i \}_i, \cup {}^t | {}^t \{ [\chi]_i \}_i, \dots {}^n | {}^n \{ [\chi]_i \}_i \ni \langle a \rangle_i \supset \{ | [\chi]_i |_i \} \ni \langle a \rangle_i \supset \Sigma_{\text{Desk}} \langle [\chi]_i; \{ \chi \}_i | \chi |_i \rangle \ni \langle a \rangle_i$

$\zeta 2$ Carnap szerint a (iii) logikai és szemantikai, a (iv) nyelvészeti és pragmatikai feladat.

1.2.6.5.

a5 Az extenzió meghatározása során $\langle a \rangle_i$ ágens megfigyeli, hogy $\langle a \rangle_j$ ágens egy adott $[\chi]_i$ reprezentációt milyen extenziókra hajlandó alkalmazni. E tevékenysége során $\langle a \rangle_i$ három osztályt konstituál.

$\alpha 5$ We take as example the German language. We imagine that a linguist who does not know anything about this language sets out to study it by observing the linguistic behavior of German-speaking people. More specifically, he studies the German language as used by a given person Karl at a given time. For simplicity, we restrict the discussion in this paper mainly to predicates applicable to observable things, like 'blau' and 'Hund'. It is generally agreed that, on the basis of spontaneous or elicited utterances of a person, the linguist can

ascertain whether or not the person is willing to apply a given predicate to a given thing, in other words, whether the predicate denotes the given thing for the person. By collecting results of this kind, the linguist can determine first, the extensions of the predicate 'Hund' within a given region for Karl, that is, the class of the things for which Karl is willing to apply the predicate, second, the extension of the contradictory, that is, the class of those things for which Karl denies the application of 'Hund', and, third, the intermediate class of those things for which Karl is not willing either to affirm or to deny the predicate (CARNAP 1967; 235).

(v)_i $\Sigma_S \langle \langle | \chi |_i, | \chi |_j, \dots, | \chi |_n \rangle; [\chi]_i; \langle a \rangle_j \rangle$

(v)_{ii} $\Sigma_T \langle \langle | \chi |_i, | \chi |_j, \dots, | \chi |_n \rangle; [\chi]_i; \neg \langle a \rangle_j \rangle$

(v)_{iii} $\Sigma_P \langle \neg \langle | \chi |_i, | \chi |_j, \dots, | \chi |_n \rangle; [\chi]_i; \langle a \rangle_j \rangle \wedge \neg \langle | \chi |_i, | \chi |_j, \dots, | \chi |_n \rangle; [\chi]_i; \neg \langle a \rangle_j \rangle$ ⁶³

1.2.6.6.

a6 Carnap szerint az igazság meghatározásához a tények ismeretén túl a jelentés ismerete is szükséges, ezért az ágensnek az intenziók meghatározásával is foglalatzkodnia kell.

α_6 ...determination of truth presupposes knowledge of meaning (in addition to knowledge of facts); now, cognitive meaning may be roughly characterized as that meaning component which is relevant for the determination of truth (CARNAP 1967; 237).

a7 Természetesen $\{ \chi \}_i$ terjedelme bővebb, mint $| \chi |_i$ terjedelme, mert $\{ \chi \}_i$ a $| \chi |_i$ -k minden lehetséges fajtáját magában foglalja⁶⁴, míg $| \chi |_i$ csak az aktuálisakat⁶⁵.

α_7 All logically possible cases come into consideration for the determination of intensions. This includes also those cases that are causally impossible, i.e., excluded by the laws of nature holding in our

⁶³ Minél kisebb Σ_p , - extenziók azon halmaza, melyekre nem igaz, hogy az ágens alkalmazza és nem igaz, hogy az ágens nem alkalmazza az adott reprezentációt - annál kisebb az adott reprezentáció referenciális homályossága.

⁶⁴ Carnap hangsúlyozza, hogy $\{ \chi \}_i$ ellenőrzése nem függ egzisztenciakérdésektől. Ez pragmatikai dolog, bárki képes lehetséges vagy feltételezett szituációk jelentését megérteni, melyekről eldönthetetlen, hogy ténylegesen fennállnak – e.

⁶⁵ $\{ \chi \}$ meghatározásához az összes, logikailag lehetséges esetet tekintetbe kell venni, nem csak az aktuálisakat, mert – mint például az [[egyszarvú]] esetében – nem lehet kizárólag extenziókra hagyatkozni. Az extenzionalista tétel tehát nem kielégítő: a [kobold] és a [négyzetű kör] extenziója ugyanaz (üres halmaz); intenzionalista perspektíva nélkül így nem lenne mód különbségtételre.

universe, and certainly those that are excluded by laws which Karl believes to hold (CARNAP 1967; 239).

ç3 A $\{\chi\}_i$ intenzionális homályossága - *mutatis mutandis* - bemutatható a referenciális homályosság analógiájára:

(vi)_i $\Sigma_{S'} \langle \Sigma_S \cup \hat{\Delta} \langle |\chi|_i, |\chi|_j, \dots, |\chi|_n \rangle; [\chi]_i; \langle a \rangle_j \rangle$

(vi)_{ii} $\Sigma_{T'} \langle \Sigma_T \cup \hat{\Delta} \langle |\chi|_i, |\chi|_j, \dots, |\chi|_n \rangle; [\chi]_i; \neg \langle a \rangle_j \rangle$

(vi)_{iii} $\Sigma_{P'} \langle \langle \Sigma_P \cup \hat{\Delta} \langle \neg \langle |\chi|_i, |\chi|_j, \dots, |\chi|_n \rangle; [\chi]_i; \langle a \rangle_j \rangle \wedge \hat{\Delta} \langle |\chi|_i, |\chi|_j, \dots, |\chi|_n \rangle; [\chi]_i; \neg \langle a \rangle_j \rangle \rangle$ ⁶⁶

1.2.6.7.

a8 Egy extenzióknak Carnap szerint ki kell elégítenie egy intenzionális feltételt ahhoz, hogy egy ágens - adott konstitutív alap szerint - egy reprezentációt tulajdonítson neki.⁶⁷

α8 This general concept of intension may be characterized roughly as follows, leaving subtleties aside: the intension of a predicate 'Q' for a speaker X is a general condition which an object y must fulfil in order for X to be willing to ascribe the predicate 'Q' to y. (...) That X is able to use a language L means that X has a certain system of interconnected dispositions for certain linguistic responses. That a predicate 'Q' in a language L has a property F as its intension for X, means that among the dispositions of X constituting the language L there is a disposition of ascribing the predicate 'Q' to any object y if and only if y has the property F (CARNAP 1967; 242).

a8 Ez tulajdonképp megfelel a $\Sigma \langle [\chi]; \{\chi\}; |\chi| \rangle$ irányított esetének: $\{\{|\chi|\}\}$, noha voltaképp az ezzel ellentétes irányú folyamat: $|\{\{\chi\}\}|$ ettől elválaszthatatlan.⁶⁸

1.2.7. H. Wallon (WALLON 1942)

1.2.7.1.

a1 Wallon szerint a $\langle \text{jelzés} \rangle$ -ben $[\Sigma_{\text{jelz}}]$ van valami konkrét, nem önkényes, van benne valami az élményből: részlet, amely indukálja az egészet.

⁶⁶ Ez nem más, mint a Σ_P uniója extenziók halmazával, melyekre lehetséges, hogy nem igaz, hogy az ágens az adott reprezentációt alkalmazza és lehetséges, hogy nem igaz, hogy az ágens az adott reprezentációt nem alkalmazza.

⁶⁷ E tulajdonítást az ágens a Σ - ra vonatkozó diszpozíciója alapján hajlandó megtenni, mégpedig csakis akkor, ha $[\chi]_i$ és $|\chi|_i$ egyaránt rendelkeznek a $\{\chi\}_i$ -ben foglalt tulajdonságokkal.

⁶⁸ Nehezen képzelhető el, hogy az ágens a reprezentáció felől úgy jut el az extenzióig, hogy közben az extenziótól a reprezentációig futó inverz folyamat nem érvényesül, és vice versa.

$\alpha 1$ Le signal a dans ce cas quelque chose de concret, de vécu. Il n'est pas en lui-même arbitraire. Il est la partie qui induit le tout dont il n'est pas encore et ne peut être distingué (WALLON 1942; 192).

a2 A Wallon-féle 'jelzés' - példája a szerzőnél a szagnyom, mely az állat számára annak egészét jelzi, aminek a szagáról van szó – tulajdonképpen két nyers eset közti reláció, mégpedig az osztentatív értelmében.

$\alpha 2$ L'animal qui a perçu sa proie peut, au cours de la poursuite, ne plus percevoir qu'une odeur, que des sons, ou des empreintes sur le sol et dans les fourrés. A travers ces impressions divisées c'est pourtant toute la proie qu'il perçoit encore. Avec l'aide de l'expérience, avivée par ses appétits et ses tendances naturelles, il fera vite le chemin en sens inverse, et d'une simple trace surgiront toutes les réactions, tous les automatismes qu'il appartient à la perception totale de susciter (WALLON 1942; 193-4).

(i) $[\Sigma_{jelz}] \langle [{}^t | \chi |] ; | \chi | \rangle$ ⁶⁹

1.2.7.2.

a3 A 'szimbólum' $[\Sigma_{szim}]$ esetében a reprezentáció már nem kötődik közvetlenül az extenzióhoz: van még benne valami objektumából, de értelmezésre szorul⁷⁰.

$\alpha 3$ Le symbole au sens étroit du mot est un objet, mais un objet qui est le substitut d'autres réalités: objets, personnes, actions, institutions, clans, groupements quelconques, etc. Il échange sa propre réalité contre celle qu'il représente. il devient une signification. Il n'est pas en lui-même une représentation, puisqu'il est quelque chose de concret. Mais sa fonction est déjà représentative (WALLON 1942; 194).

(ii) $\Sigma_{szim} \langle [| \chi |] ; \{ \chi \} ; | \chi | \rangle$

1.2.7.3.

a4 Az igazi képzet szintét a jel $[\Sigma_{jel}]$ éri el, ahol a reprezentációnak és az extenzióknak már semmi közös eleme nincs: mesterséges konstrukció.⁷¹

⁶⁹ $[\Sigma_{jelz}]$ logikai szerkezete in vitro tulajdonképp a következő: $[\Sigma_{jelz}] \langle {}^t B ; B \rangle$, vagyis egy nyers esettörredékhez azt a nyers esetet rendeli, amelynek a törredékéről szó van. In vivo szemlélve azonban a helyzet az, hogy amennyiben ${}^t B$ –t valamely ágens mint szignifikánst érti, úgy arra reprezentációként kell tekinteni (ezért nem áll (i) helyén a $[\Sigma_{jelz}] \langle {}^t | \chi |] ; | \chi | \rangle$ formula.

⁷⁰ Ugyanakkor még nem tiszta képzet, mert rendelkezik extenzióval, bár az adott esetben nem ragadható meg konkrétan.

α4 C'est le signe qui fait accéder au plan de la représentation vraie. Il peut n'avoir avec l'objet correspondant aucun lien d'appartenance, ni de ressemblance ou d'analogie. Il ne serait rien que sonorité creuse ou graphisme arbitraire, incompréhensible, sans la représentation qu'il a le pouvoir d'évoquer et dont il reçoit son contenu, son rôle et sa véritable existence. C'est un symbole, épuré au point de ne plus appartenir au monde des choses. En même temps qu'il y devient totalement étranger, il faut que la représentation, dont il est le substitut, prenne à l'égard de son propre objet une semblable indépendance. Artificiel dans la mesure où sa forme et sa signification se font plus abstraites, son origine elle-même ne peut plus être cherchée dans les choses. Il implique comme une complicité, une entente avec autrui. Il a nécessairement pour matrice la société (WALLON 1942; 195).

(iii) $\Sigma_{\text{Jel}}\langle [\chi]; \{\chi\}; |\chi| \rangle$

1.2.8. L. Hjelmslev (HJELMSLEV 1953)

1.2.8.1.

a1 Hjelmslev a reprezentációk halmazát a kifejezés síkja, az intenziók halmazát a tartalom síkja terminusokkal nevezi el, míg az extenzionális perspektíva vizsgálatát (Saussure-hoz hasonlóan, vö.: 1.2.1.) nem tekinti a koncipiálás részének.

α1 ...the first articulation of a linguistic system will lead us to establish its two most inclusive paradigms: the expression side and the content side. As common names for expression line and expression side, on the one hand, and for content line and content side, on the other, we have used respectively the designations expression plane and content plane (designation chosen with reference to Saussure's formulation cited above: „le plan...des idées...et celui...des sons.”) (HJELMSLEV 1953; 37).

1.2.8.1.1.

a2 $[\chi]$ formája⁷² révén, mint jelölő jelöli a szubsztanciát, mint figurát. Ezzel szemben $\{\chi\}$ figurája révén, – ami szubsztanciája –, jelöli a jelöltet, $\{\chi\}$ -t, mint formát.⁷³

⁷¹ Wallon kizárja az ekként értett jelek köréből mind az osztentatív (ikonikus), mind a szimptomatikus (indexikus) szignifikációkat. A $[\Sigma_{\text{Jel}}]$ alatt tulajdonképp a szimbolikusan szignifikatív eseteket érti.

⁷² A formák olyan töredékek, amelyek maguk nem jelek, de a jelek ezekből épülnek fel. A nyelv esetében a morféimák és a lexémák nem formai elemek, mert jelentésesek: a fonémák azonban formai jelek. Lehetséges, hogy ugyanaz a reprezentáció(töredék) egyszer formai, másszor jelkifejezés: ilyen például az [a], amely fonéma

1.2.9. M. Bense (in HORÁNYI-SZÉPE 2004)

1.2.9.1.

a1 Mihelyst egy tárgyat egy ágens reprezentációként észlel, megszűnik pusztán tárgynak lenni: hozzárendeléssé válik (ahol a hozzárendelt már lehet tárgy). A reprezentáció tehát csak szignifikációban létezhet.

$\alpha 1$ Amit jelnek nyilvánítunk, az már önmagában nem tárgy többé, hanem hozzárendelés (valamihez, ami lehet tárgy), bizonyos tekintetben metatárgy (Bense, in HORÁNYI-SZÉPE 2004, 188).

(i) $\Sigma \langle \sigma; \varsigma \rangle$

$\alpha 2$ A jellel nyilvánított dologgal [németül: Etwas] adott hozzárendelés hármas: ez a dolog „eszközként” egy „tárgyhoz” egy „értelmező” számára rendelődik hozzá. [...] Ehhez a triadikus jelviszonyhoz tartozik a hármas „jelfunkció”, amely a jelek három különböző funkcionálási módját határozza meg: a „realizációt”, a „kommunikációt” és a „kódolást”. A „realizációs funkciónak” nyilvánvalóan a „tárgyviszony” felel meg, a „kommunikációs funkciónak” az „eszközviszony” és a „kódolási funkciónak” pedig az „értelmező viszony” (Bense, in HORÁNYI-SZÉPE 2004, 188).

1.2.9.2.

a2 A $[\chi]$ az ágens számára a hozzárendelés eszköze, az ágensnek a reprezentációhoz való viszonya pedig a szignifikáció kommunikációs funkciója $[\Sigma_C]$.

(ii) $\Sigma_C \langle \langle a \rangle; [\chi] \rangle$

1.2.9.3.

a2 Az ágens viszonya a hozzárendelthez a realizációs funkció $[\Sigma_R]$.

(iii) $\Sigma_R \langle \langle a \rangle; | \chi | \rangle$

1.2.9.4.

a2 Az ágens viszonya az értelmezőhöz a kódolási funkció $[\Sigma_K]$.

(iv) $\Sigma_K \langle \langle a \rangle; \{ \chi \} \rangle$

$\alpha 3$...a jel alkalmazhatóságát három „jeloperáció” határozza meg: 1. egyes jeleknek jelsorozatokká való adjunkciója, láncszerű összekapcsolása; 2. egy jel iterációja, vagyis a „jel jelének”, illetőleg a „jel jele jelének” stb. képzése; 3. jeleknek jelalakokká és

jelstruktúrákká, illetőleg szuperjelekké való szuperizációja (Bense, in HORÁNYI-SZÉPE 2004, 188,189).

1.2.9.5.

a3 Bense szerint tehát a szignifikáció ágense az alábbi műveletekkel komplex reprezentációkat hozhat létre.

1.2.9.5.1.

a3 Az adjunkció során reprezentációkból láncszerű sorozatot hozhat létre.

$$(v)_I \quad [x]_i \cup [x]_j \cup [x]_k \rightarrow [x]_{i \cup j \cup k}$$

1.2.9.5.2.

a3 Az iteráció során megjelölhet egy reprezentációt, megjelölheti egy reprezentáció reprezentációját és így tovább.

$$(v)_{II} \quad [x]_i \rightarrow [[x]_i]_j \rightarrow [[[x]_i]_j]_k$$

1.2.9.5.3.

a3 A szuperizáció során reprezentációkból komplex reprezentációt hozhat létre⁷⁷.

$$(v)_{III} \quad {}^p[x]_i \cup {}^r[x]_i \cup {}^s[x]_i \rightarrow [x]_i$$

a3 Ennek megfelelően az összetett reprezentáció lehet adjunktívan (v)_I, iteráltan (v)_{II} és szuperizáltan (v)_{III} összetett.

1.2.9.6.

a4 A $\langle \chi \rangle$ alatt maga a $\langle \text{jel} \rangle$ értendő. Ez a kategória egy hozzárendelés, amely három halmaz $([x]; \{x\}; |x|)$ közti relációkból áll. Az ágens viszonya e halmazokhoz Bense szerint a szignifikáció egy-egy perspektívájára utal.

α_4 A jel Peirce által bevezetett hármas viszonyának figyelembevételével „jelen” (α, β, γ) olyan „hozzárendelés” értendő, amely V valamik halmazában a valamik három osztályára $T = a, b, c, \dots, E = k, l, m, \dots$ és $\acute{E} = x, y, z, \dots$ -re vonatkozik. Ezen osztályokat „tárgyként”, „eszközként” („médiumként”) és „értelmezőként” jelöljük:

$$\alpha \in J(E, T, \acute{E})$$

[...] minden jelben tehát egy tárgyviszony, egy eszközviszony és egy értelmező viszony adott. A tárgyviszonyt „ábrázolásnak”, az

⁷⁷ Ez utóbbit Bense [jelalak] -nak, illetve [szuperjel] -nek nevezi, a folyamat azonban felírható a töredékek analógiájára ((v)_{III}).

eszközviszonyt „nyelvnek” és az értelmező viszonyt „kifejezésnek” is nevezik (Bense, in HORÁNYI-SZÉPE 2004, 193).

1.2.9.6.1.

a4 Az ágens viszonyát a reprezentációkhoz a szignifikáció nyelvi aspektusának [${}^L\Sigma$] nevezi.⁷⁸

(vi)_i ${}^L\Sigma \langle \langle a \rangle; [\chi] \rangle$

1.2.9.6.2.

a4 Az ágens viszonyát az extenzióhoz a szignifikáció ábrázoló aspektusának [${}^A\Sigma$] nevezi.

(vi)_{ii} ${}^A\Sigma \langle \langle a \rangle; | \chi | \rangle$

1.2.9.6.3.

a4 Az ágens viszonyát a jelentéshez a szignifikáció kifejező aspektusának [${}^K\Sigma$] nevezi.

(vi)_{iii} ${}^K\Sigma \langle \langle a \rangle; \{ \chi \} \rangle$

1.2.10. G. Klaus (In HORÁNYI-SZÉPE 2004)

1.2.10.1.

a1 A Σ -ban feltárható perspektívákról szólva Klaus [χ]⁷⁹-re a [nyelvi jel], $| \chi |$ -re a [gondolati visszatükröződés tárgya],⁸⁰ $\{ \chi \}$ -re pedig a [gondolati képmás] kifejezésekkel referál. Σ leírásához ezen felül szükségszerűen hozzátartozik a szignifikáció ágensére [$\langle a \rangle$] való hivatkozás.

$\alpha 1$ A szemiotika szellemében végrehajtott általános nyelvvizsgálatnál az alábbi négy tényezőt kell figyelembe venni:

1. a gondolati visszatükröződés tárgyait (T)

2. a nyelvi jeleket (J)

⁷⁸ Az [${}^L\Sigma$] formula esetében a felső index arra utal, hogy a szignifikáció nyelvi aspektusa egy szignifikációs rendszer részét képezi, és nem a szignifikációs rendszerek egy példája (ez utóbbi esetben a [Σ_L] formula referálna rá).

⁷⁹ Klaus a [χ]-t a Gestalt-pszichológia nyomán jelalaknak is nevezi, tehát valami egészesnek gondolja el. Szerinte minden egyes jel individuális, egyszeri, ugyanakkor sok olyan tulajdonsága van, amelyet a reprezentációt reprezentációként értelmező ágens nem vesz figyelembe. Ez tulajdonképp úgy értendő, hogy egy [χ]_i épp az $\{ \chi \}_i$ -vel címkézhető sajátosságainál fogva referál $| \chi |_i$ -re, ezért $\langle a \rangle_i$ a referálás során nem veszi figyelembe [χ]_i-nek az $\{ \chi \}_j$, $\{ \chi \}_k, \dots, \{ \chi \}_n$ -el címkézhető tulajdonságait.

⁸⁰ Ez megfelel Peirce közvetlen tárgyának. A közvetlen vs dinamikus tárgy problémája kapcsán e diskusszió a jelöléseknél a 2.2.3.2.3.2.–2.2.3.2.3.3. -ban kifejtettek szerint jár el.

3. a gondolati képmásokat (K)

4. a jeleket létrehozó, használó, megértő embereket (E)

(Klaus in HORÁNYI-SZÉPE 2004, 208-209)

1.2.10.2. Klaus az 1.2.10.1.-ben bevezetett kategóriák iterálásával a következő diadikus relációkat posztulálja (vö.: 1.2.3.3.).

1.2.10.2.1.

a2 A szintaktika [$S_{zi}\Sigma$] a reprezentációk egymáshoz való viszonyát írja le.

α_2 A szintaxis tárgya az $R(J, J')$ viszony (Klaus in HORÁNYI-SZÉPE 2004, 214).

(i)_i $S_{zi}\Sigma \langle [\chi]_i; [\chi]_j \rangle$

1.2.10.2.2.

a3 A szemantika [$S_{ze}\Sigma$] a reprezentáció és a jelentés relációját írja le.

α_3 A szemantika az $R(J, K)$ viszonyt és konverzét vizsgálja (Klaus in HORÁNYI-SZÉPE 2004, 221).

(i)_{ii} $S_{ze}\Sigma \langle [\chi]_i; \{ \chi \}_j \rangle$

1.2.10.2.3.

a4 A pragmatika [$Pr\Sigma$] a reprezentáció és a reprezentáció ágensének viszonyát írja le.

α_4 Még az $R(J, E)$ és az $R(E, J)$ relációkkal kell foglalkoznunk. E relációk vizsgálata [...] a pragmatika körébe tartozik (Klaus in HORÁNYI-SZÉPE 2004, 224).

(i)_{iii} $Pr\Sigma \langle [\chi]; \langle a \rangle \rangle$

1.2.10.2.4.

a5 A szigmatika [$S_{zig}\Sigma$] a reprezentáció és az extenzió relációját írja le.

α_5 A továbbiakban az $R(J, K)$ és az $R(J, T)$ viszonyal foglalkozunk. Ezek a viszonyok alkotják a szemantika és a szigmatika vizsgálati körét (Klaus in HORÁNYI-SZÉPE 2004, 217).

(i)_{iv} $S_{zig}\Sigma \langle [\chi]; | \chi | \rangle$

1.2.11. A <jel> konstituensei: összegzés

1.2.11.0. A fent analizált szövegek legalább abban egyetértenek, hogy állításuk szerint a <jel> relációs kategória - és nem például szubsztancia vagy minőség.⁸¹ E reláció természetére vonatkozóan azonban már a legkülönbözőbb nézetek képviseltették magukat, ezek közül a legalapvetőbb differencia talán a dichotóm és trichotóm jelfogalom között áll fenn (1.2.1. vs 1.2.2).

1.2.11.1. A saussurei dichotóm jelfogalom [Σ_D] szerint a jel nem egy dolgot és egy nevet, hanem egy fogalmat és egy hangképet egyesít.

(i) $\neg \Sigma_D \langle \chi \mid ; [\chi] \rangle$

(ii) $\Sigma_D \langle \text{fogalom} ; \text{hangkép} \rangle$ ⁸²

1.2.11.2. A peircei trichotóm jelfogalom [Σ_T] a jel három konstituensét különbözteti meg: szignifikációban egy {representáció} = {representamen} egy {extenzió} = {object} vagy egy {intenzió} = {interpretant} helyettesítője.

(iii) $\Sigma_T \langle \{[\chi]; \{\chi\} \vee \mid \chi \mid \rangle$

1.2.11.3. Látható, hogy a dichotóm jelfelfogás esetében a jel két (tévesen illetve helyesen sorakozó) konstituense különíthető el, míg a trichotóm felfogás szerint az összetevők száma három. Azt lehetne gondolni, hogy a trichotóm felfogás +1 elemet tartalmaz, azonban távolról sem ez a helyzet.

1.2.11.3.1. Saussure szerint ugyanis mind a hangkép (ami nem azonos a fizikai hanggal), mind a fogalom (amely nem azonos a fregei fogalommal, hanem a fregei képzetnek felel meg) pszichés entitás, melyek az elmében képeznek megbonthatatlan egységet. A szignifikáció ezért Saussure szerint voltaképp két pszichés töredék közti reláció, melyben az egyik töredék szignifikánsként, a másik szignifikátumként működik.

(iv) $\Sigma_D \langle \sigma \ni P ; \zeta \ni P \rangle$

1.2.11.3.2. Peirce szerint viszont meg kell különböztetni az önmagában vett tárgyat (dinamikus tárgy), mint referenciát, illetve a jelölt tárgyat (közvetlen tárgy), amely csak a jelölés vonatkozásában képviseli a dinamikus tárgyat.

1.2.11.3.3. Az a különbség, melyet Saussure képez a hang és a hangkép között, ismeretelméleti szempontból teljesen analóg azzal, melyet Peirce képez a dinamikus és a közvetlen tárgy között (és mindkét redukció egyébiránt analóg a husserli fenomenológiai redukcióval: egyik esetben a fizikai hang fenoménjéről, másik esetben a jelölt

⁸¹ Noha maga ez a kategorizáció is diszkutábilis lehet, e helyütt nem kerül diszkutálásra.

⁸² Az 1.2.11.3. megmutatja, miért nem alkalmazhatóak itt változatlan formában az eddigiekben bevezetett jelölések.

objektum fenoménjéről van szó). Az, hogy a Saussure által tételezett pszichés fogalom Husserl noumenonjával (Frege jelentésével), vagy Frege képzetével azonosítható, már nem egykönnyen dönthető el. A konceptuális zűrzavarnak természetesen nem kedvez az sem, hogy Frege az idea fogalmát a képzet (a husserli kognitáció), míg Husserl (és nyomában Schütz) az interszubjektív noumenon értelmében használja.

1.2.11.4.1. A fentiek alapján felsorolhatók azon konstituensek, melyek a <jel> reláció argumentumhelyein előfordulhatnak.

A1 Fizikai entitásként értelmezett jelölők (mint egy fizikai hang maga).

A2 $[\chi]$ észleletei (mint egy hangkép): s így szükségszerűen: egy észlelő számára.

B1 Objektív (vagy interszubjektív) jelentés.

B2 Idea (képzet)

C1 Fizikai entitásként értelmezett jelöltek (mint egy fizikai objektum maga: a peirce-i dinamikus tárgy).

C2 Reprezentált jelölt (a peirce-i közvetlen tárgy, voltaképp a dinamikus tárgy egy fragmentuma).

1.2.11.4.2. A dichotóm/trichotóm megközelítés analízise után látható, hogy a <jel> dichotóm módon tizenkét, trichotóm módon nyolcféleképpen építhető fel: ez mindösszesen húsz szerkezet⁸³ - egyazon [jel] terminussal megnevezve.⁸⁴

1.2.11.5. A PTC jelöléseinek használatával azonban a fenti konceptuális zűrzavar és a nyomában keletkező szaporulat könnyen kezelhetővé válik.

1.2.11.5.1. A <jel> logikai formája a PTC szerint az (v) szerinti szerkezettel rendelkezik.

(v) $\langle \Sigma \langle \sigma; \zeta \rangle \rangle \ni \langle a \rangle$

1.2.11.5.2. Peirce nyomán a <jel> konstituenei:

(vi) $\Sigma_i \langle [\chi]_i; \{\chi\}_i \vee | \chi |_i \rangle$

1.2.11.5.3. (v) és (vi) nyomán a <jel> logikai szerkezete eképp írható fel:

⁸³ Σ_D szerinti kombinációk: A1B1:A1B2:A1C1:A1C2:A2B1:A2B2:A2C1:A2C2:B1C1:B1C2:B2C1:B2C2

Σ_T szerinti kombinációk: A1B1C1:A1B1C2:A1B2C1:A1B2C2:A2B1C1:A2B1C2:A2B2C1:A2B2C2

Ez a húsz szerkezet kombinatorikai eljárások eredménye; szerencsére a B1C1:B1C2:B2C1:B2C2 kombinációk eliminálhatók, mivel – a már említett relációs kategorizáció mellett – a <jel> analízatorai abban is egyetértenek, hogy a reprezentáció (vagyis az A osztály) a <jel> szükségszerű konstituense.

⁸⁴ Néhány behelyettesítés így eképp reprezentálható: SAUSSURE: A2B2 CARNAP, FREGE A1B1, A1B1C1 (de nem lehet: A1C1) KRIPKE, MILL A1C1 (és nem A1B1 V A1B1C1) GOODMAN A1B1(-C1) faktuálisan (Pegazus), logikailag (négyzetű kör).

(vii) $\Sigma_i \langle a_i \langle [\chi]_i ; \{\chi\}_i \vee |\chi|_i \rangle \rangle$

1.2.11.6. Mint az (vii) alapján látható, a három perspektíva mindegyikét nem szükséges felhasználni egy szignifikáció leírása során: a $\Sigma \langle \sigma ; \varsigma \rangle$ logikai formájából adódóan elég mindösszesen kettőt. A trichotómiából analitikusan előállítható a dichotóm és trichotóm jelkonceptiók mindegyike két döntés következtében:

I A diszjunktív [vagy] értelmezése (extenziót és/vagy intenziót jelöl)

II Az ágensre való hivatkozás értelmezése (annak explicit kimondása, hogy a szignifikáns és a szignifikátum esetében az ágens által elért entitásokról van-e szó, illetve csak annyiban, amennyiben az ágens számára elérhető).

1.2.11.7. A (vii) megfelelő behelyettesítéseivel az 1.2.11.4.1-ben bemutatott kategóriák mindegyike értelmezhető a PTC szerint, mindösszesen a (vii) jelöléseinek segítségével. Az 1.2.11.4.1-ben bemutatott húszféle kombináció mindegyike tekinthető tehát a PTC szignifikációról mondott szerkezetének paraméterezett változatának, speciális esetének.⁸⁵

⁸⁵ A behelyettesítések így ekként alakulnak:

$$\{A1\} = \{[\chi]\}$$

$$\{A2\} = \{a_i[\chi]\}$$

$$\{B1\} = \{\{\chi\}\}$$

$$\{B2\} = \{a_i\{\chi\}\}$$

$$\{C1\} = \{|\chi|\}$$

$$\{C2\} = \{a_i|\chi|\}$$

1.3. A «kép» explikatív analízise

- 1.3.1. Ez a fejezet olyan szövegek PTC szerinti fordítását közli, melyek a konceptuális analízis módszerével közelítenek általuk «kép»-ként kategorizált szignifikációkhoz.
- 1.3.1.1. A «kép» kategória a 1.1.1.1-ben bevezetett trichotómia alapján a következőképp analizálandó.
- 1.3.1.1.1. A [kép] a «kép»-ként kategorizált szignifikáció szignifikánsa, amely a nyers fakultás egy töredéke: mindaz, ami a «kép»-ként kategorizált szignifikációból a természettudományok terminusaiban leírható.
- 1.3.1.1.2. A {kép} a szimbolikus fakultás töredékeként a «kép»-ként kategorizált szignifikáció intenzionálisan értelmezett szignifikátuma: ilyen lehet egy [kép] jelentése valamilyen konstitutív alap (például a KRESZ) szerint.
- 1.3.1.1.3. A |kép| a «kép»-ként kategorizált szignifikáció extenzionálisan értelmezett szignifikátuma, amely lehet⁸⁶
- 1.3.1.1.3.1. a nyers fakultás egy töredéke, mint a |Parlament|-et ábrázoló [kép] esetében;
- 1.3.1.1.3.2. a pszichés fakultás egy töredéke, mint az |örömet|-et ábrázoló [kép] esetében, illetve
- 1.3.1.1.3.3. a transzcendens fakultás exempluma, mint az |Úr Jézus Krisztus|-t ábrázoló [kép] esetében.
- 1.3.1.2. A [kép] ebben a diszkusszióban a természettudományok terminusaiban $x:y:(z)/t$ koordináták mentén leírható⁸⁷ entitásként tételezett.⁸⁸

⁸⁶ az alább felsorolt változatok a «kép» -ként kategorizált szignifikáció mérsékelt realista felfogású extenzionális interpretációit mutatják be, noha – mint később az bemutatásra kerül – lehetségesek más szignifikátumok posztulálása, mint például az osztályoké. Mindazonáltal jelen írás nem kíván állást foglalni az osztályokkal, absztrakt tárgyakkal vagy univerzális állításokkal kapcsolatos extenzionális olvasatok realizmusával kapcsolatban.

⁸⁷ Például síkfelszín esetén minden ${}^n[\chi]_i$, -megadható $x:y$ koordinátákkal. A $[16:63]{}^i[\chi]_i$, $[16:64]{}^k[\chi]_i$ például két, horizontális tengelyen egymás melletti képpontot jelöl.

⁸⁸ E diszkusszió szempontjából mellékes, hogy [állóképekről] vagy [mozgóképekről] van szó. Az fizikai tárgyként $x:y:(z)/t$ koordinátákkal leírható [kép] – ek osztályába a mozgókép is beletartozik, mégpedig az állóképekkel azonos feltételek mentén. Az(ok) a szimbólumszkéma(k), melyek mentén egy $[\chi]_i$ kép reprezentáció tud lenni, semmilyen szükségszerű megkötést nem tartalmaznak egy olyan függvényre, mely a mozgóképek esetén $x:y:(z) - t$ rendel t időpontokhoz. Mozgónak tekinthető tehát egy reprezentációt, ha van olyan t_i és t_j időpont, ahol $t_i \neq t_j$ és amelyre áll, hogy

$$(\exists {}^t[\chi]_i) ({}^t[\chi]_i \in [\chi]_i \wedge t_i {}^t[\chi]_i \neq t_j {}^t[\chi]_i)$$

A fenti állítás pusztán azt tartalmazza, hogy $x:y:z$ koordinátákkal leírható szintaktikai különbség van a kép egy részén két, egymástól különböző időpontban. Ez a megközelítés $x:y:(z)$ koordinátákkal meghatározott formális

- 1.3.1.2.1.** Egy <kép> leírása a [kép]-en belül szintaktikailag elkülönült elemeket különböztet meg azáltal, hogy az analízis segítségével olyan $f \in \Phi$ ⁸⁹ elemi tulajdonságo(ka)t tár fel, amely(ek) mentén ${}^j[\chi]_i / {}^k[\chi]_i$ -t⁹⁰ rögzíti, s így a megkülönböztetés (${}^j[\chi]_i = {}^k[\chi]_i \vee {}^j[\chi]_i \neq {}^k[\chi]_i$) f -re artikulálható. Vagyis egy [kép] morfológiai leírása valamely Φ tulajdonságnyaláb alapján történhet úgy, hogy az elemző t szerint leírja $[\chi]_i$ ⁹¹ töredékeit az alábbi módon:
- 1.3.1.2.1.1.** ${}^t[\chi]_i$ jelöli $[\chi]_i$ egy elemi töredékét, amely valamilyen $f \in \Phi$ tulajdonságú atomi egység.
- 1.3.1.2.1.2.** ${}^j[\chi]_i, {}^k[\chi]_i, {}^l[\chi]_i, \dots, {}^n[\chi]_i$ -ből e szerint logikai műveletekkel felépíthető $[\chi]_i$, ahol n a képpontokként (vagy másként) tételezett elemi töredékek száma:⁹²
- $$[\chi]_i = {}^j[\chi]_i \cup {}^k[\chi]_i \cup {}^l[\chi]_i \cup \dots, {}^n[\chi]_i$$
- 1.3.1.2.1.3.** A töredékek közti relációk leírásakor $f \in \Phi$ relációs tulajdonság. Ilyen lehet például a [komplementer szín] tulajdonság, melynek leírásakor a ${}^j[\chi]_i K_{omp} {}^k[\chi]_i$ formula arra utal, hogy a két töredék színei egymás komplementer színei.⁹³
- 1.3.1.2.1.4.** Másrésztől $[\chi]_i$ meghatározható halmazként is: $H: \{{}^1[\chi]_i, {}^2[\chi]_i, {}^3[\chi]_i, \dots, {}^{100}[\chi]_i\}$ felsorolással, ahol H egy 100 képpontból álló halmaz.⁹⁴
- 1.3.2.** A <kép>-ként kategorizált szignifikáció vizsgálatok a [kép] természettudományos terminusokkal elvben kimerítően leírható, és valamely konstitutív alap szerint szintaktikai leírása is megadható. A szignifikáció leírásához azonban szükségszerűen hozzátartozik az ágensre való hivatkozás, ebből adódóan a szignifikációként értelmezett <kép> leírásának utalnia kell a [kép] használatára. Ehhez azonban a [kép] mellett a Σ konstitutív alapra (1.1.2.2), a {kép}-re (1.3.1.1.2), illetve a |kép|-re (1.3.1.1.3) való utalás is szükséges.
- 1.3.2.1.** A Σ konstitutív alap a képi analízis irodalmában többféleképp címkézett: például [szimbólumszkéma], [reprezentációs rendszer], [kalkulus]. Az elnevezések

(vagyis tartalomsemleges) pontokhoz értékeket rendel t időpontban. Az, hogy milyen értékek is ezek, az adott L szimbólumszkéma függvényei (természetesen más f tulajdonságok értékelendők például szürkeskálás és színes képek esetén).

⁸⁹ Ahol Φ lehet például a {szín} tulajdonságnyaláb, f pedig a [piros] szín.

⁹⁰ [mozgóké] esetén a $(t_1) {}^j[\chi]_i / (t_2) {}^j[\chi]_i$ szintén elemezhető.

⁹¹ a továbbiakban az $[\chi]_i$ formula a <kép> -ként kategorizált szignifikáció reprezentációját jelöli.

⁹² Ez a szám adott esetben – például a digitális képek esetén – pontosan tudható, noha kétséges, hogy jár-e tényleges haszonnal egy pixelszintű leírás.

⁹³ A relációs tulajdonságok maguk is analizálhatóak. A K_{omp} relációról például elmondható, hogy irreflexív, szimmetrikus, nontranszitiv, illetve a tranzitivitás a páratlan tagoknál azonosságrelációt ad a színárnyalatra:

$$\forall (x:y:z) x K_{omp} y \wedge y K_{omp} z \supset x \equiv z$$

⁹⁴ Amely halmaz lehet rendezett: az $n+1(x+1:y)$ függvény például az x tengely mentén.

változatossága mellett a szerzők egyetértenek abban, hogy Σ a szignifikáció azon alapja, mely szerint $[\chi], \{\chi\}, |\chi|$ viszonya egyáltalán elgondolható.

1.3.3. Explikációk a képi analízis területéről

A továbbiakban a képi analízis néhány szövegének PTC szerinti fordítása következik, melyek a citált szerzők e diszkusszió szempontjából legfontosabbnak vélt gondolatait igyekeznek a PTC szerint elérhetővé tenni. A szemiotikai szövegek analíziséhez hasonlóan jelen analízis a forrásszövegekre az [αn] formulával utal, és interpretáció gyanánt hozzájuk rendel (esetenként több), [an] formulával jelölt szöveget, amelyek az [(n)] formulával jelölt PTC-beli fordításokat hivatottak magyarázni. A [çn] formulák a forrásszövegből adódó korolláriumokat jelölik.

1.3.3.1. Gombrich (GOMBRICH 1951)

1.3.3.1.1.

a1 Gombrich a konstitutív alapokról szólva kifejti azt a gondolatmenetet, mely szerint lehetséges, hogy Σ_i esetében egy reprezentáció egy extenziót, míg Σ_j esetében egy intenziót jelöl.⁹⁵

α1 Then there is that age-old problem of universals as applied to art. It has received its classical formulation in the Platonising theories of the Academicians. „A history-painter”, says Reynolds, „paints man in general; a portrait-painter a particular man, and therefore a defective model”. This, of course, is the theory of abstraction applied to one specific problem. The implications are that the portrait, being an exact copy of a man’s „external form” with all „blemishes” and „accidents”, refers to the individual person exactly as does the proper name. The painter, however, who wants to „elevate his style” disregards the particular and „generalises the forms”. Such a picture will no longer represent a particular man but rather the class or concept „man” (GOMBRICH 1951; 210).

(i) $\Sigma_i \langle [\chi]_i ; | \chi |_i \rangle$

(ii) $\Sigma_j \langle [\chi]_i ; \{ \chi \}_i \rangle$

1.3.3.1.2.

a2 A konstitutív alap (szükségszerű) léte Gombrich szerint épp abban a tényben mutatkozik, hogy általa egy reprezentáció valamely tőle különböző entitásra utal.

⁹⁵ Gombrich utal arra a (szerinte kritikával kezelendő) nézetre, mely szerint Σ_i lehet például a portréfestészet, ahol a [kép] egy adott személyt extenzionálisan jelöl, Σ_j pedig az absztrakt festészet, ahol egy [kép] valamely fogalmat vagy osztályt jelöl.

- α2 All art is „imagemaking” and all image making is rooted in the creation of substitutes. Even the artist of an „illusionist” persuasion must make the man-made, the „conceptual” image of convention his starting point. Strange as it may seem he cannot simply „imitate an object’s external form” without having first learned how to construct such a form. [...] Perhaps the reason is that contrary to the hopeful belief of many artist the „innocent eye” which should see the world afresh would not see it at all. It would smart under the painful impact of a chaotic medley of forms and colours. [...] Once this idea of the picture as a sign referring to something outside itself is accepted in all its applications - and this certainly did not happen overnight – we are indeed forced to let our imagination play around it (GOMBRICH 1951; 219-20).
- a2 A PTC szerint ez épp a szignifikatív logikai formája:
- (iii) $\Sigma\langle\sigma;\varsigma\rangle$
- ç1 Gombrich megfogalmazása szerint Σ posztulálásának alapja azon preszuppozíció érvényesítése, hogy
- (iv) $(\exists x)([\chi]_i \Rightarrow x) \wedge (x \neq [\chi]_i)$
(i), (ii), (vi) –ből pedig:
- (v) $\Box[\chi]_i \Rightarrow ([\chi]_j \vee \{\chi\}_i \vee |\chi|_i)$
- a3 Gombrich szerint az is elgondolható, hogy $[\chi]_i$ maga is beletartozik egy osztályba (U), vagyis $\Diamond[\chi]_i \ni U$
- α3 ...if the child calls a stick a horse it obviously means nothing of the kind. It does not think in terms of reference at all. The stick is neither a sign signifying the concept horse nor is it a portrait of an individual horse. By its capacity of serving as a „substitute” the stick becomes a horse its own right, it may graduate into the class of „gee-gees” and even receive a proper name of its own (GOMBRICH 1951; 211).
- a3 A PTC alapján ez úgy fordítható, hogy egy $\{\chi\}_i$ címke vonatkozhat $[\chi]_i$ -re és $|\chi|_i$ -re egyaránt.⁹⁶

⁹⁶ Gombrich szövegében arról van szó, hogy a $\{\chi\}$ címke vonatkozhat a vesszőparipára, mint ló-reprezentációra, valamint individuális lovakra is. Világos, hogy Gombrich itt osztály alatt $\{\chi\}_i$ -re gondol, hiszen egy címke adja meg az osztályhoz tartozás kritériumát mind az extenziók, mind a reprezentációk tekintetében.

1.3.3.1.3.

a4 A reprezentálás (helyettesítés) feltétele Gombrich szerint egy olyan címke létezése, amely mind a reprezentációra, mind a reprezentált objektumra vonatkozik.

$\alpha 4$ The „first” hobby horse (to use 18th century language) was probably no image at all. Just a stick which qualified as a horse because one could ride on it. The tertium comparationis, the common factor, was function rather than form. Or, more precisely, that formal aspect which fulfilled the minimum requirement for the performance of the function – for any „rideable” object could serve as a horse (GOMBRICH 1951; 213).

a4 Tehát $[\chi]_i$ akkor helyettesíti $|\chi|_i -t$, ha van olyan $\{\chi\}_i$, hogy $[\chi]_i \Rightarrow \{\chi\}_i \wedge |\chi|_i \Rightarrow \{\chi\}_i$. A címkének Gombrich szerint valamely esszenciális funkciót kell ellátnia: kell lennie valaminek, ami alapján egy címkét objektumokra és reprezentációkra is alkalmazni lehet. A PTC szerint ez épp a Σ konstitutív alap.⁹⁷

(vi) $(\exists \{\chi\}_i) ([\chi]_i \Rightarrow \{\chi\}_i \wedge |\chi|_i \Rightarrow \{\chi\}_i) \supset \Sigma_{Rep} \langle [\chi]_i; |\chi|_i \rangle$ ⁹⁸

1.3.3.2. N. Goodman (GOODMAN 1968)

1.3.3.2.1.

a1 Goodman [naiv nézet]-nek nevezi azt a teóriát, mely szerint a reprezentáció a hasonlóság relációja alapján jelöli tárgyát.

$\alpha 1$ The most naive view of representation might perhaps be put somewhat like this: "A represents B if and only if A appreciably resembles B", or "A represents B to the extent that A resembles B" (GOODMAN 1968; 3).

⁹⁷ Gombrich nyomán ezt a Σ funkciót f -el lehet jelölni. A [vesszőparipa] esetében – írja – ez például a {lovagolható} címke alkalmazhatósága lenne. Ezt a reprezentációfelfogást némi kritikával illetve mindazonáltal mondható, hogy nem szükséges egyetlen f funkcióra megszorítani a konstitutív alapot, mint azt Gombrich teszi. Így például a {lovagolható} címke alkalmazható a számárra a [Jézus számárháton lovagolt be Jeruzsálembe] mondatban, ettől még a |számár| nem kerül be a {lovak} osztályába. Az f funkció helyett tehát érdemes lenne az $f \in \Phi$ tulajdonságnyaláb egy tulajdonságáról beszélni, nyitva hagyván többféle konstitutív alap ($\Sigma_i, \Sigma_j, \dots, \Sigma_n$) lehetőségét.

⁹⁸ Ahol R_{ep} a <reprezentálja> reláció rövidítése.

(i) $\Sigma_{\text{Has}} \langle [\chi]_i; |\chi|_i \rangle$ ⁹⁹

a2 A hasonlóság relációja Goodman szerint (ii) reflexív és (iii) szimmetrikus reláció:¹⁰⁰

a2 An object resembles itself to the maximum degree but rarely represents itself; resemblance, unlike representation, is reflexive. Again, unlike representation, resemblance is symmetric: B is as much like A as A is like B, but while a painting may represent the Duke of Wellington, the Duke doesn't represent the painting (GOODMAN 1968; 4).

(ii) $\Sigma_{\text{Has}} \langle [\chi]_i; [\chi]_i \rangle \wedge \Sigma_{\text{Has}} \langle |\chi|_i; |\chi|_i \rangle \wedge \Sigma_{\text{Has}} \langle \{\chi\}_i; \{\chi\}_i \rangle$

(iii) $\Sigma_{\text{Has}} \langle [\chi]_i; |\chi|_i \rangle \supset \Sigma_{\text{Has}} \langle |\chi|_i; [\chi]_i \rangle \wedge \Sigma_{\text{Has}} \langle |\chi|_i; [\chi]_i \rangle \supset \Sigma_{\text{Has}} \langle [\chi]_i; |\chi|_i \rangle$

∴ $\Sigma_{\text{Has}} \langle [\chi]_i; |\chi|_i \rangle \leftrightarrow \Sigma_{\text{Has}} \langle |\chi|_i; [\chi]_i \rangle$

ç1 Mivel (iii) mindhárom perspektívára vonatkozik, a reflexivitás [R_{efl}] és a szimmetria [S_{zim}] hasonlóság [H_{as}] relációjával kapcsolatban az alábbi táblázat szerint értelmezett:

H_{as}	$[\chi]_i$	$[\chi]_j$	$ \chi _i$	$ \chi _j$	$\{\chi\}_i$	$\{\chi\}_j$
$[\chi]_i$	R_{efl}	S_{zim}	S_{zim}	S_{zim}	S_{zim}	S_{zim}
$[\chi]_j$	S_{zim}	R_{efl}	S_{zim}	S_{zim}	S_{zim}	S_{zim}
$ \chi _i$	S_{zim}	S_{zim}	R_{efl}	S_{zim}	S_{zim}	S_{zim}
$ \chi _j$	S_{zim}	S_{zim}	S_{zim}	R_{efl}	S_{zim}	S_{zim}
$\{\chi\}_i$	S_{zim}	S_{zim}	S_{zim}	S_{zim}	R_{efl}	S_{zim}
$\{\chi\}_j$	S_{zim}	S_{zim}	S_{zim}	S_{zim}	S_{zim}	R_{efl}

1.3.3.2.2.

a2 A reprezentálás azonban – mondja Goodman – nem a hasonlóság relációja alapján működik, ugyanis a «reprezentál» más relációs tulajdonságokkal rendelkezik, mint a «hasonlít» reláció, ugyanis a «hasonlít» -től (1.3.3.2.1.) eltérően:

1.3.3.2.2.1.

a2 nem reflexív

(iv) $\neg \Sigma_{\text{Rep}} \langle [\chi]_i; [\chi]_i \rangle \wedge \neg \Sigma_{\text{Rep}} \langle |\chi|_i; |\chi|_i \rangle \wedge \neg \Sigma_{\text{Rep}} \langle \{\chi\}_i; \{\chi\}_i \rangle$

⁹⁹ Ahol H_{as} a «hasonlít» reláció rövidítése.

¹⁰⁰ Goodmantól eltérően a relációkat e diskusszió itt mindhárom perspektíva mentén értelmezi.

1.3.3.2.2.3.

a2 nem szimmetrikus

$$(v) \quad \neg \Sigma_{\text{Rep}} \langle [\chi]_i ; |\chi|_i \rangle \supset \Sigma_{\text{Rep}} \langle |\chi|_i ; [\chi]_i \rangle$$

1.3.3.2.2.4.

a3 Goodman szerint a Σ_{Rep} tehát olyan nem reflexív, nem szimmetrikus reláció, amely kizárólag egy reprezentáció és egy extenzió között állhat fenn:

$$(vi) \quad \Sigma_{\text{Rep}} \langle [\chi] ; |\chi|_i \rangle$$

1.3.3.2.3.

a4 Egy $[\chi]_i$ azonban nem csak a Σ_{Rep} relációban állhat azzal, amit jelöl, vagyis a $\Sigma \langle \sigma ; \zeta \rangle$ szignifikátuma (ζ) nem csak extenzió lehet. Ugyanakkor a Σ_{Rep} relációnak is több fajtája létezik.

1.3.3.2.3.1.

a4 A denotáció $[\Sigma_{\text{DenI}}]$ esetében egy reprezentáció Goodman szerint egy tárgyat jelöl, vagyis egy tárgyra¹⁰¹ referál.

$\alpha 4$ A picture that represents-like a passage that describes-an object refers to and, more particularly, denotes it. [...] If the relation between a picture and what it represents is thus assimilated to the relation between a predicate and what it applies to, we must examine the characteristics of representation as a special kind of denotation (GOODMAN 1968; 5).

$$(vii) \quad \Sigma_{\text{DenI}} \langle [\chi] ; |\chi|_i \rangle$$

1.3.3.2.3.2.

a5 Megtörténhet továbbá, hogy egy reprezentáció nem valamely tárgyat, hanem egy adott osztály tagjait egyenként jelöli $[\Sigma_{\text{DenII}}]$.

$\alpha 5$... a picture, like a predicate, may denote severally the members of a given class. A picture accompanying a definition in a dictionary is often such a representation, not denoting uniquely some one eagle, say, or collectively the class of eagles, but distributively eagles in general (GOODMAN 1968; 21).

$$(viii) \quad \Sigma_{\text{DenII}} \langle [\chi]_i ; (|\chi|_i, |\chi|_j, \dots, |\chi|_n) \rangle^{102}$$

¹⁰¹ A tárgy Goodman szerint lehet személy, dolog, jelenet, esemény, vagy csoport.

1.3.3.2.3.3.

a6 Lehetséges ugyanakkor, hogy a reprezentációnak sem egyedi, sem többszörös denotátuma nincs $[\Sigma_{DenIII}]$.

α_6 Other representations have neither unique nor multiple denotation. What, for example, do pictures of Pickwick or of a unicorn represent? They do not represent anything; they are representations with null denotation. (GOODMAN 1968; 21).

(ix) $\Sigma_{DenIII} \langle \langle [\chi]_i; |\chi|_i \rangle \perp \langle [\chi]_i; \langle |\chi|_i, |\chi|_j, \dots, |\chi|_n \rangle \rangle$

a7 Ezekben az esetekben a reprezentáció egy címkét jelöl, vagyis intenzionálisan olvasandó.¹⁰³

α_7 The simple fact is that much as most pieces of furniture are readily sorted out as desks, chairs, tables, etc., so most pictures are readily sorted out as pictures of Pickwick, of Pegasus, of a unicorn, etc., without reference to anything represented. What tends to mislead us is that such locutions as "picture of" and "represents" have the appearance of mannerly two-place predicates and can sometimes be so interpreted. But "picture of Pickwick" and "represents a unicorn" are better considered unbreakable one-place predicates, or class-terms, like "desk" and "table". (GOODMAN 1968; 21).

(x) $\Sigma_{Rep} \langle [\chi]_i; \{\chi\}_i \rangle$ ¹⁰⁴

1.3.3.2.3.4.

a8 A reprezentálás egy további esete $[\Sigma_{VRep}]$, amikor egy reprezentáció egy objektumot valamiként ábrázol.¹⁰⁵ A [...ként reprezentál] ekkor olyan funktorként működik, amely

¹⁰² Ahol $\{\chi\}_i$ megfelel annak a címkének, mely alapján $|\chi|_i, |\chi|_j, \dots, |\chi|_n$ az U osztályba tartozik. Az 1.3.3.1.3. alapján $[\chi]_i$ ugyancsak az U osztályba tartozóként koncipiálendő. Világos, hogy a szignifikátum ebben az esetben nem egy bizonyos tárgy – például $|\chi|_i$, nem is egy osztály vagy címke, hanem – Goodman szavaival – általában egy osztályhoz tartozó tárgyak, disztributív módon. Ez tulajdonképpen megfelel a peircei type tokenjeinek summájával.

¹⁰³ Goodman az így működő képeket fajta-képeknek nevezi: ilyen például a [pegazus-kép], amely nem a |pegazus| -t reprezentálja, hanem egyszerűen illik rá a {pegazus-kép} címke.

¹⁰⁴ számos kérdés lehetne diszkutálható Goodman azon véleménye kapcsán, mely szerint a fajta-képek címkézése azon alapszik, hogy a reprezentáció mint egész, milyen *fajtájú* reprezentáció. Amennyiben – és ezt Goodman elismeri – többféle címkézés lehetséges, úgy annyiféle fajta-képnek tekinthető egy reprezentáció, ahány címkét egy értelmező ágens alkalmazni tud rá: ez viszont épp a klasszifikáció értelmét vonja kétségbe.

¹⁰⁵ Természetesen joggal tehető fel a „lehet-e másként?” kérdés.

egy individuumnévvel kitöltve egy individuum valamely leírását teszi ki. Mondható, hogy ebben az esetben a reprezentáció az extenzió egy töredékére referál.

α8 The locution "represents . . . as" has two quite different uses. To say that a picture represents the Duke of Wellington as an infant, or as an adult, or as the victor at Waterloo is often merely to say that the picture represents the Duke at a given time or period-that it denotes a certain (long or short, continuous or broken) temporal part or 'time-slice' of him. Here "as . . ." combines with the noun "the Duke of Wellington" to form a description of one portion of the whole extended individual (GOODMAN 1968; 27).

(xi) $\Sigma_{VRep} \langle [\chi]_i; {}^s | \chi |_i \rangle$

1.3.3.2.3.5.

a9 A valamiként ábrázolás Goodman szerinti valódi esete $[\Sigma_{VRep}]$ az, amikor egy extenzió töredékét reprezentáló [kép] ugyanannak az extenzióknak egy másik töredékét reprezentálja.¹⁰⁶

α9 The second use is illustrated when we say that a given picture represents Winston Churchill as an infant, where the picture does not represent the infant Churchill but rather represents the adult Churchill as an infant. Here, as well as when we say that other pictures represent the adult Churchill as an adult, the "as . . ." combines with and modifies the verb; and we have genuine cases of representation-as. [...] In general, then, an object k is represented as a soandso by a picture p if and only if p is or contains a picture that as a whole both denotes k and is a soandso-picture (GOODMAN 1968; 27-29).

(xii) $\Sigma_{VRep} \langle [{}^s | \chi |_i]; {}^t | \chi |_i \rangle$

1.3.3.2.4.

ç2 Goodman a reprezentációs rendszereknek olyan szerkezetet tulajdonít, amely megfeleltethető a PTC szerinti $\Sigma \langle \sigma; \zeta \rangle$ logikai szerkezetnek, vagyis a szignifikációnak. A

¹⁰⁶ Goodman példájában ilyen az, amikor egy kép a felnőtt Churchillt ábrázolja gyermekként. Egy másfajta konceptuális elrendezés szerint ugyanez a reprezentáció tekinthető úgy is, mint amelyben a felnőtt Churchillt ábrázoló kép egyben a csecsemőképek fajta-kép osztályába tartozik.

reprezentációs rendszer – és így, e diszkusszió álláspontja szerint: a szignifikáció – felfogható a címkézés egy szokásos módjaként.¹⁰⁷

1.3.3.2.5.

a10 A reprezentálás fajátinak tárgyalása után meg kell említeni azt a fontos különbséget, melyet Goodman állapít meg a reprezentálás és a kifejezés [Σ_{Kif}] relációja között. A $\langle K_{if} \rangle$ esetében egy reprezentáció egy címkére,¹⁰⁸ és nem egy extenzióra vonatkozik:

$\alpha 10$ One tentative characteristic difference, then, between representation and expression is that representation is of objects or events, while expression is of feelings or other properties. [...] So far, then, we have found nothing incompatible with the conclusion that representation and expression are both species of denotation, distinguished only by whether that which is denoted is concrete or abstract (GOODMAN 1968; 46, 50).

(xiii) $\Sigma_{Kif} \langle [\chi]_i ; \{ \chi \}_i \rangle$

1.3.3.2.6.

a11 A reprezentálás és a kifejezés relációkon kívül Goodman bevezeti a példázás [$\Sigma_{Péld}$] relációját is. Egy reprezentáció azokat a tulajdonságokat példázza, amelyeket birtokol és amelyekre referál¹⁰⁹. Látható, hogy tulajdonság alatt voltaképpen címkékre kell gondolni, vagyis egy reprezentáció azon címkék által példáz egy extenziót, amelyek mind a reprezentációra, mind az extenzióra egyaránt alkalmazhatók.

$\alpha 11$ Exemplification is possession plus reference. To have without symbolizing is merely to possess, while to symbolize without having is to refer in some other way than by exemplifying. The swatch exemplifies only those properties that it both has and refers to (GOODMAN 1968; 53).

(xiv) $\Sigma_{Péld} \langle [\chi]_i ; \{ \chi \}_i \mid \chi \mid_i \rangle$

a12 Ugyanakkor egy reprezentáció nem *minden* közös címke alapján példáz egy extenziót, csak azon címkék által, amelyekkel egy ágens számára (vagy egy ágens szándéka szerint) az extenzióra referál.

¹⁰⁷ Erről részletesebben lsd. jelen írás 1.1. fejezetét.

¹⁰⁸ Ilyen címkének tartja többek közt az érzéseket: így például érzéseket Goodman szerint nem lehet reprezentálni, csak kifejezni. A PTC terminusaiban a $\langle K_{if} \rangle$ épp a pszichés szignifikáció egy esete, ahol a $\Sigma \langle \sigma ; \zeta \rangle$ -re: $\Sigma_{Kif} \langle {}^s B ; {}^s P_i \rangle$, vagyis a nyers fakultás egy töredéke – például egy [kép] – a pszichés fakultás egy töredékét – például azt az esetet, hogy Pistinek melege van – fejezi ki.

¹⁰⁹ A példázás így megfeleltethető a PTC oszttentatív, illetve Peirce ikonikus szignifikációjának logikai szerkezetével (vö.: 2.2.2.1.19).

$\alpha 12$ Mention of fictive denotation raises the question whether we face a parallel problem of fictive exemplification. To say that a given phrase describes or a given picture represents Pickwick but not Don Quixote is to say, as we saw earlier, that it is-and even exemplifies-being a Pickwick-label but not being a Don-Quixote-label. To say that Pickwick but not Don Quixote exemplifies clownishness is to say that "Pickwick" but not "Don Quixote" exemplifies (i.e., is denoted by and refers to) some label coextensive with "clown-label". But the two cases are not quite parallel; for in the first, a typical case of fictive denotation, what is purportedly referred to is fictive, while in the second what purportedly refers is fictive (GOODMAN 1968; 66-67).

Ezért a példázás relációja pontosabban:

(xv) $\Sigma_{\text{Péld}} \langle a \rangle_i; [\chi]_i; \{ \chi \}_i; | \chi |_i$

$\zeta 3$ Megjegyzendő, hogy a (xv) szerinti kiterjesztés a PTC szerint minden szignifikációra érvényes, más szavakkal: a szignifikáció mindig valamely ágens számára szignifikatív.

1.3.3.3. M. Black (BLACK 1975)

$\zeta 1$ A 2.3.3.2. – ben kifejtett szignifikációs módokhoz képest Max Black más terminológiát használ, de a szignifikációk logikai szerkezete összeegyeztethető a Goodman-féle terminológiával az alábbiak szerint:

1.3.3.3.1.

a1 Black szerint az érzékeltetés relációja $[\Sigma_{\text{Érz}}]$ során egy reprezentáció egy tárgyat, mégpedig egy eredeti jelenetet reprezentál.

$\alpha 1$ Let us call Washington's crossing of the Delaware the original scene to which the painting refers; and for the sake of precision let us say that the painting does not merely depict that scene but rather portrays it (BLACK 1975; 140).

(i) $\Sigma_{\text{Érz}} \langle [\chi]_i; | \chi |_i \rangle$

$\zeta 2$ Ez épp megfelel a 1.3.3.2.3.1. -ben kifejtett Σ_{DenI} reláció egy speciális esetének, ahol a tárgy egy jelenet.

1.3.3.3.2.

a2 A megjelenítés [Σ_{Megj}] relációjában viszont egy reprezentációhoz nem tartozik eredeti jelenet: a reprezentációnak ez esetben nincs referenciája, de van értelme.¹¹⁰

$\alpha 2$...the painting of Hitler's imaginary river crossing will have no original scene to portray; but it may be said to display a certain subject. Thus portraying and displaying will count as special cases of depicting.(...) There is an obvious analogy here with the sense-reference distinction connected with verbal descriptions. In the case of such a description, the „original scene,” if any, corresponds to the entity or event identified by the description. The displayed subject of the painting is analogous to the description's sense or meaning, which attaches to it, whether or not it identifies any actual entity or event (BLACK 1975; 140-141).

(ii) $\Sigma_{\text{Megj}} \langle [\chi]_i ; \{\chi\}_i \rangle$

ζ Ez pedig megfelel a $\Sigma_{\text{Kif}} \langle [\chi]_i ; \{\chi\}_i \rangle$ logikai formájának (1.3.3.2.5.)

1.3.3.3.3.

a3 Black Goodmanhez hasonlóan hangsúlyozza a konstitutív alap szükségességét, mely szerint $\langle \sigma \rangle$ és $\langle \zeta \rangle$ egymáshoz van rendelve.

$\alpha 3$ In general, P is a representation of S, if P looks like S, according to the conventions embodied in the artist's style and technique (BLACK 1975; 164).

1.3.3.3.3.1.

a4 Az egyik lehetőség szerint Σ alapja nyelvi intuíció: vagyis a nyelvi kreativitás segítségével megértjük, mit jelent az, hogy $\Sigma_{\text{Megj}} \langle [\chi]_i ; \{\chi\}_i \rangle$. Szerinte pusztán ez a tény azt bizonyítja, hogy létezik valamely Σ , ami alapján $\Sigma_{\text{Megj}} \langle [\chi]_i ; \{\chi\}_i \rangle$

$\alpha 4$ „...creative power” of language, as important as it is truisitic, in virtue of which we can understand what is meant by something of the form „P is a painting of S” even when asserted of some painting is a new, unfamiliar, or recondite style” (BLACK 1975; 142).

1.3.3.3.3.2.

$\zeta 4$ Ugyanakkor az ágensre való hivatkozás kikerülhetetlennek látszik: az, hogy valamely $[\chi]_i$ épp $|\chi|_i$ -nek a képe, az ágens felkészültségének része.¹¹¹

¹¹⁰ Frege terminusaival: nincs jelölete (Bedeutung, Reference), de van jelentése (Sinn, Sense).

1.3.3.3.3.

a5 $\langle a \rangle_i$ felkészültségének a $\langle \text{kép} \rangle$ -ként kategorizált mindhárom perspektívájára ki kell terjedjen: mind $[\chi]_i$, mind $|\chi|_i$ tulajdonságaira, valamint arra a konstitutív alagra, amely szerint $[\chi]_i$, $|\chi|_i$, illetve $[\chi]_i$, $\{\chi\}_i$ rendezett párt alkot.

$\alpha 5$ We still need, it seems, to isolate something about the representation itself that will, in favorable circumstances, permit a qualified and competent viewer to perceive in the art object, without dubious inferences to antecedent provenance or partially fulfilled intentions something about P that makes it a painting of S and nothing else (BLACK 1975; 160).

$\zeta 5$ Ez ismét a PTC szignifikációra alkalmazott logikai szerkezetét mutatja:

(iii) $\Sigma \langle \sigma; \zeta \rangle \ni \langle a \rangle$

1.3.3.4. J. Hintikka (HINTIKKA 1975)

1.3.3.4.1.

a1 Hintikka számára is a PTC szerinti konstitutív alap az, amely a szignifikáció működését lehetővé teszi. Az egyik legfontosabb kérdés annak eldöntése, hogy az adott konstitutív alap¹¹² szerint a reprezentációkhoz intenziók vagy extenziók tartoznak.

$\alpha 1$...we can give a concise answer to the question as to what it was that the cubist painters doing. They were not painting objects, for most of their canvases do not look in the least like objects. They *were representing noemata, not objects* (HINTIKKA 1975; 229).

(i) $\Sigma \langle \langle \sigma; \zeta \rangle \ni \langle a \rangle \rangle$

(i.ii) $\Sigma_i \langle \langle [\chi]; |\chi| \rangle \ni \langle a \rangle \rangle$

(i.iii) $\Sigma_j \langle \langle [\chi]; \{\chi\} \rangle \ni \langle a \rangle \rangle$

a2 Az ágensre való szükségszerű hivatkozás ugyanakkor nem jelenti azt, hogy a szignifikáció egyéni észleletek függvénye lenne. $\langle \Sigma \rangle$ szerint egy reprezentáció egy címke alapján referál objektumára, és ebben $\langle \sigma \rangle$ és $\langle \zeta \rangle$ egy ágens általi észlelés következtében kapcsolódik össze, ugyanakkor a címke maga nem szubjektív vagy pszichikus, hanem konceptuális, fogalmi entitás.

¹¹¹ Black egy másik verziót is bemutat, mely szerint az ágens egyrészt $[\chi]_i$ alkotója, másrészt $|\chi|_i$ ábrázolása az ágens szándéka. A szándékra való hivatkozás azonban Black szerint kiküszöbölhető (BLACK 1975; 157-160).

¹¹² Legyen például Σ_i a naturalista festészet, Σ_j pedig a kubista festészet.

$\alpha 2$ Phenomenology was conceived by Husserl as a study of noemata. An oversimplified but not unfair brief description of the famous „phenomenological reduction” is to say that in it we disregard („bracket”) objects and focus our attention to noemata. These meaning entities are the main vehicles of human thought, and can be reached by such a phenomenological reflexion. They are not subjective impressions or image or other psychological factors, but objective entities, however abstract. This abstractness has sometimes been confused with subjectivity, but wrongly so. In fact Husserl was highly critical of psychologism in logic (HINTIKKA 1975; 229).

(ii) $\Sigma \langle \langle [\chi]_i; \{ \chi \}_i; | \chi |_i \rangle \in \langle a \rangle \rangle$ ¹¹³

1.3.3.4.2.

$a 3$ A lehetséges világ szemantika szerint a noéma olyan függvény (és nem objektív tárgy, mint Frege-nél vagy Husserl-nél), amely értéként az objektumot, vagyis a referenciát adja. A jelentés-függvény argumentuma bármi lehet, ami az adott világnak vagy szituációnak a része – más nem. Vagyis a noémefüggvény lehetséges világokhoz extenziókat rendel hozzá.

$\alpha 3$ This theory of meaning entities as those functions which give us the references as their values is thus apparently only a small step beyond Frege and Husserl. [...] Yet in spite of the similarity with Frege and Husserl the step to possible-world semantics is quite long. For one thing, neither Frege nor Husserl came close to taking this step. In some sense which is perhaps not very easy to pin down, precisely, both of them considered their meaning entities somehow as objects, not functions, however abstract these object may have been. [...] The meaning-function which gives us the reference of (say) a term as its value may depend on this or that aspect of the situation or world in which the reference is located, but it cannot depend on anything more than the whole world itself (HINTIKKA 1975; 235-36).

(iii) $\{ \chi \}_i \langle | \chi |_i / w_i \rangle$

¹¹³ $\{ \chi \}_i$ -t Hintikka (Husserl nyomán) noémának nevezi, amely azon elvárások komplexe, melyek $| \chi |_i$ – re vonatkoznak, és függetlenek az egyéni perspektívától: $\{ \chi \}_i$ megtestesíti $| \chi |_i$ tulajdonságait, és ha a kettő összekapcsolódik egy ágens általi észlelés következtében, akkor az adott észlelési eredményektől függetlenül $[\chi]_i$ -t $\{ \chi \}_i$ alapján $\langle a \rangle$ komplex tárgyként észleli. Egy $| \chi |_i$ tárgy $[\chi]_i$ kubista reprezentációja tehát $\{ \chi \}_i$ -t reprezentálja, mintegy fesorolja a $\{ \chi \}_i$ -hez tartozó elvárásokat. Hintikka szerint tehát a reprezentáció valójában egy címkéhez tartozó elvárásokat reprezentál, és nem tárgyakat.

1.3.3.4.3.

a4 A konstitutív alapok sokféleségéről szólva Hintikka megjegyzi, hogy *individuumokat* egynél többféle módon is lehet konstituálni: vagyis többféle Σ áll rendelkezésre. Ezeket a konstitutív alapokat legegyszerűbben a szerint lehet felosztani, hogy bennük a reprezentációk jelentést vagy referenciát jelölnek-e.

$\alpha 4$ Although no complete solution to the individuation problem can be given or even indicated here, there is one very important partial aspect of the situation which deserves emphasis and which is particularly interesting in the case of cubism. In the realm of logical and philosophical individuation problem, it is the indight – if it is an insight, for the point is not uncontroversial – that the individuation principles are not absolute in the sense that they are not fixed by Logic or Nature or by some equally inescapable power. The world lines are in principle „drawn and described” by ourselves. (HINTIKKA 1975;238).

(iv) $\Sigma_i \langle [\chi]_i; \{ \chi \}_i \rangle \supset [\chi]_i \langle \{ \chi \}_i / \Sigma_i \rangle$
 $\Sigma_j \langle [\chi]_i; | \chi |_i \rangle \supset [\chi]_i \langle | \chi |_i / \Sigma_j \rangle$

1.3.3.5. Bennett (BENNETT 1974)

1.3.3.5.1.

a1 A Σ konstitutív alap a reprezentációk R halmazából, és egy olyan f függvényből áll, amely e reprezentációhalmazt lehetséges világok valamennyi halmazának halmazához rendeli.¹¹⁴

$\alpha 1$ Let the *Language* be any ordered pair consisting of a first set (S) of strings of types of sounds or marks and second a function (f) from this set of strings into the set of all sets of possible worlds. We can define truth in such a language thus: s is true in L , where $L = \langle S, f \rangle$ if and only if the actual world is a member of the set $f(s)$ (BENNETT 1974; 257).

(i) $\Sigma \langle f; R \rangle$ ¹¹⁵

¹¹⁴ A nyelvről itt álló felfogás alapja a szerző szerint LEWIS 1969.

¹¹⁵ Vagyis Σ reprezentációk halmaza egy olyan függvénnyel, amely a reprezentációkat lehetséges világok halmazaihoz rendeli.

(ii) $R: \langle [\chi]_i, [\chi]_j, \dots, [\chi]_n \rangle$

(iii) $f \langle W; R \rangle$

$\therefore \Sigma_i \langle [\chi]_i, [\chi]_j, \dots, [\chi]_n \rangle; \langle \{ \chi \}_i, \{ \chi \}_j, \dots, \{ \chi \}_n \rangle \vee \langle | \chi |_i, | \chi |_j, \dots, | \chi |_n \rangle$

1.3.3.5.2.

a2 A képek Bennett szerint nem igazak vagy hamisak, de olyan dolgok részei, amelyek lehetnek igazak vagy hamisak lehetnek.

$\alpha 2$ If we try to adapt Lewis's account to pictures we face one obvious difficulty. In speaking about languages there is no doubt that we are confronted with things which are true or false, namely sentences. But pictures do not seem to be true or false. There may be conventions in Lewis's sense pertaining to pictures, but how can these be conventions of truthfulness and trust? The answer I propose is that pictures are not themselves true or false, but are parts of things which can be true or false, and concerning which conventions of truthfulness and trust might (and indeed do) exist in populations (BENNETT 1974; 259).

a3 Olyan példákat mutat, melyekben a kép a predikátum funkcióját, egy felirat pedig névjelölő funkciót lát el. Vagyis a képek predikátumok, melyek címkével mondatokká kombinálhatók.

$\alpha 3$ I believe that we have found something which can be true or false: the combination of a picture and a label. Our examples suggest that in these cases the picture is analogous to a predicate and the label analogous to a name; [...] Combining the predicate and the label gives something which can be true or false, like a sentence. [...] R is a scheme of predication if and only if R is an ordered pair, $R = \langle P, g \rangle$ such that P is a set of objects and g is a binary function taking as arguments members of P and possible worlds and yielding as values sets of possible objects (BENNETT 1974; 260-261).

a3 Σ akkor és csak akkor predikációs szkéma [Σ_{Pred}], ha Σ rendezett pár

(iv) $\Sigma_{Pred} \langle E; g \rangle$

a3 ahol E tárgyak halmaza, g pedig bináris függvény, melynek argumentumai E elemei, illetőleg lehetséges világok, értékei pedig lehetséges világok halmazai.

(v) $\Sigma_{Pred} \langle |\chi|, [\chi]_i, W \rangle$ ¹¹⁶

1.3.3.6. Walton (WALTON 1974)

1.3.3.6.1.

a1 Walton tulajdonképp Goodmanhez hasonlóan a szignifikációk tipizálásával van elfoglalva. A szignifikációban konstituálódó viszonyokat – mint például a referálás, a denotáció, a képviselés és a szimbolizálás – szemantikai relációként értelmezi.

$\alpha 1$ It is natural to enough to consider the relation between these works and what they are of or about a semantic one (reference, denotation, standing for, symbolising). And if the representational is to be understood in terms of this semantic relation it is reasonable to hold that to be representational is to be a symbol of a certain kind. (WALTON 1974; 236).

1.3.3.6.1.1.

a2 A szignifikációban érvényesülő reláció típusa ábrázolás $[\Sigma_{Abr}]$, amennyiben a reprezentáció valamely aktuális létezőnek a képe.

$\alpha 2$ If a picture depicts, is a picture of, some actual existing object, I will say that it „depicts_q” that object. (Quantification over the thing depicted is allowable) (WALTON 1974; 237).

(i) $\Sigma_{Abr} \langle [\chi]_i ; |\chi|_i \rangle$

a2 Walton szerint itt megengedhető $|\chi|$ kvantifikálása:

(ii) $\exists |\chi| \Sigma_{Abr} \langle [\chi]_i ; |\chi| \rangle$

1.3.3.6.1.2.

a3 A P-reprezentáció $[\Sigma_{Prep}]$ logikai szerkezete megegyezik a 1.3.3.2.3.3-ban bemutatott szignifikációéval.

$\alpha 3$ Not every representation represents_q. Picture „of witches” and stories „about fairies” do not represent_q witches or faires if there are none to be represented_q, and may well represent_q nothing at all. They are however *witch-representations* or *fairy-representations*. [...] In general if a work is „of” or „about” a *P*, in the sense in which that

¹¹⁶ Vagyis Σ_{Pred} objektumok halmazából és egy olyan függvényből áll, amely ezen objektumokhoz extenziót rendel valamennyi lehetséges világban.

does not entail that there is a P which it is of or about, I will say that it is a P -representation. (It is, more specifically, a P -depiction, if it is a depiction.) (WALTON 1974; 238).

(iii) $\Sigma_{prep} \langle [\chi]_i ; \{\chi\}_i \rangle$

1.3.3.6.2.

a4 Walton megkísérli az összevágás $[\Sigma_{öv}]$ fogalmát is tisztázni. Az összevágás voltaképp azt jelentené, hogy amennyiben egy reprezentációra alkalmazható egy címke, úgy annak a reprezentáció extenziójára is alkalmazhatónak kell lennie.¹¹⁷

$\alpha 4$ R matches O if and only if $(\exists P)(R)$ is a P -representation and O is a P , and $(Q)(\text{If } R \text{ is a } P\text{-which-is-a-}Q\text{-representation, } O \text{ is a } Q)$. Technically ' P ' and ' Q ' in this formula, when not part of a quantifier, should be understood as elliptical for 'thing which has P ' (or 'thing-which-has- P ') and 'thing which has Q ' (or 'thing-which-has- Q '), where ' P ' and ' Q ' are variables ranging over properties (including relational ones). (WALTON 1974; 239).

(iv) $\Sigma_{öv} \langle \{[\chi]_i\} \equiv \{|\chi|_i\} \rangle$

1.3.3.4.3.

a5 Walton az ábrázolás $[\Sigma_{Ábr}]$ kapcsán megjegyzi, hogy egy reprezentáció akkor ábrázol egy objektumot, ha van olyan konstitutív alap egy közösségben, amely alapján a szignifikáns a szignifikátum létezését vonja maga után.¹¹⁸

$\alpha 5$ And in general R is a P -representation for society S just in case there is a game of make-believe in S such that it is make-believedly true in virtue of R that an object O exist and it is a P . To be representational is to be a P -representation for some value of ' P ,' i.e. to make it make-believedly true that something of some sort exist. (WALTON 1974; 253).

(v) $\Sigma_{Ábr} \langle \sigma; \zeta \rangle \ni \langle a \rangle$ ¹¹⁹

¹¹⁷ Egy naivabb és támadhatóbb változat szerint ha egy reprezentációra jellemzőek bizonyos tulajdonságok, akkor a reprezentált minden ilyen tulajdonsággal azonos. Ez a nézet nyilvánvaló kategóriahibát rejt magában, hiszen a tulajdonságok címkék tulajdonításain keresztül diszkutálhatók, és egy extenzió nem lehet azonos egy címkével.

¹¹⁸ Walton terminológiájában - vö. ezt a kései Wittgenstein nyelvjáték-elméletével - a konstitutív alap 'vegyük-úgy-hogy-játék' (L) a társadalomban (S), és általa mondható, hogy egy kép következtében vegyük-úgy-hogy-létezik az objektum, amelyre a kép referál.

¹¹⁹ Vagyis egy, közösségileg legitimált konstitutív alap következtében a szignifikáns fennállása egyúttal a szignifikátum fennállását is jelenti.

1.3.3.7. J. Searle (in HORÁNYI 2003)

1.3.3.7.1.

a1 Searle szerint a képek esetén a konstitutív alap a hasonlóságon alapuló természetes reláció $[\Sigma_{\text{Has}}]$ reprezentációk és objektumok osztályai között, amely a reprezentációk intenzionális használatát is magában foglalja: sőt, ez épp a reprezentálás feltétele.

$\alpha 1$ A képi reprezentáció gyakorlatának lényegi jellemzője, hogy a fizikai tárgyak (a képek) egy osztálya és egy másik osztály (az ábrázolt tárgyak) közti hasonlóság természetes relációjának intencionális használatát foglalja magában azzal a céllal, (hogy) az első osztály tagjai képesek legyenek a második osztály tagjait reprezentálni (Searle in HORÁNYI 2003, 209).

(i) $\Sigma_{\text{Has}} \langle [\chi]_i ; \{\chi\}_i ; | \chi |_i \rangle$

1.3.3.7.2.

a2 Ez a reláció azonban csak bizonyos f tulajdonságokra érvényes, így egy reprezentáció objektumát csak az f tulajdonságai által, és f tulajdonságaiban reprezentálja.

$\alpha 2$ Az a szándék a képi reprezentáció gyakorlatában, hogy a képek a tárgyakat azok bizonyos aspektusai tekintetében reprezentálják, szükséges feltétele annak, hogy azok e tárgyaknak azon aspektusai szerint reprezentációi legyenek (Searle in HORÁNYI 2003, 211).

(ii) $\Sigma_{\text{Has}(f)} \langle [\chi]_i ; | \chi |_i \rangle^{120}$

1.3.3.7.3.

a3 Searle beszél a képek használatáról is, mely diszkusziót a beszédaktus-elmélet nyomán képaktusok néven címkéz. A képaktusok – a beszédaktusokhoz hasonlóan – többfélék lehetnek.

1.3.3.7.3.1.

$\alpha 3$ Először is vannak képek, melyek a sajátos tárgyakat vagy helyzeteket leíró mondatokhoz hasonló módon használandók (Searle in HORÁNYI 2003, 214).

(i) $\Sigma_{\text{Has}} \langle [\chi]_i ; \{\chi\}_i ; | \chi |_i \rangle^{121}$

¹²⁰ Nyilván $\{\chi\}_i$ egy olyan címke, ami megfeleltethető egy f tulajdonságnak, így a (ii) tulajdonképp (i)-nek egy prefix változata.

a4 Fontos megjegyezni, hogy a reprezentáció mindig egy konstitutív alap háttere előtt számít egy objektum képének, sőt, Searle szerint erre való tekintettel látszik egy fizikai tárgy (maga a reprezentáció) egyáltalán reprezentációnak.

α4 A fizikai tárgyat képként látjuk és Churchillt látjuk a képen, mivel a fizikai tárgyat a képi reprezentáció gyakorlatának háttere előtt látjuk, és a gyakorlat intencionalitása képessé tesz bennünket arra, hogy túljussunk a kép-mint-fizikai-tárgy és Churchill közti hasonlóságon, s eljussunk a Churchill képe-mint-reprezentációig. (Searle in HORÁNYI 2003, 216)

1.3.3.7.3.2.

α5 Másodszor, vannak képek, melyek az univerzális kvantort tartalmazó mondatokhoz hasonlóan használatosak, vagyis objektumok osztályát vagy típusát reprezentálják (Searle in HORÁNYI 2003, 216).

a5 Az ilyen képektől felírható a 1.3.3.2.3.2. szerint:

(ii) $\Sigma_{Rep}\langle [\chi]_i ; \langle |\chi|_i, |\chi|_j, \dots, |\chi|_n \rangle \rangle$

1.3.3.7.3.3.

α6 Vannak továbbá képek, melyek fiktív mondatokhoz és narrációhoz hasonlóan használatosak $[\Sigma_{Fik}]$: az ilyen használat nem von magával egzisztenciális elkötelezettséget (Searle in HORÁNYI 2003, 217)

(iii) $\Sigma_{Fik}\langle [\chi]_i ; \{ \chi \}_i \rangle$

1.3.3.7.4.

a7 Searle szerint a képi reprezentáció korlátja az, hogy csak a (valamely $\{ \chi \}_i$ tekintetében, Σ alapján feltett) vizuális hasonlóság játszhat benne szerepet, míg a nyelvet ilyen nem köti. Semleges kép nincs: mielőtt a fizikai tárgyként értett reprezentációra reprezentációként történik referálás, máris adott egy Σ és egy képektől.

α7 Annak, hogy a képek ábrázoló ereje igen korlátozott, az az oka, hogy csak akkor funkcionálhatnak illokúcióként, amikor felmerül a hasonlóság kérdése. [...] A kép-mint-fizikai-tárgy az egyetlen teljesen semleges kép, ez pedig semmit sem reprezentál; éppen olyan fizikai tárgy, mint bármi más. Abban a pillanatban, hogy képként-mint-reprezentációként konstituáljuk, érvényessé válnak az értékelés bizonyos kánonjai, és a kép többé már nem tekinthető semlegesnek.

¹²¹ Ahol a $\{ \chi \}_i$ a $\{ \chi \}_i, \{ \chi \}_j, \dots, \{ \chi \}_n$ formulával, vagyis predikátumok konjunkciójával is helyettesíthető. Vagyis ha például $a[\chi]_i$ szivarozó férfit reprezentál, akkor $|\chi|_i$ szivarozik és $|\chi|_i$ férfi (ahol a szivarozik és a férfi predikátumok jelölése épp $\{ \chi \}_i, \{ \chi \}_i$.)

Mihelyt a képet képként-mint-reprezentációként konstituálják, felmerül a kérdés: pontosan mit reprezentál és milyen aspektusok szerint van reprezentálva (Searle in HORÁNYI 2003, 222,221).

1.3.3.8. Wartofsky (WARTOFSKY 1972)

2.3.3.8.1.

a1 A Wartowskyt leginkább érdeklő kérdés arra irányul, hogy mi az oka annak, hogy egy ágens képes egy reprezentációt egy objektumra alkalmazni. Kulcsfogalma a vizuális megértés, melyhez az szükséges, hogy az ágens felkészültsége egy adott címke alkalmazhatóságának tekintetében kiterjedjen mind a reprezentációra, mind pedig a szignifikáció előfeltételül szolgáló konstitutív alapra.

$\alpha 1$...I argue that in normal perception of objects, and in normal parxis which is the context of this perception, shape-constancy is the correct account of what we see. We see tilted circles as round, i.e. as tilted circles, and not as ellipses. Only by abstraction do we separate the shape from the object, so it can be taken as itself an object of perception (WARTOFSKY 1972; 162).

(i) $\langle \{ \chi \}_i; \Sigma_i; [\chi]_i \rangle \ni a_i$

a2 Mindez a felkészültség Wartofsky szerint előfeltételezi a Σ , illetve a Σ által rendezett párok vonatkozásában az ágens percepciós modalitásainak működését: ez azt jelenti, hogy amennyiben az ágens számára a szignifikáció alapjául szolgáló konstitutív alap, és annak szignifikánsa elérhető, úgy szignifikátuma is elérhető.

$\alpha 2$...a tilted circle „appears” as an ellipse to that degree that visual acuity or normal visual cues are impoverished, and to the degree that „intelligence” or training intrudes upon the stimulus-input (WARTOFSKY 1972; 156).

(ii) $\langle w_i; a_i; \langle \Sigma; \sigma \rangle \rangle \supset \langle w_i; a_i; \langle \zeta \rangle \rangle$

1.3.3.8.2.

a3 Wartofsky szerint az ágens felkészültsége a $\Sigma \langle \sigma; \zeta \rangle$ tekintetében kétféle következtetésre kell, hogy kiterjedjen. Egyfelől képesnek kell lennie az extenzióról a reprezentációra történő Σ szerinti leképezésre [Σ_{Lek}]:

$\alpha 3$ But what intrudes on our doing this is the condition of communicating what we see, in this abstractive way, by means of representation of it. Once we are required to represent a shape, we

are already caught up in the web of canons of representation – and in particular, in the modern world, we are bound to a canonical framework derived from geometrical optics, both with respect to our models of physiology of vision, and with respect to our representations of what we see, by way of pictures. (WARTOFSKY 1972; 162).

(iii) $\Sigma_{\text{Lek}} \langle \zeta \supset \sigma \rangle$

a3 másfelől a reprezentációról az extenzióra történő Σ szerinti következtetésre [$\Sigma_{\text{Köv}}$] (v.ö. 2.3.3.8.1.).

(iv) $\Sigma_{\text{Köv}} \langle \sigma \supset \zeta \rangle$

ζ 1 A PTC szerint az ágens felkészültsége mindkét iparkodás során a $\Sigma \langle \sigma; \zeta \rangle$ -t foglalja magában: a különböző szignifikációs módok azonban eltérőek lehetnek a tekintetben, hogy a konstitúciót (iii) is lehetővé teszik –e.

1.3.3.9. Wolterstorff (WOLTERSTORFF 1980)

1.3.3.9.1.

a1 Wolterstorff a reprezentálás két fő típusát különbözteti meg. A P-reprezentáció [Σ_{PREP}] aktusa során az ágens tényállásokat, vagyis proposíciókat vezet be, és ezzel megad egy lehetséges világot.

α 1 Always when someone pictures (p-represents) something, he performs a mood-action on certain state of affairs. (We may say, as before, that he introduces those states of affairs). (...) If we assume, as I do, that states of affairs and propositions are identical, we can say that p-representation is always *de dicto*. And since a word is projected whenever states of affairs are introduced, what we can also say is that there is no p-representation without word-projection. Always when p-representation takes place, a word is projected (WOLTERSTORFF 1980; 282).

(i) $\Sigma_{\text{PREP}} \langle [\chi]_i ; \{ | \chi | \}_i \rangle$ ¹²²

¹²² Mint az a formuláról leolvasható, a Σ_{PREP} mindig *de dicto* olvasatot von maga után. Wolterstorff szerint egy Σ_{PREP} során bevezetésre kerül valamely $\exists | \chi |_i$ proposíció, melynek jelölése a PTC szerint: $\{ \exists | \chi | \}_i$. A szerző így kívánja megmagyarázni a nem-létező dolgokat ábrázoló képeket, ugyanis például egy unikornist Σ_{PREP} - ábrázoló

1.3.3.9.2.

a2 Az ágens a reprezentációt megalkothatja a nélkül is, hogy reprezentálni akarna valamely extenziót. A reprezentálás azonban előfeltételezi a reprezentáló ágens elköteleződését a Σ_{PRep} proposíciója iránt.

$\alpha 2$...we do regularly produce, without *q-representing* anything, occurrences of visual designs which could also be used to *p-represent* something (...) (but) one cannot *p-represent* something without taking up a stance toward some state of affairs. (WOLTERSTORFF 1980; 284).

(ii) $\Sigma_{\text{PRep}}\langle \{[\chi]_i ; \{|\chi|_i\}\rangle \ni \langle a_i \rangle$

1.3.3.9.2.

a3 A Q-reprezentáció [Σ_{QRep}] mindig valamiként, vagy pontosabban: valamilyenként való reprezentáció (vö.: 1.3.3.2.3.4.) Ebben az esetben $|\chi|_i - t$ Q-reprezentálni *k*-ként, ami Φ azt a proposíciót vezeti be, hogy $|\chi|_i$ egy *k*, ami Φ .¹²³

$\alpha 3$ Now suppose that to *q-represent* A as a K which is ϕ were to introduce (by pictorial means) the proposition that A is a *k* which is ϕ (WOLTERSTORFF 1980; 328).

(iii) $\Sigma_{\text{QRep}}\langle \{[\chi]_i ; |\chi|_i ; \{\chi\}_i \ni \Phi \rangle$

1.3.3.10. Schier (SCHIER 1986)

1.3.3.10.1.

a1 Schier szerint a reprezentáció – Kripke nyomán – merev jelölő, és így a nevekhez hasonló módon használható.

$\alpha 1$ There is reference and there is iconic reference and it would be a dire mistake to confuse the two. It is in virtue of the reference of a name that we say the sentence 'Henry's pants are ablaze' is about Henry and no one else. Likewise, a picture of Henry with his pants ablaze is a picture of Henry and no one else. There is a third form of direct and rigid aboutness which we might call representational. If Henry's enemies set an effigy of him alight it is something which represents or stands for *Henry*, and no one else, that they have set alight. All

reprezentációnak nem feltétele, hogy létezzen az $|\text{unikornis}|$, de bevezethető a $\{\text{létezik unikornis}\}$, noha lehetséges, hogy a $\{\text{létezik unikornis}\}$ hamis.

¹²³ Ahol *k* egy $\{\chi\}_i$ címke, Φ pedig egy címkeosztály.

three relations - denotative, pictorial and representational - are instances of what we might call 'rigid aboutness'. In recent years, Saul Kripke has given us many insights about rigid designation - (the denotative form of rigid aboutness). He has argued, persuasively, that P can refer to O with 'N' if something like the following story is true: P recognises that 'N' is a name and that its semantic role is purely referential; he uses 'N' referentially. O was baptised with the name 'N' by some group of people. (SCHIER 1986; 89).

a1 $|\chi|_i - t$ a $[\chi]_i$ névre egy bizonyos $\langle a \rangle$ kollektív ágens keresztelte el, vagyis

(i) $\Sigma_{\text{Rep}}\langle [\chi]_i ; |\chi|_i \rangle \ni \langle a_i \rangle$

a1 A keresztelési reláció tekinthető konstitúciónak, melynek keretén belül egy reprezentáció egy ágens számára a keresztelés aktusától fogva a szignifikátum szignifikánsának számít. Ettől kezdve $|\chi|_i$ mereven jelöltnek számít, ezért minden lehetséges szituációban az n név jelöli: így a $[\chi]_i$ és $[\chi]_j$ lehet különböző tulajdonságokra utaló reprezentáció, egyaránt $|\chi|_i - t$ fogja jelölni, amennyiben az n név hozzátartozik mind a $[\chi]_i$ és $[\chi]_j -$ hez, mind $|\chi|_i -$ hez. A merev jelölésből adódóan ha $[\chi]_i$ reprezentálja $|\chi|_i - t$ w_i -ben, akkor minden lehetséges világban $|\chi|_i - t$ reprezentálja.

(ii) $\diamond \Sigma_{\text{Rep}}\langle [\chi]_i ; |\chi|_i \rangle \supset \square \Sigma_{\text{Rep}}\langle [\chi]_i ; |\chi|_i \rangle$

1.3.3.10.2.

a2 A képi kompetencia kérdését tárgyalva Schier arra a következtetésre jut, hogy az ágens felkészültségének részét képezi az a tudás, mely alapján $[\chi]_i$ és $[\chi]_j$ megkülönböztetésére képes. Ehhez azonban $|\chi|_i - t$ és $|\chi|_j - t$ is meg kell tudnia különböztetni.

a2 We can simply claim that S is pictorially or iconically of Henry just if someone able to recognise him under some of his aspects or in some of his guises would on the basis of that ability alone recognise him in the picture. [...] If S depicts Henry, then I require that someone able to recognise Henry should be able to interpret S as being of Henry on the basis of their ability to recognise Henry alone (given the obvious background conditions that they are pictorially competent and so on). (SCHIER 1986; 91, 94-5).

(iii) $\langle |\chi|_i / |\chi|_j \rangle \ni a_i \supset \diamond \langle [\chi]_i / [\chi]_j \rangle \ni a_i$ ¹²⁴

¹²⁴ Vagyis ha az ágens képes két objektum megkülönböztetésére, akkor van rá egyáltalán lehetőség, hogy e két objektum reprezentációi között is különbséget tegyen, feltéve, ha ismeri a reprezentálás alapjául szolgáló szignifikációs rendszert.

1.3.3.10.3.

a3 Schier szerint (vö.: 1.3.3.10.2.) a Σ -ről való tudás nem szükséges feltétele a kompetenciának (elég, ha az ágens élni tud vele).¹²⁵ Megkülönbözteti azonban az alkotó ágenst [a_a] a befogadó ágenstől [a_b]; az alkotónak szerinte tudnia kell Σ -ről, de nem várhatja el jogosan a befogadótól, hogy az is ismerje.

$\alpha 3$ Someone who has iconic competence in a system of icons is able to track their content; that is, he would not believe that S has the content p unless S has the content p . My claim is that what distinguishes iconic systems from other systems is that we can track an icon's content with or because of our ability to recognise the object it depicts. That is, our ability to recognise the depicted object is what explains our ability to interpret S. Furthermore, there is in fact, whether we know it or not, a mechanism, call it M, which ensures that our recognitionally generated interpretations are likely to be right. This mechanism is the practice of depiction. The artist A would not have made S in the way he did if he did not think someone with the ability to recognise O could interpret S. So, given the intentions of the artist (or the mechanism of the camera), there is bound to be a reliable connection between our naturally generated interpretations and the correct ones. But knowledge of such a mechanism - though it may be readily available — is not actually required for the mechanism to do its job. Since, unlike the brain mechanism designed by evolution, the pictorial mechanism M is an artifact, it is of course the case that someone, somewhere along the line, must have an inkling of M if the mechanism is to work. The artist, producer and user, for example, must be aware of M. But my point is that the interpreter need not be. M can do its work, of coordinating producer's intention with interpreter's interpretation, without the interpreter being aware of it at all. (SCHIER 1986; 97).

(ii) $\langle | \chi |_i / | \chi |_j \rangle \ni a_b \supset \diamond(\Sigma; [\chi]_i / [\chi]_j) \ni a_b$

¹²⁵ Mindez természetesen felveti a tudás természetéről alkotott szokásos kérdéseket. Mondható –e például, hogy egy ágens a nélkül tud élni egy Σ -val, hogy tudással rendelkezne felőle? Másfelől mondható az is, hogy a Σ -ról való tudás nem feltétlenül tudatos.

1.3.3.10.4.

a4 Az *ikon* a szerző szerint artefaktum¹²⁶, vagyis alkotó ágenst $\langle a \rangle_a$ feltételez.

$\alpha 4$ We might say that it is part of the functional essence of an icon that it should be interpretable on the basis of recognitional abilities alone. An icon is the way it is *because* its being that way allows it to be interpreted on the basis of the recognitional abilities. Just as we conjecture that something is a chair because we can sit comfortably in it, so we conjecture that an object constitutes an icon because we can interpret it naturally. In either case we may be mistaken, but it is the fact that x performs a certain function F which leads us to conjecture that its performing that function *explains* its existence. And since chairs and icons are artifacts and not products of natural selection, they imply a designing agent. (SCHIER 1986; 98).

1.3.3.10.5.

a5 A ${}^t[\chi]_i \ni [\chi]_i$ ikonikus töredékekről a szerző úgy vélekedik, hogy azok nem feltétlenül térben elkülönítve értendők, hanem tekinthetők egy reprezentáción szétszórva megjelenő tulajonságként is. Ezért az ikonikus töredékek nem szintaktikailag, hanem funkcionálisan határozhatók meg. $[\chi]_i$ akkor ábrázolja $|\chi|_i$ -t $\{\chi\}_i$ -ként, ha $[\chi]_i$ -nek van egy sajátos ${}^t[\chi]_i$ része, ami olyan, hogy bárki, aki képes felismerni $|\chi|_i$ -t, és képes felismerni egy dolgot $\{\chi\}_i$ -típusúként, természetesen generálhatná azt az interpretációt, hogy ${}^t[\chi]_i$ épp akkor pontos vagy igaz, ha általa a reprezentáció objektumát $\{\chi\}_i$ -típusúként reprezentálja.

$\alpha 5$ As I have already argued, we individuate the iconic parts of pictures functionally. That is, to the extent that you can distinguish the recognitional competences required to understand a given picture or a given spatial area thereof, you can discriminate the semantically important aspects of the picture or spatial part. [...] S depicts O as F just if there is a proper part of S , S^* , such that anyone who is able to recognise O and anyone who is able to recognise something as F -type would generate naturally the interpretation that S^* is accurate or true just if O is F . (SCHIER 1986; 116).

(iii) $\Sigma_{Abr} \langle [\chi]_i; \{\chi\}_i; |\chi|_i \rangle \leftrightarrow \exists {}^t[\chi]_i \forall \langle a \rangle \langle \langle a \rangle |\chi|_i; \{\chi\}_i \rangle \rightarrow \langle a \rangle {}^t[\chi]_i; \{\chi\}_i; |\chi|_i \rangle$ ¹²⁷

¹²⁶ Schier szerint az artefaktumok tipikus példája a szék, amely az ikonnal közös abban, hogy csak annyiban az, ami, ha ágensek egy csoportja annak tartja, és e körben székként is kell műkönie, ahogy az ikonnak ikonként. A különbség az, hogy az ikont mindezen feltételeken kívül meg is kell érteni.

¹²⁷ Ahol a $a[\rightarrow]$ formula a [természetesen generálható az az interpretáció, hogy] helyett áll. Ez a szerző szerint az ikonitás jellemzője, ezért szerepel a formulában a materiális implikáció, és nem a konvencionális implikáció szimbóluma.

1.3.10.6.

a6 Schier a továbbiakban a képi reprezentáció logikáját kutatva azzal foglalkozik, hogy miféle logikai szerkezetek ábrázolhatók képi módon.¹²⁸

1.3.10.6.1.

a6 Univerzális kvantort tartalmazó proposíció csak meghatározott világtöredék [^tw] esetén ábrázolható képileg.

α6 Can pictures express 'universally quantified' propositions? I don't see why not. Cezanne can depict the fact that all the oranges on the table are spherical. Perhaps one cannot depict the fact that all oranges in the world are spheroid, so there may be universally quantified propositions expressible in sentences but not in pictures.(SCHIER 1986; 120).

(iv) $(\forall^t | \chi |_i) ({}^t | \chi |_i \ni {}^t w) \wedge \langle | \chi |_i ; \{ \chi \}_i \rangle \supset \Sigma_{\text{Abr}} \langle [\chi]_i ; | \chi |_i ; {}^t w \rangle$ ¹²⁹

1.3.10.6.2.

a7 Negatív proposíciót direkt módon nem lehet ábrázolni, noha az ábrázolt proposíció egyúttal kizárhat másokat.

α7 One cannot depict a negative state of affairs directly or 'barely', though one can depict a state of affairs which excludes others and so indirectly depict the negation of other states of affairs. One cannot barely depict the fact that Reagan's hair isn't green - one can only depict it as having some colour which excludes the possibility of its being green. (SCHIER 1986; 120-21).

(v) $\Sigma_{\text{Abr}} \langle [\chi]_i ; \{ \chi \}_i ; | \chi |_i \rangle \supset \neg \diamond \Sigma_{\text{Abr}} \langle [\chi]_i ; \neg \{ \chi \}_i ; | \chi |_i \rangle$ ¹³⁰

1.3.10.6.3.

a8 Negatív egzisztenciális állítás a (iv), (v) alapján a következőképp ábrázolható.

¹²⁸ A kérdéssel bővebben is foglalkoznak jelen diszkusszió 1.4.1.1.- 1.4.1.2.5 pontjai.

¹²⁹ Vagyis az univerzális kvantor terjedelme egy meghatározott tárgyalási univerzum, mint az {az asztalon lévő minden narancs gömbölyű} proposíció ábrázolása esetén.

¹³⁰ Így ha egy kép tárgyat pirosnak ábrázolja, akkor nem lehetséges, hogy ugyanaz a kép egyúttal nem-pirosnak, vagyis például feketének ábrázolja.

$\alpha 8$ Can one depict a negative existential? Obviously, one cannot depict the fact that there are no thinking oranges, but one could depict the fact that no oranges on the table are non-spheroid. But one only depicts this by depicting the fact that all the oranges on the table are spheroid. (SCHIER 1986; 121).

(vi) $\forall \langle \chi | \Sigma_{\text{Abr}} \langle \chi \rangle [\chi]_i ; \{ \chi \}_i ; | \chi |_i \rangle^t \mathbf{w} \rangle \rightarrow \neg \exists \langle \langle [\chi]_i ; \neg \{ \chi \}_i ; | \chi |_i \rangle^t \mathbf{w} \rangle$ ¹³¹

1.3.10.6.4.

$\alpha 9$ Diszjunkció valamelyik diszjunktív tag ábrázolásával fejezhető ki.¹³²

$\alpha 9$ By and large one cannot depict a disjunction without depicting one of its disjuncts. (SCHIER 1986; 121)

(vii) $\Sigma_{\text{Abr}} \langle [\chi]_i ; | \chi |_i \vee | \chi |_j \rangle \equiv \Sigma_{\text{Abr}} \langle [\chi]_i ; | \chi |_i \rangle \vee \Sigma_{\text{Abr}} \langle [\chi]_i ; | \chi |_j \rangle$

1.3.11.1. Kjørup (KJORUP 1978)

$\alpha 1$ Azt, hogy egy kép milyen fajta, Kjørup szerint az ágensnek Σ ¹³³ alapján az adott kép felszíne, vagyis $[\chi]_i \ni B$ alapján kell leolvasnia.

$\alpha 1$ What kind of picture is this? Obviously, this is a question that must be answered by reading the black and white and grey shapes on the pictorial surface according to the appropriate pictorial system. And since the appropriate pictorial system can be taken to be the normal one of photographs, we can quite easily conclude that this is a man-picture (and more exactly: a manwith-striped-tie-and-...-picture). So this question can be taken to be a quite formal one, about the relationship between pictorial rules and the shapes on the pictorial surface. (KJORUP 1978; 58).

1.3.11.2.

$\alpha 2$ Vélekedése szerint a határozott referálást¹³⁴ a képi rendszeren kívül kell keresni.

¹³¹ Így ha egy kép az {az asztalon lévő összes narancs gömbölyű} proposíciót ábrázolja, ez egyúttal a {nincs olyan narancs az asztalon, amely nem gömbölyű} negatív egzisztenciális állítás logikai szerkezetének is megfelel.

¹³² Erről részletesebben lásd a 1.4.1.2.4. alatt tárgyaltakat.

¹³³ Kjørup szerint a Σ lehet például a fekete fehér képek rendszere.

¹³⁴ A határozott referálás tulajdonképp a Russell-féle határozott leírás egy változata. Ennek lényege, hogy egy deskripció egy, és csakis egy individuumot szignifikál.

α2 Now to the propositional acts. As we have seen, the producer of the picture must apply the picture to some referent and predicate something about the referent through the picture to be able to perform the act of depiction. One might think that both these acts have to be performed strictly through the picture if the act should be considered a pictorial one, but this is not necessarily so. The real point in performing an act of depiction (or description, for that matter) is the characterization you make; how you make it clear what you are characterizing is not important, as long as you do make it clear. Pointing to a piece of furniture in front of you and saying "Really nice to look at, and comfortable too, I guess." is performing a verbal speech act – description or praise – even though the referent, the chair that you are referring to, is pointed out in a non-verbal way. And showing a picture of somebody and saying or writing who the referent is, is still an act of depiction, even though the referent is pointed out in a non-pictorial way¹³⁵ (KJORUP 1978; 62-63).

1.3.11.2.1.

α2 A határozott referálás $[\Sigma_{\text{Ref}}]$ egyik változata a felirat, amely a reprezentáció töredékeként a határozott referálásért felelős:

(i) $\exists^t[\chi]_i \langle {}^t[\chi]_i \ni [\chi]_i \rangle \supset \Sigma_{\text{Ref}} \langle [\chi]_i ; |\chi|_i \rangle$ ¹³⁶

1.3.11.2.2.

α2 Egy másik változat predikátumok felsorolásával mereven referál jelöletére:¹³⁷

(ii) $\Sigma_{\text{Ref}} \langle [\chi]_i ; \{ \chi \}_i, \{ \chi \}_j, \dots, \{ \chi \}_n ; |\chi|_i \rangle$ ¹³⁸

¹³⁵ Olykor azonban a referencia rögzítéséért felelős elemek elkülöníthetők a predikáció elemeitől: „But sometimes part of the pictorial information given may, practically unambiguously, point to the referent, at least in a certain context (just as part of a heap of adjectives and other predicating verbal phrases might do so), thereby becoming an actual referent-indicating part, the rest then being the specifically characterizing - predicating - part. This is actually one of the foundations of the pictorial idioms of political cartoons and comic strips (and of religious painting as treated by iconography[...], where the characterization (often very stylized, as we say) of people's (also fictitious people's) looks have referent-indicating functions, and the predication is concerned with what these people are now doing. (KJORUP 1978; 63)

¹³⁶ Így működik az ikonokon a felirat (is), amelyből megállapítható, hogy mely szent ikonjáról van szó. Hasonlóan működnek a szentek attribútumai, melyek ikonikus töredékeként szintén mereven referálnak objektumokra (noha más funkciókkal is rendelkeznek). Ha a képi információ egy ${}^t[\chi]_i$ része egyértelműen rámutathat a $|\chi|_i$ referensre, akkor a $[\chi]_i / {}^t[\chi]_i$ válik karakterizáló részé. Vagyis itt ${}^t[\chi]_i$ felel a referálásért, $[\chi]_i / {}^t[\chi]_i$ pedig a tartalomért.

¹³⁷ A határozott leírásokkal kapcsolatos problémákról lsd. KRIPKE 2007.

¹³⁸ Ebben az esetben a reprezentációra alkalmazható címkék sora individuálja az objektumot.

1.3.11.2.3.

a2 ${}^t[\chi]_i$ szerepét $[\chi]_i$ –nek az ágens általi megmutatásának aktusa is kiválthatja, vagyis a referencia a képen kívül is rögzíthető.

1.3.12.0. A képi reprezentálás logikai szerkezetéről: összefoglalás

1.3.12. A fenti analízis nyomán megfogalmazható néhány törvényszerűség a képi reprezentálás logikai szerkezetére vonatkozóan, melynek egyik alapköve a <reláció>¹³⁹ kategóriája.¹⁴⁰ A relációk reflexíve, horizontálisan (vagyis kategórián belül), vertikálisan (vagyis kategóriaközi módon), valamint univerzálisan is tételezhetők.¹⁴¹ Erről szól majd a diszkusszió 1.3.13.1-től kezdődő szövege.

1.3.12.1. A reláció(k)ról azonban lehet beszélni arra nézve semlegesen is, hogy milyen individuumok vagy osztályok, netán kategóriák között áll(nak) fenn. Ekkor a relációk önmagukban elemzettek, tekintet nélkül arra, hogy milyen tárgyalási univerzumhoz tartoznak azok a változók, melyek közt a reláció fennáll. A relációk ily értelmű elemzésének többféle módszere ismeretes.

1.3.12.1.1. De Morgan relációs jelölése a relációkat infix módon írja le az $[X..LY]$ formulával, amely olvasható úgy, hogy X az L relációban áll Y – al (i); vagy úgy, hogy X egyike Y L –jeinek (ii).

(i) $[X..LY]$ [X]Pisti [L]rokon viszonyban áll [Y] Gézával.

(ii) $[X..LY]$ [X] Pisti [Y]Géza [L]rokona.

¹³⁹ Reláción rendezett párok halmazát kell érteni. A rendezett párok fogalma a halmazelméletben is megtalálható a következő jelölésekkel:

$$\mathbf{Dom}(R) =_{df} \{x: \text{némely } y (xRy)\}$$

$$\mathbf{Im}(R) =_{df} \{y: \text{némely } x(xRy)\}$$

$$\mathbf{Ar}(R) =_{df} \mathbf{Dom}(R) \cup \mathbf{Im}(R)$$

Dom(R)(domain): az R reláció definíciós tartománya (vagy első tartomány)

Im(image)(R): R reláció képtartománya (vagy második tartomány)

Ar(area)(R) pedig R tere.

Ha $[aRb]$ fennáll, az azt jelenti, hogy a-nak R szerint egyik képe b. A K osztály R szerinti képén értjük a $K \cap \mathbf{dom}(R)$ –beli elemek R szerinti képeinek osztályát, jelölése: $R^{\leftarrow}K$

¹⁴⁰ Amely a PTC nyelvhasználata szerint a $\Sigma\langle\sigma;\zeta\rangle$ elérhetőségi relációban mutatkozik.

¹⁴¹ Ha egy diadikus (kétargumentumú) reláció relátuma az egyik, míg korrelátuma egy másik tárgyalási univerzumban van, akkor referenciális relációról van szó: ilyen az, amikor kapcsolat van például egy individuum és egy szervezet között, amelynek előbbi a tagja. Ha a relátum és a korrelátum ugyanabba a tárgyalási univerzumba tartozik, akkor rrelációs relációban vannak. Ilyen lehet a reláció például két individuum között. A modern logikában hasonlóan tárgyaltak a homogén és inhomogén funktorok.

Ezzel a jelöléssel diadikusnál többértékű relációkat is lehet ábrázolni, valamint lehetőség van a negáció kifejezésének:

(iii) [X.LMY] [X]Pisti [.]nem [L]rokona [Y]Géza [M]barátjának.

Lehetőség van továbbá az alteráció kifejezésének:

(iv) [X..(L,M)Y] [X]Pisti [Y]Gézának [L]rokona [()]vagy [M])barátja.

Az univerzális kvantort tartalmazó relációnak:

(v) [LM'] [']minden [M]barátnak egy [L]rokona.

Az egzisztenciális állítást tartalmazó reláció,

(vi) [L^{-1}Y] [^{-1}]van valaki, akinek [Y]Géza [L] rokona

Illetve az unikális egzisztenciális reláció kifejezésére:

(vi) [L,M] [.,] csak a [M] barát [L] rokona.

1.3.12.1.2. Peirce a relációs kifejezéseket tartalmazó logikai szerkezeteket kitöltetlen helyeik szerint osztályozza. Egy komplett (teljes) propozícióban nincsenek ilyen üres helyek. Ezek menadikus relatívok, vagyis medádok. A monádoknak egy üres helyük van: < _____ember> A diádoknak két üres helyük van: < ___férje_____nak>. A polyádok kettőnél több üres helyet tartalmaznak¹⁴². Peirce szerint már a diádok esetében is tizenkét alapvető reláció különböztethető meg.¹⁴³

láció	Egyszerű viszony, amely fennáll két individuum között	$\sum_i \sum_j r_{ij}$
extraláció	Olyan láció, amely nem áll, vagy nem állhat fenn két individuum között.	$\prod_i \prod_j r_{ij} \quad r = 0$
kontraláció	Olyan láció, melynek fennállása két individuum között nem szükségszerű.	$\sum_i \sum_j \bar{r}_{ij}$

¹⁴² Ezek a relatívok – modern szóhasználattal – kifejezhetők funktorokkal, melyek argumentumhelyeik száma szerint osztályozhatók. Peirce a kémiai molekulákhoz hasonlóan jelölte a monádok –diádok kapcsolódásait egymáshoz, vagyis gráf –ként, melyek zárójelek segítségével átírhatók algebrai ábrázolásra.

¹⁴³ Peirce jelöléseinél a Σ az egzisztenciális, a Π az univerzális kvantor jele. A vastag szedés a relációt negálja, a relációk prefix írásmóddal jegyeztetnek le. A szerző további kategorizálása nyomon követhető a PEIRCE, CP. Vol. 3.-ban.

juxtaláció	Minden diád között fennálló láció, vagyis koegzisztencia.	$\prod_i \prod_j r_{ij} \quad r = \infty$
perláció	Egy kontraláció akkor és csak akkor perláció, ha van olyan individuum, amely ebben a relációban áll a tárgyalási univerzum minden individuumával.	$\sum_i \prod_j r_{ij}$
extraperláció	Akkor és csak akkor áll fenn, ha az individuum nem áll ilyen relációban a tárgyalási univerzum minden objektumával.	$\prod_i \sum_j r_{ij}$
kontraperláció	A kontraláció akkor és csak akkor kontraperláció, ha van egy individuum, amely nem áll ilyen kapcsolatban semmivel.	$\sum_i \prod_j r_{ij}$
juxtaperláció	A kontraperláció akkor és csak akkor juxtaperláció, ha valamennyi individuum ilyen relációban áll valamivel.	$\prod_i \sum_j r_{ij}$
reperláció	Akkor és csak akkor, ha van valami, amivel minden ilyen relációban áll.	$\sum_i \prod_j r_{ij}$
extrareperláció	Ha nincs semmi, amire a reláció nem áll.	$\prod_j \sum_i r_{ij}$
kontrareperláció	Ha van valami, amire a reláció nem áll.	$\sum_i \prod_j r_{ij}$
juxtareperláció	Ha mindennek van valamije, amire a reláció fennáll.	$\prod_j \sum_i r_{ij}$

1.3.12.1.3. Dedekind szerint a leképezés szinoním a helyettesítéssel. Akárcsak a legtöbb tudományban, a matematikában is gyakran megesik, hogy egy Ω rendszer w elemét egy Ω' vonatkoztatási rendszer w' elemével helyettesítik. Ekkor Ω' Ω képe; w w' – je pedig a leképezés egy módja. Az elme azon képessége, hogy összehasonlítsa w -t w' – vel, vonatkoztassa w' -t w – re, valamint hogy helyettesítse w – t w' -vel olyan képesség, mely nélkül a gondolkodás nem lenne lehetséges

1.3.12.1.4. Schröder szerint pedig a leképezést úgy kell elképzelni, mint általános relációt egy objektum-osztály és egy kép-osztály között, mely relációk természetesen felbonthatók speciális relációkra: egyik felében egyetlen kép-osztálybeli individuum helyettesíti egy objektum-osztály individuumát, másokban a képosztály minden individuumára kerül az objektum-osztály egyetlen elemének a helyére.

1.3.12.1.5. Végül, egy modern szemlélet szerint a relációkat voltaképp függvényként kell értelmezni (ALBERTI 2006). Egy A – ből B – be képző R bináris reláció elnevezése függvény, ha értelmezési tartománya maga a teljes A (halmaz), valamint értelmezési

tartományának minden egyes elemével pontosan egy B (halmaz) – beli elem van relációban (ekkor mondható, hogy az illető függvény A -ról képez B -be).

- 1.3.12.2.** Egy halmazon belüli bináris relációk tulajdonképpen az illető A halmaz elemei között létesítenek relációt: vagyis struktúrát adnak egy halmaznak. A relációkat önmagukban nézve állapíthatók meg az alábbi tartalomsemleges relációs tulajdonságok.
- 1.3.12.2.1.** A reflexivitás relációja akkor áll fenn, ha a halmaz elemei önmagukkal is relációban állnak. Ha ez egyetlen elemre sem igaz, akkor irreflexivitásról, ha sem a reflexivitás, sem pedig az irreflexivitás nem áll fenn, akkor nonreflexivitásról van szó.
- 1.3.12.2.2.** A szimmetria relációja akkor áll fenn, ha az elemek közti reláció kölcsönös. Ha ez egyetlen párra sem jellemző, vagyis $(aRb) \supset \neg(bRa)$, akkor R aszimmetrikus. Nonszimmetrikus a reláció, ha vagy szimmetrikus, vagy nem.
- 1.3.12.2.3.** A tranzitivitás relációja akkor áll fenn, ha az elemkről a reláció öröklődik (továbbgyűrűzik): $(aRb) \wedge (bRc) \supset (aRc)$. Ha ennek ellenkezője áll fenn, vagyis, $(aRb) \wedge (bRc) \supset \neg(aRc)$, akkor a reláció intranzitív. Nontranzitív a reláció, ha vagy tranzitív, vagy nem.
- 1.3.12.2.4.** Ha egy halmaz bármely két eleme között fennál egy adott reláció (valamilyen irányban), akkor e reláció neve az összefüggés relációja.
- 1.3.12.2.5.** Az ekvivalenciareláció egyszerre reflexív, szimmetrikus és tranzitív. Az ilyen reláció az azonosak ugyanabba az osztályba sorolását jelenti. Az ekvivalenciareláció diszjunkt, tehát egymással üres metszeteket alkotó részekre darabolja az alaphalmazt, vagyis a halmazt parcionálja.¹⁴⁴
- 1.3.12.3.** Végül zárja az önmagukban vett relációk tulajdonságainak leírását egy olyan kalkulus mely a legkevesebb terminusból létre tudja hozni a relációk minden ismert fajtáját,¹⁴⁵ modális kifejezések segítségével.

	N	N-	- N
Reflexivitás	Reflexív	Irreflexív	Nonreflexív
Szimmetria	Szimmetrikus	Aszimmetrikus	Nonszimmetrikus
Tranzitivitás	Tranzitív	Intranzitív	Nontranzitív.

¹⁴⁴ Parcionálás: Egy nem üres A halmaz A_1, A_2, \dots részhalmazainak egy halmazát A egy partíciójának nevezik, ha A_i és A_j metszethalmaza üres i, j minden lehetséges értéke mellett (vagyis diszjunktak), másrészt A_1, A_2, \dots együtt kiadják a teljes A halmazt. A fenti A_i, A_j részhalmazokat az adott partíció sejtjeinek vagy osztályainak nevezik.

¹⁴⁵ A relációkalkulus fejlődése történetileg a terminusok csökkenését hozta magával. Peirce még 70 körüli relációra alkalmazott különféle terminusokat, ma már jóval kevesebbre van szükség. Egyértelmű továbbá, hogy nem szükséges minden relációkombinációhoz elnevezéseket vagy eseteket találni (miként azt Peirce tette): elég, ha adott esetben egy konkrét relációt mint kombinációt pontosan le lehet írni.

Végeredményben modális kifejezésekkel pusztán három terminus segítségével megadható valamennyi alap-reláció, és természetesen logikai szorzattal a bonyolultabbak is. Például az ekvivalenciareláció $E_{kv} \langle R_{ef}, S_{zim}, T_{ran} \rangle$ levezetése:

$$(i) \quad xE_{kv}y \equiv (xE_{kv}x \wedge yE_{kv}y) \wedge xE_{kv}y \supset yE_{kv}x \wedge (xE_{kv}y, yE_{kv}z) \supset xE_{kv}z^{146}$$

E felosztás természetesen tetszőlegesen megválasztott modális kifejezéssel felírható, azonban minden reláció kifejezhető a fenti primitív táblázat terminusaiban. Álljon itt egy összeállítás, mely tartalmazza mindkét modális kifejezésekkel felírva a lehetséges primitív relációkat.

<p>Reflexív:</p> $\Box R_{ef}$ $\sim \Diamond (\sim R_{ef})$	<p>Irreflexív:</p> $\Box (\sim R_{ef})$ $\sim \Diamond R_{ef}$	<p>Nonreflexív:</p> $\sim \Box R_{ef}$ $\Diamond R_{ef}$
<p>Szimmetrikus:</p> $\Box S_{zim}$ $\sim \Diamond (\sim S_{zim})$	<p>Aszimmetrikus:</p> $\Box (\sim S_{zim})$ $\sim \Diamond S_{zim}$	<p>Nonszimmetrikus:</p> $\sim \Box S_{zim}$ $\Diamond S_{zim}$
<p>Tranzitív:</p> $\Box T_{ran}$ $\sim \Diamond (\sim T_{ran})$	<p>Intranzitív:</p> $\Box (\sim T_{ran})$ $\sim \Diamond T_{ran}$	<p>Nontranzitív:</p> $\sim \Box T_{ran}$ $\Diamond T_{ran}$

Mindebből következik, hogy bármely reláció állítása a fenti három perspektíva mentén történő állítások logikai komplexe: vagyis R állítása – e diszkusszió szempontjából minden Σ állítása - szükségszerűen tartalmaz állításokat a reláció reflexivitásáról, szimmetriájáról és tranzitivitásáról.

1.3.13. Miután bemutatásra kerültek a relációkat önmagukban jellemző relációs tulajdonságok, érdemes megvizsgálni, hogy relációk milyen argumentumok között tételezhetők.

1.3.13.1. Minden relációk oszlopa és alapja az azonosság relációja, amely definíció szerint *csak* reflexív és tranzitív és szimmetrikus lehet. Az azonosság jelölhető a \equiv szimbólummal, és értelemszerűen ugyanazon kategória azonos indexű individuuma lehet azonos ugyanazon indexű individuumával, vagyis csak és kizárólag önmagával.¹⁴⁷ Egy ${}^t[\chi]_i$ tehát

¹⁴⁶ A változók megmutatják (azáltal, hogy különbözőek), hogy nem lehet szó azonosságrelációról, vagyis az ekvivalencia valamely tulajdonságra vonatkozik, nem pedig individuumokra.

¹⁴⁷ A relációk természetéről írottak fényében világos, hogy az azonosságreláció szabatos megfogalmazására miért van szükség, ti.: azért, mert van más reflexív és tranzitív és szimmetrikus reláció is: az ekvivalenciareláció (1.3.12.2.5.) Az azonosságrelációval szemben az ekvivalenciareláció csak azon $\{\chi\}_i$ alapján klasszifikál különböző objektumokat ekvivalensként, amelyekben közősek, míg az azonosság esetén az objektum minden $\{\chi\}$ tulajdonságában azonos önmagával.

szintaktikai és szemantikai értelmében egyaránt különböző kategóriának minősül attól, aminek a töredéke. Az azonosságreláció az individuum tételezésének logikai előfeltétele.

- 1.3.13.2.** Vannak olyan relációk, melyek fennállhatnak reflexíve, és másként is. Goodman szerint a $[\Sigma_{\text{Has}}]$ például ilyen reláció.
- 1.3.13.3.** Elkülöníthetők továbbá olyan relációk, amelyek fennállhatnak a kategorizált, és annak ugyanazon kategórián belüli töredéke(i) között. Egy $[\chi]_i$ és ${}^a[\chi]_i$, ${}^b[\chi]_i$, ... ${}^n[\chi]_i$ közötti relációk azok, amelyek $[\chi]_i$ koherenciájáért felelősek: ugyanez elmondható az individuális objektumra, az extenzióra: egy $|\chi|_i$ és ${}^a|\chi|_i$, ${}^b|\chi|_i$, ... ${}^n|\chi|_i$ közötti relációk azok, amelyek $|\chi|_i$ koherenciájáért felelősek (vagyis az individuum állandó például annak ellenére, hogy temporális töredékei t –re indexelhetők.) Ugyanígy: az, hogy egy $\{\chi\}_i$ és ${}^a\{\chi\}_i$, ${}^b\{\chi\}_i$, ..., ${}^n\{\chi\}_i$ közötti relációk azok, amelyek $\{\chi\}_i$ koherenciájáért felelősek, következik ${}^a\{\chi\}_i$, ${}^b\{\chi\}_i$, ..., ${}^n\{\chi\}_i \ni \{\chi\}_i$ –ből.¹⁴⁸
- 1.3.13.4.** Van értelme a relációkról úgy beszélni, mint amelyek azonos kategória különböző indexű elemei között állnak fenn, ilyen lehet például a $\langle {}^a[\chi]_i ; {}^b[\chi]_i \rangle$, vagy a $\langle [\chi]_i ; [\chi]_i \rangle$ és így tovább. Ez nevezhető azonos (kategoriális) alapú összehasonlításnak, vagyis a kategória strukturálásáért felelős relációk osztályának, mert a strukturáltság növekedése – vagyis a komplexitás – épp az ilyen relációk eredménye.
- 1.3.13.5.** Lehetségesek továbbá kategóriák közötti relációk is, és a $\Sigma\langle\sigma;\zeta\rangle$ szerkezetek épp ilyen típusú relációk. $\Sigma\langle\sigma;\zeta\rangle$ ugyanis a különböző kategóriák közötti elérhetőségi relációként is értelmezhető: ezek a relációk felelősek egyrészt a kategorizálásért; ugyanakkor lehetővé teszik a kategóriák elérhetőségét egy másik kategóriából. Tipikusan ilyen a $\langle [\chi]_i ; |\chi|_i \rangle$ ¹⁴⁹
- 1.3.13.6.** Posztulálható olyan reláció is, amely sem különböző kategóriák individuális objektumai, sem pedig azonos kategórián belüli halmazok között nem létesít elérhetőséget, ellenben tartalomsemleges függvényként két (vagy több) kategória közötti leképezésért felelős általában. Az Σ -ra vonatkozó relációk például ilyenek tekinthetők.¹⁵⁰

¹⁴⁸ A töredékekre és az individuumra vonatkozóan feltehető az a nagy filozófiai hagyománnyal rendelkező ontológiai kérdés, hogy milyen módosulások engedhetők meg a koherencia megőrzése mellett. Jelen írás szempontjából a koherencia – az azonosság fényében értelmezve – a priori posztulált, akárcsak az individuum egysége, ez pedig – a merev jelölés következtében – azt jelenti, hogy egy individuum minden lehetséges világban azonos önmagával (függetlenül tulajdonságainak változásaitól).

¹⁴⁹ A PTC szerint $\Sigma\langle\sigma;\zeta\rangle$ olyan elérhetőségi reláció, amely két eset közti elérhetőségként értelmezett: a szignifikánsból, mint esetből a szignifikáció eredményeképpen a szignifikátum, (mint egy másik eset) elérhető.

¹⁵⁰ Egy ilyen reláció például meghatározhatja, hogy a Σ szignifikánsa és szignifikátuma közti leképezés injektív, bijektív vagy szürjektív.

- 1.3.13.7.** Reláció fennálhat relációk között is, ilyen például a hasonlóság relációja a különbözőséggel.
- 1.3.13.8.** Minden relációk boltozata, hogy minden relációban van mindennel.¹⁵¹

¹⁵¹ ...beleértve saját magát. A reláció kategóriája tágabb, mint a kapcsolat kategóriája: amely dolgok között nincs kapcsolat, azok közt pont ez a reláció áll fenn.

1.4. A PTC egy gráfelméleti modelljének lehetősége és ismeretelméleti státusza

- 1.4.1. A vizualizációról
- 1.4.1.1. Mindenekelőtt érdemes néhány szót ejteni egy ilyen vállalkozás értelméről. A (diagrammatikus) vizualizáció ebben a diszkusszióban nem pusztán illusztratív vagy heurisztikus szerepet tölt be, hanem logikai státusza szerint – ismeretelméleti szempontból – a szimbolikus logikai rendszerekkel azonosként tekintendő.
- 1.4.1.1.1. A logika és a matematika felől tekintve a vizualizáció rehabilitációja nagymértékben a komputeres vizualizáció megjelenésének köszönhető. A 19. században a matematikában a vizualizáció megbízhatatlannak, másodrendűnek számított.¹⁵² A diagramok, képek természetesen használhatók voltak, de csak heurisztikus szinten. A vizualizáció a bizonyításnál nem volt alkalmazható, csak a felfedezés kontextusában: alkalmas volt a gondolkodás leegyszerűsítésére, de megalapozására nem.
- 1.4.1.1.2. A vizualitás reneszánszának egyik legfontosabb előmozdítója kétségkívül a *computer science* által használt vizualizációs technikák hatása a matematikára (és vice versa). A komputeres grafika segítségével a kutatók információkat tudtak megjeleníteni (például analitikus vagy numerikus információkat) különböző formákban, például gráfként,

¹⁵² Pasch (PASCH 1882/1926) jól ismert arról, hogy a geometriában is elvetette a diagrammatikus alapozást. A *Geometria Alapjai* (Foundations of Geometry, 1899) Hilbert nem foglal állást egyértelműen a diagramok kérdésben, de egy 1894 – es írásában így fogalmaz „ egy pontokból, vonalakból, síkokból álló rendszer neve diagram vagy ábra (Figure). A bizonyíték valójában adott lehet egy megfelelő ábra bemutatásával, de ez egyáltalán nem szükséges. Ez pusztán leegyszerűsíti az interpretációt, és hasznos az új propozíciók felfedezése szempontjából. Ugyanakkor félrevezető is lehet. Egy téoréma csak akkori bizonyított, ha a bizonyíték teljesen független a diagramtól. A bizonyításnak lépésről lépésre az öt megelőző axiómákon kell nyugodnia. Az ábrák készítése inkább a fizikusok kísérleteihez hasonlítanak: a kísérleti geometria pedig épp az axiómák lefektetésével ér véget.” (HILBERT 1894,11) Máshol így ír: „Az ábrákat el lehetne kerülni, de mi nem ezt tesszük: gyakran használni fogjuk őket, csak épp nem bízunk bennük. Nagyon óvatosnak kell lennünk az ábrák használata közben, és mindig figyelni kell, hogy a műveleteink tisztán logikai szempontból legyenek korrektek.” (Hilbert 1902, 602).

A fenti motivációk alapja a geometria és az analízis megalapozásának igényéből származott, és a formális bizonyítás olyan fogalmához vezetett, amely dominánssá lett a logikában (Frege, Hilbert, Russell). A formális bizonyítás e fogalma a bizonyítás nyelvi karakterizálásán alapult, mely szerint a bizonyítás mondatok szekvenciája. Ennek alapjait már Paschnál megtaláljuk: „csak azon bizonyítást fogadhatjuk el, amely lépésről lépésre következik az azt megelőző propozíciókból és definíciókból” (idézi MANCOSU 2005, 15.).

diagramként, mégpedig mindig oly módon, hogy gyors, vizuális megértést idéztek elő.¹⁵³

- 1.4.1.1.3. Másrészt a matematika szimplán szimbolikus felfogása ellen bizonyos matematikai problémákkal is lehetett harcolni, amelyek a diszciplína vizuális jellegét hangsúlyozzák. Paradigmatikus példák erre Fomenko *Vizuális geometria és topológia* (FOMENKO 1994), illetve Needham *Vizuális komplex analízis* (NEEDHAM 1997) című munkái. Mindketten a *computer science* jelentőségét ismerték fel, de még mélyebbre ástak, és a vizuális intuíció szerepét hangsúlyozták a geometria, a topológia és a komplex analízis tárgyainál.¹⁵⁴

¹⁵³ Különösen két területen érvényesült mindez: egyfelől a káoszelméletben, különösen pedig a fraktáltelméletben (EVANS 1991). Az ábrázolt szerkezetek aspektusai a vizualizáció révén leolvashatók az, ezek az aspektusok pedig nem-komputációs, nem-vizuális reprezentációk segítségével nem következtethetők ki (az például, hogy a Julia-halmazokat a Mandelbrot halmaz tartalmazza, analitikusan nem ismerhető fel, vizuálisan viszont egyértelmű). A Mandelbrot-halmaz összekapcsolódási módja is grafikus megjelenése alapján lett világos Mandelbrot számára (MANDELBROT 1977). A másik terület a differenciálgeometria. A 3D felszínek vizuális tanulmányozása T. Banchoff és C. Strauss nevéhez köthető (a kései hetvenes években). A komputeres animációk révén a felszínek konstruálása, és az ezek közti transzformációk leképezése áttekinthetőbbé vált. A két legjelentősebb eredmény a 2-sphere kifordítása és az új minimálfelszín konstruálása. Az [n-gömb] egy közös gömb matematikai általánosítása valamely n dimenzióban. Bármely n természetes számra: egy r rádiuszú n-gömb egy n+1 dimenziós euklideszi térben mindazon pontok halmaza, amelyek a centrumtól r távolságra vannak (ahol r pozitív valós szám). Így egy 0-gömb nem más, mint két pont egy egyenesen; egy 1-gömb egy kör a síkon, egy 2-gömb pedig egy közös gömb 3 dimenziós térben. A vizualizáció jelentőségéről Palais így ír: „A kifordítás esetén egy olyan feladatot kellett demonstrálni, amelyet vizualizáció nélkül csak nagyon kevesen értettek meg, beleértve a szakértőket is. A minimálfelszín esetében pedig a vizualizáció segítette elő a matematikai bizonyítások megalkotását” (PALAIS 1999, 654.) A beágyazott minimálfelszín megértésének szolgálatába szintén a komputeres vizualizáció szegődött: „1984-ben Bill Meeks és én meghatároztuk a beágyazott minimálfelszín végtelen halmazát R^3 – ban. Minden $k > 0$ –ra, létezik olyan példa, amely homeomorfikus a k-nemű felszínnel, amelyből 3 pontot eltávolítottunk. Ezekre a felszínre léteztek egyenletek – Celsoe Costa által -, de ezek olyan bonyolultak voltak, hogy geometriájuk igen áttekinthetetlen volt. Mi komputert használtunk a célból, hogy numerikusan építsük fel ezt a felszínt, és ezután képet készítettünk róla. A képből olyan fontos tulajdonságokat tudtunk megállapítani, melyeket aztán matematikailag már könnyen megalapozhattunk.” (HOFFMANN 1987, p.8.) „A felszín nagyon szimmetrikusnak látszott. Ebből kiindulva könnyen lehetett a beágyazottság mellett érvelni. Egy héten belül megalkottuk a bizonyítékot a szimmetriából kiindulva. Ez idő alatt komputergrafikát használtunk, hogy a felszín geometriájának bizonyításakor segítségünkre legyen. Ide-oda mozogtunk az egyenletek és a képek között. A képek rendkívül fontosak voltak, és ezek vezettek az analízis során” (HOFFMANN 1987, 17).

¹⁵⁴ Fomenko szerint ugyanakkor a vizualizáció önmagában nem elégséges: „a modern matematika számos területén találkozunk vizualizációkkal, melyek természetesen nem nevezhetőek szigorú logikai prezentációknak, de remek bevezetésül szolgálhatnak a tárgyba” (FOMENKO 1994, vi.) „Sokszor előfordul” – írja – „hogy egy matematikai tény először 'láthatóvá válik', és csak a képi ideát követően lehet logikailag formulázni, és amely folyamat gyakran igen nehéz és intellektuálisan megterhelő” (FOMENKO 1994, vii.). Mondhatni, hogy Fomenko inkább a pedagógiai és heurisztikus jelentőségét hangsúlyozza a vizuális gondolkodásnak, de mint bizonyítást nem tartja összevethetőnek a logikai formalizmussal. Needham viszont kritikus azzal a nézettel szemben, amely a matematikában alábecsüli a vizuális argumentáció szerepét. Ezt a helyzetet egy olyan társadalommal hasonlítja össze, ahol a zenét csak írni és olvasni lehet, de hallgatni vagy játszani nem: egy ilyen társadalomban

- 1.4.1.1.4.** Mancosu szerint (MANCOSU 2005) a vizualizáció episztemikus szerepét a matematikusok helyett elsősorban a kognitív pszichológusok hangsúlyozták: ezzel a „Géométrie et cognition” című projektre utal, melynek megközelítése szerint a matematika kognitív alapjait kell kutatni, szemben a logikai alapokkal (*à la* Hilbert). A teória alapjai a kognitív pszichológiából származnak, elsősorban a percepcióelméletekből, valamint visszanyúlnak olyan szerzőkhöz, mint Riemann, Poincaré, Helmholtz, Weyl és Husserl.¹⁵⁵ A legérdekesebb munka a tárgyban talán Marcus Giaquinto-é (GIAQUINTO 1994), aki szerint a vizualizáció ismeretelméleti státusza mind a megfigyeléstől, mind a fogalmi következtetéstől alapvetően különbözik. A matematikai vizualizáció mélyebb értékű, mint a heurisztikus érték: valójában felfedezésről van szó. A felfedezést technikai értelemben kell venni, és eredményként ismeretelméletileg megalapozható módon felfedezett igazságról beszél. Azt állítja, hogy a vizualizáció során felfedezett igazságok teljesen legitimek az elemi aritmetikában és a geometriában, de a valós analízisnél például nem. Nála a fókusz eltolódik a közösségtől az individuum felé, vagyis azt vizsgálja, hogy az elemi matematikai igazságokban való hit szempontjából hogyan jöhetnek számításba a vizualizációk. Másodsor a kérdéssel foglalkozik, hogy noha a matematikában az igazságok elemi axiómákon alapulnak, a fő kérdés az, hogy ezekben az elemi axiómákban miért hiszünk. Szerinte ezeknek az igazságát nem újabb igazolások adják, hanem az a mód, ahogy az individuum a hiedelem mellett elkötelezi magát.
- 1.4.1.2.1.** A fenti, kognitív pszichológiai megközelítésnél erősebb elméletek már kifejezetten a vizualizáció logikai státuszával foglalkoznak. Barwise és Etchemendy Giaquintoval ellentétben nem a felfedezésre, hanem a bizonyításra koncentrálnak. Azt állítják, hogy „a reprezentáció vizuális fajtái nem csak heurisztikus és pedagógiai célokra alkalmasak, hanem a matematikai bizonyításnak is legitim formái. Mint logikusok, felismerték, hogy az előbbi (manapság) egy eretnek állítás, és szemben áll az évszázados logikai és matematikai tradícióval. „A modern attitűd szerint a diagramok legfeljebb heurisztikus értékűek, és abban segítenek, hogy valódi, formális bizonyítékokhoz jussunk, legrosszabb esetben pedig hibás következtetések melegágyaiként tekintenek rájuk” (BARWISE – ETCHEMENDY 1996). Egy olyan bizonyítási rendszert alkottak, amely többféle reprezentációs formát megenged: diagrammatikus és verbális egyaránt. Szerintük a nyelv csupán egy a lehetséges formákból, amelyek információt hordoznak. A vizuális képek – geometriai ábrák, térképek, gráfok, satöbbi – pedig egy másik forma. A feladat tehát olyan formális rendszer megalkotása, amelyben a diagrammatikus elemek játszanak főszerepet. Szerintük ugyanis nem minden érvényes következtetés

nyilván helytelen és irracionális lenne, ha a zenésztanulóknak megtiltanánk a zene megértését hallásos intuíció útján. De saját társadalmában szerinte él ez a tiltás, és ezt mondja: a matematikát nem szabad vizualizálni!

¹⁵⁵ Husserl fenomenológiai analíziséről van szó.

ölti nyelvi mondatok formáját, sőt, vannak olyan érvényes következtetések, amelyek ki sem fejezhetők nyelvi formában.

- 1.4.1.2.2.** A diagrammatikus logikai rendszerek kidolgozása egyáltalán nem új keletű. E rendszerek specifikusságát a szimbolikus rendszerekkel való oppozícióban szokás feltárni, tudniillik meg kell mondani, miben különbözik ismeretelméleti szempontból egy szimbolikus logikai rendszer egy diagrammatikus, vagy másképp, ikonikus¹⁵⁶ logikai rendszertől. Sun-Joo Shin a diagrammatikus rendszerek logikai státuszát megalapozó alapművében (SUN-JOO SHIN 1994, 2006) szintén a „hagyományos attitűdből” indul ki: noha ismeretes, hogy a diagramok és más vizuális reprezentációk használata igen elterjedt az emberi következtetés eszközeiként, a logikusok és a matematikusok mindmáig bizalmatlanok velük szemben, és csak a megismerést vezérlő, segítő eszközöknek tekintik őket. A diagramok vagy diagramkollekciók szerintük egyáltalán nem tekintendők bizonyító erejűnek. Mindenesetre – mint mondja - ennek a feltételezésnek sincs bizonyítása. A hagyományos attitűd szerint egy diagram csak akkor lehet bizonyító erejű, ha aritmetizálható. E diszkvalifikáció kétféle forrásból táplálkozik: (1) A diagramok információreprezentáló képessége limitált. Nem lehet bármit diagrammatikusan ábrázolni. Csakhogy, érvel a szerző, ha ettől nem lehet bizonyító erejű, akkor az elsőrendű logika sem lehet az, hiszen annak nyelvén sem lehet bármit kifejezni. Vagyis azt kell mondani, hogy mind a diagramok, mind az elsőrendű logika lehet bizonyító erejű – a megfelelő helyzetben; (2) A diagramok használata félrevezető lehet. Különösképp a geometriában fontos, hogy a geometriai alakzatok akcidentális tulajdonságait figyelmen kívül hagyjuk. Mondhatni, hogy a vizuális reprezentáció mindig túldeterminált. A [félrevezető használat] annyit tesz, mint a bizonyítás szempontjából indifferens tulajdonságok figyelembe vétele. Természetesen az akcidentális tulajdonságok nem csak a vizuális reprezentációk kapcsán lehetnek zavaróak. Ha valaki például indifferens tipográfiai különbségeket is figyelembe vesz a szimbolikus logikában, akkor falláciákba eshet. Ezért kell a rendszer használata előtt megtanulni a szintaxist és a szemantikát. Ha a helytelen használat lehetősége okán egy reprezentációs rendszert ki kellene zárni a bizonyításokból, akkor

¹⁵⁶ A [szimbolikus] és az [ikonikus] predikátumokat itt a peirce-i értelemben kell venni. E szerint a szimbolikus szignifikációs rendszerek (például egy elsőrendű logikai nyelv) jelölései valamely megállapodás, konvenció alapján jelölnek, míg az ikonikus szignifikációs rendszerek (például egy diagrammatikus rendszer) legalábbis kevesebb konvencionális elemet tartalmaz, és – egyszerűen mondva – több teret enged a percepcióra épülő belátásnak. Noha Frege rendszere hagyományosan a szimbolikus rendszerek osztályába sorolandó, eredeti felépítménye (FREGE 1879) épít az ikonikus szignifikáció tulajdonságaira (noha a magyar fordítások esetében ez nem mutatkozik, vö.: FREGE 1980). Kifejezetten vizuális következtetési rendszert dolgozott ki Euler, Venn, Lambert és Peirce, akinek egzisztenciális gráfjainak gamma rendszere még többértékű logikai rendszerek modellálására is képes.

Peirce, mint az ismeretes, kétféle logikai kalkulust dolgozott ki, egy szimbolikus és egy diagrammatikus (ikonikus). Maga a tény, hogy két rendszert dolgozott ki, a logikát *kalkulusként* felfogó modelleméleti logikusok közé sorolja (ahogy például Frege a logikát nyelvként, pontosabban, *a* nyelvként felfogó logikusok közé sorolható). Erről a fundamentális, de jelen diszkuszióban nem tárgyalható kérdésről részletesebben lsd.: VAN HEIJENOORT 1967, GOLDFARB 1979, HINTIKKA 1997, SUN-JOO SHIN 2002.

ezt a szimbolikus logika esetében is meg kellene tenni – hiszen azt is lehet rosszul használni.¹⁵⁷

- 1.4.1.2.3.** Ahhoz, hogy egy diagramatikus rendszer keretein belül a {bizonyítás} értelmet nyerjen, meg kell adni az adott rendszer szintaktikai és szemantikai szabályait: Peirce előtt azonban ezt a logikusok (beleértve Eulert¹⁵⁸ és Vennt¹⁵⁹) meg sem kísérelték, nyilvánvalóan nem függetlenül a vizualizáció felé irányuló általános attitűdtől.
- 1.4.1.2.4.** Peirce az egzisztenciális gráfokat 1896-ban dolgozta ki. Venn diagramjaiban négy fő hiányosságot talált:
- (i) Nem alkalmasak egzisztenciális állításokra. Ismét meg kell jegyezni, hogy ez nem is volt céljuk, hiszen Venn univerzális állításokat kívánt reprezentálni;
 - (ii) Nem képesek a diszjunktív információk reprezentálására;
 - (iii) Nem képesek a statisztikus tények vagy a valószínűségek ábrázolására;
 - (iv) Nem alkalmasak a relációk ábrázolására.

¹⁵⁷ A fentiekre a szokásos válasz az, hogy a diagramok a nyelvi rendszerekkel szemben *inherens módon* magukban hordozzák a félreérthetőség lehetőségét. A szerző ezt szeretné cáfolni olyan diagramatikus rendszerek bemutatásán keresztül (mint például a Venn-diagramok), melyeket pontosan lehet felvázolni, manipulálni és interpretálni.

¹⁵⁸ Nincs egyetértés abban, mikor kezdtek a szillogizmusok ábrázolására zárt görbéket használni. Egyesek a vizuális következtetési módszert a középkorig, egészen Raymundus Lullusig (Ars Magna, 1517) vezetik vissza. Abban viszont általános az egyetértés, hogy a 18. században Leonhard Euler (Lettres á une princess d'Allemagne, 1761.) osztályok közti relációkat (valójában szillogisztikus következtetéseket) zárt görbékkel ábrázolt. Az univerzális állítások intuitív módon ábrázolhatók: ha az [A] kör egy másikon [B] belül van, akkor a kombináció jelentése: {minden A az B}. Ha A és B kör közt nincs átfedés, akkor a jelentés: {nincs olyan A, amely B}. Ezzel szemben az egzisztenciális állítások jóval kevésbé tisztán reprezentálódnak.

Euler rendszere azonban nem csak reprezentálni képes osztály-viszonyokat, hanem a manipuláció segítségével szillogisztikus következtetéseket is lehet velük ábrázolni. Noha a diagramon csak a premisszák vannak feltüntetve, a konklúzió is azonnal leolvasható róluk: a következtetés helyes, a probléma megoldva. Néhány problémára azonban – mint arra Peirce felhívta a figyelmet – ez az ábrázolás nem alkalmazható, nem lehet ábrázolni benne például a {vagy P, vagy S}, az {S és P}, a {semmi sem S és minden P} helyzeteket (PEIRCE CP 4.356.) Ez azonban nem is volt célja, hiszen Euler csak a négy kategoriális állítást kívánta bemutatni.

¹⁵⁹ John Venn a 19. században alkotta a Venn-diagramként ismeretes reprezentációs rendszert, melyhez felhasználta Euler korábbi diagramjait. Alkotása saját állítása szerint teljes harmóniában van a Boole-algebrával. noha mindezt senki nem próbálta bizonyítani, beleértve Vennt is. Venn felismerte, hogy Euler diagramjai nem elég általánosak ahhoz, hogy bizonyos problémák megoldására alkalmazni lehessen őket, mert csak egyszerű relációkat lehet velük ábrázolni, és nem lehet diagramokat kombinálni. Euler diagramjai úgymond túl szigorúak, és nem lehet bennük parciális vagy bizonytalan állításokat megfogalmazni. A Venn-diagramon viszont egyetlen reprezentáció minden létező – és megengedett – relációt ábrázol.

Első lépésként a Venn által elsődleges (primary) diagram felvázolása történik (és már ebben különbözik Euler-től). Míg Euler minden proposícióhoz új, „saját” diagramot szerkeszt, Venn az elsődleges diagramhoz, amely egy séma, adja hozzá az információt. Venn elsődleges diagramján A és B osztály minden lehetséges relációja feltüntethető. A következő lépés az érvénytelen részek besatírozása. A [minden A az B] ábrázolása tehát azt jelenti, hogy semmi sem létezik az \overline{AB} osztályban.

Az (i)-(ii) megoldása érdekében Peirce új szimbólumokat vezet be, az egzisztenciális állítás szimbólumaként az x -et, a satírozás helyett a 0 -át. A (ii) megoldásához a diszjunktív állítások ábrázolására az összekötés (vonal) szimbólumát vezeti be, melyek a 0 illetve x jeleket kötik össze. Peirce másik nagy érdeme, hogy felfigyel a diagramok manipulációjának fontosságára, és ezekhez transzformációs szabályokat rendel. Ha rendelkezésre állnak korrekt transzformációs szabályok,¹⁶⁰ akkor egy diagramból következnek mindazon (de csak azon) további diagramok, melyek a kiinduló diagram logikai következményei.

Fontos megjegyezni, hogy a diagramatikus reprezentációk során is különbséget kell tenni a szintaktika és a szemantika között. Szintaktikailag különböző reprezentációk azonos szemantikai tartalommal rendelkezhetnek, tehát azonos logikai tényt fejezhetnek ki, akár csak az alábbi elsőrendű logikai formulák:

(i) $\exists x P_1 x \vee \exists x P_2 x$

(ii) $\exists x (P_1 x \vee P_2 x)$

A szintaktika és szemantika explicit megkülönböztetését Sun-Joo Shin szerint maga Peirce sem tette meg, ezért a szerző meglakotta a Venn-I,¹⁶¹ illetve Venn-II¹⁶² névre

¹⁶⁰ Peirce szabályai a következők:

R1: bármely teljes jel („0”, „x” vagy egy összekötött komplex jel) törölhető;

R2: bármely karakter („0”, „x”) összeköthető bármely más karakterrel;

R3: bármely állítás, amely megengedett, elkülönülten is állítható;

R4: ha egy területre több mint egy karakter van felírva, akkor a diagram a következő módokon manipulálható:

(i) ha egyfajta jelről van szó, akkor ez ekvivalens azzal, mintha csak egyetlen jel szerepelne;

(ii) ha különböző jelek vannak („0” és „1”, és ezek össze vannak kötve, mint a [p vagy nem-p] esetében, akkor ez annyit tesz, mintha nem is lenne semmi jel, vagyis mind törölhető. Ha nincsenek összekötve, mint a [p és nem-p] esetén, akkor abszurditást (logikai ellentmondást) reprezentálnak.

R5: a teljes kör törölhető;

R6: teljes kör rajzolható.

¹⁶¹ A Venn-I rendszer univerzális (kategoriális) állítások reprezentációját végzi, a szerző bizonyítja, hogy ezt képes megtenni ellentmondásmentesen.

¹⁶² A Venn-II rendszer képes arra, hogy az elsőrendű logikai nyelvekkel egyenértékű korrekt és teljes rendszerként legyen használatos. Szintaktikája azonos a Venn-I-gyel, primitív objektumaik szintén azonosak. Viszont új következtetési szabályokat is tartalmaz, valamint a jólformáltság új kritériumát. Tulajdonképp több diagram közti következtetési viszonyokról van szó. Az L_0 elsőrendű logikai nyelv, mellyel így a Venn-II ekvivalensnek tekinthető, az alábbi szavakat tartalmazza:

A: logikai szimbólumok

(1) zárójel: (,)

(2) konnektívumok: \neg, \wedge, \vee

(3) változók: x_1, x_2, x_3, \dots

(4) egyenlőség: nincs

B: paraméterek

keresztelt diagramatikus logikai rendszerek szintaktikai¹⁶³ és szemantikai¹⁶⁴ követelményrendszerét. A formalizálás után lehetősége nyílt arra, hogy e rendszerek korrektségét és teljességét bizonyítsa.

-
- (1) kvantorok: \exists, \forall
 - (2) elsőrendű predikátumok: P1, P2
 - (3) konstansok: nincsenek
 - (4) funkciójelek: nincsenek

L_0 struktúrája és a Venn-II izomorf, mint azt a szerző bizonyítja (i.m. pp.142-152).

¹⁶³ A szintaktika megadásánál a szerző felsorolja a Venn-I rendszer primitív objektumait: [zárt kör, négyszög, árnyékolás, \otimes , vonal]. Itt a szerző megjegyzi, hogy a tárgynyelv és metanyelv közti különbség a vizuális reprezentációk használatakor sokkal érzékletesebb, ti. a [zárt kör] és az azt reprezentáló vizuális objektum közti különbség jóval szembetűnőbb, mint a szimbolikus nyelvek esetén az idézőjel használata. A szimbolikus jelhasználatkor például a tárgynyelvi mondat:

$$\forall x(Px \rightarrow Qy)$$

esetében lehet beszélni például az univerzális kvantorról is, egy metanyelven, melynek jelölései azonban a reprezentáció szintjén megegyeznek a tárgynyelvi jelölésekkel, így azokat idézőjelbe kell tenni, vagyis metanyelven kell szólni [\forall] –ról. A vizuális reprezentációk esetében viszont egy reprezentáció – például a zárt kör – említésekor nem kell zárt kört rajzolni.

A halmazok és tárgyalási univerzumok jelölésére betűk használatosak, akárcsak a diagramok megnevezésére. További terminológiai megjegyzések: [terület] : bármely zárt terület a diagramon. [Alapterület]: bármely, négyszög vagy zárt kör által bezárt terület. [Minimáalterület]: bármely olyan terület, amelybe nem tartozik más zárt terület.

Egy D diagram területeinek halmaza az $RG(D)$; ez a legkisebb halmaz, mely kielégíti az alábbiakat:

- (1) a D diagram bármely alapterülete az $RG(D)$ -ben van.
- (2) ha R_1 és R_2 az $RG(D)$ –ben van, akkor $R_1 \cup R_2$ is az $RG(D)$ –ben van.
- (3) ha R_1 és R_2 az $RG(D)$ –ben van, és van $R_1 \cap R_2$, akkor $R_1 \cap R_2$ is az $RG(D)$ –ben van.
- (4) ha R_1 és R_2 az $RG(D)$ –ben van, és van $R_1 - R_2$, akkor $R_1 - R_2$ is $RG(D)$ –ben van.

A szerző a relációkat a halmazelméleti jelölésektől eltérően jelöli: AB uniója: $A+B$

AB metszete: $A-és-B$

AB különbsége: $A-B$

A továbbiakban Sun-Joo Shin a jólformáltság kritériumait is megadja (ennek részletezését lsd. i.m. 57-62).

¹⁶⁴ A szerző megadja, hogy milyen jelölések jelentenek valamit – és melyek nem reprezentálnak (tényeket). Mivel a vizuális reprezentációk túldetermináltak, így mindig lesznek olyan vonások, melyek nem reprezentálnak. Ilyen lehet például a Venn-diagram esetében a körök mérete, az árnyékolások színe stb. De az például reprezentációnak számít, hogy mely területek vannak színezve. A formális szemantika itt két fontos tényt kell, hogy megfogalmazzon:

- (i) ha az A terület egy árnyékolt terület a D –ben, akkor bármely halmazt is jelöljön A, az a halmaz üres;
- (ii) ha az A – területnek van egy \otimes -szekvenciája, akkor bármit is jelöljön az A halmaz, az a halmaz nem üres.

Az említett bizonyítás előzményeként Sowa (SOWA 1984) és Roberts (ROBERTS 1973) bizonyították¹⁶⁵ Peirce egzisztenciális gráfjainak korrektségét és teljességét.

- 1.4.1.2.5.** A diagramok logikai státuszával kapcsolatos diszkusszió végén érdemes felvetni azt a – korábban már említett, és az 1.5.1 kidolgozását indokló – kérdést, hogy milyen episztemikus különbség mutatkozik a szimbolikus, illetve a diagramatikus következtetések között. Miért nem-nyelvi reprezentációs rendszer a Venn-rendszer? Miért nem pusztán egy nagyon limitált szimbolikus rendszerként kell tekintenünk rá? Sun-Joo Shin szerint intuícióval is rá lehet mutatni, hogy bizonyos reprezentációkat nyelvinek, bizonyos reprezentációkat nem-nyelvinek ismerünk fel. Euler rendszerét és Venn rendszerét mindenki ugyanazon kategóriába helyezné; senki nem tenné viszont azonos kategóriába a térképeket és a leírásokat. A szerző szerint minél inkább épít egy reprezentációs rendszer a perceptuális észlelésre, annál inkább nevezhető képinek, és annál kevésbé nyelvinek. Ez azt is jelenti, hogy a képi rendszerek esetében sokkal kevesebb konvenciót kell megtanulni, mint a nyelvi rendszerek esetében (szerinte például a fotó esetében szinte semmilyen konvenciót, a diagram esetében pedig sokkal kevesebbet, mint mondjuk egy elsőrendű logikai kalkulus esetében). Nem tárgyalja, hogy mit jelent a hasonlóság¹⁶⁶ fogalma, hanem munkadefinícióként javasolja, hogy a képek és a diagramok esetében beszéljünk a percepcióra való nagymértékű építésről.¹⁶⁷ A nyelvi reprezentációs rendszerek ezzel szemben sokkal inkább konvenciókra¹⁶⁸ épülnek.¹⁶⁹

A következőkben Sun-Joo Shin a VENN-I korrektségét (i.m. pp. 95-98) és teljességét (i.m.pp. (98-110) bizonyítja.

¹⁶⁵ Mindkét felsorolt szerző a bizonyítást úgy hajtotta végre, hogy megmutatta, az egzisztenciális gráfok képesek a szimbolikus logika elsőrendű nyelvén képzett mondatok explicit fordítására. Sun-Joo Shin bírálja ezt a módszert, mivel azt a téves elképzelést látszik támogatni, hogy egy vizuális reprezentációs rendszer csak akkor számít érvényesnek, ha valamely szimbolikus logikai nyelv illusztrációja. A korrektség és a teljesség azonban nem csak a szimbolikus rendszerekre jellemző tulajdonságok. A szerző szerint nem arról van szó, hogy egyik a másik származéka vagy illusztrációja lenne, hanem arról, hogy mindkettő az helyes következtetések reprezentációja. A következtetések azonban multimodálisak. A hagyományos logikai képzés mégis monomodális, csakis a szimbólummanipulációt oktatja.

¹⁶⁶ A részleteket illetően lsd a jelen diszkusszió 5. fejezetét.

¹⁶⁷ A {percepcióra való építés} -t három aspektusból érdemes itt szemügyre venni:

(1) az objektumok közti relációk kapcsán. Ezt a diagramok vizualizáció, a szimbolikus nyelvek szimbólumok segítségével képesek kifejezni. A diagram tipikusan képes a térbeli elhelyezkedés ábrázolására bármely újabb szimbólum nélkül (a nyelvi reprezentációnál ehhez újabb szimbólumok kellene). Ugyanígy más topológiai és geometriai relációk is újabb szintaktikai követelmények nélkül vizualizálhatók. Ahol nem térbeli relációkat kell kifejezni (például a halmaz-eleme kapcsolatnál), ott a diagram a perceptuális analógia révén értelmezhető: egy nem-térbeli relációt reprezentál a térbeli relációk nyelvén. Ez kevésbé nyilvánvaló, mint térbeli relációk térbeli reprezentációja, de még mindig sokkal nyilvánvalóbb, mint bármely szimbolikus reprezentáció.

(2) a konjunktív információ a diagramatikus rendszerben sokkal nyilvánvalóbb, mint a nyelvi rendszerek esetében. E mód is a percepcióra épít, és sokkal kevésbé konvenciókra. Ebből adódóan sokkal kevesebb konvenciót kell megtanulni.

(3) tautológia és ellentmondás. Ha egy diagram nem reprezentál semmilyen tény, akkor ez egy tautológia.

1.5.1. A modell felépítése

Ebben a fejezetben egy, az 1.1.1 által bevezetett nyelvhasználatra épülő parciális formális modell felépítésére történik kísérlet. E felépítendő modell az 1.1.1 fejezetben bemutatott kategóriákon és szerkezeteken bizonyos megszorításokat érvényesít, amely így a PTC nyelvének egy szűkebb, paraméterezett változatát reprezentáló modellként is tekinthető. Az itt bemutatott modell olyan diagramatikus vizualizáció, amely szemiotikai komplexumok korrekt modellálását képes végrehajtani. A fakultás és a töredék kategóriáin kívül a modellben megjelenik egy újabb szerkezeti szint, az exemplum, amely a töredékhez hasonló módon a fakultáshoz tartozóként indexelhető, így például a jP_i érvényes formula, amely a pszichikus fakultás i exemplumának j töredékét jelöli. Jelen írás perspektívája szerint a szignifikáció ágense a fakultásokat mindig valamely exemplumon (vagy annak töredékén) keresztül éri el. Értelemszerűen az indexelésnek csak ott van létjogosultsága, ahol az exemplumok száma $n > 1$. A megszorítások a fakultások szerkezetére vonatkoznak az alábbiak szerint.

- 1.5.1.1.** A nyers (B) fakultás szerkezete olyan, hogy egyetlen exempluma van, melynek terjedelme egybeesik a B fakultás terjedelmével. Néhány, e pillanatban relevánsnak tekinthető kozmológiai modell áttekintésekor úgy tűnik, a fenti megszorítás bármely modell esetén érvényben tartható.
- 1.5.1.1.1.** Ha a tér nagyléptékben nem-euklideszi, és az inflációs modell érvényesül: B egyetlen exempluma egy (3+1 dimenzióban határ nélküli) potenciális végtelen kvantum¹⁷⁰ - ennek vannak fragmentumai.

A szerző szerint ez megfelel bármilyen tautológiának [$A=A$], hiszen az sem hordoz információt, akárcsak egy semmit nem reprezentáló diagram. Az ellentmondás is könnyen felismerhető egy diagramon, például ha egy objektum egy diagramon kétszer szerepel, az biztosan ellentmondás, mert egy objektum egy időben egy helyen lehet.

¹⁶⁸ Noha absztrakt entitások ábrázolásánál – halmazok, elemek, relációk – a hasonlóság fogalma nehezebben érthető: itt mindképp meg kell tanulni bizonyos konvenciókat.

¹⁶⁹ E helyütt a diszkusszióknak nincs lehetősége arra, hogy a szimbolikus rendszerek konvencióra alapozott voltát valló felfogásokból származó ismeretelméleti kérdéseket elővezesse. Logikai szempontból releváns következményei kiolvashatók a logika és a matematika konvencionalista elméleteinek (illetve a konvencionalisták kritikáinak) kulcsszövegeiből, mint például REICHENBACH 1968, POINCARÉ 1905, LEWIS 1970, AYER 1936, CARNAP 1950, DUMMETT 1977, FREGE 1903, 1906, PRIOR 1960, illetve QUINE 1935, 1951, 1954.

¹⁷⁰ A kvantum definíció szerint kettős természettel rendelkezik. Egyrészt lehet adott (változatlan és determinált), ekkor a neve [konstans]. A konstans kvantum önmagában meghatározott – például egy törvény által – és egy aktuális végtelen kvantum épp egy olyan konstans, amely nagyobb, mint bármely más, ugyanolyan fajtájú számosság (vö.: Cantor 1932, 409). A kvantum ugyanakkor lehet meghatározatlan is, amely képes a változásra, nagyobbodásra vagy kisebbedésre. Ekkor a neve: [változó]. Ezért az aktuális végtelen nem más, mint a konstans kvantum egy egyedi esete, míg a potenciális végtelen nem egyéb, mint a változó kvantum

- 1.5.1.1.2.** Ha a tér nagyléptékben nem-euklideszi, de vannak határai a 4. dimenzióban (tehát az univerzumnak van kezdete és vége): egyetlen exempluma egy véges kvantum – ennek vannak fragmentumai.
- 1.5.1.1.3.** Ha a tér nagyléptékben euklideszi, és nincsenek határai a 4. dimenzióban (tehát az univerzumnak van kezdete de nincs vége, vagyis az mindörökké tágul): egyetlen exempluma egy potenciálisan végtelen kvantum¹⁷¹ – ennek vannak fragmentumai.
- 1.5.1.2.** A szimbolikus fakultás szerkezete olyan, hogy exemplumai potenciális végtelen kvantumok – ezeknek vannak fragmentumai. A [potenciális végtelen] kifejezés használata könnyen belátható a nyelvi kreativitás teóriája alapján, mely szerint potenciálisan végtelen fragmentummal rendelkező szimbolikus exemplumok tételezhetők (például a létrehozható, különböző jelentésű magyar nyelvű mondatok száma potenciálisan végtelen.)
- 1.5.1.3.** A pszichés fakultás szerkezete olyan, hogy exemplumai aktuális végtelen kvantumok – ezeknek vannak fragmentumai. Az aktuális végtelennek lehet maga felett olyan mennyisége (*quanta*), amely nagyobb önmagánál; ekkor ez képes lesz a növekedésre, és *növelhető aktuális végtelennek* nevezhető. Cantor ezt *szuper-végtelennek*, *Überendlichkeit* – nek nevezte. Az aktuális végtelen konkrétan is előfeltételezhető a függő világban, a teremtésben, a *natura naturata*-ban. Ezt Cantor *Transfinitumnak* nevezi.¹⁷²
- 1.5.1.4.** A Transzcendens fakultás szerkezete olyan, hogy egyetlen aktuális végtelen exempluma van, és pedig önmaga, Benne nincsenek fragmentumok. Egy osztentatív vagy szakrális szignifikáció esetében egy B_i fragmentumban mutatkozva T aktuális végtelenje az, ami mutatkozik. Cantor az ilyen végtelent Absolutumnak nevezi.
- 1.5.2.** E fejezetben olyan komplexumok szerkezetének gráfelméleti modellálására történik kísérlet, amelyek szokásosan a szemiotika vizsgálódásának terepéhez tartoznak, és az $[xRy]$ formulával reprezentálhatók, vagyis: két entitásból és a köztük lévő viszonyból állnak. Ez az állítás a jelkomplexumoknak a szemiotikában meglehetősen szokványos tételezése. Az $[xRy]$ formulából következik, hogy egy – a fenti értelmezést elfogadó – modell feladata x, y azonosítása, valamint R relációs tulajdonságainak feltárása. Erre

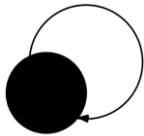

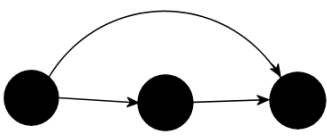

egy partikuláris esete (vö: FLORENSKY 2004, 351). Cantor szerint a matematikai megalapozás szempontjából minden potenciális végtelen kvantum előfeltételez egy aktuális végtelen kvantumot.

¹⁷¹ A [potenciális végtelen kvantum] megfelel Bolzano synkategorematisz végtelenjének, az [aktuális végtelen kvantum] pedig kategoriális végtelenjének, vö.: DAUBEN 1979;1990.

¹⁷² Cantor – természetesen több, már a preszokratikus filozófiában megtalálható hagyománnyal a háta mögött – elsőként próbált megadni a végtelen fogalmához rendelhető matematikai (analitikus) konstitúciót. Az arisztotelészi hagyomány pusztán a potenciális végtelen fogalmát tartotta ellentmondásmentesnek, Cantort azonban – halmazelmélete szempontjából is – elsősorban az aktuális végtelen érdekelte. Ennek két fajtája a transfinit és az abszolút vagy maximum végtelen, mely utóbbi koherens a hagyományos filozófiai-teológiai Abszolútum fogalmával. Az itt bevezetett kifejezések analizéséhez lásd CANTOR 1915; FLORENSKY 2004, . 351-354; DAUBEN 1979, 1990; MOORE 1990, 2001 , ch. 8-10; BUNN 1974, 37-44.

pedig – a szerző szerint – a gráfelmélet meglehetősen alkalmas apparátussal rendelkezik, noha a szemiotikában ez a megközelítés nem szokásos.

1.5.2.1. Gráfelméleti terminusokkal megfogalmazva $[xRy]$ olyan gráf, amely két szögpontból és a rajtuk illeszkedő élből áll. Az alábbi táblázatban található a relációs tulajdonságok szokásos – (modális szimbólumokat is tartalmazó) – felsorolása, illetve ezek gráfelméleti reprezentációja.

<p>Reflexív:</p> <p>$\Box R_{ef}$</p> <p>$\sim\Diamond(\sim R_{ef})$</p> 	<p>Irreflexív:</p> <p>$\Box(\sim R_{ef})$</p> <p>$\sim\Diamond R_{ef}$</p> 	<p>Nonreflexív:</p> <p>$\sim\Box R_{ef}$</p> <p>$\Diamond R_{ef}$</p>
<p>Szimmetrikus:</p> <p>$\Box S_{zim}$</p> <p>$\sim\Diamond(\sim S_{zim})$</p> 	<p>Aszimmetrikus:</p> <p>$\Box(\sim S_{zim})$</p> <p>$\sim\Diamond S_{zim}$</p> 	<p>Nonszimmetrikus:</p> <p>$\sim\Box S_{zim}$</p> <p>$\Diamond S_{zim}$</p>
<p>Tranzitív:</p> <p>$\Box T_{ran}$</p> <p>$\sim\Diamond(\sim T_{ran})$</p> 	<p>Intranzitív:</p> <p>$\Box(\sim T_{ran})$</p> <p>$\sim\Diamond T_{ran}$</p> 	<p>Nontranzitív:</p> <p>$\sim\Box T_{ran}$</p> <p>$\Diamond T_{ran}$</p>

i. relációk tulajdonságai és gráfelméleti ábrázolásuk

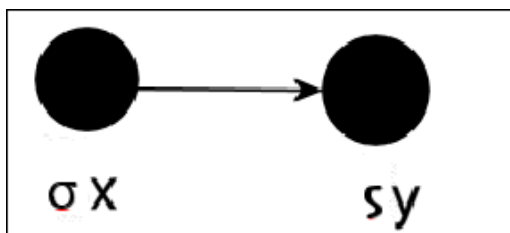
Az (i.) táblázatból kítűnik, hogy

- a. {non*} relációkkal jelen modellnek nem *kompetenciája*,
- b. $n \neq 2$ szögponttal rendelkező komplexumokra kiterjedő relációkkal (reflexivitás, tranzitivitás) pedig nem *feladata* foglalkozni.
- c. Következésképpen a modell egyfelől az élek szimmetriatulajdonságait, másfelől az él irányítását mutatja.

a-ból következik, hogy ez a modell a kétértékű logika mentén reprezentál: értékészlete az igaz, illetve a hamis halmaz, és nincs olyan harmadik halmaz, amely értéke olyan, hogy (egy relációt) se nem állít, se nem tagad. Noha elképzelhető olyan reprezentáció – és ténylegesen ilyen Peirce egzisztenciális gráfjainak gamma-rendszere –, amely e harmadik lehetőséget például szaggatott vonallal reprezentálná. Jelen rendszer kibővítését – többértékűvé – a szerző egyelőre nem látja indokoltnak, noha a *módja* – Peirce nyomán - ismeretes. A modell a c. alatti tulajdonságokat a szögpontokra vonatkozó predikátumok L kételemű halmazának tekinti, amennyiben egy irányított él két szögpont között egyértelműen meghatározza, hogy az él mely szögpontból mely szögpontba irányított. Ezekhez a predikátumokhoz külön elnevezést nem kell felvenni, mert azok a gráfról az irányított él alapján leolvashatók.

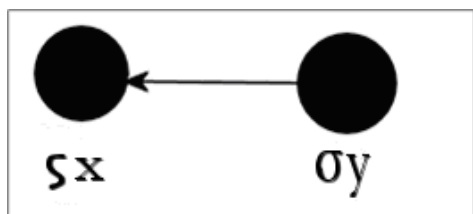
- 1.5.2.2. Ez az írás az $[xRy]$ komplexumok szerkezetét olyannak tekinti, mint amely egy, e szerkezetre rátekinteni képes ágens számára tárul fel annyiban, amennyiben a szerkezet elemei, és az elemek közti relációk számára elérhetőek.

- 1.5.2.2.1. Az ágens a modellben úgy van elgondolva, mint amely a gráfot annak σ -val jelölt szögpontján keresztül éri el. A gráf másik szögpontja a ς jelölést kapja, vagyis a modell predikátumok egy másik kételemű halmazának, $U: (\sigma, \varsigma)$ értékeit is hozzárendeli a szögpontokhoz. Egy $[xRy]$ komplexum tehát akkor tekinthető meghatározottnak, ha megnevez két szögpontot, valamint ezekhez L és U predikátumait rendeli.

ii.

- 1.5.2.2.2. Általában L és U predikátumai között nincs rendezett viszony; semmi nem indokolja, hogy L egy értéke mindig U ugyanazon értékének feleljen meg, vagyis elképzelhető a fenti struktúra megváltoztatása úgy, hogy az L predikátumai x, y –ra megcserélődnek, miközben U predikátumai változatlanok maradnak.

iii.

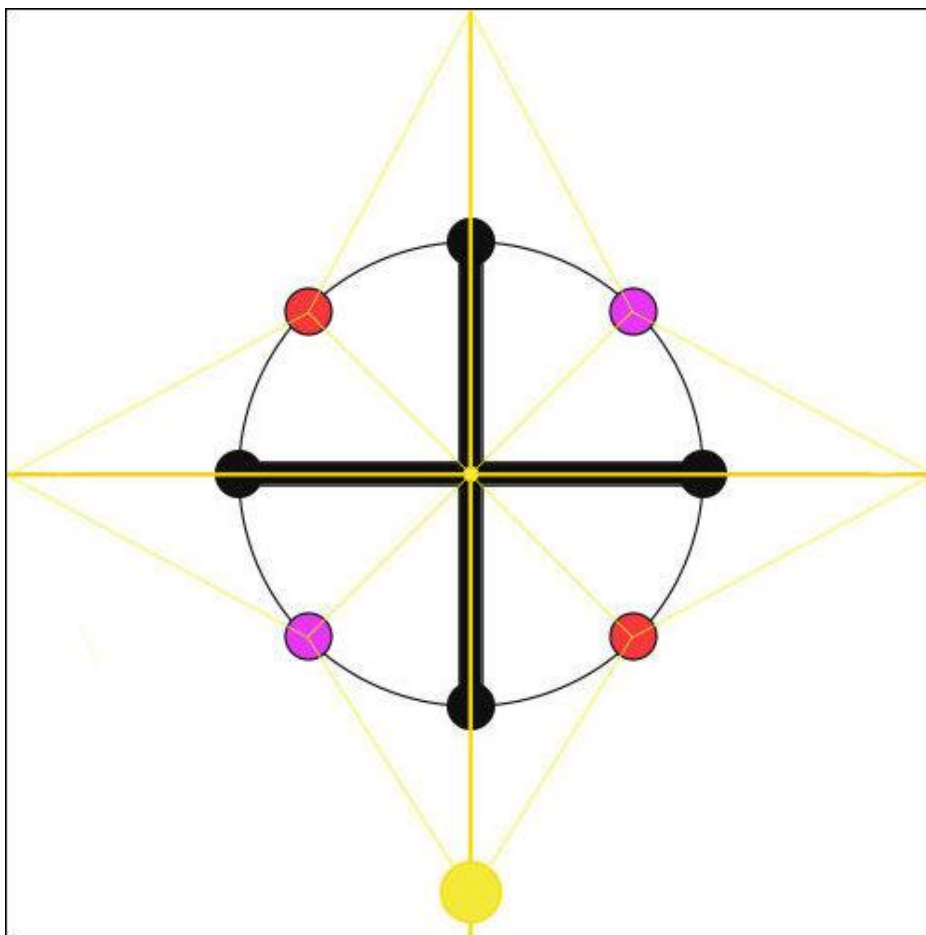
- 1.5.3. Ebben az alfejeztben történik annak a *Sig* gráfnak a felépítése, amelyből a fenti $[xRy]$ komplexumok származtathatók (D1.1 - D7.3). E dolgozat D -vel (a gráfelméletben szokásos) definíciókat, F –el (a definíciókból következő) tényeket, T – vel (D(k) alapján bevezetett, a gráfelméletben nem szokásos)) terminusokat, M – el műveleteket jelöli. A modell egyetlen lemmát (Lem1) használ, amely *Horányi Özséb: Arról, ami szignifikatív és arról, ami kommunikatív 7.2. szinopszisából* került bevezetésre, praktikus okokból, ti.: a szokásos ágenstípust definiálja. A komplexumok tényleges meghatározásának folyamata a D8.1-10.4 által határolt intervallumban lesz megtalálható. Jelen fejezet célja elsősorban az, hogy olyan $[xRy]$ komplexumok szerkezetének tárgyalásához adjon gráfelméleti modellt, amelyek általában a szemiotika vizsgálódásának körébe tartoznak. Ezek modellezését az F11 – F12 végzi, *Horányi Özséb: Arról, ami szignifikatív és arról, ami kommunikatív 7.2. szinopszisának 2.1 – 2.1.2.5 alfejezetei* alapján. Az ezt megelőző szövegben bevezetett terminusok – különös tekintettel a címkeosztályokra – ekkor nyerik el azt a deskriptív tartalmat, amelynek következtében a modell empirikus jelenségekre alkalmazható. A megközelítés módjából fakadó szükségszerű következményekről (és az ezekben rejlő néhány problémáról) az 1.5.3.3.2-ben lesz szó.

- 1.5.3.1. A következőkben e sorok írója azon keret felépítésére vállalkozik, melyben a modell által használt jelölések koherensen elhelyezhetők. Ennek alapját gráfelméleti definíciók adják, noha – természetesen – ez az írás nem tekinthető gráfelméleti összefoglalónak. Mindemellett szándéka szerint definíciói a gráfelmélettel összhangban kerülnek bevezetésre. Meg kell jegyezni, hogy ez a modell a gráfelméleti koncepciók szokásos felépítésének ívétől jelentősen eltér, amennyiben főként generalizált entitások (hipergráfok, sugarak) felől, illetve ilyenekből származtatja elemeit, míg az általánosnak mondható gráfelméleti munkák generalizált gráfokat

legfeljebb periférikusan tárgyalnak. A perspektíva így meglehetősen absztrakt, előnye viszont nyilvánvalóvá válik, mihelyst az 1.5.3.3. részben a terminusok empirikus tartalmat kapnak. Ennek a résznek a tanulmányozása tehát azok számára is ajánlható, akik egyébként rendelkeznek gráfelméleti ismeretekkel.

- D1.1** Egy $G = (V, E)$ gráf két halmazból, V és E halmazból áll. V elemei a $v \in V$ szögpont(ok), E elemei az $e \in E$ él(ek). Minden élhez c szögpontot tartalmazó halmaz tartozik, melyek az él végpontjai. Ha v szögpont e él végpontja, akkor v illeszkedik e -re, és e illeszkedik v -re.
- D1.2** A (nem szükségképpen különböző) szögpontok közti élek n számát a diszkusszió *multiplicitásnak*, az e élre illeszkedő szögpontok c számát e *kardinalitásnak*, a v szögpontra illeszkedő élek k számát *fokszám*nak $[f(v)]$ nevezi. Ha az e él n szögpontra illeszkedik, és $n = 1$, akkor e *hurokél*; ha $n > 1$, akkor e *valódi él*.
- D1.3** A *multiél* kettő vagy több, azonos végpontokra illeszkedő (valódi vagy hurok) él halmaza; vagyis ha (v_1, v_2) – re illeszkedő élek száma $\{e_1, \dots, e_n\}$ $n \geq 2$.
- D1.4** A *hipergráf* olyan gráf, amelyben $c = 2$, $k = 2$, $n = 2$ re nincs megszorítás. Az *általános gráf* tehát olyan hipergráf, hogy $c \leq 2$; $n = 2$ re és $k = 2$ re pedig nincs megszorítás.
- D2.1** Egy G gráfban a szögpontok és élek váltakozó szekvenciájának neve a W séta.
- $$W = \{v_0, e_1, v_1, e_2, \dots, e_n, v_n\}.$$
- D2.2** Ha v_1, v_2 között van séta, akkor v_1, v_2 egymásból *elérhető*.
- D2.3** Egy G gráf *összefüggő*, ha minden szögpontpárjára igaz, hogy szögpontjaik egymásból elérhetőek.
- D3** Élekhez és szögpontokhoz egyaránt rendelhetők *címkék*; ezek színekkel reprezentálhatók. Az azonos színű szögpontok és élek azonos *címkeosztályba* tartoznak.
- T1** A címkeosztályok jelölésére a diszkusszió a továbbiakban a *fakultás* kifejezést használja.

A (iv) alatt látható gráf tekinthető annak a modellkeretnek, melyre a későbbiekben **Sig**-ként történik utalás. Alább a **Sig**-re vonatkozó definíciók, terminusok és tények következnek. A terminusok a gráfelmélet terminológiájában nem szereplő, de a gráfelméleti definíciókkal ekvivalens állítások.

iv. *Sig*

- F1** *Sig*: (V,E) olyan összefüggő általános gráf, amelyben (V,E) címkézett, és amelynek szögpontjai hipergráfok.
- T2** A sárga színnel reprezentált fakultást a dolgozat a továbbiakban Transzcendens fakultásnak (T), a fekete színnel reprezentált fakultást Nyers (B) fakultásnak, a piros színnel reprezentált fakultást Szimbolikus (S) fakultásnak, a lila színnel reprezentált fakultást Pszichés (P) fakultásnak nevezi.
- D4.1** Fakultások szögpontjai az adott fakultás *fragmentumaiként* (sF) nevezendők.
- D4.2** Egy fakultás olyan fragmentumainak halmazát, amelyekre illeszkedik $e \in F$ él, a diszkusszió az F fakultás *parciójának* nevezi. Egy F fakultás *parcionált*, ha van olyan sF , ${}^tF \ni V_F$ fragmentumpár, amelyekre nem illeszkedik $e \in E_F$ él.
- T3** F fakultás egy parciójára a dolgozat a továbbiakban mint F *exemplumára* (F_n) referál.
- F2** T, B esetén az exemplumok száma $n = 1$, S és P esetén $n \geq 2$.
- D4.3** F *terjedelme* $T_F = (V_F \cup E_F)$, F_n *terjedelme* $T_{F_n} = (V_{F_n} \cup E_{F_n})$

F3 F2 –ből: T, B esetén F_n - re: $n = 1 \rightarrow T_T = T_{F_n}, T_B = T_{F_n}$

S, P esetén F_n – re: $n > 1 \rightarrow T_S = (\dots, T_{S_i} + T_{S_j, \dots}),$

$T_P = (\dots, T_{P_i} \cap T_{P_j, \dots}),$

vagyis T és B esetén a fakultás terjedelme egybeesik egyetlen exemplumának terjedelmével, míg S és P esetén a fakultás terjedelme egybeesik exemplumterjedelmeinek konkatenációjával.

F4.1 ${}^s F_i \ni V_{F_i}, V_{F_i} \ni V_F \rightarrow {}^s F_i \ni V_F$

F4.2 F3, F4.1 –ből: nem parcionált fakultás esetén a fakultás minden fragmentuma ugyanazon exemplum eleme, parcionált fakultás esetén a fakultásnak van $n > 1$ olyan fragmentuma, amelyek különböző exemplumok elemei.

D5.1 Ha x, y fragmentumokra illeszkedik olyan $e:(x, y)$ é, hogy $x, y \ni F_i$, akkor x, y egymásból egyszerűen elérhető.

D5.2 Ha x, y fragmentumokra olyan $e:(x, y)$ é illeszkedik, hogy $x \ni F_i$ és $x \notin F_j$, valamint $y \ni F_j$ és $y \notin F_i$, akkor e *bilaterális é*, x, y pedig egymásból *bilaterálisan elérhető*.

F5 Azonos exemplumok fragmentumai egymásból egyszerűen, különböző exemplumok fragmentumai egymásból bilaterálisan elérhetőek.

A **Sig** létrehozható exemplumok komplexeként az alábbiak szerint:

D6.1 **Sig** - et, mint rekurzíve konstruált gráfosztály –t az előző fejezetben megismertetett, hipergráfként koncipiált exemplumok definiálják, melyeket a diszkusszió **Sig** *bázisgráfjainak* nevez.

D6.2 A bázisgráfok a bilaterális elérhetőség következtében konstruálják **Sig**– et.

D6.3 **Sig** rekurzív konstruálásához a bázisgráfok minimuma került felhasználásra. Ezek száma F2 alapján T, B esetén $n=1$, S, P esetén $n \geq 2$, vagyis **Sig** a minimumot figyelembevéve $2 \times 1 + 2 \times 2 = 6$ bázisgráfból épül fel úgy, hogy az egyes bázisgráfok (mint **Sig**szögpontjai) bilaterálisan kapcsolódnak egymáshoz.

A **Sig** –en az alábbi műveletek végezhetőek el.¹⁷³

D7.1 Egy $G: (V, E)$ gráf *bővítése* egy $e \notin E_G$ és egy $v \notin V_G$ - vel olyan művelet, melynek eredménye a bővített $G': (V_G \cup v, E_G \cup e)$ gráf.

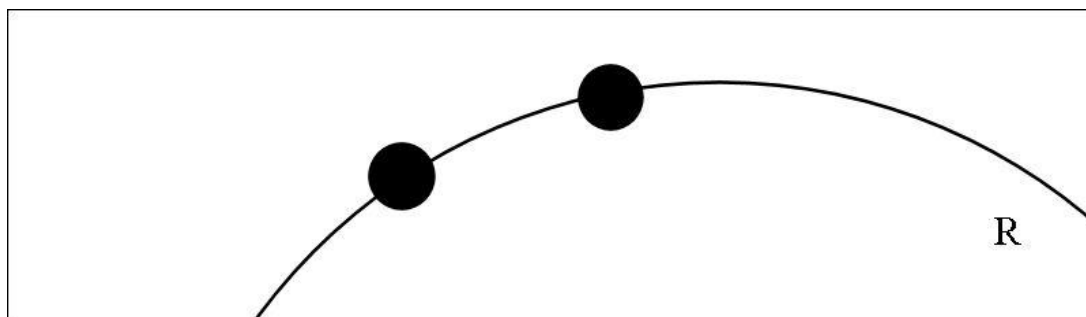
M1 **Sig** bilaterális élekkel tetszés szerint bővíthető n számú P és S bázisgráffal.

¹⁷³ E műveletek következményeiről lsd. a 1.5.3.3-t.

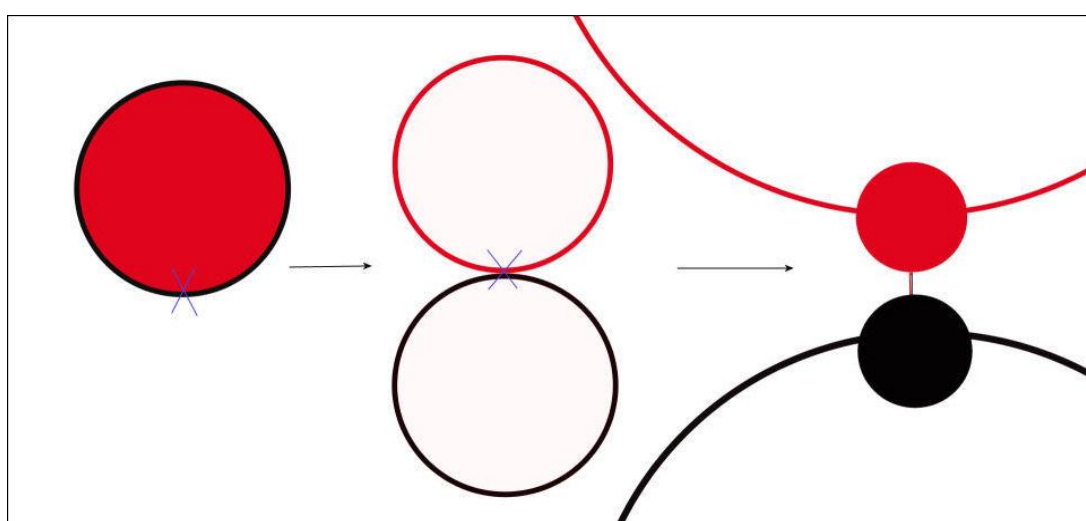
- D7.2** Egy $G: (V, E)$ gráf $v \in V_G$ szögpontjának törlése olyan művelet, melynek eredménye a $G': (V_G - v, E_G - vx)$ gráf, ahol x azon élek n szögpontja, melyeknek v is szögpontja.
- M2** **Sig** T és B törlésével megszűnik összefüggő lenni, S és P exemplumai törölhetőek az összefüggő jelleg megtartásával.
- D7.3** Egy $G: (V, E)$ gráf $H: (V, E)$ *részgráfja* olyan, hogy $V_H \subset V_G$ és $E_H \subset E_G$.
- M3** **Sig** -ben T *vagy* B törlésével **Sig** -nek olyan összefüggő részgráfja nyehető, amelynek egyik esetben T, másik esetben B nem bázisgráfja.

- 1.5.3.2.** Ebben a részben arról lesz szó, hogyan bonthatók fel $\mathcal{S}ig$ bázisgráfjai oly módon, hogy a töredékek azonosíthatók és egymáshoz rendelhetők legyenek. A mindehhez szükséges fogalmak definiálása után e műveletek tényleges bemutatása következik.
- D8.1** Egy $e: (v_1, v_2)$ él irányított, ha végpontjai rendezettek. Ekkor v_1 az e él *iniciális pontja*, v_2 pedig *terminálpontja*. Az irányított él neve *ív*.
- D8.2** A $W = \{v_0, e_1, v_1, e_2, \dots, e_n, v_n\}$ sétát a dolgozat *irányított sétának* nevezi, ha a séta élhalmazában van ív. Ekkor v_0 a W irányított séta *iniciális pontja*, v_n W *terminálpontja*, a többi szögpont pedig *internális pont* W - ben.
- T4** Az irányított sétában a szögpontok rendezésének aktusát a diszkusszió a továbbiakban *szignifikatív aktusnak* nevezi. A W sétában a szögpontok fragmentumokat jelölnek, vagyis a szignifikatív aktus fragmentumok rendezését jelenti.
- D8.3** Irányított vagy részben irányított G gráf *alapgráfja* az a gráf, melyben az irányított élek irányítatlanra cserélődnek.
- F6** Ebben a modellben a szignifikatív aktus eredménye mindig olyan W irányított séta, amelynek alapgráfja $\mathcal{S}ig$ egy részgráfja.
- Lem1** A W irányított sétában minimálisan két fragmentum, a *szignifikáns* (σ), és a *szignifikátum* (ς) szerepel, melyek W végpontjai. Megállapodás szerint σ B egy töredéke, W internális pontjai és ς tetszőleges töredék lehet.¹⁷⁴
- D9.1** Ha egy $W = \{v_0, e_1, v_1, e_2, \dots, e_n, v_n\}$ irányított sétában $v_0 = \sigma$, akkor a szignifikatív aktus *konstituáló*, ha $v_n = \varsigma$, akkor *konstatáló*.
- D9.2** Az $\sigma R \varsigma$ reláció olyan, hogy ς a σ -ben *megmutatkozik*, illetőleg σ a ς -t *példázza*.
- F7** Mivel a szignifikáció mindig két fragmentum közötti sétát feltételez, első lépésként ezekhez a fragmentumokhoz hozzá kell férni.
- D10.1** Egy $H: (V, E)$ hipergráf P_2 - *struktúrája* ($P_2 H$) kétszögpontú sétát indukál $H - n$. $P_2 H$ azt mutatja meg, hogy mely $v \in V$ szögpontok indukálják az adott $e \in E$ élt.
- D10.2** $H \in \mathcal{S}ig$ hipergráf *szétbontása* olyan művelet, amelynek eredménye a $P_2 H \subset H$.
- F8** n hipergráf - vagyis n exemplum - szétbontásával tehát olyan kétszögpontú séták jönnek létre, amelyek $n = 1$ esetén a fragmentumok egyszerű (v_i) és $n > 1$ esetén bilaterális éleit (vi_i) feltárják.

¹⁷⁴ A **Lem1** - hez kapcsolódó megjegyzésekhez: 1.5.2.2.1. illetve 1.5.3.3.2.2.

v. B szétbontása

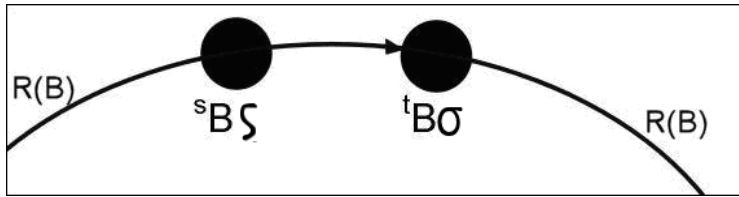
vi. B és S_i felbontása \times - nél

- D10.3** Ha egy H hipergráf, amelyben $c - re$, $k - ra$, $n - re$ nincs megszorítás, szétbontásra kerül, akkor ennek eredményeképp H két részgráfja, a P_2H -t, illetve a P_2H -t H -ra kiegészítő részgráf ($\overline{P_2H}$) jön létre.
- T5** $\overline{P_2H}$ - t a dolgozat a továbbiakban az $R: \{V=(\dots, v_0, v_1, v_2, \dots), E=(\dots, v_0v_1, v_1v_2, v_2v_3, \dots)\}$ sugárnak nevezi. R - nek tehát n számú szögpontja és n számú éle van, ahol n lehet végtelen.
- D10.4** A H felbontása után létrejött $F \ni H, F: (R, P_2H)$ komplex alakzat neve *fésű*, melyben a séták R - re eső szögpontja a fésű *gerincpontja*, másik szögpontja a fésű *foga*.

- F9** Ha x, y egymásból egyszerűen elérhető, akkor x, y a fésű gerincpontja; ha egymásból bilaterálisan elérhetőek, akkor egyikük a fésű *foga*, másik *gerincpontja*¹⁷⁵.
- F10** Fentiekből következik, hogy minden fésűvel egy egyszerű elérést és egy R sugarat, vagy egy bilaterális elérést és egy R sugarat lehet adott töredékekkel reprezentálni. Több fésűvel a kombinációk száma végtelen.
- T6** F7 – F10 alkalmazását *Sig* – en a diszkusszió a továbbiakban *rekonstrukciónak*, a rekonstrukciót és eredményét, a *W* irányított sétát együttesen *szignifikációnak* nevezi.

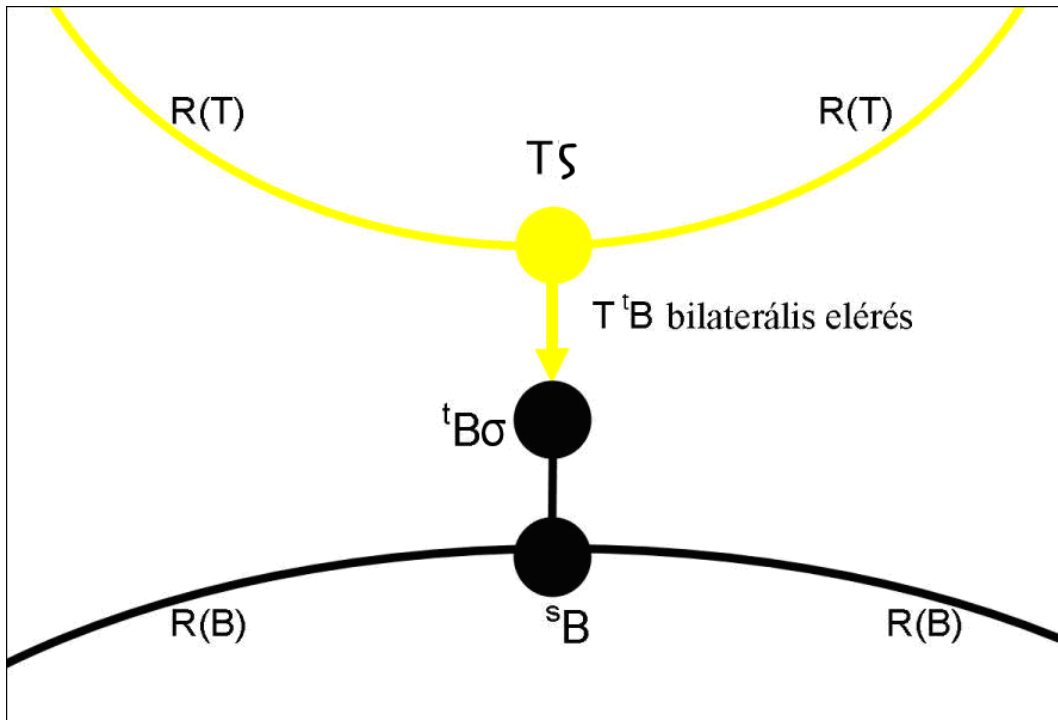
¹⁷⁵ A [fésű] és a [gerincpont] terminus használatára olyankor van szükség, amikor szétbontott hipergráfokról szólva nem áll rendelkezésre szemléletes kép.

- 1.5.3.3.** Ebben a részben Horányi Özséb: *Arról, ami szignifikatív és arról, ami kommunikatív* 7.2. szinopszisének 2.1 – 2.1.2.5 alfejezetei alapján jelen írás a modellen kívüli világra vonatkozó deskriptív tartalommal tölti meg azokat a címkeosztályokat, amelyeket eddig pusztán jelölt.
- 1.5.3.3.1.** Az első részben már történt utalás az abból származó előnyökre, hogy az exemplumok hipergráfként lettek bevezetve. Az exemplumok generalizált volta ugyanis mentesít azon elkötelezettség alól, hogy c , k , n megkötésével általános érvényű kijelentések támadjanak az – immár deskriptív tartalommal rendelkező – exemplumok ontológiájára vonatkozóan. A hipergráf szétbontásával és két szögpont azonosításával az állítás csupán annyi, hogy a *szignifikáció* két fragmentum közti ív; ebből azonban nem következik megszorítás arra az *exemplumra* vonatkozóan, amelynek az adott fragmentum az eleme.
- T7.1** A B olyan, hogy releváns leírása megadható az ágens számára elérhető percepciók modalitások terminusaiban.
- T7.2** A T olyan, hogy releváns leírása csak a teológia más perspektívák terminusaira nem redukálható terminusaiban lehetséges.
- T7.3** Az S olyan, hogy releváns leírásának logikai formájában van utalás a szignifikánsra és a szignifikátumra mint rendezett párra.
- T7.4** A P olyan, hogy releváns leírása egyrészt logikailag (vagyis szükségszerűen) feltételezi a pszichikummal rendelkező ágenst, másrészt pedig csak a pszichológia más perspektívák terminusaira nem redukálható terminusaiban adható meg.
- A továbbiakban – a fent hivatkozott irodalomban tárgyalt – olyan szignifikációk modellezése történik, melyeknek van empirikus tartalma, másrészt a *Sig* –en történő rekonstrukció(k) lehetséges eredményei.
- F11** Ha a rekonstrukció eredménye olyan W séta, hogy W – ben ζ a terminális pont, akkor az aktus konstatáló. Másképp: a rekonstrukciót végző ágens szerepe a szignifikációban a konstatálás.
- T8** B két fragmentuma közötti olyan egyszerű sétát, amelyben a rekonstrukciót végző ágensnek a szignifikációban betöltött szerepe a konstatálás, a diszkusszió *szimptomatikusnak* nevezi.

vii. szimptomatikus szignifikáció

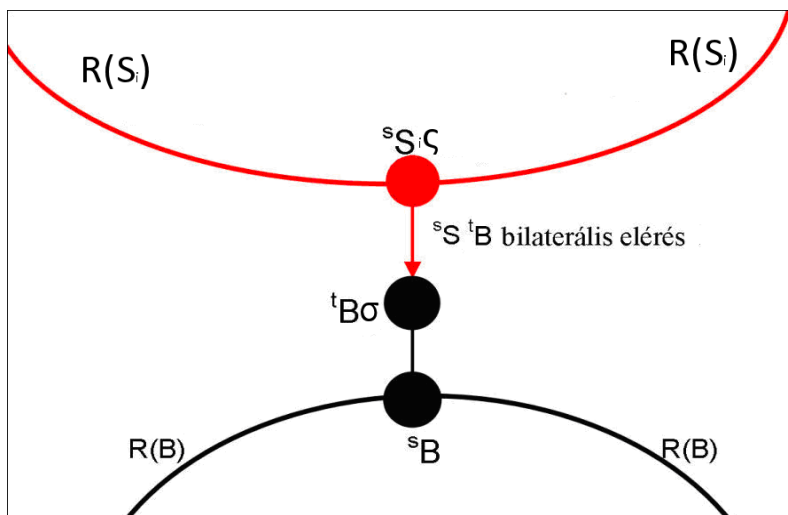
T9.1 A B egy fragmentuma és T közötti olyan bilaterális sétát, amelyben a rekonstrukciót végző ágensnek a szignifikációban betöltött szerepe a konstatálás, a diskusszió *osztentatív*nak nevezi.

viii. osztentatív szignifikáció

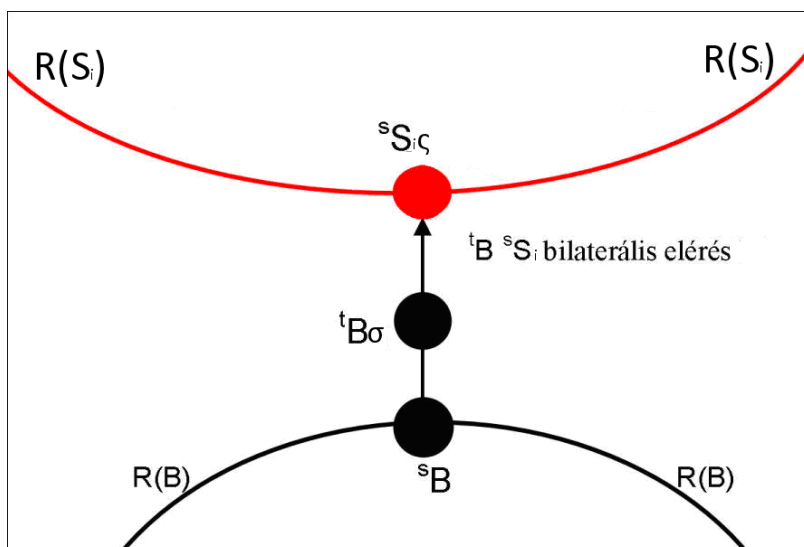
T9.2 Ha az ágens ismer olyan s_B -t, hogy $s_B \sigma \rightarrow t_B \zeta$, akkor a szignifikáció szimptomatikus. Ez minden szignifikációra érvényes, ezért a továbbiakban – triviálisként – elhagyandó.

T10 A B egy fragmentuma és S_i egy fragmentuma közötti olyan bilaterális sétát, amelyben a rekonstrukciót végző ágensnek a szignifikációban betöltött szerepe *egyaránt* lehet konstatálás...,

ix. szimbolikus szignifikáció A.

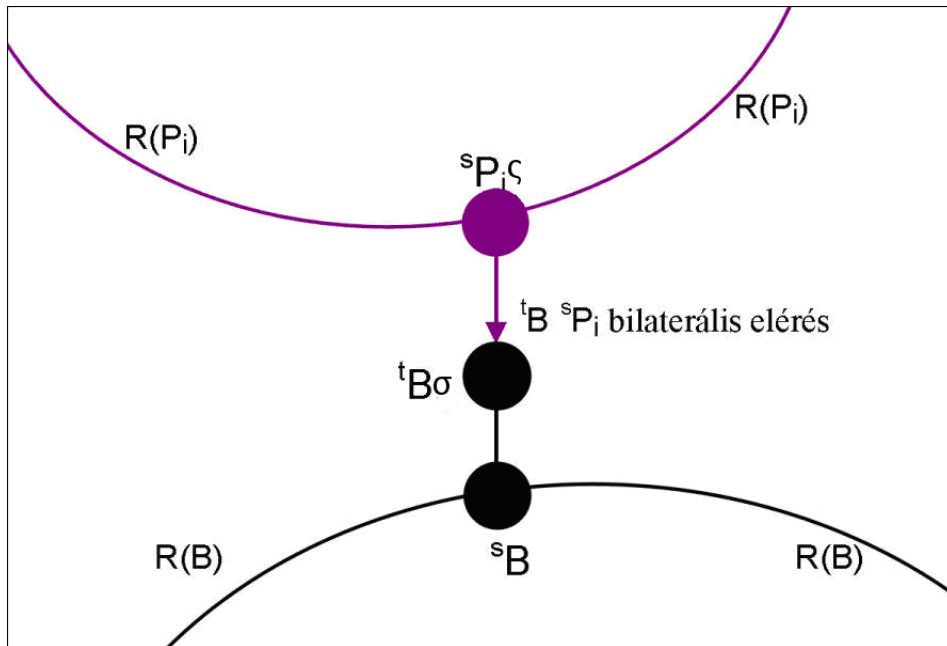
,...és konstitúció, a diskusszió *szimbolikusnak* nevezi.

x. szimbolikus szignifikáció B.

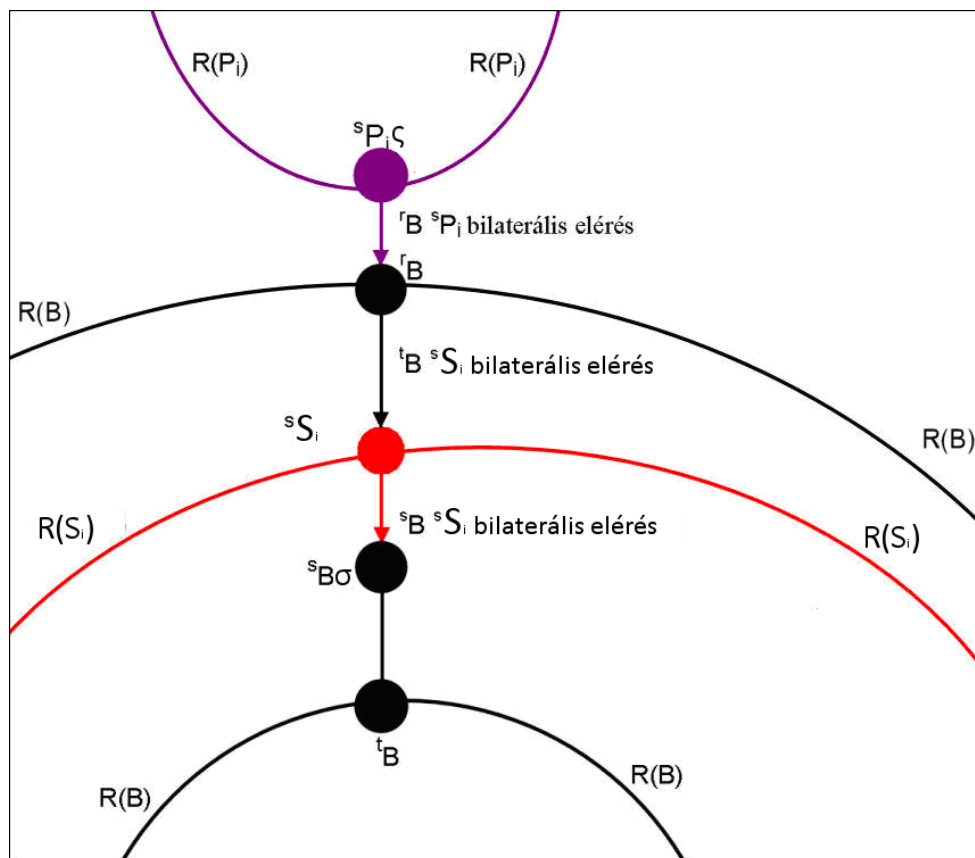
T11.1

A B egy fragmentuma és P_i egy fragmentuma közötti olyan bilaterális sétát, amelyben a rekonstrukciót végző ágensnek a szignifikációban betöltött szerepe a konstatálás, a diskusszió *pszichésnek* [Pszichés A] nevezi.

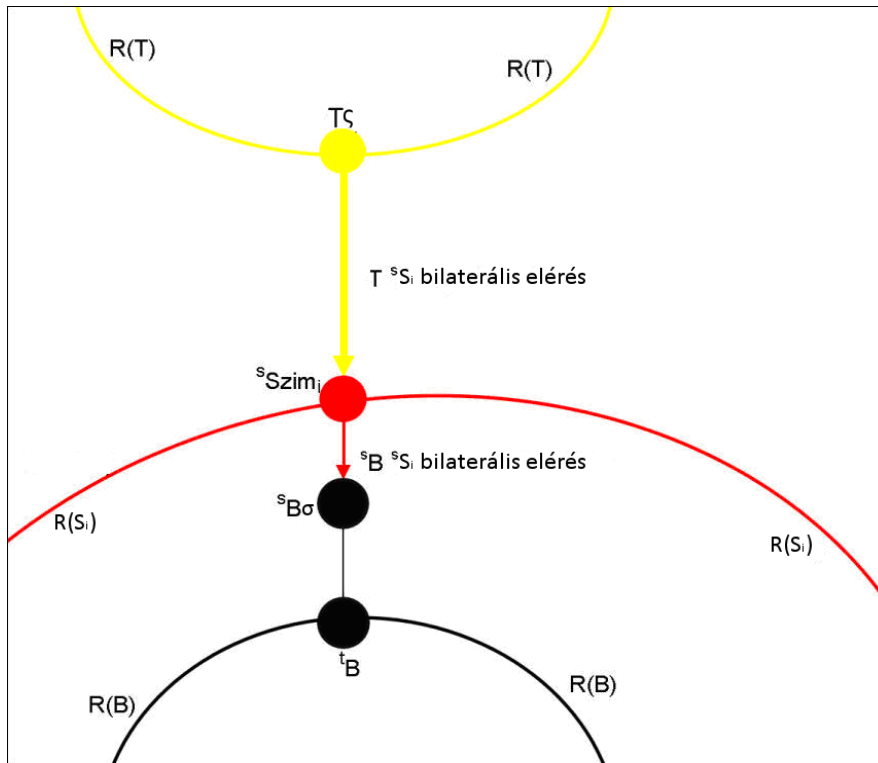
xi. pszichés szignifikáció \mathbb{A} .

- T11.2** Pszichés szignifikáció létrejöhet úgy is, hogy internális pontként a szimbolikus egy fragmentuma ékelődik a T 10.1 sétába. T9 alapján elmondható, hogy egy szimbolikus fragmentum egy B – fragmentumon keresztül, illetve - T10.1 alapján – egy P fragmentum ugyancsak egy B-fragmentumon keresztül elérhető; így a pszichés szignifikáció T11.2 módja [Pszichés \mathbb{B}] a T7 és a T9 komplexe.

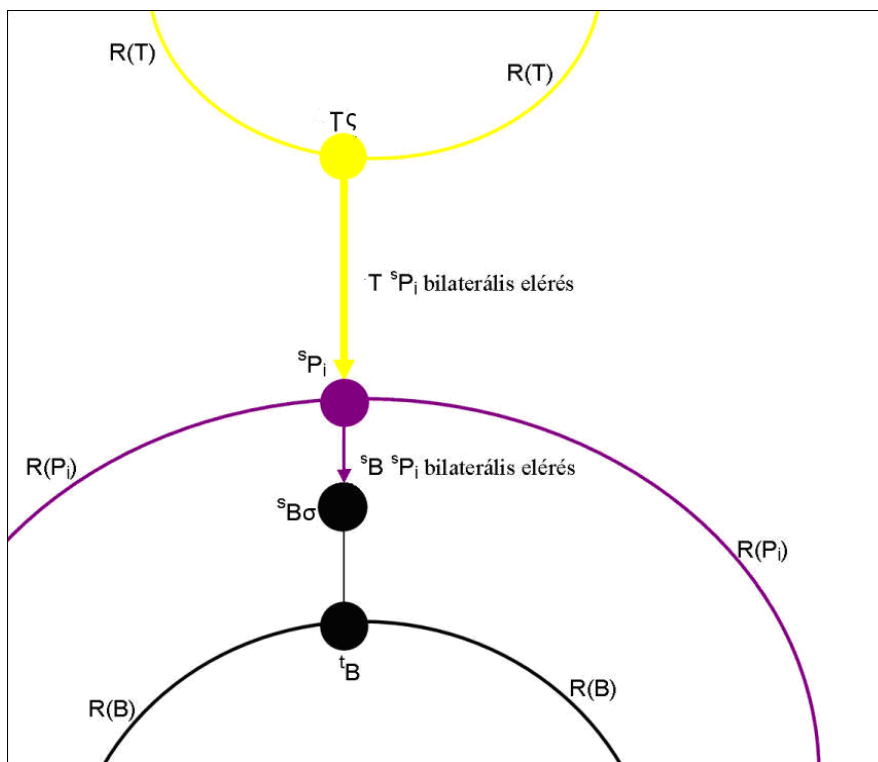

xii. Pszichés szignifikáció B.

- F12** Hipergráfok felbontásánál két exemplum található (ld: **vi.**): mivel P_i – nek és S_i – nek **sig** alapján nem lehetséges olyan felbontása, amely P_i – nek és S_i – nek a találkozását eredményezi, közük B fragmentum beékelődése szükségszerű.
- T12.1** A B egy fragmentuma és T közötti olyan bilaterális sétát, amelyben a rekonstrukciót végző ágensnek a szignifikációban betöltött szerepe a konstatálás, a diskusszió *szakrálisnak* nevezi, amennyiben a séta internális pontjaként egy szimbolikus (**xiii.**) vagy egy pszichés fragmentum (**xiv.**) ékelődik be.
- F13** Mivel T – nek és S_i – nek, illetve T – nek és P_i – nek **sig** alapján létezik olyan felbontása, amely T – nek és S_i – nek, illetve T – nek és P_i – nek – nek a találkozását eredményezi, közük B fragmentum beékelődése nem szükségszerű (vö.: F12) .

xiii. szakrális szignifikáció A .

xiv. szakrális szignifikáció B .

- 1.5.3.3.2.** E fejezet célja – a bevezető állításokkal összhangban – főként az volt, hogy a felépített keretben a szemiotikai irodalomban fellelhető szignifikációtípusok elhelyezhetőségét demonstrálja. Ez okból nem volt tér foglalkozni számos olyan kérdéssel, amelyek egy gráfelméleti konstrukció alkalmazása során szükségszerűen felmerülnek. Néhány alapvető probléma felvetése itt esedékes, noha megoldásukra most még kísérlet sem történik.
- 1.5.3.3.2.1.** Az első kérdés alapvetően kombinatorikai természetű. A felépített modell gráfelméleti tulajdonságaiból jelen írás a szignifikációs rendszer tulajdonságaira közvetlenül nem következtet, ugyanakkor elképzelhető olyan eljárás, amely kombinatorikai módszerekkel *Sig* alapján összefüggéseket állapít meg, majd ezekhez empirikus példákat keres. Egy dolog ugyanis, hogy *Sig* –el modellezni lehet ismert szignifikációkat; egy másik kérdés ugyanakkor feszegetheti a *Sig* –ből következő (egyéb) kombinációk helyét a tapasztalati oldalon. E sorok írója megkockáztatja, hogy bármely – itt nem tárgyalt – szignifikációs mód rekonstruálható a tárgyaltakkal azonos módon; ennek *értelme* viszont csak akkor van, ha az előállított kombinációkra példák is előállíthatók.
- 1.5.3.3.2.2.** Más kérdés vethető fel az Lem1 kapcsán: noha a *szokásos* ágenstípus percepciók modalitásain keresztül B egy fragmentumát éri el, lehet-e másként? E helyütt elég arra utalni, hogy Lem1 leköti a szignifikáció szignifikánsát B – be, miközben kételemű kombinációk teszik ki az ismert szignifikációk jó részét. Ha egy ágens B-től különböző fragmentumon keresztül éri el *Sig*-et, ezzel másfajta szignifikációkat eredményez. Természetesen mondható, hogy ezt a kérdést (empirikusan) eldönteni is csak másfajta ágenstípus tudja.
- 1.5.3.3.2.3.** A súlyozással kapcsolatban olyan kérdések lehetnének diszkutálhatók, amelyek a súlyozott gráfok esetén hatások vagy energiák számolásával kapcsolatosak. Nyilvánvaló, hogy általában az egyes címkeosztályok súlyai közt nem állítható fel egyenlet (például nem mondható, hogy egy mondat \in Szim hatása vagy energiája általában egy ütés \in B-nek valahány százaléka). Ugyanakkor egy adott célra való tekintettel talán felállítható releváns súlymátrix (például kiírni egy ajtóra, hogy [rendőrségi védelem alatt álló objektum] adott esetben kisebb energiával ugyanazt a hatást éri el, mint ha egy rendőr áll az ajtó előtt).
- 1.5.3.3.3.** A gráfelméleti modell jelentősége

Ebben az alfejezetben egy olyan reprezentációs rendszer felépítésére történt kísérlet, amely amellet, hogy képes egy szimbolikus logikai rendszer szerint érvényes következtetések modellezésére, maga a diagramatikus (ikonikus) logikai rendszerek egy példánya. Ez a kísérlet azért került az ikonológiai előkészítő fejezetek elé, hogy érzékeltesse az ikonikus szignifikációs rendszerek ismeretelméleti különállását a tágabb értelemben vett nyelvi (szimbolikus) rendszerekkel összehasonlítva.

Ez az ismeretelméleti különállás – mint arról az 1.4 értekezett – a logikában és a matematikában rendkívül fontos, az érintett tudományágak alapjait érintő problémaként vetődött és vetődik fel. Hasonlóan alapvető problémaként jelentkezett az Ikon: az Isten ábrázolhatóságának kérdése, elsősorban a keresztény keleten. A most következő fejezetek (némi előkészítés után) ezen kérdések közül diszkutálnak egynéhányat.¹⁷⁶

¹⁷⁶ A dolgozatban alkalmazott analitikus módszereknek megfelelően az Ikon-t a diszkusszió ikonikus szignifikációs rendszernek tekinti, miközben fenntartja, hogy az Ikon speciális, más (ikonikus vagy szimbolikus) szignifikációs rendszerekre nem redukálható szerkezettel rendelkezik (vö.: 3.1.2.3)

2. H2 (HIPOTÉZIS 2 ÉS DISZKUSSZIÓJA)

H2 *Ha az ikonteológia szövegei – a PTC-nek mint interlingvának a segítségével – képesek a szignifikáció és a participációként felfogott kommunikáció terminusaiban megszólalni, akkor ez azt jelenti, hogy a patrisztikus teológiának a Tökéletes Képmásra, vagyis az Atya Tökéletes Ikonjára, az Úr Jézus Krisztusra vonatkozó megállapításai e megszólalás mértékében a kommunikációtudományok felől közelítő ágens számára is elérhetővé válhatnak.*

2.1. Az analízis szükségességéről

E megszólalás eredménye: a képekről való ismeretelméleti diszkusszió finomodása. Mindehhez a PTC máris jelentős mértékben hozzájárult nem csak azért, hogy a szemiotikai irodalom által használt főbb kategóriákat paraméterezhetővé tette, de olyan jelentős, az ikonteológia szempontjából nélkülözhetetlen kategóriák bevezetése, illetve (a PTC-be való integráns) beágyazása által is, mint az osztentatív, illetve a szakrális. A paraméterezés¹⁷⁷ fontosságát e sorok szerzője szerint az alábbiak indokolják.

2.1.1. A [szemiotikai irodalom] kifejezéssel címkézhető szövegosztályban található azonos reprezentációkhoz gyakorta tudományos nyelvenként más és más intenzionális és/vagy extenzionális tartalom rendelhető: tehát ugyanazon kifejezéssel gyakran különböző dolgokra, vagy ugyanazon dolgokra különböző módon utalnak. E dolgotat szempontjából a legjelentősebb ilyen reprezentációk az [ikon] és a [szimbólum].

2.1.2. A referenciális homályosság azonban nem pusztán a szemiotikai irodalomra jellemző, hanem – mások mellett – a vallástudományi szövegekre is: egymással pedig a kétféle kutatási hagyomány – különösen a fenti kategóriák használatát illetően – gyakorlatilag inkommensurábilisnak tekinthető. Példaként említhető a [szimbólum] kifejezés eltérő használata, amely a szemiotikai irodalomban a jel és a jelölt egymáshoz rendelésének konvencionális voltára, míg a vallástudományban a transzcendens valóságra vonatkozó jelre (tehát a jelölt minéműségére) utal, gyakran anélkül, hogy e jel-komplexum szerkezetét analizálná (ld. pl. JONES 2005, a szimbólum címszónál).

2.1.3. A nehézségeket szaporítandó: a(z ikon)teológia nyelvhasználata mindkét tudományterület nyelvhasználatától különbözik. A PTC-nek, mint interdiszciplináris interlingvának a törekvéseiből adódóan e nehézségek leküzdésében – fentebb említett jellemzőinek következtében – jelentős szerepet tölthet be.

¹⁷⁷ A PTC kategóriáinak bevezetése: HORÁNYI 2007, 246-264. Horányi a PTC kifejtését 1999 óta (HORÁNYI – BÉRES 1999) az időről időre újraírt Szinopszis című munkájában végzi (legfrissebb változata: HORÁNYI 2009).

2.2. Az [εἰκών], az [εἶδωλον], és a [σύμβολον] lexémák szemantikája és használata a görög nyelvben : analízis

2.2.1. Ez a fejezet az [εἰκών], az [εἶδωλον] és a [σύμβολον] kifejezések szemantikai analízisét kíséri meg. Jelen diszkusszió szempontjából ugyanis nem mellékes az a tény, hogy a szemiotika (1.2), a képek konceptuális analízisével (1.3), illetve az ikonoteológiával (3) foglalkozó irodalom az [εἰκών] szemantikai mezőjének csak egy részhalmazán operál: az ikonikus rendszerint a [képi], és/vagy a [használó] fogalmak szinonimájaként használatos. A tüzetesebb vizsgálódás azonban megmutatja, hogy az [εἰκών] kifejezés ennél jóval gazdagabb, és nem csupán horizontális értelemben.¹⁷⁸ Emellett e diszkusszió számára különösen fontos, hogy az [εἰκών] analízisét követően a [σύμβολον] szemantikai elemzését is megkísérelje, előkészítvén a vizsgálódás terepét az 2.2.3. fejezetben található szemiotikai analízisre. Minthogy az analízis szótárakban és lexikonokban fellelhető információkra támaszkodik, ezért - az elemzés jelen szintjén - nincs tekintettel a fogalmak későbbi filozófiai történetére.¹⁷⁹

2.2.1.1. Mindenezek előtt azonban ez az írás felkínál egy olyan, primitív szemantikájú és kétségkívül madártávlati perspektívát, amely felől az olvasó a szerző szándékainak megfelelően tud gondolkodni és kutakodni az elemzett terminus kapcsán. A diszkusszió maga nem vállalkozik a görög nyelvi kifejezés gazdagságából definíciókat deriválni, mert ezzel visszakapná a fentebb említett irodalomból ismert összefoglalások vagy netán definíciók valamelyikét (vagy valami *hasznalót*). Jelen szöveg ugyanis épp ezek *ellen* kíván küzdeni, mivel szerzője úgy véli, hogy a nevezett fogalom lényegéhez tartozik az extrém hosszúságokon átívelő dinamika. Ennek a hosszúságnak – ha úgy tetszik: szakasznak - *csupán* a végpontjait ismerjük *a priori*: ezek azonban *nem* részei a szakasznak (viszont épp *ezáltal* irányítják a szakaszt szemlélő értelmét).

2.2.1.1.1. A javasolt perspektíva tulajdonképpen a Hjelmslev és Greimas által ajánlott modális teória (GREIMAS 1987) egy módosított változata. Greimas két modális predikátum bevezetését ajánlja, amelyben a két predikátum jelentése:

{B} ≡ {létezik}

{S} ≡ {látható}

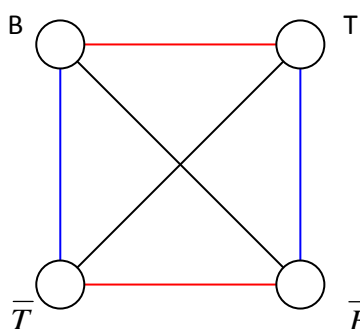
Ez a diszkusszió a Hjelmslev-Greimas-féle teóriához három kiegészítést ajánl:

¹⁷⁸ A teológiai kifejezések fordítása általában is bonyolult, explikációt igénylő feladat. Néhány fontos teológiai kifejezés analízisét prezentálja a Athos-hegyi Szent György monostor egy kiadványa (Ἁγίου Ὁρους 2004).

¹⁷⁹ Az elemzett fogalmak filozófiai használatának történetéről ld. COBLEY 2010.

- (i) Az ontológia *a priori* használata. Világos, hogy miért van szükség az ontológiai *a priori* tételezésére: ha csak az a létező, amiről a posteriori látjuk/tudjuk, hogy létezik, akkor a lét és tudás kategóriáit nincs értelme megkülönböztetni;
- (ii) A létezés/nemlétezés a teória nem állítja vagy bizonyítja, hanem posztulálja;
- (iii) $\{S\} \equiv \{\text{látható}\}$ kiterjesztése a $\{\text{tudható}\} \equiv \{T\}$ -val.¹⁸⁰

Fenti módosításokkal az alábbi, relációkat reprezentáló diagram¹⁸¹ áll elő:

- 2.2.1.1.2. A diagramról leolvasható, hogy ismeretelméleti szempontból 3 tengelypár különíthető el, melyekhez az alábbi fogalmak rendelhetők.

¹⁸⁰A látni és a tudni igék elemzésével többen is foglalkoztak. Barwise és Perry (BARWISE and PERRY 1983) Dretske (DRETSKE 1969) nyomán az alábbiak szerint különbözteti meg a látni ige kétféle használatát (az elemzés nyilvánvalóan az olyan nyelvek esetén illusztratív(abb), ahol a látni ige használható a tudni ige helyett. Ilyen az angol vagy a görög nyelv, és - első látásra - nem ilyen például a magyar).

Lát_p :: a „látni” elsődleges használata: tudósít arról, amit az észlelés révén *látunk*;

Lát_s :: a „látni” másodlagos használata: tudósít arról, amit érzékelés révén *tudunk*

„Láttam_p (I saw_p), hogy a fák lombja hajladozik, ezért láttam_s (I saw_s), hogy fúj a szél

Sun-Joo Shin (SUN-JOO, 1994, 2006) szerint hasonlóan működtethető a megmutatni (to show) ige is.

Sarah sosem mutatja_p könnyeit: ez mutatja_s, milyen erős nő.

(Sarah never shows_p her tears to any one. This shows_s how strong she is.)

¹⁸¹ A diagram topologikusan izomorf a szokásos, Arisztotelész-től eredeztethető, kategorikus állításokra vonatkozó sémával, viszont szemantikáját és tárgyát tekintve attól teljesen különbözik. Az izomorfia nyilván a sémákban szereplő unitok és kapcsolatok számából ered.

Séma1:	$T \leftrightarrow \bar{T}$	ismeretlen és ismert, látható és láthatatlan között	manifesztáció
Séma2:	$B \leftrightarrow \bar{B}$	a lét és nemlét között	immanencia
Axis1:	B,T	ami létező és ismert/látható	igazság
Axis2:	\bar{T}, \bar{B}	ami se nem létező, se nem ismert/látható	hamisság
+ Deixis:	$B + \bar{T}$	ami létező de ismeretlen/láthatatlan	titok
-Deixis:	$\bar{B} + T$	ami nem létező, de ismert/látható	hazugság

A továbbiakban a negyedik oszlopban szereplő fogalmak az őket megelőző oszlopok szerint elemzettek: tehát például a [titok] mint a létező, de ismeretlen/láthatatlan pozitív deixisén elhelyezkedő konceptus értendő.

2.2.1.2. Minthogy jelen analízis a vizsgált fogalmakat valamely szakasz két végpontja közt tételezi, az [εἰκών], mint elemzett, egy segédfogalmat kíván, a szakasz másik végpontjaként: az [εἶδωλον] –t. Mindkét végpont határfogalomként van koncipiálva, ami azt jelenti, hogy az |εἰκών| és az |εἶδωλον| tiszta formái mint lehetőség adottak, aktuálisan viszont – mondhatni – minden ikon és idolon az {εἰκών} és az {εἶδωλον} közti tengelyen helyezkedik el. Az ikonicitás ezen törvényszerűségéről a 2.2.2-ben részletesen is lesz szó. Alább az [εἰκών] és az [εἶδωλον] kifejezések analízise következik 12 szótár alapján.

[είδωλον]

2.2.1.2.1. (GROVES 1842)

ειδαίνομαι, ειδάλλοκαμαι:

- a) hasonlónak lenni, hasonlítani, úgy nézni ki, mint;
- b) mutatkozni, megjelenni

Ειδέα, Ιδέα:

- a) megjelenés, forma, alak;
- b) arckifejezés, tekintet, aspektus;
- c) hasonlóság;
- d) hasonlatosság; (*likeness, resemblance, similitude*)
- e) eszme, kép, fogalom, gondolat, ismeret, terv, ötlet, sejtés, érzés, gyanú (*an idea, a notion*)

Ειδέω:

- a) tudni, ismerni (*to know*)
- b) ismerni, tudomásra jutni (*be acquainted with*)
- c) megérteni (*to understand*), felfogni, tapasztalni, észlelni, észrevenni (*to perceive*);
- d) elfogadni, megvallani, beismerni, méltányolni, nyugtázni (*to acknowledge, confess, own*)

[εικών]

εικάζο (töve: εικω₁ = hasonlít)

- a) hasonlóná válik, hasonul, hasonlóná tesz, asszimilálódik (*to assimilate*);
- b) másol, utánoz, hamisít (*to counterfeit*);
- c) összehasonlít (*to compare*);
- d) sejt, gyanít, következtet (*to conjecture*);
- e) hisz, sejt, vél (*to guess*)

εικάθω (töve: εικω₂ = enged, behódol, beismer, meghajol (*to yield*))

- a) enged, engedelmeskedik (*to submit*)
- b) visszavonul, visszalép, hátrál

είκασμα

- a) alkat, formátum, szellemi karakter (*statur*)
- b) kép, figura, reprezentáció;
- c) fantom, szellem;
- d) nyom, jel;
- e) sejtés, feltevés, feltételezés

εικονίζω (töve: εικῶν = kép)

- a) hasonlóná tesz, hasonul, magába olvaszt, elnyel, elkeveredik, asszimilálódik (*to assimilate*);

Ειδήμων:

- a) értelmes, tájékozott (*knowing*)
- b) intelligens, értelmes, ésszerű (*intelligent, sensible*);
- c) okos, képzett, tapasztalt, ügyes (*clever, skilful, expert, dexterous*)

Είδησις: tudás, tudomány, szakértelem (*knowledge, science, skill*)

Ειδοποιέω (εἶδος (hasonlatosság) ποιέω (csinálni))

- a) reprezentálni, kiállítani (*to exhibit*), hasonlatosságot vagy megjelenést adni valaminek;
- b) hasonlítani, imitálni, másolni, utánozni, hamisítani

Εἶδος:

- a) látszólagos (*seeming*);
- b) látnivaló, látás, tekintet, nézet, szempont (*sight*);
- c) megjelenés, forma, figura;
- d) féle, fajta (*sort, kind*)

Είδω:

- a) látni, nézni, megpillantani (*to see, to look, to behold*);
- b) megfigyelni (*to observe*)
- c) tekintetbe venni, megtekinteni, megfontolni (*to consider*);
- d) tisztelni, nagyra tartani, elismerni (*to esteem, to regard*)
- e) tudni, érteni, felfogni;
- f) érezni, megtapasztalni (*to feel, to experience*);

b) összehasonlítani (*to liken*);

c) reprezentálni, ábrázolni, érzékeltetni, lefesteni (*to picture, to portray*), kifejezni (*to express*).

Εικός

- a) valószínűség (*likelihood, probability*);
- b) külső megjelenés, látszat (*appearance*);
- c) ésszerűség (*reasonableness*)

Εικότως

- a) természetesen, természeténél fogva (*naturally*);
- b) feltehetően, valószínűleg (*probably, likely*);
- c) jogosan, nem csoda folytán, (*with reason, no wonder*), megérdemelten (*deservedly*), igazságosa (*justly*)

Είω

- a) hasonlítani, hasonulni, asszimilálódik;
- b) visszavonulni, behódolni, utat engedni (*to yield, to submit, to give way*);
- c) elkényeztetni, kedvében járni (*to indulge*);
- d) engedni, megadni, beleegyezni (*to concede*);
- e) alkalmazkodni, kedvére teszni (*to humour*)

Είκομαι (είω *passivum*)

- a) hasonlónak lenni, emlékeztetni;
- b) tettetni, utánozni, imitálni;
- c) válni valamivé (*to become*)
- d) összhangban lenni, összhangban viselkedni vmivel (*beseem*);
- e) illeni valamihez, vkihez (*to befit*);

g) társalogni (*to converse*), ismerni, bizalmas viszonyban lenni valakivel, megsejteni vmit;

h) tudni hogyan, kompetensnek lenni;

i) bevallani, beismerni

Εἰδωλεῖον: templom, szentély

Εἰδωλολατρεία: (kép+ imádni)

bálványimádás (*idolatry, heathenism*)

Εἶδωλον

- a) reprezentáció, hasonlóság, hasonlatosság;
- b) jelenés, árnyék, fantom, szellem;
- c) kép, szobor;
- d) idol, hamis isten

Εἰδωλοποιτα:

- a) kép készítése vagy (meg)idézése (*making or enciting of an image*);
- b) gondolati, képzeleti, képzeletszötte (*fancyful*) reprezentáció

2.2.1.2.2. (ROBINSON 1836)

εἶδος

A) látható dolog, külső megjelenés, ti.:

a) forma, alak, megjelenés:

•Lk 3:22 σωματικῶ εἶδει (testi *alakban* leszállt rá a Szentlélek),

•Lk 9:29: εἶδος τοῦ προσώπου („arcának

f) illeszkedni, megfelelni vminek (*to suit*)

g) egyezni, egyetérteni (*to agree*)

εἰκῶν

- a) képmás, arckép, hasonlóság (*likeness*);
- b) hasonlatosság (*resemblance*);
- c) kép (*picture, statue, image*)

Εἶκω I.

helyt adni, átadni a helyet, utat engedni, behódolni:

•Gal 2:5 οἷς οὐδὲ πρὸς ὥραν εἴξαμεν τῇ ὑποταγῇ („ezeknek egy pillanatig sem *engedtük* magunkat alávetni”)

színe”, tkp. ford: arcának ábrázata);

●Jn 5:37: οὔτε εἶδος αὐτοῦ ἑώρακατε („sem *arcát* nem láttátok);

●2Kor5:7: πίστεως γὰρ περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἶδους (*hitben járunk és nem szemlélésben*)

b) mód, féle, fajta

●1Tessz 5:22: ἀπὸ παντὸς εἶδους πονηροῦ ἀπέχεσθε („mindenfajta rossztól óvakodjatok”
tkp. ford.: minden gonosznak ábrázolatjától őrizkedjete)

εἶδω

- I. látni (ti.:), az ὄραω aorist igeidejének megfelelően használatos. Nem pusztán a látás aktusát, hanem egy bizonyos objektum aktuális percepcióját jelenti, és ezért különbözik a βλέπειν igtétől.

A) dolog vagy személy meglátása:

●Mt 2:2 εἶδομεν γὰρ αὐτοῦ τὸν ἀστέρα („mert láttuk csillagát felkeltében”)

●Mt 5:1 Ἴδὼν δὲ τοὺς ὄχλους ἀνέβη („a tömeget látva felment a hegyre”)

Hangsúlyozva állhat kétszer ugyanaz az ige:

●ApCsel 7:34: ἰδὼν εἶδον τὴν κάκωσιν τοῦ λαοῦ („Jól láttam egyiptomban élő népem nyomorúságát” Tkp. ford: látva láttam a nép baját);

●Mk 5:16: οἱ ἰδόντες (a megfigyelők, *the spectators*) „a szemtanúk pedig elbeszélétek”

Egyéb modifikációk:

a) megpillant, meglát (*to behold*);

b) valamilyennek tart, valamilyennek tekint

εἶκω II.

olyannak lenni, hasonlítani

●Jak 1:6 αἰτείτω δὲ ἐν πίστει μηδὲν διακρινόμενος ὁ γὰρ διακρινόμενος ἔοικεν κλύδωνι θαλάσσης ἀνεμιζομένῳ καὶ ῥιπιζομένῳ (de ne kételkedve, hanem hittel kérje, mert aki kételkedik, *hasonló* a tenger hullámaihoz, amelyet a szél fölver, és ide-oda hajszol”)

εἰκῶν képmás (*likeness*), ti.:

A) kép (*image*), képmás (*effigy*), alak, ábra (*figure*)

●Mt 22:20 Τίνος ἡ εἰκὼν αὕτη καὶ ἡ ἐπιγραφή; („Kié ez a *kép* és a felirat?”)

●Mk 12:16 Τίνος ἡ εἰκὼν αὕτη καὶ ἡ ἐπιγραφή;

●Lk 20:24 τίνος ἔχει εἰκόνα καὶ ἐπιγραφήν;

a) mint másolat, reprezentáció:

●1Kor 11:7 ἀνὴρ μὲν γὰρ οὐκ ὀφείλει κατακαλύπτεσθαι τὴν κεφαλὴν εἰκῶν („a férfinak nem kell befednie fejét, mert ő Isten *képmása*...”)

●2Kor 4:4 ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ θεοῦ (...”Isten *képmásának*”)

●Kol 1:15 ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου, („Ὁ *a láthatatlan Isten képmása*”)

b) az εἰκόν, mint valódi és tökéletes reprezentáció, szemben a Σκιὰ -val, amely tökéletlen és homályos:

●Zsid 10:1 Σκιὰν γὰρ ἔχων ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων, („mivel tehát a törvényben a jövődő javaknak csak az *árnyéka* van meg, nem a dolgok *valóságos formája*...”)

B) *absztr.* Hasonlatossága, képmása bárkinek, hasonlatosság, hasonlóság:

(to look upon);

c) szemlél (to contemplate)

●Mt 9:36: Ἰδὼν δὲ τοὺς ὄχλους („mikor a tömeget látta” (tkp. ford: meglátva a tömeget)

●Jn 20: 27: Ἴδε τὰς χειρὰς μου („nézd a kezeimet”)

d) nézni a megismerés végett, vagyis megvizsgálni, tanulmányozni.

●Mk 5:14: ἤλθον ἰδεῖν τί ἐστὶν τὸ γεγονός („az emberek kimentek, hogy lássák, mi történt”)

e) nézni, tulképp 'face to face', látni és beszélni vele, meglátogatni, ti.: személyes érintkezésbe kerülni:

●Jn 12:21 Κύριε, θέλομεν τὸν Ἰησοῦν ἰδεῖν („uram, látni szeretnénk Jézust”)

●Lk 8:20 ἰδεῖν θέλοντές σε. („láttni akarnak téged”)

f) végigvárni, figyelni, megfigyelni

●Mt 26:58 ἰδεῖν τὸ τέλος („hogy lássa a dolgok végét”)

a) tanúsítani, tanúskodni

●Lk 17:22 Ἐλεύσονται ἡμέραι ὅτε ἐπιθυμήσετε μίαν τῶν ἡμερῶν τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἰδεῖν καὶ οὐκ ὄψεσθε. („Jönnek napok, amikor szeretnétek látni az Emberfiának egyetlen napját, és nem fogjátok látni”)

B) az elmével kapcsolatban: felfogni, megérteni, megtapasztalni, meglátni, észlelni, megjegyezni (to perceive)

●Mt 9:2 καὶ ἰδὼν ὁ Ἰησοῦς τὴν πίστιν αὐτῶν „hitüket látva Jézus azt mondta”

●Mt 9:4 καὶ ἰδὼν ὁ Ἰησοῦς τὰς ἐνθυμήσεις

●Róm 8:29 καὶ προώρισεν συμμόρφους τῆς εἰκόνας τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ („hogy hasonlók legyenek fia képmásához”) tkp ford συμμόρφους = közös/egyazon alakú/formájú

●1Kor 15:49 καὶ καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, φορέσομεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου („és amint hordtuk a földi ember képet, úgy hordani fogjuk a mennyeknek képet is”)

●2Kor 3:18 τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν („ugyanarra a képmásra változunk át dicsőségről dicsőségre”)

●Koi 3:10 καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν νέον τὸν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπίγνωσιν κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν („és magatokra öltöttétek az újat, aki teremtőjének képmására állandóan megújul a teljes megismerésig”)

αὐτῶν εἶπεν („Jézus látta gondolataikat“)

C) tapasztalni (*to experience*), akár örvendezni (jót tapasztalni), akár szenvedni (rosszat tapasztalni)

• Lk 2:26 26καὶ ἦν αὐτῷ κεχρηματισμένον ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου μὴ ἰδεῖν θάνατον πρὶν [ἧ] ἄν ἴδῃ τὸν Χριστὸν κυρίου („a Szentlélek kijelentette neki, hogy halált nem lát, amíg meg nem látja az Úr felkentjét“)

• ApCsel 2:27 οὐδὲ δώσεις τὸν ὄσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν („És nem engeded, hogy szented rothadást lásson“)

• 1Pét 3:10 καὶ ἰδεῖν ἡμέρας ἀγαθὰς („jó napokat szeretne látni“)

• Ján 3:3 οὐ δύναται ἰδεῖν τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ („nem láthatja meg Isten országát“)

II) tudni

a) ismerni (*to be acquainted*)

• Mt 25:13. οὐκ οἴδατε τὴν ἡμέραν ("nem ismeritek sem a napot, sem az órát“)

• Mk 10:19 τὰς ἐντολὰς οἴδας· („ismered a parancsokat“)

• Jn 4:22 ὑμεῖς προσκυνεῖτε ὃ οὐκ οἴδατε· („ti azt imádjátok, amit nem ismertek“)

b) abban az értelemben tudni, hogy percipiálni, megérteni, megtapasztalni, észrevenni:

• Mt 12:25 εἰδὼς δὲ τὰς ἐνθυμήσεις („mivel ismerte gondolataikat“)

• Mk 12:15 15ὁ δὲ εἰδὼς αὐτῶν τὴν ὑπόκρισιν εἶπεν αὐτοῖς)”ὅς azonban tisztában volt kármutatásukkal“)

• Jn 6:61 εἰδὼς δὲ ὁ Ἰησοῦς ἐν ἑαυτῷ ὅτι γογγύζουσιν περὶ τούτου οἱ μαθηταὶ („Jézus

tudta magában, hogy tanítványai zúgolódnak”)

c) tudni hogyan (*to know how*), ti.: képesnek lenni vmire.:

●Mt 7:11 εἰ οὖν ὑμεῖς πονηροὶ ὄντες οἴδατε δόματα ἀγαθὰ διδόναι τοῖς τέκνοις ὑμῶν („ti, akik gonoszok vagytok, *tudtok* jó ajándékokat adni gyermekeiteknek”)

●Lk 12:56 ὑποκριταί, τὸ πρόσωπον τῆς γῆς καὶ τοῦ οὐρανοῦ οἴδατε δοκιμάζειν („kérmutatók, az ég és a föld jeleiből *tudtok* következtetni...”) tkp ford: az ég és föld arculatából (πρόσωπον) *tudtok* következtetni.

d) az akarat (*volition*) ideájával együtt: tudni és jóváhagyni, illetve tudni és szeretni. Az emberrel kapcsolatban: szeretni, törődni, foglalkozni vmivel:

●1Tessz 5:12 εἰδέναι τοὺς κοπιῶντας („becsüljétek meg azokat, akik fáradoznak köztetek” tkp. ford: *Ismerjétek el*....)

●1Tessz 4:5 καθάπερ καὶ τὰ ἔθνη τὰ μὴ εἰδότα τὸν θεόν („mint a pogányok, akik nem *ismerik* Istent”)

●Zsid 8:11 Ὅτι πάντες εἰδήσουσιν με ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου αὐτῶν („mert mindnyájan *ismerni* fognak engem, a legkisebbtől a legnagyobbig”)

εἰδωλολατρεία bálványimádás, részvétel a bálványoknak felajánlott dolgokban:

●Gal 5:20 ...,εἰδωλολατρία,...

●1Kor 10:14 φεύγετε ἀπὸ τῆς εἰδωλολατρίας („kerüljétek a *bálványimádást*”) tkp. ford: meneküljétek a bálványimádástól)

●1Pét 4:3 πότοις καὶ ἀθεμίτοις εἰδωλολατρίας („tivornyázásokban és tiltott bálványimádásban”)

εἰδωλολάτρης bálványimádó

- 1Κορ 5:10 ἢ εἰδωλολάτραις

- Ef 5:5 ὁ ἔστιν εἰδωλολάτρης

εἶδωλον κέρ, (*image*), szellem, kísértet (*spectre*), árny (*shade*), Hom II. 5.449. a halott képe, árnya.

Odyss 11. 476. βροτῶν εἶδωλα καμόντοιν.

a)βάλνάνγκέρ

- ApCsel 7:41 καὶ ἀνήγαγον θυσίαν τῷ εἰδώλῳ („áldozatot mutattak be a bálványnak”)

- 1Κορ 12:2 Οἴδατε ὅτι ὅτε ἔθνη ἦτε πρὸς τὰ εἶδωλα τὰ ἄφωνα ὡς ἂν ἦγεσθε ἀπαγόμενοι („tudjátok, hogy amikor pogányok voltatok, a néma bálványokhoz vonzódtatok”)

b)βάλνάνγ-isten, pogány istenség

- 1Κορ 8:4,7 4Περὶ τῆς βρώσεως οὓν τῶν εἰδωλοθύτων, οἴδαμεν ὅτι οὐδὲν εἶδωλον ἐν κόσμῳ, καὶ ὅτι οὐδεὶς θεὸς εἰ μὴ εἶς („Ami tehát a bálványoknak áldozott hús fogyasztását illeti, tudjuk, hogy nincs bálvány a világon, és hogy nincs más Isten, csak egy”)

- 1Κορ 10:19 ὅτι εἰδωλόθυτόν τί ἔστιν ἢ ὅτι εἶδωλόν τί ἔστιν; („...vagy a bálvány valóban valami?”)

- 1Ján 5:21 φυλάξατε ἑαυτὰ ἀπὸ τῶν εἰδώλων („őrizkedjete a bálványoktól”)

c) *spec eset*: bálványnak felajánlott dolgok, τὰ εἰδωλόθητα

- ApCsel 15:20 ἀπέχεσθαι τῶν ἀλισγημάτων τῶν εἰδώλων („tartózkodjanak a bálványoktól”) tkp ford: bálványoknak felajánlott dolgoktól.

2.2.1.2.3. (GYÖRKÖSSY et al 1990)

εἶδησις tudás, ismeret

εἰκόζω

εἰδοποιέω formál, ábrázol

1) ábrázol, leír, jellemez

2) hasonlónvá tesz valamihez

3) összehasonlít, egybevet vmit vmivel/vkivel

4) elképzeli, találgat; sejtí, hogy...; következtet vmit vmiből

εἰκάζειν = ahogy sejtíni lehetett

εἰδοποιός

a) fajtaalkotó

b) sajátos, sepcifikus

εἶδος

1) külső, alak

a) testalkat, termet

plur. Arcvonások

b) εἶδος Ἡλέκτρας /maga Eelektra

c) díszítő minta

2) *átv.*

A) forma (az anyag vagy lényeg ellentéte) *Ariszt.*

B) képzet, fogalom, idea (*Platón*).

C) faj, fajta, jelleg (pl betegségé)

a) egyedi tárgy (*Ariszt*)

b) különleges sajátosság (*Plat*)

D) módszer, eljárás

E) geometriai alakzat

εἰδότης adv. Értelmesen, hozzáértéssel

εἶδω

I.

1) *act* és *med* - lát

2) ránéz

3) találkozik valakivel

4) *átv.* elképzeli

II. *med*

εἰκασία

1) ábrázolás, kép;

2) összehasonlítás;

3) találgatás, gyanítás, sejtés;

εἰκασμα ábrázolás, kép

εικασμος feltevés, hozzávetés

εἰκόνα + Gen -gyanánt, -ként

εικονίζω megformál

εἰκονολογία képes beszéd

εἶκος

1) valószínű (természetes, illő), méltányos dolog

2) valószínűségi állítás (*Ariszt*)

εἶκω¹

I. *act*

1) hasonlít vkihez vmiben

2a) látszik vmit tenni

2b) *limpersi* amint látszik, valószínűleg

2c) (feleletben) nyilván, ahogy látom

3) úgy látom, gondolom, hogy...

4) jónak látszik, illik vkihez

5a) hasonló

1) mutatkozik, megjelenik;	5b) illő, megfelelő, értelmes, természetes
2) látszik, tűnik vminek;	
3) úgy tünteti fel, mintha; színlel;	II. <i>pass</i> hasonló, hasonlít
4) hasonlóná teszi magát vkihez; utánoz; valakit vmiben	εἶκω²
III. (<i>perf</i> οἶδα)	I.
1) tud, ismer, tisztában van valamivel;	1) hátrál, átengedi helyét vkinek, visszavonul vki elől; kitér vminek az útjából
2) ért valamihez, jártas vmiben;	2) enged vkinek vmiben
3) tud vmit megtenni;	II.
4) vmilyen érzelmű;	1) elenged, ráhagy
5) (közbevetve) οἶδ' ὅτι, ἴσθ' ὅτι . = minden bizonnyal, bizonyosan	2) megenged vmit vkinek
εἰδωλεῖον bálványtemplom	εἰκῶν
εἰδωλόθυτον bálványnak bemutatott áldozatból származó hús	1) kép(más), arckép, szobor
εἰδωλολατρεία bálványimádás	2) tükörkép
εἰδωλολάτρης bálványimádó	3) árnykép
εἶδολον	4) (lélekben kialakult) kép (<i>Plat</i>)
1) hasonmás	5) hasonlóság
(<i>Odys</i> : halottak árnyéka)	
2) arckép, szobor, istenszobor, bálvány	
3) tükörkép (<i>Ariszt</i>)	
4) átv. képzeletben élő kép, képzet (<i>Plat</i> : a valóval ellentétben)	
εἰδωλοποιέω képet alkot magának, elképzelt (<i>Plat</i>)	
εἰδωλουργικός képkotó (<i>Platón</i>)	

2.2.1.2.4. (ΜΟΗΑΥ 1994)**ειδίκευση**

- 1) szakosítás, szakosodás
- 2) szakma, profil

ειδικός

- I.
- 1) különleges, speciális, szak
- 2) fajlagos, faj
- II. szakmabeli, specialista

ειδολογικός

- 1) fajtabeli
- 2) műfaji

ειδοποίηση értesítés, figyelmeztetés**ειδοποιός** specifikus**ειδοποιώ**

- 1) értesít, vknek üzen
- 2) szólít, szól
- 3) riaszt (a helyszínrre); kihív
- 4) figyelmeztet

είδος

- 1) faj, fajta; jelleg
- 2) műfaj
- 3) (áru)cikk

ειδωλον

- 1) bálvány
- 2) tükörkép (fizika)

εικάζω

- I. sejt, gyanít, kitalál
- II.

1) gyanítható

2) tűnik

εικασία

- 1) sejtés, találgatás
- 2) (irod.tud) konjektúra

εικόνα

- 1) kép
- 2) ábra, illusztráció
- 3) ikon
- 4) filmkocka

εικονίζω ábrázol**εικονικός**

- 1) kép(let)es, figuratív
- 2) névleges, jelképes, színlelt, színleges

εικονισμα szentkép, ikon**εικονιστικός** figurális**εικονολήπτης** (λήψη = felvétel(filmnél))

operatőr, kameramann

ειδολολατρεία

- 1) bálványimádás
- 2) pogányság

2.2.1.2.5. (SOLTÉSZ-SZINYEI 1984)**εἰδικός** alakí, faji**εἰδοποιέω** képmásol, leábrázol, lefest, alakít**εἰδοποιία, /-ποιός**

- a) alakítás, ábrázolás;
- b) fajképező, faji

εἶδος

- a) alak, szépség, idom, alkat, ábrázat, tekintet;
- b) a közönséges, az általános;
- c) nem, faj;
- d) állapot, mivolt

ειδότης értő, ügyes**εἰδοφορέω** általános körrajz**εἶδω**

- a) lát, meglát, észrevesz;
- b) tud;
- c) tekintetű, alakú
- d) ismer, tud, ért;
- e) barátságos érzélemmel van

εἰκάζω

- a) képben ábrázol, hasonlónvá tesz, összehasonlít;
- b) utánoz, mímel;
- c) képesen beszél;
- d) gyanít, hozzávet (enged, kitér)

εἰκασία

- a) képmásolás, ábrázolás;
- b) összehasonlítás, hasonlat;
- c) gyanítás, hozzávetés;
- d) lemásolt, hasonló

εἰκονίζω

- a) képpé alakít, kiábrázol;
- b) lerajzoló, élethű képet adó

εἶκω

- a) enged, helytad, visszavonul, hátrál;
- b) alább-, utánáll;
- c) megereszt

εἰκῶν

- a) kép, arckép, hasonkép, gondolatkép,

εἶδομαι:

képzelet;

a) megjelenik, látszik,

b) hasonlít vkihez

b) kép-szobor;

εἶδολεῖον bálványtemplom- λυκός

c) hasonlat;

εἶδωλον**εἰκόνα** : mint, módjára

a) kép, árny, csalkép;

b) rémalak, bálványkép;

c) képzelem

2.2.1.2.6. (PARKHURST 1809)**ειδος** (töve =ειδω (to see))**εικη** (εικω = behódol, meghajol)

1) látás, megpillantás aktusa (Kor 5:7)

1) hirtelen, váratlanul, ok nélkül. Néhol kimondottan engedést jelent, mégpedig engedést a gonosz szenvedélynek. Lsd Kol 2:18 εἰκῆ φυσιοῦμενος ὑπὸ τοῦ νοῦς τῆς: „*alaptalanul* elbizakodik érzékies lelkiületében”.

2) a megpillantás objektuma; forma, megjelenés (Tessz 5:66; Jn 5:37)

Homérosz gyakran alkalmazza a εικειν –t mint εικειν θυμω – t, mint szabadjára bocsátását az elmének vagy szenvedélyeknek.

az ειδος a héber מראה helyett áll, ami látványt, megjelenést jelent. A görög fordítók ugyanebben az értelemben használták. A Ján 5:37 – ben Campbell az ειδος – t testi formá – nak fordítja, οὔτε εἶδος αὐτοῦ ἔωράκατε („sem arcát nem láttátok”) és a φωνην–t pedig hangnak, beszédhangnak, amely a mennyből hallatszott.

2) hiába. Róm 13:4, 1Kor 15:2., Gal 3:4; 4:11. ebben az értelemben jeleni azt is, hogy erőt vesz valakin/valamin, illetve hatalmába keríti valami. Gal 3:4.

ΕΙΔΩ, ΕΙΔΕΩ**ΕΙΚΩ**, a héber יקה helyett: engedelmeskedik, szót fogad, enged, alávet, pl Gal 2:5

a héber ידע helyén áll, ami annyit tesz, : érezni, észlelni, tudni, és amelyet gyakran fordítanak így az LXX –ben.

ΕΙΚΩ, a káldeus חיד helyett: olyan, olyan mint, vagy a héber היה helyett: lenni (to be), és a כ helyett: olyan, olyannak lenni, hasonlítani Jak 1:6; 23

1) észlelni, tudni, külső értelemben, általában a látóval kapcsolatban, mint látni (Mt 2:2,9,10 stb)

2) az elme szemeivel észlelni, tudni, percipiálni, megérteni. 2Kor 11:11,30; Jn 21:15,16; Róm

ΕΙΚΩΝ, töve: εικω : hasonlítani, olyannak lenni**1)** anyagi reprezentáció, kép; mint ahogy az

8:28; Zsid 10:30 stb.

3) látni, tapasztalni, mint a halált, romlást, szerencsétlenséget. Lk 2:26, Zsid 11:5, ApCsel 2:27; 13:35.

4) tudni, tudomással lenni (to be acquainted with) Mt 26:72, 74; Mk 14:71; 2Kor 12:2

5) tudni, tisztelni, vmnek tartani, elismerni. 2Kor 5:16; 1Tessz 5:12

6) beismerni, elismerni, bevallani (to acknowledge, to own). Mt 25:12; 2Tessz 1:8

7) tudni, hogyan; ez mind a tudást, mind a hajlandóságot magában foglalja (knowledge & inclination). Mt 7:11; Lk 11:13; 2Pét 2:9

8) látni, figyelembe venni, tekintetbe venni (to consider) APCsel 15:6

9) látni, beszélgetni vkivel (converse with) Lk 8:20. Thucydides és Lucian ebben az értelemben használta az *ιδειν*-t. Ez az ige attikai alkalmazása is, Isd Wolfius Is Wetstein.

ειδωλειον (az *ειδωλον* – ból)

bálványtemplom 1Kor 8:10

ειδωλοθυιον (az *ειδωλον* –ból) :

áldozati, feláldozott dolog. Feláldozott vagy felajánlott dologok egy bálványnak.

ειδωλολατρευια

ειδωλον (bálvány) & *λατρευια* (imádás). Bálványimádás. Bálványok vagy hamis istenek imádása, 1Kor 10:14; Gal 5:20, Kol 3:4, 1Pét 4:3

ειδωλολατρες

(*ειδωολ* – bálvány) & *λατρες* (szolga, imádó). Bálványimádó, bálványt szolgáló. 1Kor 5:10, Ef 5:5

ειδωλον (*ειδος* = forma, megjelenés)

1) kép vagy reprezentáció, akár testi akár

aranyból levő ember Róm 1:23 – a herceg képmása az érmén Mt 22:20; Mk 12:16; Lk 20:24.

Herodian (lib. 1 cap. 27) ebben az utóbbi értelemben használja a kifejezést: *νομισματα /εικετθπωμενα την εκεινε ΕΙΚΟΝΑ* pénzre nyomtatott képmása.

2) kép, hasonlóság, portré. 2Kor 4:4; Kol 1:15, 1Kor 11:7; Kol 3:10; Róm 8:29; 1Kor 15:49.

3) az Apostol nyomán úgy tűnik (Zsid 10:1) hogy az *εικων* egy dolog esszenciális vagy szubsztanciális formája, vagyis maga a dolog; ezzel szemben a *σκια* árnyék vagy vázlat („mivel tehát a törvényben a jövőendő javaknak csak az árnyéka van meg, nem a dolgok valóságos formája” *Σκιὰν γὰρ ἔχων ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων.*

Ez párhuzamos azzal, ahogyan a testet vagy lényegét [*σωμα*] szembeállítja árnyékával [*σκια*] a Kol 2:17 – ben: „*ὃ ἔστιν σκιά τῶν μελλόντων, τὸ δὲ σῶμα τοῦ Χριστοῦ*” „ezek csak árnyékai a jövőendő dolgoknak, a valóság azonban Krisztusé” tkp ford: ezek az eljövendőeknek árnyékai, míg a test Krisztusé.

A szír verzió alapján, a Zsid 10.1 ben az *εικονα* helyén **κσιϛ** áll, amely szubsztanciát, lényegét jelent, Aranyszájú Szent János szerint pedig a *την αληθειαν* – t, az igazságot, a valóságot.

mentális, egy másik dolgról. Hérodotosz és Wenophon (Memor. Socrat. Lib. 1. cap. 4. § 2) úgy használja az εἰδωλα kifejezést, mint: emberek szobra; Platón néhol az univerzális ideákra használja, vagy az elme fogalmaira; Longinus (De Sublim. § 9. p 46 edit. 3tia. Pearce) pedig a költői kép értelmében. Homérosznál az εἰδωλον árnyékot, vagy az eltávozott lélek vagy elme lebegő hordozóközegét jelenti, amely mind a testtől, mind a lélektől különbözik. Ezt az értelmét Platón is használja a Phaedron – ban (§30).

Hesychius az εἰδωλον – t a következő szavak segítségével magyarázza:

ὁμοιωμα: hasonlatosság

εικων: kép

σημειον: jel

χαρακτηριον σκιοειδες: árnyékos rajz, vázlat

3) az Újtestamentumban: bálvány vagy kép, amelyet Istentiszteletre állítottak fel, amely az igaz Isten helyettesíténé (mint az ApCsel 7:41 – ben); vagy pedig egy hamis isten képe, mint az ApCsel 15:20; 1Kor 12:2, vagy Jel 9:20 – ban.

4) hamis isten, melyet általában képpel tisztelnek. 2Kor 6:16; 1Tessz 1:9; 1Ján 5:21. Szent Pál mondja az 1Kor8:4 – ben („ami pedig a bálványoknak áldozott hús fogyasztását illeti, tudjuk, hogy nincs bálvány a világon, és hogy nincs más Isten, csak egy”

<<Περὶ τῆς βρώσεως οὖν τῶν εἰδωλοθύτων, οἴδαμεν ὅτι οὐδὲν εἶδωλον ἐν κόσμῳ, καὶ ὅτι οὐδεὶς θεὸς εἰ μὴ εἷς.>>

ez, ti.: hogy 'az idol semmi a világban' biztosan nem jelentheti azt, hogy abszolúte semmi (akár a képet magát értjük bálvány alatt, akár a napot, holdat, levegőt, Cézárt vagy az ezeket reprezentáló dolgokat); hanem azt, hogy semmi Isteből való nincs bennük: ezért mondja, hogy a bálvány semmi, mert nincs isten, csakis egy –

jegyzi meg Whitby. Beretint pedig ezt mondja: „a bálványok néha emberi kéz alkotásai, néha pedig Isten alkotásai, mint a nap vagy a hold; de ami formális létüket illeti, amely isteni imádást követelne, ebben nincs semmi, ami imádandó lenne.”

a Septuaginta – ban ez a szó a következő héber kifejezések helyett áll:

(kép) **צלם**

(faragott kép) **פסל** és **פסל**

(képkészítés) **עצבים**

(uralkodó istenek) **בעלים**

(istenek, megváltók) **אלהים**

2.2.1.2.7. (L.T.,1824)

εἶδος ἐπὶ πλεῖστ' εἶδη; a legtöbb féle dolog, tevékenységek, körülmények és cselekedetek legnagyobb tarkasága

εἶδω, εἰδέω εἰδόρας : tudni εἰδέσθαι χάριν μὴ ἄξιαν: nem ismerni hálát, nem tudja, hogy legyen hálás.

- biztosnak lenni, bizonyosnak lenni;
- megtanulni, tudni;
- megállapítani, kideríteni;
- felfedezni εἰδονται

εἴσομα ι: észlelni, észrevenni, megkülönböztetni (to discern) (ἰδών: megfigyelni, látni)

εἰκάζω elképzelni, gyanítani (*to imagine, to suppose*)

εἰκάζεται ἐπ' ἀμφοτέρα sejtve, gyanítva lenni (to be guessed, conjectured) οὐκ εἶχον ὄ, τι εἰκάσωσιν: képtelen volt kikövetkeztetni, nem tudta mit gondoljon.

εἰκαστής sejtő, gyanító (*conjecturer*)

εἰκότως

- természetesen, ahogy várható volt
- igazából, értelmesen
- alapos okból
- valószínűleg

εἴκω τὸ μὴν εἶξαι engedni, meghajolni, behódolni (to yield), engedelmeskedni,

engedményt tenni.

εἶκας engedni, utat engedni

εἶκω hasonlítani παρὰ τὸ εἰκὸς másként, vagy azzal ellentétesen, ami jó/korrekt/szép οἶον εἰκὸς ahogy természetes, ahogy elvárható

εἰκὸς *consentaneum rationi*, alkalmas, kifogástalan, helyes, rendes

2.2.1.2.8. (WILLIAMS-MORGAN, 1896)

εἶδον mint *aor* módusa az ὄραώ -nak: látni, megfigyelni, észlelni, észrevenni, megpillantani, meglátni.

εἶδος alak, forma, alkat

εἰκαζω hasonlónvá tenni, emlékeztetni, hasonlítani. Dativussal: összehasonlítani, következtetni vmiből; illetve vmi magával von valamit (*to infer*) illetve sejteni, következtetni (*conjecture*), gyanítani (mint az angol *guess*, vagy a latin *conicio*)

εἰκός természetes, ésszerű, megfelelő, valószínű. εἰκός και δίκαιον = ésszerű és igazságos, lat.: *aeguum et iustum*; ὡς εἰκός, ὡς το εἰκός = ahogy természetes, ahogy ésszerű)

εἰκότως természetesen, jó okkal, természeténél fogva

2.2.1.2.9. (G.A.E.L., 1829)

εἰδαίνομαι olyanná válni, mint, hasonlónak lenni, mint

εἰδάλιμος tetszetős, jóképű, szépséges

εἶδι tudni (*to know*)

εἰδία (az εἶδω :látni igéből)

εἶκα (az attikai ἔουκα –ból; néhány kutató szerint azonban az εἶξα –ból): olyan vagyok, mint; hasonlítok

εἰκαζω

a) olyanná tenni, mint, imitálni, összehasonlítani;

b) pontosan reprezentálni, készíteni, formálni (*Arisztotelész: Poétika 2*);

- a) alak, forma, aspektus, megjelenés, kép;
- b) mintakép, sablon (model);
- c) faj, fajta

εἰδεῖν láthatom (*I might see*)

εἶδεν látni (*to see*)

εἶδος jó alakú fiatalok

εἶδοσθαι (*Ion*)

- a) olyannak lenni, hasonlítani;
- b) látszani

εἶδεται látszik, megjelenik, tűnik

εἰδήθεια deformitás, csúfság, visszataszító megjelenés εἶδος = megjelenés; ἴχθος = gyűlölt)

εἰδέω tudni, észlelni, megérteni

Az εἰδέω ige csak azokra a tudásokra referál, amelyek a külső formával, megjelenéssel vannak kapcsolatban; ahogy az εἶδωλον annyiban hasonmás vagy reprezentáció amennyiben egy ember külső formájára utal" (*Class. Journal, vol xvi, 291*)

εἰδήμονως szakértelemmel (*skillfully, expertly*), hozzáértéssel (*knowingly*)

εἰδήμων tudás, hozzáértés, szakértelem

εἶδησις tudás, képesség (*skill, ability*)

εἰδίμος

- a) specifikus, fajtára vonatkozó;
- b) fajtajelölő;
- c) egy(fajta) formára vagy alakra vonatkozó

εἰδογραφία arcfestés, arcfestmény

εἶδομαι olyannak lenni, olyanná válni, mint

c) összehasonlítani;

d) következtetni, ítélni, gyanítani, sejtteni

εἰκασία portré, képmás, kép bármely objektumról

εἶκασμα

- a) kép, reprezentáció, képmás;
- b) sejtés

εἰκαστός

- a) hasonló;
- b) valószínű;
- c) összehasonlítható

εἶκε behódolni, elsőbbséget adni, visszavonulni (*to yield, to retreat*) (az εἶκω –ból)

εἰκελόνειρος

- a) álomszerű;
- b) hiábavaló, üres

εἶκελος olyan, mint; hasonló, hasonlatos

εἶκη

- a) hiába, feleslegesen, cél/terv nélkül;
- b) siteve, óvatlanul, határozatlanul, ok nélkül, véletlenszerűen. Az εἶκω : behódolni, utat engedni – ből

εἰκοβολήω sejtteni, gyanítani

εἰκονίζω megjeleníteni, ábrázolni, lefesteni (*to portray*), imitálni, reprezentálni.

εἰκονικός

- a) természet után festeni;
- b) hasonlítani;

εἰδόμενος hasonlóság, hasonlatosság

εἶδομας (dór) látni

εἰδοπῶέω

- a) mintázni, képet alkotni vmiről (*to figure*), alakkal ellátni;
- b) meghatározni, részletezni (*to specify*);
- c) reprezentálni

εἰδοποιία

- a) képkészítés, reprezentációalakítás;
- b) specifikáció

εἶδος

- a) forma, alak, megjelenés, kép, szobor;
- b) fajta, féle

εἰδότος tudatosan, szándékosan (*knowingly*)

εἰδοφαρέω olyan formájúnak lenni, mint; reprezentálni

εἶδω néhány igeidőben csak a [tudni] – t jelöli (*fut. εἶσομας, perf.m. οἶδα, pluperf.*)

- a) látni, észrevenni, megpillantani (*to see, to behold*);
- b) tudni, észlelni (*to know, to perceive*);
- c) tanúságot tenni, tanúsítani (*to witness*);
- d) megérteni (*understand*);
- e) ítélni (*judge*)

εἰδωλεῖον bálványtemplom

εἰδωλόθυτον bálványnak áldozott dolog, bálványnak való felajánlás

εἰδωλολατρεία bálványimádás

c) kifejezni vmit;

d) reprezentálni

εἰκονισμός reprezentáció, kép (retorikai figura)

εἰκονογραφέω lefesteni, leírni

εἰκός

- a) valószínűleg, feltehetően;
- b) alkalmas, megfelelő, illő, rendes;
- c) ésszerű;
- d) igaz (*just*)

εἰκοτολογέω valószínűsít, sejt, gyanít

εἰκότως

- a) okkal, ésszerűen (*with reason*), igazságosan, jogosan, illően;
- b) valószínűleg

εἴκουσι behódol, enged, elsőbbséget ad

εἰκυῖαν illő, alkalmas, megfelelő, rendes

εἴκω az attikai ἴουκα: olyannak lenni, hasonlítani igéből, amely azt is jelenti: engedni, behódolni (*to yield*), alávetni, engedelmeskedni (*submit*), alkalmazkodni, engedni (*to comply with*) igéből.

εἴκῳ kép, figura, szobor, képmás (*Poet.*)

εἴκων engedés, behódolás

εἰκῶν

- a) kép, reprezentáció, képmás, szobor;
- b) retorikai figura: szókép

εἰκῶς illő, alkalmas, megfelelő, rendes

εἰδωλόατρος bálványimádó

εἰδωλομανία képek őrült imádása

εἶδωλον kép, reprezentáció, bálvány (az εἶδος–ból = forma, alak)

εἰδωλοποιία

- a) képkészítés;
- b) képalakítás (*representation of an image*; reprezentáció = ábrázolás, értelmezés, képviselés, állítás, kifogás, alakítás);
- c) a képzelet reprezentációja, képzeleti fikciók

εἰδωλοφάνης

- a) képszerű;
- b) szörnyű (*ghastly*)
- c) kísérteties (*spectral*)

2.2.1..2.10. (DONNEGAN, 1838)

εἰδαίνομαι hasonlítani vkire

εἰδέα idea

εἰδεῖν tudni (*to know*)

εἶδεται látni (*to see*)

εἰδέχθεια fertelmes, csúnya

εἶδος

- a) külső megjelenés;
- b) arckifejezés (*mien*);
- c) aspektus, tekintet (*countenance*);
- d) forma, figura, személy;
- e) model, mód-féle-fajta (szemben a γενος

εἰκαζω

- a) olyanná vagy hasonlatossá tenni, mint;
- b) hasonulni;
- c) összehasonlítani;
- d) összehasonlítani, és ítélni a hasonlóságról;
- e) sejteni, gyanítani, feltenni;
- f) *Xenophon*: imitálással kigúnyolni
- g) *Arisztoth*: kis dolgokat nagyokkal összehasonlítani

εἰκαιοβολέω

- a) célt téveszteni;

– al)

εἰδοφορέω

- a) reprezentálni;
- b) egy dolog képeinek lenni;
- c) kifejezni

εἶδω (*to see*), illetve (*to know*).

εἶδωλον

- a) kép;
- b) holtak árnya vagy szelleme
- c) *Sztoa*: bármely nem-anyagi, nem-testi reprezentáció vagy kép az elmében;
- d) *egyh.*: pogány istenségek képei vagy szobrai (*idol*)

εἰδωλοπλαστῆω képkészítés, reprezentálás

εἰδωλοπλαστος

- a) elképzelt;
- b) olyan kép, amelyről egy mentális reprezentáció formálódott

εἰδωλοποιέω

- a) képet készíteni;
- b) egy kép reprezentálása az elme számára – reprezentálni megszemélyesítés, illetve képzelet segítségével.

εἰδωλοφᾶνῆς képhez hasonlítani, képszerűnek lenni

εἰδωλοφᾶνοῦντις árnyként vagy képként megjelenő

εἶδῶς

- a) tudni, tudás, tapasztalati tudás;
- b) tájékozottnak lenni

b) tévesen gyanakodni vagy sejteni

εἰκελόνειρος

- a) álmoszerűnek;
- b) fantasztikus;
- c) hiábavaló;
- d) képzeleti, vizionárius

εἰκονίζω

- a) figurálisan vagy képpel ábrázolni;
- b) pontosan lerajzolni, lefesteni, reprezentálni;
- c) összevetni, összehasonlítani

εἰκονικῶς

- a) gyaníthatóan képpel reprezentált – élethűen ábrázolva;
- b) életnagyságúan rajzolva;
- c) pontosan reprezentált, pontosan másolt;
- d) tökéletesen hasonló

εἰκονισμα pontos portré, képmás vagy reprezentáció

εἰκονισμαῶς

- a) természetes reprezentáció;
- b) pontos imitáció vagy másolat

εἰκονογράφῶ

- a) képpel reprezentálni;
- b) portrét festeni;
- c) élethűen leírni

εἰκονομαῖχία képek háborúja

εἰκῶς

- a) ami olyan, mint; ami hasonlít;
- b) ami valószínű, ésszerű, igaz (*just*) természetes vagy illő.

εἰκότος

- a) valószínűleg;
- b) ésszerűen;
- c) igaz módon, igazságosan;
- d) szokásosan

εἶκω (I) hasonlít, mutatkozik

εἶκω (II)

- a) engedni, behódolni, utat engedni, hátrálni. (*εἶκω* + *Dat.*: az a személy datinusa, akinek utat engedünk. *Gyakran.*: utat engedni, mégpedig tisztelettudóan, abszolút módon és szó nélkül);
- b) szenvedélybe vagy élvezetbe elmerülni;
- c) megengedi (a személy), hogy kormányozza (őt) illetve megbízik valamiben; vagy hatása alá kerül vminek

εἰκῶν

- a) kép, szobor, képmás, portré;
- b) pontos ábrázolás vagy leírás

2.2.1.2.11.1. (LIDDELL-SCOTT, 1885)

εἶδημα tudás (*knowledge*)

εἰδημοντικῶς tudással, szakértelemmel, hozzáértéssel

εἰδημων szakértő vagy tudós valamiben

εἰκονίζω formába önt, megformál;

εἰκονικός

- a) figuratíven ábrázoló, róla másolt; portrészertő;

εἶδησις tudás (*Arist. De An 1.1.1*)

b) színlelt, utánczolt

εἰδητικός tudományos (*Ariszt. Metaph. 305,336*) **εἰκόνημα** másolat, kép

εἰδικός

a) specifikus, a γενικός ellentéte

εἰκονισμός felvázolás, ábrázolás, leírás

b) speciális, az általános ellentéte

εἰκονογράφῶ leír, jellemez (*to describe*)

εἰδοποιῶ egy dolog képét elkészíteni, mintát vagy formát alkotni

εἰκονογράψα vázlat, szkeccs, leírás

εἰδοποιία egy dolog különös (*specifikus*) természete

εἰκονογράφος portréfestő

εἶδο-ποιός fajalkotó, fajképző (*Ariszt*)

εἰκονολογία képes beszéd

εἶδος

εἰκός

a) (*εἶδω A) ami látszik: forma, alak, figura, Lat: species, forma; gyakran az emberi testre, alkatra értve (Homérosznál) : εἶδος ἄριστος, κακός, ὅμοιος. Néha a megértés (the understanding) ellentétje; néha a testi erőt jelenti (*Od. 17.454;*) megjelenés, látszat

a) (*like truth* = igazszerűen, mint az igazság) ti.: hű, valószínű, ésszerű

b) forma, féle, partikuláris fajta vagy természet; olyan, mint valami, illetve olyannak tűnik, mint Plat *Phaedo* ὡς ἐν φαρμάκου εἶδει: gyógyszerként, gyógyszer módjára

b) valószínűség, minden valószínűség (vö.: való – színű) szerintiség

c) dolgok partikuláris állapota

c) Arisztotelész logikájában: valószínű, lehetséges propozíció, ellentében a pozitív ténnyel

d) partikuláris terv vagy cselekvés

d) indokolt, ésszerű (*reasonable*), igazságos, korrekt, méltányos, pontos

e) osztály, féle, fajta, akár nem akár faj (*genus or species*)

εἰκοτολογῶ valószínűségből következtet

f) logikai forma vagy fajta (*Ariszt. Kateg.*)

εἰκότος minden valószínűség szerint, megfelelően, ésszerűen, természetesen

g) *Ariszt* az anyag formája, szemben a szubsztanciával (ἔλη)

εἶκω olyannak lenni, mint, hasonlóknak lenni

h) matematikai formula (*Euclid.*)

εἶκω (√FIK cf. *Szankszr. Vik, vinak-mi, lat. vi-to; Német weich-en, angol weak*)

1) utat enged, hátrál, visszavonul

2) nem száll vele harcba

3) utat enged, elenged

4) enged szenvedélynek

εἰδότης tudatosan

5) teret enged akaratnak vagy erőnek

εἶδο-φορέω reprezentálni, kifejezni

εἶδο-φόρος a sír azon része, melyen az elhunyt képe látható

εἶδω lat: *video* -, (*to see*), látni. Nincs jelen idejű actívusban, olyankor az ὄρω szerepel. Aorist – ban (εἶδον) az értelme (szemmel) látni (mediumban pedig: látszani), míg a perfectumban (οἶδα) mindig azt jelenti: tudom (*I know*)

- lát, észrevesz, megpillant, felfog
- megfigyel, les
- találkozni vkivel: to see a person
- tapasztalni, megismerni
- mentálisan felfogni
- megvizsgálni, kinyomozni

εἶδωλον kép, fantom, szellemkép

- bármely nemszubsztanciális forma, tipikusan σκιᾶς εἶδωλον
- víz vagy tükörkép
- kép az elmében, idea; vagy fantomkép az elmében, képzet
- kép, képmás
- később: istenkép, bálvány, kézzel alkotott χειροποίητος istenkép
- εἶδωλα οὐράνια (*lat: signa*) csillagkép

εἶδωλοποιΐα

- képződés, leképzés (tükörben vagy festő által);
- elmében formálódó kép, képzelet, imagináció, elképzelés;
- szavakat rakni valakinek a szájába (halottnak)

6) enged vkinek valamiben

7) elenged, felad

8) megenged vmit, elfogad vmit (*lat.: concedere*)

9) megengedhető, lehetséges

εἰκῶν

I.

a) képmás portré (akár szobor, akár kép)

b) kép a tükörben

c) hasonlóság, hasonlatosság, látszat, fantom, kép az elmében

d) utáncolat, hamisítás

II. adverbumként

valamilyen módon; úgy, mint (*lat instar*)

III.

hasonlatosság, similitude, hasonlat

2.2.1.2.11.2 (LIDDELL-SCOTT, 1996)

εἰκονίζω

1) lemásol egy mintáról; mintáról való másolat;

2) hivatalos leírás, másolat;

3) formát ölt : εἰκονίζω ἀλήθειαν = igazsághoz hasonlóvá tenni;

4) leírni; képet készíteni

εἰκῶν

I.

a) kép, képmás (festmény vagy szobor), kézimunka, mellkép, mellszobor;

b) császárkép, a latin *imagines imperatorum*;

c) tükörkép;

d) személyleírás (*personal description*);

e) *metaf.*: élőkép, (*representatient*)

II.

a) utánczat, fantom;

b) képzeletbeli forma;

c) kép az elmében

III. hasonlítás, összehasonlítás;

IV. *minta, archetípus*

2.2.1.2.12. (G.V., 2006)

είδωλον

a) hamis isten, aranyborjú;

b) fantazma, fantazmagória;

c) hamisság

ειδωλοποίηση fetiszizmus, (pszich: az erotikus fetiszizmus)

ειδωλοποιώ valomit piederstálra emelni

εικόνα παρασκηνίου, στατική εικόνα
háttérkép

Εικόνα Πίξελ pixelkép

εικόνα ράστερ, πλεγματική εικόνα raszterkép

εικονοδιάγραμμα piktogram

εικονοδιάσκεψη videokonferencia

εικονόστιγμα pixel

εικονική οθόνη virtuális monitor

εικονική διεύθυνση virtuális cím

εικονική πραγματικότητα virtuális valóság

εικονική μνήμη virtuális memória

εικονικός διακομιστής virtuális szerver

εικονικός κόσμος virtuális világ

Εικονικό είδωλο = virtuális kép

- 2.2.1.3.** Az analízis eredményeiről: {είδωλον}
- 2.2.1.3.1.** A [látni, nézni, megpillantani, megfigyelni, tapasztalni] igék származékaként: látható, megpillantható, megfigyelhető, megtapasztalható, extenziójához hasonló reprezentáció, amely
- 2.2.1.3.1.1.** Látható, igaz és nyilvános (2.2.1.2.1)
- 2.2.1.3.1.1.1.** Víz vagy tükörkép (2.2.1.2.3; 2.2.1.2.4; 2.2.1.2.11)
- 3.2.1.3.1.1.2.** Utánzat, képmás (2.2.1.2.3; 2.2.1.2.9; 2.2.1.2.11)
- 2.2.1.3.1.2.** Megtapasztalható és jó, vagyis örömet okozó (2.2.1.2.2)
- 2.2.1.3.1.3.** Annyiban hasonmás vagy reprezentáció, amennyiben extenziójának külső formájára utal (2.2.1.2.9)
- 2.2.1.3.2.** A [látni, nézni, megpillantani, megfigyelni, tapasztalni] igék származékaként látható, megpillantható, megfigyelhető, megtapasztalható, extenzióját hamisan reprezentáló jelenés, fantom, árnyék, szellem, amely
- 2.2.1.3.2.1.** Látható, hamis és nyilvános (2.2.1.2.1; 2.2.1.2.6)
- 2.2.1.3.2.2.** Megtapasztalható és rossz, vagyis szenvedést okozó (2.2.1.2.2)
- 2.2.1.3.3.** A [tudni, ismerni, megfontolni, érteni, felfogni, sejtteni, valamilyennek tartani] igék származékaként tudható, ismert, megfontolható, érthető, felfogható, vagyis intelligibilisen hozzáférhető reprezentáció (2.2.1.2.1; 2.2.1.2.2; 2.2.1.2.5; 2.2.1.2.6)
- 2.2.1.3.3.1.** Érthető, nyilvános és hamis reprezentáció, tehát idol, bálvány, hamis isten, kísértet, rémalak (2.2.1.2.1; 2.2.1.2.2; 2.2.1.2.4; 2.2.1.2.5; 2.2.1.2.9)
- 2.2.1.3.3.2.** Bizonytalanul érthető, sejtett, gyanított reprezentáció: árnyék, illúzió, elképzelt, színlelt dolog (2.2.1.2.1; 2.2.1.2.2; 2.2.1.2.3; 2.2.1.2.10)
- 2.2.1.3.3.3.** Holtak árnya vagy szelleme (2.2.1.2.10)
- 2.2.1.3.3.4.** Elmében élő nem-anyagi, nem testi kép (2.2.1.2.10; 2.2.1.2.11)
- 2.2.1.3.3.5.** Képzletben élő, a valóval ellentétes képzet (2.2.1.2.3; 2.2.1.2.10)
- 2.2.1.3.4.** A [találkozni, meglátogatni] igék származékaként reprezentáció valós jelenlétet feltételező szignifikációban (2.2.1.2.2; 2.2.1.2.6; 2.2.1.2.11)
- 2.2.1.3.5.** A [tanúságot tenni, tanúsítani] származékaként valaminek a tanúbizonysága (2.2.1.2.9)
- 2.2.1.3.6.** A [mutatkozik, megjelenik] származékaként: jelenés (2.2.1.2.4)

- 2.2.1.3.7.** [barátságos érzellemmel viseltetni, vonzódni] igék származékként vonzó, csalogató reprezentáció (2.2.1.2.5)
- 2.2.1.3.8.** A keresztény bölcseletben:
- 2.2.1.3.8.1.** Az igaz Istent helyettesítő bálványkép (2.2.1.2.1; 2.2.1.2.2; 3.2.1.2.4; 2.2.1.2.5; 2.2.1.2.6; 2.2.1.2.9)
- 2.2.1.3.8.2.** Hamis isten képe (2.2.1.2.6)
- 2.2.1.3.8.3.** Pogány istenségek képei vagy szobrai (2.2.1.2.9; 2.2.1.2.10; 2.2.1.2.11)
- 2.2.1.4.** Az analízis eredményeiről: {Εἰκῶν}
- 2.2.1.4.1.** A [hasonlít] tőből:
- 2.2.1.4.1.1.** Képmás, arckép, tükörkép, ábra, figura, illusztráció, ikon (2.2.1.2.1; 2.2.1.2.2; 2.2.1.2.3; 2.2.1.2.4; 2.2.1.2.11.2)
- 2.2.1.4.1.2.** Minta, archetípus (2.2.1.2.11.2)
- 2.2.1.4.1.3.** Másolat, reprezentáció (2.2.1.2.2)
- 2.2.1.4.1.3.1.** Pontos, valószínű reprezentáció (2.2.1.2.11.2)
- 2.2.1.4.1.3.2.** Képzeletbeli forma, utánzat vagy fantom (2.2.1.2.11.2)
- 2.2.1.4.1.4.** Lélekben, gondolatban kialakult kép, képzelet valamiről (2.2.1.2.3; 2.2.1.2.5; 2.2.1.2.11.1)
- 2.2.1.4.1.5.** Árnykép (2.2.1.2.3)
- 2.2.1.4.1.6.** Hasonlat (2.2.1.2.5)
- 2.2.1.4.1.7.** Császárkép (2.2.1.2.11.2)
- 2.2.1.4.1.8.** Pontos ábrázolás vagy leírás (2.2.1.2.10; 2.2.1.2.11.2)
- 2.2.1.4.1.9.** Egy dolog esszenciális, szubsztanciális formája, vagyis maga a dolog (2.2.1.2.6), illetve a [lenni] ige helyett álló tőből: a létező (2.2.1.2.6)
- 2.2.1.4.1.10.** A reprezentáció igazsága, valósága (2.2.1.2.6)
- 2.2.1.4.1.11.** Valódi és tökéletes reprezentáció (2.2.1.2.2)
- 2.2.1.4.2.** A [leír, jellemez, ábrázol] tőből: valakinek, valaminek a jellemzése, leírása (2.2.1.2.3)

- 2.2.1.4.3.** Az [összehasonlít, egybevet] tőből: valamiben való megegyezés megjelenítése, megjelenítés valaminek a módjára (2.2.1.2.3; 2.2.1.2.5; 2.2.1.2.11.1-2)
- 2.2.1.4.4.** Az [illő, méltó, alkalmas, megfelelő] tőből: valamihez méltó, illő, rendes reprezentáció (2.2.1.2.3; 2.2.1.2.9)
- 2.2.1.4.5.** A [láthatólag, valószínűleg, szokásosan] tőből: nyilvánvaló, természetes, ésszerű, értelmes, jogosan vélt, igazságos reprezentáció, mint az [ευκότως] esetében (2.2.1.2.1; 2.2.1.2.3; 2.2.1.2.9)
- 2.2.1.4.6.** Az [összhangban lenni, illeszkedni] tőből: valamivel összhangban, együttműködésben lévő reprezentáció (2.2.1.2.1)
- 2.2.1.4.7.** A [megegyezésben lenni] tőből: valamivel megegyező, megfelelő, egyetértő, korrekt reprezentáció (2.2.1.2.1; 2.2.1.2.7)
- 2.2.1.5.** Az összefoglalásból látszik, hogy az [εἶδωλον] az ikonikus (képi, vizuális) kommunikáció folyamatában elsősorban a megismerő aktivitására koncentrál, és a látás/tudás aktusából inkább a látó/tudó ágens szerepét hangsúlyozza. A szignifikációban az ágens szerepe a szignifikáns tekintetében konstitutív, legyen az akár percepció, akár mentális műveletek eredménye. Így lehet az, hogy az [εἶδωλον] jelentésárnyalatai közül háttérbe szorul a passzív szemlélődés, és sokkal inkább a látás/tudás aktív, konstruktív aspektusai kerülnek előtérbe. Ugyancsak háttérbe szorul a megismerés tárgya. A [képet alkot magának] jelentésárnyalata mindezt tökéletesen példázza, ahogy azt is, hogy a keresztény kultúrában az [εἶδωλον] egyértelműen bálványt, ember alkotta istent jelent. Az [εἶδωλον], mint a fenti analízisből látszik, valamennyi szóösszetételben a {bálvány} jelentésben szerepel. Az [εἰκῶν] kifejezés az [εἶδωλον]-nal szemben nem a látás/tudás aktusából származtatható, hanem a [hasonlít] tőből, így a megismert itt sokkal hangsúlyosabb szerepet tölt be, a megismerő pedig háttérbe szorul. Az ikonikus (képi, vizuális) kommunikáció azon aspektusát fejezi ki, amely a szignifikátum és a szignifikáns közti viszonyt írja le. Az ágens szerepe itt – [εἶδωλον]-nal ellentétben – a konstatálás, ami egyúttal azt is jelenti, hogy az ikonikus szignifikáció igazságértéke az ikon vonatkozásában – ontológiai értelemben – független az azt értelmező ágenstől, míg az idol esetében az igazságértéket az ágens határozza meg.

2.2.1.6. A [σύμβολον] analízise

2.2.1.6.1. (GYÖRKÖSY et al, 1990)

βάλλω

I.

1. dob; hajít

ὕπνον ἐπι βλεφάροισι βάλε Od. Álmot bocsátott a szemére;

λύμην τινὶ βάλλω Soph. Bajt zúdít valakire;

ἐν στήθεσσι μένος βάλλω II. bátorságot önt vki színebe;

τινὰ ἐς κακὸν βάλλω Od. bajba dönt valakit;

τινὰ ἐς φόβον βάλλω Eur. Rettegésbe ejt valakit;

2. ledob; leterít

3. vet; fordít; irányít

4. ejt; hullat

5. félredob, elvet

6. megdob; megló; eltalál

II.

Veti magát;

Ποταμὸς εἰς ἄλα βάλλων tengerbe ömlő folyó;

III.

1. Magára dob/vesz

2. magának dob

3. (szóössz: újból vemhessé válni)

4. épiteni χαράκα βάλλεσθαι sáncot hányni

βολή

1. dobás; vetés;

2. hajított fegyver; dárda, nyíl;

βολαί κεραύνιοι villámcsapás; βολαί Eur. Napsugarak; βολαί ἡλίου kelet

(ahonnan a nap sugarai felragyognak);

βολή ὀφθαλμῶν tekintet;

3. dobással okozott sérülés, ütés

συμβάλλω**I.**

1. összedob/-üt/-hoz, egyesít (folyók vizét)

2. egyesít, összeilleszt;

3. összehord/ -gyűjt; felhalmoz;

4. egymással szembehelyez; lezár/behuny (szemet);

βλέφαρα συμβάλλω ὕπνω szemét álomra hunyja

5. szerződést köt; kölcsönad, kölcsönöz/előlegez;

6. szembeállít, összeveszít egymással, egymásnak uszít;

7. hadat indít, csatát kezd; vizsályt szít

ἔριν φίλοις συμβάλλω barátok közt vizsályt szít

8. szócsatát vín, szónáltásba kezd;

9, melléhelyez, egybe/összevet, összehasonlít valamivel

Σμικρὰ μεγάλοισι συμβαλεῖν kicsiny dolgokat nagyokkal egybevetni

10. következtet, sejt, gyanít; értelmez, magyaráz

II.

1. Egyesül, vegyül; találkozik;

2. összejön, találkozik valakivel;

3. megegyezik, egyetért, egyezségre lép valakivel;
4. összeillik;
5. kölcsönöz, hitelez;
6. vitatkozik, társalog;

συνέβαλλον πρὸς ἀλλήλους NT tanakodtak egymás közt

7. megütközik, összecsap valakivel

III.

1. egyesít, vegyít;
2. megegyezik, egyezségre jut valakivel;
3. juttat, nyújt, ad valakinek valamit; ellát valakit valamivel;
4. véleményét, nézetét előadja;
5. magyaráz, értelmez, feltételez, következtet

IV.

1. szerződik valamiről;
2. hozzájárul valamihez;
3. beszél, vitatkozik;
4. feltételez, számít, véleményt mond;
5. találkozik valakivel;

V.

1. összehasonlítják; összehasonlítás alá esik;
2. számítódik, számítják;

συμβόλαιον

1. (elő)jel, jóslat;
2. szerződés; kötelezvény; adóslevél, kötvény;
3. kötelezettség, kapcsolat;

4. nemi kapcsolat/érintkezés *Plut.*

συμβολεῦω hozzájárul a közös lakomához valamivel

συμβολέω találkozik valakivel

συμβολή:

1. (össze)találkozás; egyesülés, összefolyás (folyóké);

τῶν χειλῶν συμβολαί Arist. ajkak összezárása (ajak- és foghangok képzésekor);

2. összeillesztés/-kapcsolás; kapocs (öné);

3. ütközet, összecsapás/-ütközés, harc; συμβολήν ποέεσθαι Hér. Összecsapni;

4. szerződés, egyezség

5. ki-/megfizetés, hozzájárulás a közös étkezéshez; közös étkezés

συμβολικός megegyezésszerű; jelképes; τὸ συμβολικόν (jel(kép)rendszer *Plut.*);

συμβολικοπέω részt vesz a közös lakomán (*Sept*)

σύμβολον

1. ismertetőjel, hitelesítő jel (kettétört tárgy külön megőrzött részei a személyazonosság, a költségtérítésre való jogosultság bizonyítására); pecsétlenyomat; megbízólevél; személyazonosság igazolására szolgáló okmány

2. út-/menetlevél;

3. szerződés (államok közötti), egyezmény, megállapodás;

4. ált. jel;

5. jósjel, előjel;

6. jeladás, jelszó;

7. titkos jelrendszer;

8. jelkép, szimbólum;

9. Hiszekegy

2.2.1.6.2. (GROVES, 1842)

σύμβολον (etm: *syn*: össze (*together*) ballo: vet (*to throw*)

Szimbólum, jel, jelkép (*token*);

Ómen, előjel;

Igazolvány (*ticket*), elismervény (*check*), jegyzés (*docket*);

Jelszó, jelmondat (*watch word*);

Megállapodás, szerződés (*treaty, compact*)

2.2.1.6.3.1. (LIDDELL – SCOTT, 1885)

σύμβολον

I.

1. pénzdarab, rováspálca, ti.: pénzdarab vagy más objektum két fele, vagy több részre elosztott darabkái;

2. bármilyen igazolás vagy igazolvány, amely a személyazonosságot jelzi;

3. garancia, biztosítás;

4. jelzés, jelölés [*token*], különösen a jóakarát, jószándék jele;

5. azonosító jel athéni polgároknak, amely lehetővé tette a szavazást

II. írott dokumentumról

1. útleveél vagy hajózási engedély;

2. utaslista;

3. államok közti megállapodás (békéről), illetve kereskedelmi megállapodás.

4. személyek közti kontaktus;

5. elismervény, blokk, nyugta;

6. kétoldali garancia;

7. engedmény;

III. általánosan

1. token, jel, jelkép;

2. szimptóma (orv.);

3. előre megbeszélte szignál, jelszó;

4. titkos kód;

5. vallási credo, hitvallás; (az üldöztetés idején titkos jelszóként (jelmondatokként) azonosította a személyeket, mint Krisztus testéhez tartozókat),

IV.

Standard mérték, súly

V. kis érme

2.2.1.6.3.2. (LINDELL-SCOTT, 1883)

11. Arist. gondolat vagy érzés külső jele, szimbóluma

12. hitvallás, de a kifejezés a szentségek külső jeleit vagy szimbólumait is jelöli.

2.2.1.6.4. (LAMPE, 1961)

σύμβολον

szimbólum, amely valamely (gyakran szupreszenzitív) valóságot reprezentál

A. ált.

1. minta; embléma; figura;

2. előjel, csodajel (*portent*);

3. Ószövetségi típus, amely elővetíti újszövetségi diszpenzációját;

4. jel, jelkép, utalás (*indication*);

5. egy szó jelentésére való utalás;

- 6. egy liturgikus cselekvés (keresztelés, stb.) jelentése;
- 7. típus; a mennyei valóságok képe (*image*);
- 8. szimbólum,
 - (a) a valósággal való oppozícióban: bálvány;
 - (b) ószövetségi áldozatok szimbóluma;
 - (c) a víz, mint szimbólum a keresztségben;

B. partikulárisan, kultuszokra vonatkoztatva

- 1. pogány kultuszformula, kultikus tárgy;
- 2. keresztény rítus, különösen szentségi rítus;
- 3. a keresztség szentsége (a víz, illetve a bérmálás olaja);
- 4. az eucharisztia szolgálata;
- 5. az eucharisztia elemeiről a metabolé előtt és után: szimbólum olyan értelemben, hogy eggyé válik jelölétével.

- 2.2.1.7. A {σύμβολον} analízisének eredményeképp az alábbiak foglалhatók össze.
- 2.2.1.7.1. Az [összevetni] tőből: szerződéses, megegyezéses, jelképes, megállapodásos jele valaminek (2.2.1.6.1; 2.2.1.6.2; 2.2.1.6.3.1)
- 2.2.1.7.2. Általánosan: jel (2.2.1.6.1)
- 2.2.1.7.3. Azonosító jel, személyazonosságot jelölő igazolvány, útleveél (2.2.1.6.1; 2.2.1.6.2; 2.2.1.6.3.1)
- 2.2.1.7.4. Garancia, biztosíték (2.2.1.6.3.1)
- 2.2.1.7.5. Jósjel, ómen, csodajel, előjele valaminek (2.2.1.6.1; 2.2.1.6.2; 2.2.1.6.4)
- 2.2.1.7.6. Titkos jelrendszer, titkos kód (2.2.1.6.1)
- 2.2.1.7.7. Jelszó, jelmondat, szignál (2.2.1.6.1; 2.2.1.6.2; 2.2.1.6.3.1)
- 2.2.1.7.8. Szimptóma, *Ariszt* gondolat vagy érzés külső jele (2.2.1.6.3.1)
- 2.2.1.7.9. Hiszekegy (2.2.1.6.1)
- 2.2.1.7.10. A szentségek külső jelei (2.2.1.6.3.2)
- 2.2.1.7.11. Egy szó jelentésére való utalás (2.2.1.6.4)

- 2.2.1.7.12. Ószövetségi típus (2.2.1.6.4)
- 2.2.1.7.13. Liturgikus cselekvés jelentése (2.2.1.6.4)
- 2.2.1.7.14. A mennyei valóságok képe (2.2.1.6.4)

2.2.1.8. A fenti szótáranalízis tükrében mondható, hogy a szemiotika a [szimbólum] kifejezést a 2.2.1.7.1 értelmében, a vallástudomány pedig a 2.2.1.7.5, 2.2.1.7.9-14 értelmében használja. Mindazonáltal a vallástudományban¹⁸² (JONES 2005) és a teológiában (LEPAHIN 1992) az ikon és a szimbólum gyakran egymás szinonimájaként szerepel. Analitikus szempontból ezért jelen diszkusszió a [szimbólum] kifejezést – a PTC terminológiájával összhangban – a szemiotikai értelemben használja, a vallástudomány és a teológia szimbólumfogalmára, tehát a szignifikátum transzcendens voltát tételező szignifikációra pedig az [osztentatív], illetve a [szakrális] kifejezésekkel utal.

¹⁸² Ezt jól példázza az a tény, hogy a szimbólum *alkalmazásának* az egyes vallásokban megnyilvánuló különbségeiről az Enciklopédiában (JONES 2005) az *Ikonográfia* címszó alatt lehet tájékozódni. Az *Enciklopédia* szerint a szimbólum első közelítésben valami, ami valami helyett áll. Ez tulajdonképpen kategóriaszűkítés nélkül jelöli a reprezentációt, mint olyat. A szimbólum a többi reprezentációs móddal szemben úgy kerül meghatározása, mint amelynek szignifikátuma a transzcendens valósághoz tartozik (vagyis a szimbólum transzcendens valóságokat rendel a „kézzelfogható” szignifikánshoz. A PTC terminológiájában ez az osztentatív szignifikációnak felel meg. Az *Enciklopédia* ugyanakkor azt is megemlíti, hogy a filozófia és az etimológia nem feltétlenül támasztja alá a szimbólum transzcendens értelmezését. Mellette szól viszont két érv is. Először is, az ősi rítusokban, vallásokban, mint például a Pitagoreus szektáknál, a szimbólum titkos jel vagy szó, enigmatikus verbális formula, amely a kultuszhoz való tartozást rejtjelként identifikálja (ezzel autoritást nyújt). A szimbólum erőt ad, beavatást a kultuszba, és a spirituális bölcsesség létráján feljebb segít. A szimbólum birtokosa a megvilágosodás magasabb fokára jut általa. A szimbólum a halál után bebocsátást enged a lelkek birodalmába: valójában útlevél az istenibe. Másodsor, a görög [symbolos] (hímnemű alak), a [symballein] más értelméből származtatható. Az ige megegyezést és találkozást is jelent. A divináció tekintetében is a [symbolos] volt használatos, mivel a divináció területén a találkozások nagy szerepet játszottak. Az isteni jel mint szimbólum egyfajta tükörképként is felfogható volt, vagyis az isteni megjelenése az ember felé. A szimbólum tehát egyfelől titkos, titokzatos, másfelől valamit világosságra hoz: egyfelől megjelenít, másfelől valami olyasmit jelent, ami nem-nyilvánvaló. Más szavakkal: van valami ezoterikus funkciója, ahogyan exoterikus is.

A kései antikvitás neoplatonizmusában a szimbólum a tudás különböző formáinak vonatkozásában érthető meg. A Misztériumokról írott munkájában Iamblichus – a pitagoreusok nyomán – azt mondja, hogy a tudományos ismeretek képekben foghatók fel, az ezoterikus bölcsesség (a kozmosz isteni szuperstruktúrája) azonban szimbólumokban. A szimbólum ugyanis nem mimetikus utánpótláson alapul, hanem a valódi jelenlét meghívásán. Proclus Az Államhoz írott kommentárjában így tekint a szimbólumra: nem emlékeztet, hasonlít – mint a képmások – a referenciára, hanem a referencia valódi jelenlétéről van szó: nem utánpótláson, hanem meghíváson alapul. Dionüsziosz Aeropagita: Mennyei Hierarchiáról – továbbviszi Proclus szimbolizmusát, és érthetővé teszi a mennyei rendeket a keresztények számára. Dénes tanítása nagyon népszerű lett a klérus körében, miután a 9. században John Scotus Eriugena lefordította.

A romantikusok – Kanttal ellentétben – a tudás tökéletességét nem az absztrakción keresztül, hanem a szimbólumokon keresztül gondolták elérhetőnek. A szimbólumok szemlélése ugyanis képessé teszi a szemlélőt az Isteni kommunikáció megértésére (Johann Georg Hamann, 1788, 1930). A későbbi romantikusok, neoplatonisták – Novalis, Schelling stb. – szerint is a szimbólum konzubsztanciálissá válik referenciával.

2.2.2. Az [ikon] és a [szimbólum] peirceiánus értelmezése

- 2.2.2.1. A szemiotikai irodalomban (1.2) az [ikon] egyértelműen a Peirce nevéhez köthető ikon/index/szimbólum trichotómia egy tagjára utal. Az {ikon} mint peircei fogalom a következőkben úgy kerül bemutatásra, hogy a legismertebb, és talán legegyszerűbb meghatározásoktól kezdve tendál a bonyolultabb, előzetes ismeretekre jobban építő kifejtések felé. Természetesen minden megfogalmazás Peirce -től származik, ő azonban ezeket nem foglalta rendszerbe, vagyis mentes volt a didaktikus szándéktól. Jelen rendezés sem didaktikus – inkább ökonómikus, noha szándéka szerint érthetőségre törekszik: maga is igyekszik a fogalomhoz tartozó jelentésszakasz *ikonja* lenni.
- 2.2.2.1.1. A képmás, vagy, ahogy mondani szeretem, ikon (...) tárgyát csak *annyiban reprezentálja, amennyiben hasonlít* rá (A Sketch of Logical Critics, EP 2:460-461, 1909).
- 2.2.2.1.2. Minden jelet meghatároz tárgya, először is úgy, hogy *részesedik a tárgy sajátosságaiban*, ekkor Ikonnak hívom (Prolegomena to an Apology for Pragmaticism, CP 4.531, 1906).
- 2.2.2.1.3. Az Ikon olyan jel, amely dinamikus tárgya¹⁸³ által meghatározott, *saját belső természeténél fogva*. Ilyen minden qualisign (minőségjel),¹⁸⁴ mint például egy látvány, vagy egy érzelm, amelyet egy zenemű szerzőjének szándéka szerint az érzelmet reprezentáló részlet kivált. De ilyen lehet egy sinsign¹⁸⁵ is, mint egy diagram; egy, a hibák eloszlását mutató görbe. (A Letter to Lady Welby, CP 8.335, 1904)
- 2.2.2.1.4. Az ikon olyan jel, amely azáltal alkalmazható, hogy *a jelölt (dolog) tulajdonságait birtokolja* (New Elements, EP 2:307, 1904).

¹⁸³ Peirce az objektumra – extenzióra, vagyis arra, amit a jel jelöl, – kétféleképpen referál: ha csak reprezentált minőségében utal rá, akkor *közvetlen tárgynak (immediate object)* nevezi; a *dinamikus tárgy (dynamical object)* viszont a tárgy, mint realitás, létének teljességében, melyet bármely jel csak részben tud reprezentálni (vö.: EP 2:498, 1909).

¹⁸⁴ A qualisign olyan minőség vagy tulajdonság, amely Jel. Aktuálisan csak akkor tud jelként funkcionálni, ha megtestesül, ám maga ez a megtestesülés semmit nem tesz hozzá jel-karakteréhez. A qualisign-nak nincs identitása. Egy jelenés pusztán minősége, és nem pontosan azonos a tárgyával. Azonosság helyett nagyfokú hasonlóságról van szó, és nem különbözhet túlságosan, mert akkor egy másik qualisign-ná válik. (EP 2:291, 1903).

¹⁸⁵ Önmagában egy jel lehet jelenés-karakterű (*qualisign*), lehet individuális tárgy vagy esemény karakterű (*sinsign*, ahol a *sin = singularis*), vagy lehet általános típus-karakterű (*legisign*). Tehát a sinsign aktuálisan létező individuális dolog vagy esemény, amely jel. (EP 2:291, 1903).

- 2.2.2.1.5.** Az Ikon olyan reprezentáció, melynek elsődleges minősége¹⁸⁶ a legfontosabb. Olyan minőség, amely önmagát dologként bemutatva alkalmas a reprezentációra. Ezért bármi helyettesíthet bármit, amire hasonlít (a 'helyettesít' fogalma szándékosságot tartalmaz, ezért a *genuin thirdness*). A Firstness általi reprezentációnál mondható egyedül, hogy tárgyához a jel hasonló. Az Ellentét Által Jelölő jel tárgyát az ellenét által jelöli, vagyis két minőség közti ellentét által, ezért Secondness kategóriájú. A Firstness általi jel tárgyának képe, és, még szigorúbban mondva, csakis egy idea lehet. Egy Interpretáns ideát kell létrehoznia; egy külső tárgy pedig az elmével reakcióba lépve kelt ideát. De a legszigorúbb értelemben véve még egy idea vagy egy Firstness sem lehet ikon – csakis az ikon lehetősége. Tisztán, minőségénél fogva egyedül a lehetőség Ikon; objektuma pedig csakis egy Firstness lehet (A Syllabus of Certain Topics of Logic, EP 2:273, 1903).
- 2.2.2.1.6.** Az Ikon...szigorúan szólva csak lehetőség, lehetőséget von maga után, ezért létének lehetőségét a lehetőség bevonásának lehetősége reprezentálja. Egyedül ez az a Jel, ahol az Interpretáns maga az Objektum lehet¹⁸⁷ (A Syllabus of Certain Topics of Logic, EP 2:277, 1903).
- 2.2.2.1.7.** Az Ikon olyan jel amely jelölt tárgyára csak saját jellegzetességeinél fogva, az általa birtokolt tulajdonságok okán referál, akár létezik a jelölt Objektum, akár nem. Igaz ugyanakkor, hogy amennyiben az Objektum nem létezik, az Ikon nem működik (mint) jel. De ennek semmi köze jelbéli tulajdonágaihoz. Bármilyen minőség, létező individuum vagy törvény, ikonja bárminek, ha hasonlít hozzá és mint annak jele használatos (A Syllabus of Certain Topics of Logic, EP 2:291, 1903).
- 2.2.2.1.8.** Az ikon olyan reprezentáció, amely reprezentáló funkcióját azáltal képes betölteni, hogy önmaga rendelkezik valamely sajátossággal, amelyet akkor is birtokol(na), ha objektuma nem létezne. Ezért egy kentaur szobra valójában nem reprezentációja egy kentaurnak, ha nincs olyan dolog, mint kentaur. Ha mégis

¹⁸⁶ Elsődleges minőség = Firstness. Peirce-nél a Firstness: a dolog önmagában, külső referencia nélkül, a Secondness már egy másik dologra való tekintettel írja le a leírandót, a Thirdness pedig egy harmadik dolgot is bekapcsol. A Firstness tehát a dolog, ahogy más dolgoktól függetlenül van, önmagában; azonban csakis pusztán lehetőség., hiszen amíg a dolgok semmivel nem kerülnek kapcsolatba, nincs *értelme* vagy *jelentése* azt mondani, hogy *vannak*; hacsaknem úgy, hogy ezek a dolgok, ahogy önmagukban vannak, talán más dolgokkal is kapcsolatba *kerülhetnek*. A |Pirosnak lenni| létmódja azelőtt, hogy bármilyen piros dolog lenne, mégis egy felvethető, pozitív lehetőség. A pirosság önmagában, ha meg is testesül, valami pozitív és *sui generis*. Ezért nevezhető Firstnessnek. Ismeretelméleti szempontból pedig Peirce szerint általában külső tárgyakkal tulajdonítunk Firstness tulajdonságokat, azt feltételezzük, hogy vannak bennük képességek, lehetőségek, melyek közül egyik-másik talán még nem aktualizálódott; noha nem tudható semmit ezekről a lehetőségekről, csakis akkor, ha aktualizálódnak (vö.: CP 5.469, 1907; CP 8.328, 1904).

¹⁸⁷ Ekkor azonban többé már nem Ikon.

egy kentaurt reprezentál, ezt alakjánál fogva teszi; ezt az alakot pedig birtokolja, akár létezik kentaur, akár nem (Harvard Lectures on Pragmatism, CP 5.73, 1903)

- 2.2.2.1.9.** Az Ikon kétségtelenül kategóriák szerint felosztható; de ahhoz, hogy valamit ikonként tekintsünk, nem szükségszerű semmiféle felosztása. Egy tiszta (értelemben vett) ikon és objektuma közt nincs semmiféle különbség.¹⁸⁸ Mindent reprezentál, amit reprezentálhat, vagyis amihez hasonlít. Ez az olyanság esete csupán (Harvard Lectures on Pragmatism, CP 5.74, 1903).
- 2.2.2.1.10.** Egy ikon reprezentációja annak, amit reprezentál annak az elmének a számára, amely ekként interpretálja, mégpedig közvetlen képmás volta miatt, vagyis azon tulajdonságainál fogva, melyek hozzá, mint észleleti tárgyhoz tartoznak.¹⁸⁹ Ez (ti.: a reprezentáció) ugyanezeket a tulajdonságokat bírná akkor is, ha nem lenne a természetben semmi olyan, amire hasonlít, és ezért nem lehetne jelként interpretálni. Ez a megjelenés természete, és mint ilyen, szigorúan szólva, csak a tudatban létezik, ámbár a hétköznapi beszédben, és amikor nincs szükség különös pontosságra, akkor az ikon terminust kiterjesztjük magára a képre, mint fizikai tárgyra (amely a tudatban létrehívja a képet). A geometriai diagram jó példa az ikonra. A tiszta ikon sem pozitív, sem faktuális információt nem hordoz; ezért semmi bizonyosságunk nincs afelől, hogy létezik-e ilyen dolog (ti.: tiszta ikon) a természetben. De hogy milyen lehet egy ilyen tárgy természete, azt az interpretánson keresztül tanulmányozhatjuk – a geometria ezt sikeresen illusztrálja (Logical Tracts, No. 2, CP 4.447, c. 1903).
- 2.2.2.1.11.** Az ikon olyan jel, amely birtokolja azt a tulajdonságot, amely szignifikánssá teszi, akár létezik tárgya, akár nem; mint ahogyan a tollal húzott egyenes geometriai egyenest reprezentál (Dictionary of Philosophy & Psychology vol. 2, CP 2.304, 1902)
- 2.2.2.1.12.** A jel és a jelölt dolog között lehet egyszerű ésszerű kapcsolat – ebben az esetben a jel: ikon (One, Two, Three: Fundamental Categories of Thought and of Nature, W 5:245, 1885).
- 2.2.2.1.13.** Van olyan eset is, amikor [...] a jel és tárgya közti duális reláció elkorcsosult és a kettő közti pusztán hasonlóságon alapul. Egy olyan jel, ami pusztán azért áll valami helyett, mert hasonlít rá: ikon. Az ikonok olyan tökéletesen képesek helyettesíteni tárgyukat, hogy adott esetben szinte lehetetlen megkülönböztetni őket (ti. tárgyuktól). Ilyenek a geometriai diagrammok. A diagram valójában, mivel általános érvényű, nem tiszta ikon, de következtetéseink középszintjén elfelejtjük a nagyfokú absztraktságot, és a diagram lesz számunkra maga a dolog.

¹⁸⁸ Ekkor azonban – a megkülönböztethetetlenek azonosságának következtében - megszűnik az *identitása*.

¹⁸⁹ Itt bevonódik a thirdness perspektívája.

Mikor egy festményt szemlélünk, eljöhethet egy pillanat, mikor kimegy a fejünkéből, hogy nem magát a dolgot látjuk, eltűnik a valós és a másolat közti különbség. Ez pillanatnyilag tiszta álom – nem is partikuláris lét, mégsem általános. Abban a pillanatban egy ikont szemlélünk (On the Algebra of Logic: A Contribution to the Philosophy of Notation, *EP* 1:226, 1885).

- 2.2.2.1.14.** Az ikon olyan jel, amely azért áll tárgya helyett, mert mint dolog, észelve olyan ideát von a tudatba, amely természetes módon összeköttetésben áll azzal az ideával, amelyet a dolog maga kelt a tudatban. A legtöbb ikon, ha ugyan nem mind, objektumának képmása [...] bár ez megkérdőjelezhető. Például ha azért mutatunk meg egy részeg embert, hogy ellentét által megmutassuk a józanság erényét, ez bizonyosan ikon, de kétséges, hogy vajon képmás-e. A kérdés valahogy triviálisnak tűnik (Short Logic, *EP* 2:13, 1895).
- 2.2.2.1.15.** Fel kell hívjam a figyelmet azokra a módbeli különbségekre, amely módon egyes reprezentációk tárgyak helyett állnak. Először is itt vannak a képmások vagy másolatok – szobrok, képek, emblémák, hieroglifák, stb. Ezek csak annyiban állnak tárgyak helyett, amennyire valójában hasonlítanak hozzájuk – vagyis egyeznek velük bizonyos tulajdonságokban. E reprezentációk különlegessége, hogy nem határozzák meg tárgyukat – többé vagy kevésbé –, de bármi helyett állhatnak; mert mindazon tárgyak helyett állhatnak, amire hasonlítanak, *márpedig többé-kevésbé mindenre hasonlítanak*¹⁹⁰ (Lowell Lectures on the Logic of Science, *W* 1:467, 1866).
- 2.2.2.1.16.** A reprezentáció és tárgya közti kapcsolat lehet valós kapcsolat, akár megegyezés, akár különbözőség, vagy lehet ideális reláció, vagy olyan, melyben a reprezentációt tárgyatól nem lehet elvonatkoztatni. Első esetben, ha a reprezentáció valós megegyezésben van tárgyával, akkor képmásról van szó; a tárgy egyszerű tulajdonságai bemutatásra kerülnek, de ettől még a tárgy létezését nem állítjuk (Logic Chapter I, *W* 1:355, 1866).
- 2.2.2.1.17.** A legegyszerűbb fajta igazság-megegyezés: hasonlóság egy reprezentáció és tárgya között. Ezt verisimilitudo-nak mondom, a reprezentációt pedig másolatnak. A hasonlóság egy képmásban áll, amely predikátumok egyezősége. Legfelső szinten pedig megsemmisíti önmagát azáltal, hogy identitássá válik. Minden valódi hasonlóságnak épp ezért van határa (A Treatise on Metaphysics, *W* 1:79, 1862).

¹⁹⁰ Nincs tehát sem abszolút hasonlóság, sem totális különbözőség a konkrétumok világában.

- 2.2.2.1.18.** Az igazság első és legegyszerűbb fajtája a copy¹⁹¹ hasonlósága. Durván mondva ez a predikátumok azonosságában áll. Leibniz¹⁹² azt mondaná, hogy a legmagasabb fokon az ikon önmagát semmisíti meg azáltal, hogy azonossággá válik. Akár igaz ez, akár nem, azt mindenki tudja, hogy a hasonlóságnak van egy határa. Ezért az ikon mindig parciális igazság. Másrésztől nincs két olyan dolog, amik semmilyen részletben ne hasonlíthatnának egymásra. Ilyen dolgot posztulál az a mondás, hogy az álmokat ellentéteik vezérlik – abszurd gondolat, mivelhogy a konkrétumoknak nincsenek ellentéteik. A hamis ikon az, amelyik azt állítja, hogy hasonlít arra, amire pedig nem hasonlít. Ez azonban teljes mértékben sosem teljesül, két okból; először is, a hamisság nem az ikonból önmagából ered,¹⁹³ hanem abból az állításból, amelyben alkalmazzák, például egy feliratból; másodsor, mindig van valamennyi hasonlóság az ikon és tárgya között, ezért sosem lehet abszolút módon hamis. Ezért nem beszélhetünk abszolút igaz és abszolút hamis ikonról (Harvard Lectures on the Logic of Science, W 1:169-170, 1865).
- 2.2.2.1.19.** Az ikonon olyan reprezentációt értek, amelynek objektumával való egyezése a rájuk alkalmazható predikátumok azonosságán alapul (Harvard Lectures on the Logic of Science, W 1:257, 1865).
- 2.2.2.1.20.** Egyedül a lehetőség Ikon tisztán minőségénél fogva; tárgya pedig csakis Firstness lehet. De a jel lehet ikonikus, ami azt jelenti, hogy főként hasonlóság által reprezentál, függetlenül a létmódtól.¹⁹⁴ Ha tényleges elnevezésre van szükségünk, akkor az ikonikus reprezentációt hypoikonnak¹⁹⁵ nevezhetjük. Bármely materiális kép, pl. festmény, nagyrészt konvencionális a reprezentáció módját illetően; de önmagában, a legenda vagy a címke nélkül hypoikonnak nevezhető. A hypoikonok feloszthatók aszerint, hogy milyen Firstness módban részesülnek. Amelyek egyszerű tulajdonságokkal bírnak, vagyis Első Firstness

¹⁹¹ A [copy] általában az [ikon] a [képmás] a [kép] vagy a [diagram] szinonimájaként használatos Peirce-nél; amikor ezek között különbséget tesz, akkor ez explicit módon megjelenik a szöveg kontextusában. A továbbiakban az egyszerűség kedvéért mindig az [ikon] kifejezés olvasható, kivéve az imént említett eseteket.

¹⁹² Nyilván Leibniz két híres tételére, az {azonosak megkülönböztethetlenségére}, illetve a {megkülönböztethetlenség azonosságára} gondol, melyek közül utóbbi kevésbé triviálisnak mondott.

¹⁹³ Ebben az értelemben nincs 'Firstness-hamisság' – ugyanis sem az igazság, sem a hamisság nem értelmezhető valamire való vonatkozás nélkül.

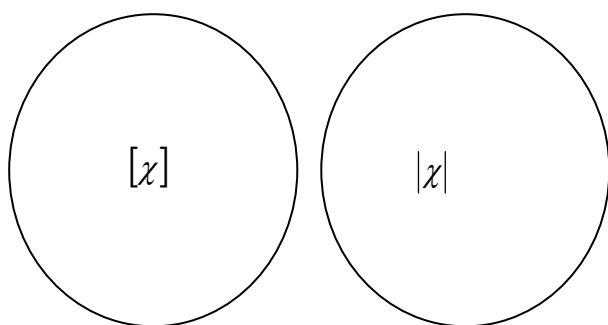
¹⁹⁴ Több kritika érte Peirce-t abból a felismerésből, hogy az ikon-index-szimbólum trichotómiából nincsenek tiszta konkrétumok, vagyis olyan reprezentációk, amelyek tisztán egyik vagy másik kategóriába tartoznának. E mondások minden igazságuk ellenére nyitott kapukat döngöztetnek, hiszen: ezt maga Peirce is többször hangsúlyozza.

¹⁹⁵ A copy/ikon-hoz hasonlóképp az ikon/hypoicon is hol szinonimaként, hol kategóriaszűkítőként használatos Peirce-nél. A [hypoicon] a továbbiakban akkor szerepel, ha kategóriamódosításról van szó; ellenkező esetekben [ikon] olvasható.

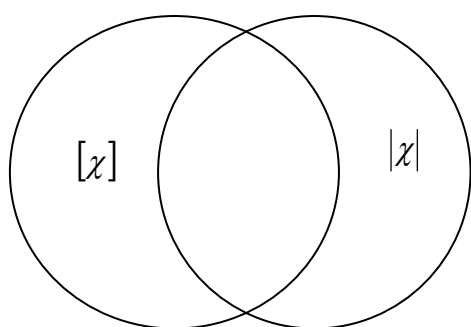
tulajdonságokkal, azok a képek; amelyek (főként diadikus) relációkat reprezentálnak, vagy egy dolog részei közti relációt analóg módon saját részei közti relációival: ezek a diagrammok; amelyek pedig egy reprezentáció reprezentáló jellemzőit reprezentálják úgy, hogy valami mással állítják párhuzamba: ezek a metaforák (A Syllabus of Certain Topics of Logic, EP 2:273, 1903).

- 2.2.2.1.21.** A Diagram racionálisan elrendezett/összefüggő objektumok s halmazának ikonja. A 'racionálisan' azt jelenti, hogy az objektumok között belső viszony van, és erre a relációra az intellektussal lehet következtetni (vagyis nem szükséges, hogy ezt minden esetben tapasztalat kísérje). Ez nem elégséges definíció, de egyelőre nem megyek tovább, csak annyiban, hogy azt állítom: a diagram nem csupán reprezentálja a viszonyban levőket, hanem magukat a viszonyokat reprezentálja (Prolegomena for an Apology to Pragmatism) NEM 4:316, c. 1906).
- 3.2.2.1.22.** A Diagram pontos relációformát (Form of Relation) reprezentál. Ezek a relációk általában aktuálisan is léteznek, mint a térkép esetében; de van, hogy a létezés csak szándékolt, mint a tervrajz esetében. De ez a diagram szempontjából mellékes, ugyanis bár adhatunk olyan részleteket a diagrammhoz, melyek létező vagy tapasztalati sajátosságokat reprezentálnak, ezek maguk nem-diagrammatikus természetűek. A tiszta Diagram ugyanis *intelligibilát reprezentál*, vagyis pusztán relációformát. Vagyis a Diagram olyan reprezentáció, mely *relációk egy bizonyos osztályát reprezentálja, ti.: az intelligibiliseket*" (Prolegomena for an Apology to Pragmatism NEM 4:315-316n1, c. 1906)
- 2.2.2.1.23.** A diagramm tulajdonképpen egy ikon, mégpedig intelligibilis relációk ikonja. Igaz, hogy nem lehet mindent megtudni inspekciós vizsgálattal. De mikor azt mondjuk, a deduktív következtetés szükségszerű, akkor nem azt mondjuk, hogy ez tévedhetetlen. Hanem pontosan azt mondjuk, hogy a konklúzió a premisszák relációinak formájából következik. Mivel a diagram – noha tartalmaz szimbolikus és indexikus jellemzőket – kétségtelenül főként Ikon, mégpedig objektuma belső relációinak formáját reprezentáló, így benne a szükségszerű következtetések könnyen beláthatóak¹⁹⁶ (Prolegomena to an Apology for Pragmaticism, CP 4.531, 1906).
- 2.2.2.2.** A meghatározások után álljon itt egy formalizálási kísérlet eredménye, amely segíthet eligazodni a fenti szövegek értelmezésekor. A reprezentációnak és objektumának viszonyát az alábbi Venn–diagrammok segítségével lehet ábrázolni:

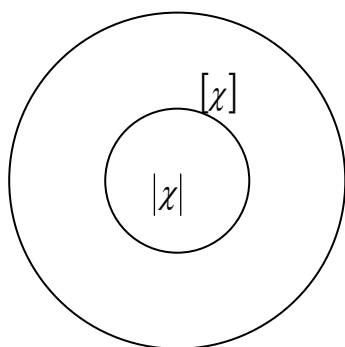
¹⁹⁶ Vö.: Wittgenstein korai nyelvelméletével (WITTGENSTEIN 1921).

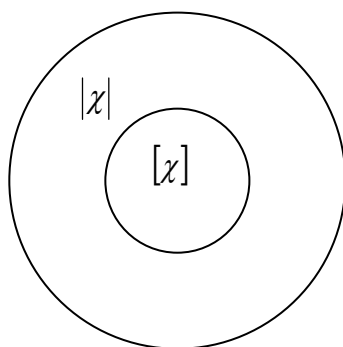
A.

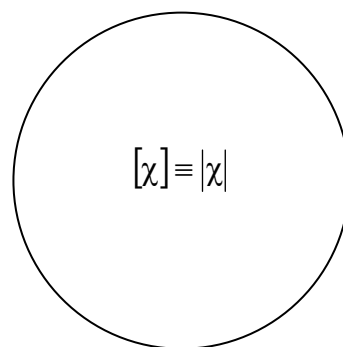
B.

C.

D.

E.

Nyilvánvaló, hogy a relációk a *diszkrét halmazok közti relációtól (A)* az *azonosságig (E)* terjednek. A dolog formálisan a következőképp néz ki:¹⁹⁷

¹⁹⁷ A táblázat első sorában található hivatkozás arra a paragrafusra utal, amely a formalizálás alapja.

2.2.2.1.1.	Semleges: hasonlít	$\Sigma_{\text{Has}} \langle [x]_i; x _i \rangle$
2.2.2.1.2.	Részesezés	$\Sigma_{\text{Has}} \langle \langle \{x\}_i; [x]_i \rangle \leftrightarrow \langle \{x\}_i; x _i \rangle \rangle$
2.2.2.1.3. 2.2.2.1.15. 2.2.2.1.16.	Meghatározott tárgya által saját természeténél fogva	$\Sigma_{\text{Has}} \langle \langle \{x\}_i; x _i \rangle \rightarrow \langle \{x\}_i; [x]_i \rangle \rangle$
2.2.2.1.4.	Alkalmazás	$\Sigma_{\text{Has}} \langle \langle a_i; \{x\}_i; x _i \rangle \Rightarrow a_i; \{x\}_i; [x]_i \rangle \rangle$
2.2.2.1.5.	Helyettesít (bármilyen-bármilyen)	$\Sigma_{\text{Has}} \langle \chi_i; \chi_j \rangle \supset \Sigma_{\text{Hely}} \langle \chi_i; \chi_j \rangle$
2.2.2.1.6. 2.2.2.1.20.	Interpretáns lehet maga az objektum	$\exists \chi \langle \{x\} \equiv x \rangle$
2.2.2.1.7.	Az ikon <i>létezése</i> :	$[x]_i \Rightarrow \Sigma_i \langle [x]_i; x _i \rangle$
2.2.2.1.8.	Az ikon <i>működése</i> :	$\langle \exists x _i \rangle \langle \Sigma_i \langle [x]_i; x _i \rangle \rangle$
2.2.2.1.9. 2.2.2.1.13.	Tiszta ikon	$\langle \forall \{x\} \rangle \langle \{ [x]_i \} \equiv \{ x _i \} \rangle$
2.2.2.1.10. 2.2.2.1.22.	Interpretáció szerinti	$\Sigma_{\text{Has}} \langle \langle a_i; \{x\}_i; x _i \rangle \Rightarrow a_i; \{x\}_i; [x]_i \rangle \rangle$
2.2.2.1.11.	Birtokolja <i>azt</i> a tulajdonságot, ami jelölővé teszi	$\langle \exists \{x\} \rangle \langle \Sigma_i \langle \{x\}_i; [x]_i \rangle \rangle \wedge \Sigma_i \langle \{x\}_i; x _i \rangle \rangle \leftrightarrow \Sigma_i \langle [x]_i; x _i \rangle$
2.2.2.1.12.	Intelligibilis kapcsolat	$\Sigma_{\text{Int}} \langle [x]_i; x _i \rangle$
2.2.2.1.17.- 19.↓ 2.2.2.1.20. – 24.	Predikátumok azonosága Relációkat reprezentál önmaga által	$\langle \exists \{x\} \rangle \langle \{ [x]_i \} \equiv \{ x _i \} \rangle$ $\Sigma_{\text{Has}} \langle \langle {}^i [x]_i; {}^j [x]_i; \dots; {}^n [x]_i \rangle \rightarrow \langle {}^i x _i; {}^j x _i; \dots; {}^n x _i \rangle \rangle$

2.2.3. Peirce szimbólum-fogalmáról

2.2.3.1. H2-ben már problematizálásra került az [ikon], illetve a [szimbólum] kifejezések használatával kapcsolatos sztenderdizálás hiánya. A vallástudományban (JONES 2005, DURAND 2003) és az ikonteológiában az [ikon] és a [szimbólum] kifejezések használata ugyanis nincs összhangban a peirce-i tipológiával, olyannyira, hogy nem ritkán szinonimaként használatosak (LEPAHIN 1992, 36). Jelen diskuszióban mind az [ikon], mind a [szimbólum] peirce-i értelemben használatos, s az így bevezetett kategóriákkal

történik kísérlet az ikonteológiai alapvetések fordítására. A [szimbólum] (vagy más elnevezéssel: a [név]) az [ikon]-hoz hasonlóan többféleképp kerül bevezetésre Peirce-nél.

- 2.2.3.1.1.** A szimbólum kifejezésnek annyiféle jelentése van, hogy a nyelv megsértése lenne új jelentéssel felruházni. Nem gondolom, hogy az a jelentés, ti.: hogy konvencionális jel, vagy olyan jel, amely valamilyen szerzett vagy született szokáson alapul, valamiféle új jelentés lenne, s nem inkább egy régi visszatérése. (...) A szimbólum tárgyával a szimbólumhasználó elme ideája alapján van összeköttetésben, mely nélkül ez a kapcsolat nem létezne ('What Is a Sign?', EP 2:9, c. 1894).
- 2.2.3.1.2.** A jeleket leghasznosabb felosztani először is ikonokra (melyek csak annyiban reprezentálják objektumaikat, amennyiben hasonlítanak rájuk), másodsor indexekre, melyek mindenféle hasonlóságtól függetlenül reprezentálják objektumaikat valamely valós kapcsolat alapján, harmadrészt szimbólumokra, melyek hasonlóságtól és valós kapcsolattól egyaránt függetlenül reprezentálnak: értelmezőik rendelkezései vagy mesterséges szokásaik biztosítják megértésüket ('A Sketch of Logical Critics', EP 2:460-461, 1909).
- 2.2.3.1.3.** A szimbólum olyan jel, amely többé-kevésbé pontos bizonyossággal denotál egy objektumot egy szokás következtében (és a szokás alá a természetes hajlam (diszpozíció) is beleértendő). Ekkor a jelet szimbólumnak hívom. A szimbólum egygé válik egy szokással, és elválaszthatatlan valamely intellektuális eljárástól. A szimbólumok teszik lehetővé a gondolatokról való gondolkodást oly módon, ahogy az másképp lehetetlen volna. Lehetővé teszik például az absztrakciók megalkotását, melyek nélkül a felfedezés egyik nagy motorja nem állna rendelkezésünkre. Lehetővé teszik a számolást; sok szempontból értelmünk vezérfonalai. De mivel kifejezetten már pontosan megalkotott, de semmiféle megfigyelésekkel nem szolgáló szokásokon nyugszanak, és mivel a tudás maga is szokás (habitus), nem lehet a tudáshoz adni őket ha csak egy meghatározott megformált szokás vagy gyakorlat együtt nem jár velük ('Prolegomena to an Apology for Pragmaticism', CP 4.531, 1906).
- 2.2.3.1.4.** A szimbólum olyan jel, melyet dinamikus tárgya határoz meg, de csakis abban az értelemben, mely értelemben értelmezik (A Letter to Lady Welby, SS 33, 1904).
- 2.2.3.1.5.** A szimbólum nagyon egyszerűen működik: azért jelöl, mert jelként interpretálják: pusztán azáltal jelöl, hogy determinálja az interpretánst¹⁹⁸ (a jelentést) ('New Elements', EP 2:307, 1904.).

¹⁹⁸ Interpretáns: az a jelentés, melyet a reprezentáció értelmezésekor az interpretátor a reprezentációhoz kapcsol (A Letter to William James, EP 2:493-4, 1909).

- 2.2.3.1.6.** A szimbólum mint jel azon tény által működik, hogy akként interpretálják. Egy komplex szimbólum jelölését szintaktikai szabályok determinálják, melyek jelentésének részét képezik. Az egyszerű szimbólum accidentális körülmény vagy körülménysorozat miatt interpretálódik úgy, ahogy: ezt bármely szó történetéből láthatjuk. [...]. A szimbólum a jel funkcióját azáltal képes ellátni, hogy ellátja. Az, mert akként értik. Az, amit alatta értenek. [...] Szinte egyetlen szimbólum sem jelöli közvetlenül azt a karaktert, melyet jelöl; bármit is jelöljön, azon erejénél fogva jelöli, hogy meg tud határozni más jeleket, melyek ugyanazon karaktert jelölik ('New Elements', EP 2:317, 1904.).
- 2.2.3.1.7.** A szimbólum olyan reprezentáció, amelynek reprezentáló karaktere valamely szabályból áll, amely meghatározza interpretánsát (jelentését). Minden szó, mondat, könyv és más konvencionális jel szimbólum. Beszélhetünk az "ember" szó leírásáról vagy kimondásáról, de ez csak replika, vagy a szó megtestesülése, melyet kiejtettek vagy leírtak. A szónak magának nincs léte (existence), noha van valódi létezése (real being), amely abból a tényből áll, hogy a létezők (existents) majd megfelelnek neki (illeszkednek hozzá). Az „ember” kifejezés esetében a szimbólum általános módja annak, ahogy öt hang vagy hang-reprezentáció követi egymást, s mely csak akkor válik jellé, ha egy szokás, elfogadott törvény ennek replikáit mint az ember jelentését interpretálják. A szó és annak jelentése: általános szabályok; maga a szó önmagában a replika tulajdonságait írja elő. Máskülönben a „szó” és „jelentése” nem különbözne. A szimbólum a meghatározatlan jövő törvénye vagy szabályossága. Interpretánsa és követlen tárgya mindig ugyanaz kell legyen. De egy törvényt szükségszerűen individuumok kormányoznak, vagy individuumokban testesül meg, tulajdonságai pedig elő vannak írva. Ezért konstituense lehet index és ikon is ('A Syllabus of Certain Topics of Logic', EP 2:274, 1903).
- 2.2.3.1.8.** A szimbólum olyan jel, amely objektumára törvény által utal, gyakran általános ideákkal összefüggésben, melyek által a szimbólumot úgy interpretálják, mint ami objektumára referál. Ezért önmagában általános típus vagy törvény, vagyis legisign (törvényjel). Replikán keresztül működik. Nem csak önmaga általános, de az az objektum, amire referál, szintén általános természetű. Ami általános, az az egyedi esetekben nyeri el létét. Ezért kell lennie olyan egyedi eseteknek, melyeket a szimbólum denotál, noha a „létezőt” itt úgy kell értenünk, mint létezőt egy lehetséges elképzelhető univerzumban (melyre a szimbólum referál). Ezek az esetek indirekt módon, asszociáció vagy más törvény által hatnak a szimbólumokra; ezért a szimbólum részben index-féleség, noha nagyon különleges fajta index ('A Syllabus of Certain Topics of Logic', EP 2:292, 1903).
- 2.2.3.1.9.** A szimbólum olyan reprezentáció, amely az objektumával kapcsolatos mindenféle hasonlóságtól vagy analógiától függetlenül tölti be funkcióját, és

ugyanígy független az objektummal való faktuális kapcsolattól. Ellenben pusztán azért képes funkcionálni, mert reprezentációként interpretálják. Ilyen például minden általános szó, mondat vagy könyv (Harvard Lectures on Pragmatism, CP 5.73, 1903).

- 2.2.3.1.10.** A szimbólum olyan reprezentáció, melynek reprezentációs képessége semmi máson nem alapszik, mint azon a tényen, hogy létezik egy szokás, diszpozíció vagy más működő általános szabály, ami végett úgy interpretálják, mint ahogy. Vegyük például az „ember” szót. Ezen öt betű egyáltalán nem hasonlít egy emberre; a hangok sem, melyekre utalnak. Arról sincs szó, hogy e kifejezés egzisztenciális értelemben bármely emberrel is össze lenne kapcsolva, mint az indexek. Ez lehetetlen is volna, hiszen a szó egyáltalán nem létezés (existence). A szó nem ebből az öt betűből áll. Ha az „ember” szó több százszor fordul elő egy könyvben, melynek millió másolata van: mind a sokmillió „ember” betűsor ugyanannak az egyetlen szónak a megtestesülése. Mindezen megtestesüléseket a szimbólum replikáinak hívom. Ez megmutatja, hogy a szó nem egy dolog. Mi a természete? Csakis abban a valóságosan működő általános szabályban rejlik, amely alapján ez az öt betűből álló tintaminta („ember”) egy magyarul tudó számára a megfelelő gondolatokat eredményezi egy szabálynak megfelelően ('Logical Tracts, No. 2', CP 4.447, c. 1903).
- 2.2.3.1.11.** Minden szimbólum ens rationis,¹⁹⁹ mert szokás, szabályszerűség. ('Logical Tracts, No. 2', CP 4.464, c. 1903).
- 2.2.3.1.12.** Egy beszédben elhangzó kijelentés jó példa a szimbólumra. Ha a beszédhangok régebben részben ikonikusak vagy indexikusak is lettek volna, e karakterüket már rég elvesztették. A szavak csak azért állnak objektumuk helyett, és csak azért jelölik azon tulajdonságokat, melyeket jelölnek, mert meghatározzák, a hallgató elméjében, a megfelelő jelöleteket ('Minute Logic', CP 2.92, 1902).
- 2.2.3.1.13.** A szimbólum olyan jel, amely elveszítené az őt jellé tevő karaktert, ha nem lenne interpretánsa. Ilyen minden beszédbeli kijelentés, amely csak azért képes jelölni, mert jelölőként értik ('Dictionary of Philosophy & Psychology' vol. 2, CP 2.304, 1902).
- 2.2.3.1.14.** A szimbólum olyan jel, mely pusztán vagy főként az által jelöl, hogy így és így értik: legyen ennek alapja természetes vagy konvencionális szokás. Egyáltalán nem számít, hogy kiválasztását eredetileg mi határozta meg ('Dictionary of Philosophy & Psychology' vol. 2, CP 2.307, 1902).

¹⁹⁹ Olyan dolog, melynek csak racionális vagy mentális létezése van: gondolható vagy mondható, de nincs reális létezése a világban. Ilyenek lehetnek az absztrakciók, az univerzálék, a lehetőségek, fikciók, ideális létezők stb. Úgy léteznek, mint tudásunk objektumai vagy mint elmekonstrukciók. Ontológiai státuszukról többféle kérdés lehetne diskutálható.

- 2.2.3.1.15.** Az alapra való referencia lehet olyan, hogy elvonatkoztathatatlan az interpretánsra vonatkozó referenciától. Ez esetben tulajdonított (imputed) minőségről van szó. Ha a jelnek objektumához való kapcsolata ilyen tulajdonított karakterű, ami annyit tesz, mint általános jelnek lenni, akkor ennek neve szimbólum ('On a New List of Categories', W 2:55-56, 1867).
- 2.2.3.1.16.** A szimbólum általános reprezentáció. A szimbólumok tulajdonságokat konnotálnak, ami annyit tesz, hogy meghatározzák azt, amit denotálnak. Ebbe az osztályba tartoznak a szavak és a fogalmak (conceptions). A legtöbb szókombináció szintén szimbólum. Egy proposíció, egy argumentum, sőt egy egész könyv is egyetlen szimbólumként tekinthető, sőt tekintendő (Lowell Lectures on the Logic of Science, W 1:468, 1866).
- 2.2.3.1.17.** A szimbólum általános reprezentáció, mint egy szó vagy fogalom. [...] A szimbólum olyan reprezentáció, melynek lényegi minősége és relációja egyaránt elválaszthatatlan – ez a tulajdonítottság minősége és az ideális reláció (Lowell Lectures on the Logic of Science, W 1:475, 1866).
- 2.2.3.1.18.** A type/szimbólum olyan reprezentáció, melynek objektumához való kapcsolata jelhez hasonlóan immateriális, mindemellett egész természetében megalapozott, és nem csupán feltételezett vagy képzelt ('Logic of the Sciences', W 1:323, 1865).
- 2.2.3.1.19.** Szimbólum alatt olyan reprezentációt értek, amely az elme elé tárva – anélkül, hogy hasonlítana objektumára vagy referálna valamilyen meglévő kapcsolatra – felidéz egy fogalmat (concept). A fogalmakat a szimbólumok egy fajtájának tekintem. A szimbólumnak három feltételt kell kielégítenie. 1) egy objektumot vagy jelenthető, reprezentálható dolgot kell reprezentálnia. 2) a logos, vagy más reprezentálható és realizálható forma manifesztációjának kell lennie. 3) lefordíthatónak kell lennie egy másik nyelvre vagy szimbólumrendszerre (Harvard Lectures on the Logic of Science, W 1:257-8, 1865).

2.2.3.2. Peirce szimbólum-fogalmának analízise

Ez a diszkusszió a szignifikációra – A PTC-vel összhangban – olyan komplex esetként tekint, melyben egy ágens számára valamely konstitutív alapra való tekintettel a szignifikatív esete (σ) és a szignifikátum (ς) esete egymáshoz rendelődik. A konstitutív alap az ágens számára felkészültség karakterű. Amennyiben ez a felkészültség valamely szokást jelent, akkor a szignifikáció PTC-beli típusa a szimbolikus szignifikáció, a

konstitutív alap jelölése pedig Ψ . E jelölések segítségével a peirce-i szimbólum fogalma az alábbiak szerint foglalható össze.

2.2.3.2.1. Ψ nélkül nincs szimbolikusan szignifikatív eset. A szimbólum *ens rationis*. A PTC szerint ez (i)-(iii)-ből analitikusan következik:

- (i) Valamely konstitutív alap *minden* szignifikáció esetében elengedhetetlen.
- (ii) A szimbolikusan szignifikatív a szignifikatív egy esete (a szignifikatív esetek halmazának valódi részhalmaza).
- (iii) Ψ a konstitutív alapok halmazának eleme.
- (iv) Ψ nélkül nincs szimbolikusan szignifikatív eset.

2.2.3.2.2. A szimbolikus szignifikáció esetében Ψ valamely szokás, amely felkészültség karakterű, és lehet

2.2.3.2.2.1. Eredendő;

2.2.3.2.2.2. Szerzett;

2.2.3.2.2.3. Mesterséges;

2.2.3.2.2.4. Diszpozicionális

2.2.3.2.3. A szimbolikus szignifikáció esetében σ Ψ -re való tekintettel meghatározza dinamikus tárgyát, de csak abban az értelemben, amelyben értelmezik.

2.2.3.2.3.1. $\Sigma\langle\sigma;\zeta\rangle$, ahol ζ extenzionálisan értendő: $[\sigma] \rangle | \zeta |$

2.2.3.2.3.2. Ugyanakkor a $\langle\sigma\rangle$ csak abban az értelemben határozza meg $| \zeta |$ -t, amelyben értelmezik, vagyis tulajdonképp a közvetlen tárgyat határozza meg, amely a dinamikus tárgyhöz képest $[\|\chi\|]$ szűkebbnek tekinthető: $[\sigma] \rangle | \zeta |$

2.2.3.2.3.3. Nem ennek a diszkusszióknak a feladata, hogy felelevenítse az önmagában való dologra, vagyis a peircei dinamikus tárgyra referálás ismeretelméleti problémáit, ezért a továbbiakban az extenzionális perspektíva – módosító jelölés hiányában – a közvetlen tárgyra vonatkozik, jelölése pedig a felesleges bonyodalmak elkerülése végett $|\chi|$.²⁰⁰

2.2.3.2.4. A szimbolikus szignifikáció esetében $\langle\sigma\rangle$ Ψ -re való tekintettel meghatározza interpretánsát: $\Sigma\langle\sigma;\zeta\rangle$, ahol $\langle\zeta\rangle$ intenzionálisan értendő: $[\sigma] \rangle \{\zeta\}$

²⁰⁰ A diszkusszióban érvényesített redundanciaszabály értelmében a dinamikus tárgy jelöletlenként, vagyis önmagában kerülne reprezentálásra: $\|\chi\| \equiv \chi$. Ez utóbbi szimbólumot azonban ez a diszkusszió nem alkalmazza.

2.2.3.2.5. A szimbolikus szignifikáció lehet

2.2.3.2.5.1. egyszerű, ekkor $\langle \sigma \rangle$, mint token, ψ -re való tekintettel jelöl egy típust (type), mégpedig úgy, hogy az azonos típust jelölő tokeneket határozza meg: $\langle [\chi]_{ii}, [\chi]_{ij}, \dots, [\chi]_{in} \rangle \ni [\chi]_i \rangle \{ \chi \}_i$

2.2.3.2.5.2. összetett, ekkor $\langle \sigma \rangle$ a Σ -ben érvényes szintaktikai szabályokra való tekintettel meghatározza $\{ \zeta \}$ -t: $\langle {}^p[\chi]_i, {}^q[\chi]_i, \dots, {}^n[\chi]_i \rangle \rangle \{ \chi \}_i$

2.2.3.2.6. A szimbolikus szignifikáció esetében $\langle \sigma \rangle$ ψ -re való tekintettel mindig valamely ágens számára határozza meg interpretánsát: $\Sigma \langle a; \sigma; \zeta \rangle$

2.2.3.2.7. A szimbólum működésének három feltétele:

2.2.3.2.7.1. $[\chi]_i \rangle \{ \chi \}_i \vee | \chi |_i$

2.2.3.2.7.2. $[\chi]_i$ realizálható;

2.2.3.2.7.3. $(\exists \chi_i, \chi_j) \{ [\chi]_i \} \equiv \{ [\chi]_j \}$

3. AZ ‹IKON› -RÓL SZÓLÓ ORTHODOX TANÍTÁS ELÉRHETŐVÉ TÉTELE A PTC SZERINT

3.0. Ahogy arról a diszkusszió során már szó esett (1.4.1.1-1.4.1.2.5), az ikonikus, illetve a szimbolikus logikai rendszerek ismeretelméleti státusza közötti hierarchia gondolata tisztán logikai érvekkel nem védhető. Jelen fejezet azonban a képek ismeretelméleti rehabilitációjánál erősebb állítások mellett érvel: léteznek ugyanis olyan területek, ahol az ikonikusan szignifikatív a szimbolikus szignifikatívhoz képest elsőbbséget élvez: ez épp az orthodox ikonról – a továbbiakban: [Ikon] – szóló teológia foglalatosa.

3.1. Az Ikonról szóló tanítás pozicionálása

3.1.1. A diszkusszió kiindulópontjaival összhangban (0.1) az Ikonról szóló állítások kontextusát a dolgozat az Egyház hagyományában jelöli meg. Az Ikon soron következő analízise ezért nem pusztán az analizandumként tekinthető reprezentációk, hanem e reprezentációkhoz tartozó jelentések és extenziók vonatkozásában is igyekszik tekintetbe venni, sőt, érvényesíteni a hagyományba ágyazottság tényét. Az analízist a szerző akkor és csak akkor tekinti megvalósultnak, ha az ‹Ikon› analízisai és analizandumai mind intenzionális, mind extenzionális értelemben azonosként konceptualizálhatók.²⁰¹

3.1.2. Az ‹Ikon› analíziséhez szükséges konstituensekről

Az ‹Ikon› e diszkusszióban mint szignifikáció van elgondolva, és a dolgozatban eddig tárgyalt kategóriák felhasználásával, kategóriaszűkítéssel származtatható: minden ugyanis, ami Ikon, az kép, és minden, ami kép, az jel. Ugyanakkor természetesen nem minden jel egyúttal kép, ahogyan nem minden kép Ikon.

(i) ‹jel› \subset ‹kép› \subset ‹Ikon›

A kategóriák közti relációra a valódi részhalmaz relációs tulajdonságai érvényesek. Ennek következtében a ‹jel› logikai szerkezetéről elmondottak szükséges, de nem elégséges konstituensei a ‹kép› logikai szerkezetéről elmondottaknak; és ez *mutatis*

²⁰¹ Ebből az alapállásból számos következmény adódik, melyek közül a legfontosabb, hogy az [Ikon] kifejezést tartalmazó szignifikációk és kommunikációk szükségszerűen utalást tartalmaznak a transzcendens fakultásra. A soron következő analízis e végett nem tekinti feladatának, hogy az Ikon értelmezését esztétikai, művészettörténeti, politikai, szociológiai vagy pszichológiai nyelvhasználat segítségével megkísérlő számos elméleti munkára reflektáljon, sőt az efféle analízist – alapállásánál fogva – elvettnek (és nem pusztán reduktívnek) tartja.

mutandis érvényes a ⟨kép⟩ és az ⟨Ikon⟩ relációjára. A jel felől az Ikon felé irányuló kategóriaszűkítés ezért egyrészt a jelre és a képre (s mint ezek valódi részhalmazára: az Ikonra) kategóriálisan jellemző relációs tulajdonságokat tárja fel (3.1), másrészt az Ikonra specifikusan jellemző tulajdonságokat igyekeznek megállapítani (3.1.2.3).

3.1.2.1. Az Ikon, mint jel

Az Ikon, mint jel, a ⟨jel⟩ logikai szerkezetével rendelkezik.

(i) $\langle \text{Ikon} \rangle \equiv \langle \Sigma \langle \sigma; \varsigma \rangle \rangle$

ahol a $\langle \Sigma \rangle$; a $\langle \sigma \rangle$; a $\langle \varsigma \rangle$ az ⟨Ikon⟩ szükségszerű konstituensei. Ez azt jelenti, hogy amennyiben az ⟨Ikon⟩ kategória lehetséges értékeként létezik a $\langle \text{Ikon} \rangle_i \equiv \langle \text{Krisztus Pantokrátor} \rangle$ paraméter, úgy szükségszerűen létezik az a Σ_i konstitutív alap (történetesen: az ikonfestészeti kánon), amely alapján a - szintén szükségszerűen létező - Krisztus-Pantokrátor-reprezentációk egy paramétere - például a vlagyimiri Uspenszkij Székesegyházban található [Krisztus Pantokrátor] reprezentáció - , valamint a (megintcsak szükségszerűen létező) szignifikátum létezik.²⁰²

Amennyiben $\Sigma_i \langle \sigma; \varsigma \rangle$ érvényes, és $\langle \sigma \rangle$, akkor $\langle \varsigma \rangle$:

(ii) $\Sigma_i \langle \sigma; \varsigma \rangle \wedge \langle \sigma \rangle \supset \langle \varsigma \rangle$

3.1.2.2. Az Ikon, mint kép

A képre jellemző kategóriális tulajdonságok (1.3.1.-1.3.2.) az (3.1.1.) –ban foglalt reláció természetéből adódóan átszármaznak az Ikonra. Így az [Ikon] az ⟨Ikon⟩-ként kategorizált szignifikáció szignifikatívja, amely a nyers fakultás egy töredéke: mindaz, ami az ⟨Ikon⟩-ként kategorizált szignifikációból a természettudományok terminusaiban leírható. Az {Ikon} a szimbolikus fakultás töredékeként az ⟨Ikon⟩ -ként kategorizált szignifikáció intenzionálisan értelmezett szignifikátuma: ilyen lehet egy [Ikon] jelentése valamilyen konstitutív alap (tipikusan: az ikonfestészeti, illetve a teológiai kánon) szerint. Az |Ikon| az ⟨Ikon⟩-ként kategorizált szignifikáció extenzionálisan értelmezett szignifikátuma.

²⁰² Az elemzés e szintjén nem kell eldönteni, hogy egy [Krisztus Pantokrátor] szignifikátuma a |Krisztus Pantokrátor|, vagy {Krisztus Pantokrátor}.

3.1.2.3. Az Ikont specifikáló tulajdonságok

A kategóriaszűkítés e pontján érdemes az Ikonra jellemző azon tulajdonságok számba vétele, amelyek – az ikonfestészet alapjául szolgáló konstitutív alap, vagyis az Ikonfestészeti kánon szerint – az Ikonra specifikusan (és nem mint a ⟨jel⟩ és ⟨kép⟩ kategóriák részhalmazaként: generikusan) jellemzők.²⁰³

Az Ikon olyan jel, melynek konstitutív alapja az ikonfestészeti kánon $[\Sigma_{IK}]$.

(i) $\Sigma_{IK} \langle \sigma; \varsigma \rangle$

Amennyiben $\Sigma_{IK} \langle \sigma; \varsigma \rangle$ érvényes, és $f\sigma$, akkor a $f\varsigma$.²⁰⁴

(ii) $\Sigma_{IK} \langle \sigma; \varsigma \rangle \wedge \Sigma_{IK} \langle \{\chi\}_i; \langle \sigma \rangle \rangle \Rightarrow \Sigma_{IK} \langle \{\chi\}_i; \langle \varsigma \rangle \rangle$

A (ii) úgy értelmezendő, hogy amennyiben az ikonfestészeti kánon alapján egy reprezentációnak megfelel egy extenzió, úgy a reprezentáció fennállása egyúttal maga után vonja a reprezentált esetet.²⁰⁵

Az Ikon szignifikánsa a nyers fakultás egy fragmentuma, szignifikátuma pedig a transzcendens fakultás.

(iii.i) $\Sigma_{IK} \langle [\chi]; |\chi| \rangle$

(iii.ii) $\Sigma_{IK} \langle \langle \sigma \rangle \ni B; \langle \varsigma \rangle \ni T \rangle$

A fenti esetekben a szignifikáció típusa osztentatív. Az Ikon azonban nem zárja ki annak lehetőségét, hogy a szignifikátum (valamilyen mértékben) egy szimbolikus eseten keresztül mutakozzék a szignifikánsban. Ez azonban nem jár az osztentatív - az extenzió megjelenésének - felszámolásával (ellenkező esetben a szignifikáció többé nem tekinthető Ikonnak). Az osztentatív konstituensein kívül szimbolikus esetet is magában

²⁰³ Az Ikon tehát - analitikus értelemben - nem azonosítható sem a jellel, sem a képpel, miközben minden, ami a jelre és a képre igaz, igaz az Ikonra is. Ez egyben azt is jelenti, hogy az [Ikon] használata mindig analitikusabb, mint a [jel] vagy a [kép] használata, noha nem szükségszerű, hogy minden kontextusban erre az analitikus szintre van szükség. Így nem meglepő, ha olykor az |Ikon|-ra a [jel] vagy a [kép] reprezentációkkal történik referálás. Ez tökéletesen megfelelő például, ha az Ikont egy analízis a jelölt dologtól magától óhajtja megkülönböztetni (mint az eucharisztia esetében). Ekkor az Ikon és az eucharisztia közti differencia eldönthető a jel szintjén is: elégséges arra utalni, hogy az eucharisztia maga az extenzió (Krisztus teste), míg az Ikon jel (és a jelre jellemző logikai szerkezettel rendelkezik). Hasonlóan, ha egy ismeretelméleti kérdés arra irányul, hogy mi a szent szövegek és az Ikon viszonya, az Ikont a szövegektől megkülönböztető jellegzetességek megvilágításához elégséges a [kép] kifejezés használata.

²⁰⁴ Amennyiben a szignifikátum az |Ikon|, a Σ_{IK} szignifikációs rendszerben $\langle \sigma; \varsigma \rangle$ úgy rendezhető, hogy amennyiben egy $\{\chi\}_i$ inskripció alkalmazható $\langle \sigma \rangle$ -ra, úgy a strukturális izomorfia alapján alkalmazható $\langle \varsigma \rangle$ -ra is.

²⁰⁵ Így is érthető Florenszkij azon állítása, miszerint Rubljov Szentháromsága létezik, tehát létezik Isten (FLORENSKY 2005,54). Az, hogy a(z ikonfestészeti kánon alapján álló) reprezentáció fennállása maga után vonja a szignifikátum jelenlétét, az Ikonnal kapcsolatos realista tanításból következik (FLORENSKY 2002, 175-83).

foglaló szignifikáció típusa szakrális. Az Ikon így osztentatív és szakrális (az osztentatív és a szimbolikus komplexeként értett) szignifikáció eseteként is működhet (vö.: 1.5.3.3.1: T12.1).

(iv.i) $\Sigma_{IK} \langle [X]; \{X\}; |X| \rangle$

(iv.ii) $\Sigma_{IK} \langle \langle \sigma \rangle \ni B; \langle \zeta \rangle \ni S; \langle \sigma \rangle \ni S; \langle \zeta \rangle \ni T \rangle \rangle$ ²⁰⁶

3.1.2.4. Peirce kapcsolódó ikon-fogalmi

Peirce az ikon(ként értett szignifikációk) értelmezését (2.2.2) többféle módon kísérelte meg. E diskuszió szerzője szerint ezen értelmezéseknek az Ikonra való alkalmazása érdemes arra, hogy az Ikonnal kapcsolatos explikatív analízisként szolgáljon. A jelként és képként értett Ikon a fent tárgyalt jellemzőkön kívül Peirce ikon-fogalmának segítségével a következőképp analizálható tovább.

- 3.1.2.4.1. Az Ikon esetében egy reprezentáció és egy extenzió közti, valamely konstitutív alap szerint megállapított hasonlóság relációja érvényesül. E konstitutív alap nem lehet önkényes: a keresztelési lánc analógiájára (KRIPKE 2007) a reprezentációk sora úgy van elgondolva, mint amelyek történetileg visszavezethetők egy eredeti tanúságtételre, sőt, magára a referenciára.²⁰⁷
- 3.1.2.4.2. Az [Ikon] azért sem lehet önkényes, mert minéműségét tárgya határozza meg: akkor lehet ugyanis Ikon, ha részesedik tárgya tulajdonságaiban.²⁰⁸
- 3.1.2.4.3. Az immanens felől nézve az [Ikon] az általa birtokolt jellegzetességeinél fogva referál tárgyára, akár létezik e tárgy, akár nem. Amennyiben azonban a tárgy nem létezik, az Ikon - mint jel - nem működik.²⁰⁹

²⁰⁶ E formula sem nem állítja, sem nem tagadja, hogy $\langle \zeta \rangle \ni S \equiv \langle \sigma \rangle \ni S$. Analitikusan az azonosság biztosan nem állítható, annyi azonban igen (vö.: FLORENSZKIJ 2005), hogy a szimbólum (mint az Ikon szakrális működésének konstituense) a transzcendens felől nézve a nyers, a nyers felől nézve a transzcendens képe. Teológiai kifejezésekkel élve az mondható, hogy a fenti állapot a gnózis és az apokalipszis (mint aktus) azonosságának állítása (USZPENSZKIJ 2003, 127).

²⁰⁷ Ez a konstitutív alap az Ikon esetében az Egyház hagyománya. Kripke – és szemiotikai vonatkozásban Sebeők – amellet érvel, hogy a referencia rögzítésére a konstitutív alapon kívül nincs más lehetőség (DEMETER 2009). Arról, hogy az egyes Ikonoknak az extenzióhoz való direkt kapcsolatuk az orthodox teológia szerint kétségbevonhatatlan, bármely ikonteológiával kapcsolatos irodalomból lehet tájékozódni (USZPENSZKIJ 2003; SCHÖNBORN 1997; LEPAHIN 1994 etc.). Amely személyhez vagy eseményhez nem vezet e konstitutív alap szerinti direkt vagy tanúságtevő (keresztelési) lánc, annak a személynek vagy eseménynek nincs (és nem is lehet) Ikonja (legfeljebb szimbolikus jele, vagy képe).

²⁰⁸ Az Ikon a részesedés szerint (és nem lényeg szerint) rendelkezik extenziójának tulajdonságaival (de nem lényegével).

- 3.1.2.4.4.** Az Ikon azonban nem csak akkor hamis, ha nem létezik objektuma, de akkor is, ha olyan tulajdonságokkal referál objektumára, mellyel az nem rendelkezik.²¹⁰
- 3.1.2.4.5.** Az Ikon relációk egy osztályát, mégpedig az intelligibilis relációkat reprezentálja (és nem pusztán a relációban lévő entitásokat). Az Ikonban érvényesülő szentség típusa ezért relációs szentség (SCHÖNBORN 1997, 179).²¹¹
- 3.1.2.4.6.** A peirce-i értelemben vett tiszta ikon (mely minden tulajdonságában megegyezik jelölétével) megszűnik ikonnak lenni: identitássá válik. Az ikonteológia szerint ez a Tökéletes Ikon (SCHÖNBORN 1997) antinómiája az Atya és a Fiú (mint az Atya Tökéletes Ikonja) relációjában.
- 3.1.2.5.** Az Ikonra jellemző relációkról
- 3.1.2.5.1.** Az Ikon, mint kép és mint jel

Az orthodox ikonfogalom az Ikont mint képet és mint jelet tárgyalja, ez pedig a szignifikatív logikai formájából adódóan a szignifikáns és a szignifikátum különbségét foglalja magában.²¹²

Az előző analitikus különbségtétel értelmében az azonosság relációja az Ikon konstituensei közül csak azonos kategóriák paraméterei közt tételezhetők.²¹³

²⁰⁹ Így a nem létezőnek nem létezhet működő Ikonja. A szokásos logikai iskolapéldát elővéve: Pegazusnak vagy egy kentaurnak lehet képe, nem lehet azonban Ikonja.

²¹⁰ Természetesen egy reprezentáció maga nem referál, hanem valamely ágens referál vele, így a hamis Ikon esetében egy hamisan állító képaktust hajt végre egy ágens, aki egy reprezentációt Ikonként használ.

²¹¹ E tekintetben megvilágító erejű Pavel Florenszkij állítása: „A földi teremtés támpontja olyan kristály, mely körül és amelynek kristálytörvénye szerint, annak képére kikristályosodik a földi tapasztalat, és egészében, a maga szerkezetében, a szellemi világ szimbólumává válik” (FLORENSZKIJ 2005,30). („оно — точка опоры земному творчеству, кристалл, около которого и по кристаллическому закону которого, *сообразно* ему, выкристаллизовывается земной опыт, делаясь весь, в самом строении своем, символом духовного мира.” П.А.Флоренский: ИКОНОСТАС. Библиотека "Вехи", 2000.

²¹² E különbség (például) az ikonrombolók számára nem volt világos (vö. USZPENSZKIJ 2003, 77), ahogy más, az ikontiszteletet bálványimádásként értelmező szerzők számára sem. Az orthodox ikonfogalom szerint az Ikon épp azért képes jelként és képként működni, mert benne a reprezentáció nem egylényegű a reprezentálttal. Ez az analitikus különbség (vagy ennek hiánya) időről időre megjelenik a szemiotikában is. Peirce szerint például nem szükségszerű a szignifikáns és a szignifikátum különbözőségét feltételezni. A szerző példája szerint legyen $| \chi |_i$ egy sziget, melyen egy ágens a sziget térképét, $[\chi]_i$ –t szétteríti. Világos, hogy van olyan ${}^t[\chi]_i$, amely pontosan azt a ${}^t| \chi |_i$ –t jelöli, amely helyen maga a térkép is van. Jelen diskuszió szerzője szerint a példa minden szellemessége ellenére megtévesztő, hiszen a szignifikáns és a szignifikátum esetében analitikus, és nem (feltétlenül) nyers különbségről van szó. Ugyanaz az entitás – a példában a $\langle \text{pont} \rangle$ – leírható különböző perspektívák mentén: egyrészt mint [pont], másrészt mint $| \text{pont} |$. Ez esetben természetesen nem mondható, hogy $\Sigma_i \langle \sigma \equiv \epsilon \rangle$, hanem a $\Sigma_i \langle [\chi]_i ; | \chi |_i \rangle$ formula érvényesül. A különbség ugyanakkor ontológiai is, hiszen a [pont] a szimbolikus, míg a $| \text{pont} |_i$ a nyers fakultás töredéke (ha ez $- | \text{pont} |$, mint nyers eset - egyáltalán lehetséges).

²¹³ Így tehát egy reprezentáció nem lehet azonos egy extenzióval (ahogyan az ikonrombolók gondolták), ellenben különböző reprezentációk jelölhetik ugyanazt az extenziót (ahogyan ténylegesen jelölik is).

3.2. Az Ikon analízise néhány problémán keresztül

3.2.0. A jel, a kép, valamint az Ikon (mint jel és kép) analízisének lezárásaként és a disszertáció korolláriumaként a diszkusszió megkísérli eddigi eredményeit az Ikonnal összefüggésben történetileg felmerült néhány probléma analízisére felhasználni.²¹⁴

3.2.1. Arról, ami Ikon – és arról, ami nem az

Az első elemzett állítás a trullozi zsinat 82. kánonja.

- (i) A szentképek némely ábrázolásán bárány látható, amint az Előhírnök ujjával mutat rá, mivel a bárányt úgy tekintették, mint a kegyelem jelképét, amely a törvény által előre jelzi az igazi Bárányt, Krisztust, a mi Istenünket. Mi viszont, bár az igazságnak az Egyházra áthagyományozott szimbólumaiként és előrevetítéseiként elfogadjuk a régi előképeket és árnyképeket, mégis többre becsüljük a kegyelmet és az igazságot, mert azt a törvény beteljesedésének tekintjük. Hogy tehát még a festmények is a tökéletest mutassák meg mindenki szeme előtt, elrendeljük, hogy mostantól a képeken is a világ bűnét elvevő Báránynak, Krisztus Istenünknek emberi alakját ábrázolják a régi bárány helyett (MEYENDORFF, 2006, 72).

A kánon tulajdonképp a reprezentáció igazságának kérdését tárgyalja, pontosabban azt, hogy miféle reprezentáció alkalmas arra, hogy segítségével egy igaz állítás aktusa végrehajtható legyen. Kétféle reprezentáció között tesz világos különbséget. Jelölje a bárány-képet a $[\chi]_B$, a Krisztus-képet a $[\chi]_K$ formula. A reprezentációk kapcsán többféle kérdés diszkutálható.

3.2.1.1. Kinek a képe?

A kérdés nyilvánvalóan a reprezentáció extenziójával kapcsolatos. $[\chi]_B$ vagy egy bizonyos bárányt, vagy a {bárány} osztályt jelöli.

- (i) $\Sigma_i \langle [\chi]_B; | \chi |_{\text{bárány}} \vee \{\text{bárány}\} \rangle$

Ezzel szemben $[\chi]_K$ Krisztust jelöli.

- (ii) $\Sigma_j \langle [\chi]_B; | \text{Krisztus} | \rangle$

²¹⁴ Természetesen ez az analízis meg sem kísérel kimerítő lenni, pusztán néhány, jelentősnek gondolt probléma diszkutálására törekszik. Ez azonban egyáltalán nem jelenti azt, hogy a nevezett problémák mindegyikére a konceptuális analízis a megfelelő terápia, sőt, e dolgozat kizárólag a teológiai terápia által megoldottnak vélt kérdések némelyikének analitikus *rekonstrukciójára* szorítkozik. Mindazok a teológián kívüli (például politikai, gazdasági) problémafelvetések és terápiák, melyek az Ikon története során felmerültek és felmerülhetnek, nem képezik e vizsgáldás tárgyát.

Ez alapján látható, hogy Σ_i nem lehet az Ikon konstitutív alapja: amennyiben egy bárányt jelöl, úgy szignifikátuma nem a transzcendens fakultás; amennyiben egy osztályra utal, úgy nem egy extenziót jelöl. Σ_i ezzel szemben épp az Ikon konstitutív alapja.

3.2.1.2. Miféle kép?

$[\chi]_B$ {bárány-kép}, szűkebben, {Krisztus bárányként} –kép, mindkettő intenzionális olvasatú, mert a reprezentációt egy osztályba sorolja. Extenzionális olvasatban a {bárány-kép} címke által $[\chi]_B$ egyúttal vagy |egy bizonyos bárányt| jelöl, vagy a {bárány} osztály tagjait egyenként. A {Krisztus bárányként} inskripciónak azonban nincs extenziója, az extenzionalizás kriplei értelmében: nincs az a tanúságtevő, aki Krisztust bárányként látta volna, és ezzel a keresztelési láncot elindította volna.

A $[\chi]_K$ esetében $[\chi]_K$ egy elsődleges szubsztanciát (arisztotelészi értelemben, tehát egy bizonyos személyt) jelöl. A $[\chi]_B$ individuál, funkciója szerint tulajdonnévként viselkedik (megint csak kriplei értelemben). Ugyanakkor a $[\chi]_B$ egyben a {Krisztus-kép}-ek osztályába tartozik.

3.2.1.3. Miféle szignifikáció?

Mivel $[\chi]_B$ –nek nincs extenzionális interpretációja, az ikonikus szignifikáció lehetősége fel sem merül. A $[\chi]_B$ Krisztust szimbolikusan szignifikálja, a szignifikáció konstitutív alapja: utalás arra az esetre, mikor Keresztelő Szent János |Krisztus|–t [Isten bárányának] nevezi. Ennyiben a [Krisztus] és az [Isten báránya] név koextenzív. A $[\chi]_B$ azonban a név *jelentésének* {Isten báránya} a reprezentációja, márpedig jelentés ikonikusan nem reprezentálható. Ugyanakkor az sem mondható, hogy |eredeti jelenet|–et reprezentál. Ha egy ágens $[\chi]_B$ -t ikonikusan reprezentálónak tekinti, akkor a következő eredeti jelenetre referálna:

- (i) Az az eset, hogy |Keresztelő Szent János rámutat egy bárányra, miközben ezt mondja: Íme az Isten báránya, Aki elveszi a világ bűneit|.

Egy ilyen eredeti jelenet tételezésével $[\chi]_B$ inherens tulajdonságainál fogva ikonikusan ábrázolná (i)-t. Amennyiben nincs ilyen eredeti jelenet, úgy $[\chi]_B$ hamis ikonnak tekinthető (vö. 2.2.2.1.7; 2.2.2.1.18).²¹⁵

A hagyomány szerint az eredeti jelenet a következő:

²¹⁵ Peirce alapján a hamis ikon fogalma kétféleképp is érthető. Az ikon hamis, amennyiben nem létezik olyan extenzió, amelyre az ikonnal referálnak, és hamis akkor is, ha mint reprezentáció, olyan reprezentáló tulajdonságát használják referálásra, melyben az extenziójával nem osztozik.

- (ii) Az az eset, hogy | (Keresztelő Szent János) látta, hogy Jézus feléje tart, így szólt: "Nézzétek, az Isten Báránya! Ő veszi el a világ bűneit. |"²¹⁶

[χ]_B tehát nem (ii)-t ábrázolja, hanem az {Isten báránya} név jelentését. Ezzel szemben [χ]_K a (ii) extenzióját ábrázolja.

3.2.1.4. Milyen ismeretelméleti státusszal rendelkezik?

Ami [χ]_B -ből megtudható, az – eredeti jelenet hiányában, extenzionális olvasatban – hamis, így az extenzionális olvasatból nem nyerhető *ismeret*. Intenzionálisan olvasatban és a konstitutív alap birtokában [χ]_B az {Isten báránya} név jelentését szignifikálja, és ezen keresztül szimbolikusan szignifikálja az {Isten báránya} név extenzióját, |Krisztus|-t. Nem mond semmit az extenzió tulajdonságairól - ellenben megnevezi. Ezzel szemben [χ]_B - eredeti jelenet birtokában – ikonikusan jelöli az [Isten báránya] név extenzióját. Az ikonikus szignifikáció következtében ismeret szereshető az extenzióknak az ikonon reprezentált tulajdonságairól: például arról, hogy rendelkezik az {ember}²¹⁷ tulajdonsággal.

3.2.1.5. A Krisztust jelölő képek két további típusáról

Az Ikonon és a Krisztust szimbolikusan jelölő képeken kívül érdemes szót ejteni azon Krisztus-ábrázolásokról, melyeket e diszkusszió művészi képként koncipiál. A művészi kép lehet modell után festett művészi Krisztus-kép [χ]_M, illetve (művészi) fantázia segítségével festett Krisztus-kép [χ]_F. A Krisztus-képek e típusait ez a diszkusszió analitikus szándékainak megfelelően vezeti be.²¹⁸

- 3.2.1.5.1. A [χ]_M közvetlenül semmiképp nem Krisztust ábrázolja, hanem egy férfit. [χ]_M tehát {férfi-kép}, szűkebben, {egy bizonyos férfi, mint Krisztus} kép.²¹⁹ Nyilvánvaló, hogy míg a [χ]_K – vagyis az Ikon – esetében a reprezentáció egy bizonyos extenziót, |Krisztus

²¹⁶ Az eredeti jelenet egy más reprezentációja: [Τῆ ἐπαύριον βλέπει τὸν Ἰησοῦν ἐρχόμενον πρὸς αὐτόν, καὶ λέγει Ἰδε ὁ ἀμνὸς τοῦ θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου].

²¹⁷ „Ha valaki a megfeszített Krisztust ábrázolja egy ikonon, és megkérdezik tőle: Ki látható a képen?, úgy azt fogja válaszolni: Krisztus, a mi Istenünk, aki miérettünk emberré lett” (DAMASZKUSZI Szent János, in SCHÖNBORN 1997, 156) [Οὕτως εἶ τις τὸν Χριστὸν εἰκονίσει σταυρούμενον, καὶ ἐρωτηθῆ, Τίς οὕτως ἐστίν; Χριστὸς ὁ Θεὸς, ἐρεῖ, ὁ δι’ ἡμᾶς σαρκωθείς. PG 94; 1281C]

²¹⁸ Vagyis a következő analízis sem művészettörténeti, sem például esztétikai vagy ikonológiai patkoltság igényével nem lép fel; azzal viszont igen, hogy megragadja az Ikonnal szemben fennálló, e diszkusszió szempontjából jelentős különbségeket.

²¹⁹ Példa lehet erre a {Dürer, mint Krisztus} kép.

személyét | reprezentálja valamilyenként, addig a $[\chi]_M$ szintén egy bizonyos extenziót | x személyét | ábrázolja valamilyenként, tétélesen {mint Krisztust}. Egyik esetben Krisztus mint extenzió a jelölet, a másik esetben a képre a {mint Krisztus} inskripció kerül alkalmazásra. Ennek ismeretelméleti hozadékaként adódik az a különbség, hogy az Ikon esetében a reprezentáció a Milyen Krisztus?, a $[\chi]_M$ esetében a Milyen a {mint Krisztus} inskripció? kérdés megválaszolásának eszközéül szolgálhat.²²⁰ A szignifikáció szerkezete ezért az Ikon és $[\chi]_M$ esetén gyökeresen különbözik. Az Ikon felmutatja Krisztus személyét, és ezen keresztül tulajdonságait, a $[\chi]_M$ pedig a {mint Krisztus} címkeosztály alá tartozó címkéket alkalmazza egy – Krisztustól különböző – extenzióra.²²¹

3.2.1.5.2. $[\chi]_F$ esetén a reprezentáció a reprezentációt konstruáló ágens egy ideáját jelöli.²²² A szignifikáció konstitutív alapja ebben az esetben nem az ikonfestészeti kánon, hanem az alkotó ágens stílusa.²²³ A másik fontos különbség az Ikon és $[\chi]_F$ között a szignifikátumról szól, amely a $[\chi]_F$ esetében a pszichés fakultás egy eleme, tétélesen az alkotó ágens ideája. Az orthodox Ikon ezzel szemben Krisztus személyét (hiposztázisát) reprezentálja, vagyis | Krisztus | -t, és nem valamely szubsztanciát (ouszia)-t, például az {ember} és/vagy az {Isten} szubsztanciát.²²⁴ Kiváltképp nem reprezentálhat ideát vagy fantáziát. A szignifikáció módja ebből adódóan kizárólag ikonikus lehet.

²²⁰ Analitikusabban: a $[\chi]_M$ esetében a 'Milyen x, mint Krisztus?' felbontható a 'milyen x?', illetve a 'Milyen a {mint Krisztus} inskripció?' kérdésekre. Ekkor a reprezentációra alkalmazható predikátumok egy – nem feltétlenül elkülöníthető – része | x | -re, egy másik része a {mint Krisztus} inskripcióra vonatkozik. Önmagában az a tény, hogy az | x | -re, illetve a {mint Krisztus} inskripcióra alkalmazott predikátumok különbsége nem nyilvánvaló, kérdésessé teszi a $[\chi]_M$ teológiai alkalmazását: használatakor ugyanis nem egykönnyen dönthető el, hogy mi az, ami a modell, és mi az, ami a {mint Krisztus} inskripció okán áll fenn.

²²¹ E sorok szerzője maga is találkozott olyan igénnyel, hogy ikonfestő stúdiók keretét belül legyen lehetőség családtagok, barátok Krisztus-szerű ikonjának elkészítésére. Az eredmény azonban nyilvánvalóan nem Krisztus-szerű Ikon, hanem ikonszerű családtag-kép lenne.

²²² Az idea fregei (és nem például platóni vagy husserli) értelmében. Az idea itt tehát képzetet vagy fantazmát jelöl. Az ikonfestészettel foglalkozó teológiai, és kiváltképp a szerzetesi irodalom egyik legsarkalatosabbnak tekintett kérdése a fantázia és a látomás közti diakrízis: mondhatni, az Ikon, mint szignifikáció e tekintetben épp a fantázia segítségével konstituált szignifikáció ellentéte.

²²³ Wölfflin a [stílus] kétféle értelmére világít rá (WOLLHEIM 1968,82-3.) Egyfelől vannak individuális stílusok, (stílus_a) melyek a_i és a_j esetében különbözőek, így Leonardo és Raffaello stílus_a. Stílus_a a_i a_j választása. Másrészt létezik egy általánosabb értelemben vett stílus (stílus_B), amely a_i és a_j esetében azonos lehet: ebben a stílus_B a nyelvre hasonlít. Ilyen például a gótikus stílus. Stílus_B médium, amelyek keresztül egyáltalán elmondható valami.

²²⁴ Érdemes megjegyezni, hogy az egyházatyák - amennyiben szükségét érezték - igyekeztek olyan filozófiai nyelvhasználat segítségével elérhetővé tenni teológiai állításokat, amelyek analitikus céljaiknak megfeleltek. Így például a képmás és az őskép különböző lényegűségének analízisekor a neoplatonikus nyelvhasználat bizonyult alkalmas eszköznek, míg a szubsztancia és a hiposztázis közti, ismeretelméleti szempontból (s így: az ábrázolhatóság szempontjából) releváns distinkciók elérhetővé tételét az arisztotelianus nyelvhasználat segítette.

3.2.1.5.3. Összefoglalóan elmondható, hogy az Ikon Isten megismerésének az eszköze. Az a_i közösség számára az [ikon] jelöli | Krisztus | -t, mint {Isten} -t²²⁵ az ikonfestészeti kánon [Σ_{IK}] szerint.²²⁶

(i) $\Sigma_{IK} \langle [\chi]_i; \{\chi\}_i; | \chi |_i \rangle \ni a_i$

3.2.2. Az Ikon szignifikátumáról

3.2.2.0. Az Ikon szignifikátumával kapcsolatos kérdés a <kép> logikai formájából adódóan valójában kettős: egyfelől az Ikonként tekintett szignifikáció reprezentációjának extenziójáról, másrészt intenziójáról tehető állítások diszkussziójára szólít fel.

3.2.2.1. Az Ikon extenziója kapcsán mértékadó az ikonikus szignifikáció azon jellemzője, mely szerint a reprezentáció minéműségét az extenzió határozza meg: akkor lehet ugyanis Ikon, ha részesedik tárgya tulajdonságaiban. Természetesen - mint minden reprezentáció esetében -, a részesedés csak azon tulajdonságok vonatkozásában elvárható, melyekkel a reprezentáció egyáltalán rendelkezhet. Az Ikon – ahogy általában: a kép²²⁷ – esetében e tulajdonságok a látható tulajdonságok osztályából valók.²²⁸

3.2.2.2. Minthogy az extenzió és a reprezentáció kapcsán tulajdonságokról esett szó, magától értetődik, hogy a szignifikánsra és a szignifikátumra alkalmazott címkék kérdése szervesen kapcsolódik az extenzionális olvasat problémájához. Noha a reprezentáció az extenzionális olvasat értelmében egy objektumot, tárgyat jelöl, ezt csak valamilyenként²²⁹ jelölheti.

²²⁵ És természetesen, mint {ember} -t, mint {férfi} -t, etc., hiszen az Ikon személyt jelöl, aki e tulajdonságokkal (természetekkel) rendelkezik. Az Ikon szignifikátumának tisztázása komoly és hosszadalmas intellektuális tevékenység eredménye, voltaképpen krisztológiai probléma (vö.: MEYENDORFF 2003).

²²⁶ Egy reprezentáció csak akkor Ikon, ha mindezek a_i felkészültségének részeként jelennek meg.

²²⁷ Noha a <jel> -re is áll, hogy reprezentációja csakis érzékelhető tulajdonságokkal rendelkezhet (lévén a nyers fakultás fragmentuma), azonban egyáltalán nem minden reprezentáció utal érzékelhető tulajdonságaival érzékelhető tulajdonságokra. Például az [érzékelhetetlen] kifejezés e reprezentációja, pontosabban, szimbóluma, nyilvánvalóan nem is utalhat semmiféle érzékelhető tulajdonságra.

²²⁸ Ami természetesen nem zárja ki a látható tulajdonságokról a(z olykor) láthatatlan(nak tekintett) tulajdonságokra való érvényes következtetéseket (vö. 1.4.1.1-1.4.1.2.5), sőt, az intelligibilis relációk reprezentációja okán épp ez utóbbi tulajdonságok megismerésének eszköze lehet.

²²⁹ Nem lehet egy tárgyat tulajdonságoktól mentesen jelölni: így például – természetesen szó szerinti értelemben, és nem Musil művére utalva – a | tulajdonságok nélküli ember | lehetetlen extenzió, mivel először is az {ember} tulajdonsággal rendelkezik. Ennél bonyolultabb kérdés, hogy a {tulajdonságok nélküli} címke maga egy tulajdonságra utal –e. Amennyiben nem, úgy nem lehet egy alanyról értelmesen állítani, amennyiben igen, úgy a halmazelméletben szokásos paradoxonhoz vezet.

3.2.2.3. Az Ikon szignifikátumával kapcsolatos problémák esetében tehát az extenzionális és az intenzionális olvasatok egymástól elválaszthatatlannak mutatkoznak²³⁰. Az extenzió rögzítésével adott azon predikátumok összessége is, melyeket a reprezentációra és az extenzióra valamely konstitutív alap szerint egyaránt alkalmazni lehet. Amennyiben tehát a $[\chi]_i$ Ikonja $|\chi|_i$ -nek, úgy adott az a $\{\chi\}_i$ osztály, amely $[\chi]_i$ és $|\chi|_i$ tulajdonságainak metszete.

(i) $\Sigma_{IK} \langle [\chi]_i ; \{[\chi]_i\} \cap \{|\chi|_i\} \rangle$ ²³¹

3.2.3. Extenzionális és intenzionális olvasatok

Az Ikon teológiájának épp a fentiek miatt krisztológiai patkoltsága van: az, hogy ábrázolható –e Isten, alapvetően Krisztus személyének és tulajdonságainak (természeteinek) kérdése. Az Ikon feladata mindössze annyi, hogy $|\text{Krisztus}|$ -t ábrázolja: az ezt követő intenzionális természetű kérdés – milyen Krisztus? – már nem szorosan ikonteológiai kérdés.²³² Az extenzionális és intenzionális olvasatok hierarchiáját és összefonódását hivatottak ábrázolni a következő szemelvények.

GERMANIOSZ konstantinápolyi patriarcha:

(A) A mi Urunk, Jézus Krisztus testben folytatott életének, szenvedésének, üdvözítő halálának, s a világ ebből eredő megváltásának örök emlékére kaptuk a hagyományt, hogy őt emberi alakjában, vagyis látható isteni megnyilatkozásában ábrázoljuk, ami által dicsőítjük az Isten Ige megalázkodását (PG 98,80²³³, magyarul: MEYENDORFF 2006; 73).

²³⁰ Mindazonáltal az olvasatok irányultsága meghatározott, amennyiben az Ikon esetében extenzió azonossága *a priori* ahhoz képest, hogy milyenként azonosítják. A referencia rögzítésének e módja az *azonosság* kripkei modelljével rokonítható (és szemben áll például a russelli referencia-meghatározás deskripciókkal történő módszerével, ahol tulajdonképpen címkével való *azonosításról* van szó.)

²³¹ Teoretikus jelleggel (i) –ből csak a $\{[\chi]_i\} \cap \{|\chi|_i\}$ konstituens tűnik diszkutálhatónak, noha az érdeklődés horizontján nyilvánvalóan a $|\chi|_i$ található.

²³² Ez mindösszesen ennyit jelenti: az, hogy milyen Krisztus, már az Ikonfestés előtt eldöntött kérdés, az ikonfestő feladata ennek megmutatása – és nem kitalálása. Ez természetesen nem zárja ki, hogy akár az ikonfestés, akár az ikonszemlélés aktusa alatt az aktusban résztvevő ágens ismeretet szerezzen Krisztusról, sőt, az ilyen, voltaképp kommunikációs aktus éppen az Ikon értelme. A kánon, mint az Egyház közös tudásának egy intézménye épp annak biztosítéka, hogy ez az elve adott ismeret legalábbis interszjektív.

²³³ Τοῦ δὲ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὸν ἀνθρώπινον χαρακτήρα ἀναστηλουμένου, ἦγουν κατὰ τὴν ὀρατὴν αὐτοῦ θεοφάνειαν, παρειλήφαμεν εἰς διηνεκὴ μνήμην τῆς ἐνσάρκου πολιτείας, τοῦ τε πάθους αὐτοῦ καὶ τοῦ σωτηρίου θανάτου, καὶ τῆς ἐντεῦθεν γενομένης τῷ κόσμῳ ἀπολυτρώσεως, δι' αὐτοῦ τὸ τῆς ταπεινώσεως ὕψος τοῦ Θεοῦ Λόγου κατανοοῦντες. (PG 98,80)

3.2.3.1. Az állítás értelme világos: az Ikon létjogosultságát a konstitutív alap – az Egyház hagyománya – legitimálja, amely egyrészt a megtestesülés realitása, másrészt az ezen realitásról való tanúságtétel mellett kötelezi el a konstitutív alapot érvényesként elfogadó ágensek közösségét. Az Ikon Krisztus személyét, $| \text{Krisztus} |$ -t ábrázolja, s minthogy Krisztus személyében az {isteni természet} és az {emberi természet} testesült meg, a reprezentáció, amennyiben $| \text{Krisztus} |$ reprezentációja, a Tőle elválaszthatatlan tulajdonságok közül az ikonikusan reprezentálható tulajdonságokat birtokolja, miközben a nem reprezentálható tulajdonságok meglétét – épp az extenzióval fennálló relációs szentség okán – sem tagadja.

DAMASZKUSZI Szent János:

- (B) Bátran ábrázolom képileg a láthatatlan Istent: nem mint láthatatlant, hanem mint aki értünk láthatóvá lett általa, hogy testben és vérben részesült (PG 94,²³⁴ 1236C; magyarul: BUGÁR 2004, 48).
- (C) Régen az Istent, testetlen és alakatlan lévén, nem lehetett képen ábrázolni, most viszont, hogy az Isten testben volt látható, és együtt élt az emberekkel, képen mutatom be azt, ami Istenből látható. Nem hódolok az anyagnak, hódolattal illetem azonban az anyag alkotómesterét, aki értem anyaggá lett, és üdvösségem anyag által munkálta, és nem szűnök tiszteletben tartani az anyagot, amely üdvösségemnek eszköze volt (PG 94, 1245;²³⁵ magyarul: BUGÁR 2004, 57).

3.2.3.2. E két szemelvény az Ikon alapjában a megtestesülés tényét láttatja, és utal arra is, hogy az anyag alkalmas eszközül szolgál az apokalipszis, az Isteni kinyilatkoztatás számára. Mivel apokalipszis aktusának pendatja – az immanens felől nézve – a gnózis, vagyis a kinyilatkoztatás befogadása, így az Ikon anyagi reprezentációja nem csak a kinyilatkoztatásnak, de a kinyilatkoztatással összefüggő istenismeretnek is méltó és alkalmas eszköze.

(ii) $\{ | \chi | i \} \langle \{ \chi \}_i \cup \{ \chi \}_j \rangle$

²³⁴ Διὸ θαρρῶν, εἰκονίζω Τεὸν τὸν ἀόρατον, οὐκ ὡς ἀόρατον, ἀλλ' ὡς ὁρατὸν δι' ἡμᾶς γενόμενον, μεθέξει σαρκὸς τε καὶ αἵματος. (PG 94; 1236C)

²³⁵ Πάλαι μὴν ὁ Θεὸς, ὁ ἀσώματος τε καὶ ἀσχημάτιστος, οὐδαμῶς εἰκονίζετο. Νῦν δὲ σαρκὶ ὀφθέντος Θεοῦ, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστραφέντος, εἰκονίζω Τεοῦ τὸ ὀρώμενον. Οὐ προσκυνῶ τῇ ὕλῃ, προσκυνῶ δὲ τὸν τῆς ὕλης δημιουργὸν, τὸν ὕλην δι' ἐμὲ γεώμενον, καὶ ἐν ὕλῃ κατοικῆσαι καταδεξάμενον, καὶ σέσον οὐ παύσομαι τὴν ὕλην, δι' ἧς ἡ σωτηρία μου εἴργασται. (PG 94, 1245)

Krisztus személyére tehát az isteni és az emberi természetre jellemző összes predikátum $\{\chi\}_i, \{\chi\}_j$ alkalmazható.²³⁶ A reprezentációt Krisztus személyére alkalmazva az ágens aktusai (mint például a tisztelet és a hódolat) magára Krisztusra - s ennek következtében tulajdonságaira is – irányulnak.

SZTUDIOSZI Teodor:

- (D) Krisztus kétségkívül nem volt pusztán ember, és azt sem ortodox kijelenteni, hogy egy konkrét embert vett magára, hanem az emberi természet egészét, teljességét. Mégis azt kell mondani, hogy a természetnek ez a teljessége egy egyénben jelent meg – hiszem máskülönben hogyan is lett volna látható? - , ami láthatóvá és leírhatóvá tette [...] s ami lehetővé tette, hogy egyék és igyék [...] (PG 99, 332 D-333;²³⁷ magyarul: MEYENDORFF 2006, 77).

- 3.2.3.3. Sztudioszi Teodor állítása explicit módon is kimondja, hogy a megtestesülés esetében nem két extenzióról (személyről) és két intenzióról (természetről) van szó, hanem két természet teljességéről egyetlen extenzióban. A szerző itt nyilvánvalóan arisztotelianus nyelvhasználat segítségével explikálja a Krisztus természetéről szóló krisztológiai dogmát. Arisztotelész szóhasználatával azt kell mondani, hogy az {ember} általános szubsztancia, míg |egy bizonyos ember| egyedi szubsztancia.²³⁸ Teodor az egyedi szubsztanciát a hiposztázis (személyi valóság) értelmében, míg a lényeg (ouszia) az arisztotelészi általános szubsztancia értelmében alkalmazza.

- 3.2.4. Az Ikonnal kapcsolatban felmerülő azonossági állításokról

- 3.2.4.1. Az Ikon ellenzőinek tipikus érvelése szerint a reprezentálás feltétele, hogy a reprezentáció és az extenzió azonos lényeg birtokoljon, míg az Ikon védelmezői szerint a szignifikáns és a szignifikátum különbözősége pusztán az Ikon jel voltából is következik (vö. USZPENSZKIJ 2003, 77), ugyanakkor az Ikonon ábrázolt személy és a

²³⁶ Kivéve a bűnt. A két természetet Krisztus ontológiai értelemben összevegyítetlenül, szétválaszthatatlanul és oszthatatlanul hordozza, a formulában alkalmazott analitikus különbségtétel tehát csak konceptuális.

²³⁷ Ψιλὸς μὲν οὖν ὁ Χριστὸς οὐ γενένηται. μηδὲ γὰρ τῶν τινα ἀνθρώπων ἀναλαβεῖν φαίνεται τις τῶν εὐσεβούντων. Τὸν δὲ καθ' ὅλου, ἦτοι τὴν ὅλην φύσιν. ἀλλὰ μὴν τὴν ἐν ἀτόμῳ Θεωρουμένην. Πῶς γὰρ ἂν καὶ ὤπται; καθ' ἣν ὁράται τε καὶ σχηματίζεται ... (PG 99, 332 D-333.)

²³⁸ Arisztotelész az általános szubsztancia jelölésére az [ouszia] kifejezést használja: „ἔστι δὲ οὐσία μὲν ὡς τύπῳ εἰπεῖν οἷον ἄνθρωπος, ἵππος” (ARISTOTLE 1962, 25,1b). Ugyanakkor szerinte az elsődleges szubsztanciák [πρώτη οὐσία], tehát a konkrét, egyedi létezők a tulajdonképpeni létezők, hozzájuk képest az általános szubsztanciák másodlagosak. Más helyütt Arisztotelész Istent (*DeInt 23a24*) vagy a lét alapját (*Met1037a28*) nevezi elsődleges szubsztanciának (vö.: ARISTOTELÉSZ 1997, 85-86 1.lbj.) Sztudioszi Teodor nem foglal állást a szubsztanciák hierarchiájának tekintetében, analitikus céljaihoz ugyanis tökéletesen elégséges a kategóriák közti distinkció alkalmazása.

szignifikátum, mint személy azonosságát tételezik. Az azonossági állítások²³⁹ tehát az Ikon értelmezése szempontjából igen fontos szerepet játszanak.

3.2.4.2. Az ikonrombolók érvelése szerint egy azonossági állítás vagy igaz, vagy hamis, *tertium non datur*. Így tehát egy reprezentáció lényege vagy azonos extenziójának lényegével, vagy nem. Mivel az Ikon esetében nem mondható, hogy reprezentációja Isteni lényeggel rendelkezne, azt kell mondani, hogy nem egylényegű extenziójával, így azt – az érvelés szerint – nem is reprezentálhatja.²⁴⁰ Az ikon tiszteletét hirdető érvelése szerint viszont a reprezentációnak nem az azonos lényeg, hanem az azonos személy a feltétele, és ezt a feltételt az Ikon kielégíti.

3.2.4.3. Az azonossági állítások rekonstrukciója

3.2.4.3.0. A valódi kérdés az Ikonban kapcsolatban felmerülő azonossági állítások kapcsán arra irányul, hogy a reprezentáció és az extenzió vonatkozásában miféle kategóriák közti azonossági állítások megengedhetőek, és melyek nem.

²³⁹ Az extenzionális logikában egy azonossági állítás akkor és csak akkor igaz, ha a [=] jel két oldalán szereplő nevek egyazon individuum megnevezésére szolgálnak. Egy azonossági állítás triviálisan igaz, ha az azonosságjel két oldalán ugyanaz a név szerepel. Az így keletkező [a=a] állításból nyerhető az önazonosság (identitás) törvénye. Leibniz fogalmazta meg az azonosság másik alaptörvényét, mely szerint azonosak (vagy egybeesők) azok, amelyek mindenütt helyettesíthető egymással az igazság megsértése nélkül. Mivel a klasszikus logikában egyenlőségjel nem szerepelhet állítások vagy predikátumok, csak individuumok között, a törvényt így lehet pontosítani: két név akkor és csak akkor jelöl egyazon individuumot, ha bármely állításban felcserélhetők egymással az állítás igazságértékének megváltozása nélkül. Ennek feltétele, hogy megegyezzenek a rájuk igaz módon alkalmazható predikátumokban, vagyis a akkor és csak akkor azonos b –vel, ha minden F predikátum, amely igaz a-ra, b-re is igaz. Mivel az elsőrendű logikában predikátumok felett nem lehet kvantifikálni, így a fenti megfogalmazás már a másodrendű logikához tartozik.

Ez a kijelentés ugyanakkor nem tud számot vetni azzal a filozófiai problémával, amely az alábbi, intuitív igaz egyenlőség és a leibniz-törvény közti interferenciát illeti:

A.: 'A Megasztár nyertese ma kék blúzban volt'

B.: 'T. István szomszédja ma kék ingben volt'

Tegyük most fel, hogy A és B állítás jelölete ugyanaz az individuum. Ebből mégsem következik, hogy a 'tudom, hogy A Megasztár nyertese ma kék blúzban volt' állítás igazságából következik, hogy 'tudom, hogy T. István szomszédja ma kék ingben volt', hiszen adott esetben fogalmam sincs, ki az a T. István, nemhogy a szomszédja öltözködési szokásaiban illetékes lennék. Ezzel a problémával már Frege is foglalkozott, feloldása csak intenzionális logikai eszközökkel lehetséges, ti.: a jelentés és a jelölet megkülönböztetésével. Frege az azonosságrelációt nevek közti viszonyként tételte, amelyek jelölete lehet azonos akkor is, ha jelentésük különbözik (Frege példájában a Vacsoracsillag és a Hajnalcsillag esete). Durván fogalmazva: Frege relációjában az azonosság extenziókra, míg Leibniznél intenziókra vonatkozik. Ruzsa szerint így a leibniz-törvény a klasszikus logikában akkor érvényes, ha minden nevet *de re* helyzetűnek értelmezzünk. Ha az azonosságjel nem nevek, hanem változók közti viszony, akkor az „a akkor és csak akkor azonos b –vel, ha minden F predikátum, amely igaz a-ra, b-re is igaz” tétel korlátlanul érvényes. Az azonosság törvényével kapcsolatos filozófiai problémákról lsd: http://ktnye.akti.hu/index.php/Azonoss%C3%A1gi_%C3%A1ll%C3%ADt%C3%A1s

²⁴⁰ vö.: MEYENDORFF 2006, 71)

3.2.3.3.1. A reprezentáció természetét e diszkusszió – erejéhez mérten – már hosszasan tárgyalta: az Ikon jelként és képként került konceptualizálásra, ezért logikai szerkezetét a szignifikáns és a szignifikátum különbsége alapvetően jellemzi.²⁴¹ A reprezentációval kapcsolatban felmerülő további releváns kérdés tehát az, hogy miben is áll ez a különbség.

3.2.3.3.2. Az Ikon orthodox fogalma szerint az Ikon reprezentációként értett perspektívája lényegileg különbözik extenziójától, míg személyét tekintve azonos vele.²⁴²

(i) $\{[x]_i\} \neq \{ |x|_i \}$

(ii) $|[x]_i|_i \equiv |x|_i \wedge [|x|_i]_i \equiv [x]_i$

²⁴¹ Így érdeemben fel sem merül annak az ikonrombolók által kifejezett állításnak az igazsága, mely szerint Krisztus Ikonja kizárólag az Eucharisztia, mert egyedül ez azonos magával Krisztussal. E diszkusszió szerint *épp* nevezett tulajdonságánál fogva nem tekinthető sem Ikonnak, sem képnek, sem jelnek.

²⁴² Az alábbi két szemelvény kiválóan megvilágítja az Ikonnal kapcsolatban felmerülő azonosságok és különbözőségek természetét.

(i) „A mesterséges kép hasonlatos a mintaképhez és a hasonlóság révén kifejezésre juttatja az ábrázolt egész látható alakját, miközben lényegileg különbözik attól, a másféle anyag okán. Avagy: a (mesterséges) képmás a mintakép utánzata és annak hasonmása; a mintaképtől a lényege alapján különbözik... Mert ha semmiben nem különbözik a mintaképtől, akkor nem képmás, hanem maga a minta” (SCHÖNBORN 1997,166)

[Τῆς δ' αὖ εἰκόνας ὀρισμὸς τοιοῦτος, ὡς ἐπὶ τῶν τεχνητῶν τούτων τις εἶποι. εἰκὼν ἐστὶν ὁμοίωμα ἀρχετύπου, ὅλον ἐν ἑαυτῇ τοῦ ἐντυπουμένου τὸ εἶδος διὰ τῆς ἐμφερείας ἐναποματτομένη, τῷ διαφόρῳ τῆς οὐσίας, κατὰ τὴν ὕλην καὶ μόνον παραλλάσσουσα. ἡ μίμησις ἀρχετύπου καὶ ἀπεικασμα, τῆ οὐσία καὶ τῷ ὑποκειμένῳ διαφέρουσα, ἡ τέχνης ἀποτέλεσμα κατὰ μίμησιν τοῦ ἀρχετύπου εἰδοποιουμένη, οὐσία δὲ καὶ τῷ ὑποκειμένῳ διαφέρουσα. Εἰ γὰρ μὴ διαφέρει ἐν τινι, οὐκ εἰκὼν, οὐδὲ ἄλλο τι παρὰ τὸ ἀρχέτυπὸν ἐστίν. (PG100 277A)]

(ii) „Természetüket tekintve Krisztus és ikonja mindenkor alapvetően különböznek. Elnevezésüket illetően azonban azonosság áll fenn közöttük. Ha az ikont természete szerint vizsgáljuk, akkor nem azt mondjuk arra, amit látunk, hogy >>Krisztus<<, nem is azt, hogy >>Krisztus képmása<<, hanem azt, hogy >>fa<<, >>festék<<, >>arany<<, >>ezüst<<, vagy valami más felhasznált anyagot nevezünk meg. Ha viszont a megjelenített személy képmását szemléljük, akkor az ikont úgy nevezük meg, hogy >>Krisztus<< vagy >>Krisztus képmása<<; >>Krisztus<< azért, mert azonos a név, >>Krisztus képmása<< pedig a (kép Krisztushoz fűződő) kapcsolata miatt.” (SCHÖNBORN 179)

[Οὐκ ἂν ποτε μανεῖν ἂν τις τοσοῦτον, σκιὰν καὶ ἀλήθειαν, φύσιν καὶ θέσιν, ἀρχέτυπον καὶ παράγωγον, αἰτίον τε καὶ αἰτιατὸν, ταῦτον ὑπολαμβάνειν κατ' αὐσίαν, καὶ λέγειν ἐν ἐκατέρῳ ἐκάτερον, ἢ θάτερον. ὡς ἂν Χριστὸν καὶ αὐτοῦ τὴν εἰκόνα ἐν κατὰ τοῦτο ὑπολήψεσθαι ἢ φράζειν. ἀλλὰ ἄλλο Χριστὸν, καὶ ἄλλο εἰκόνα Χριστοῦ κατὰ φύσιν. εἰ καὶ ἡ ταυτότης κατὰ τὸ ἀμερὲς τῆς κλήσεως. Καὶ ὅτε μὲν πρὸς τὴν τῆς εἰκόνας φύσιν ἀπίδοι, οὐ Χριστὸν μόνον, ἀλλ' οὐδὲ εἰκὼνα Χριστοῦ εἶποι ἂν τὸ ὀρώμενον. Ἔστι γὰρ τυχὸν ξύλον, ἢ χρῶμα, ἢ χρυσοῦς, ἢ ἀργυρος, ἢ τι τῶν διαφόρων ὑλῶν ὃ καὶ λέγεται. Ὅτε δὲ πρὸς τὴν δι' ἐκτυπώματος ἐξομοίωσιν τοῦ ἀρχετύπου, καὶ Χριστὸν καὶ Χριστοῦ. Ἀλλὰ Χριστὸν μὲν κατὰ τὸ ὁμώνυμον. Χριστοῦ δὲ κατὰ τὸ πρὸς τι, (PG99 341BC)].

Arisztotelész kategóriái közül a πρὸς τι a reláció kategóriájának felel meg (az elnevezés – [πρὸς τι]- is azonos).

3.2.3.3.2.1. Ez alól kivétel a Tökéletes Ikon, vagyis az Úr Jézus Krisztus, mint Isten Ikonja, ugyanis Istennek (és egyedül Istennek) tökéletes, egylényegű képe van magáról: Krisztus, mint az Atya egylényegű Ikonja, maga is személy.

$$(iii) \quad \{|\chi|_i\} \equiv \{|\chi|_j\} \wedge |\chi|_i \equiv [|\chi|_i]_j$$

3.2.3.3.2.2. Voltaképpen Krisztus és az Atya esetében egyetlen reprezentáció tartozik két extenzióhoz.²⁴³

$$(iv) \quad [|\chi|_i] \equiv [|\chi|_j]$$

3.2.3.3.2.3. Az Ikon esetében fennálló konceptuális különbség reprezentáció és extenziója között strukturálisan izomorf a Szentháromság Személyeinek különbözőségével (azonos lényeg mellett).

$$(v) \quad \{|\chi|_i\} \equiv \{|\chi|_j\} \equiv \{|\chi|_k\}$$

$$(vi) \quad \{|\chi|_i\} \equiv \{|\chi|_j\} \equiv \{|\chi|_k\}$$

3.2.4. Tisztelet és imádás, mint képaktusok

3.2.4.0. Az [Ikon] – mint minden reprezentáció – csak valamely ágens aktusa nyomán alkalmas egy szignifikáció során szignifikánsként működni. A reprezentációk segítségével végrehajtott aktusok – vagyis: a szignifikációk – többfélék lehetnek. A VII. Egyetemes Zsinat világosan állást foglal a tekintetben, hogy Ikon segítségével milyen aktusok hajthatóak végre, és melyek nem.²⁴⁴ Érdemes tehát megvizsgálni a képaktusként értelmezett tisztelet, illetve imádás különbségét (noha e dolgozat mellett fog érvelni, hogy az imádás, mint képaktus, épp a <jel> szerkezetéből adódóan értelmetlen).

3.2.4.1. A képtisztelet orthodox fogalmának explikációjaként e diszkusszió négy terminus: a <kép>, a <bálvány>, a <tisztelet> és az <imádás> interrelációinak analízisét kísérli meg.

²⁴³ És ez a kép, mely az Atyának is tökéletes reprezentációja, Krisztusban szemlélhető.

²⁴⁴ Számos oka van mindamellett annak, hogy e zsinati határozat értelme sokak előtt nem világos; ezek közül Meyendorff megemlíti egy különösen fontos, nyelvi természetűt: „Éppen ez a képek természetéről folytatott vita biztosította az alapját annak a képek tiszteletével kapcsolatos döntésnek, melyet a VII. egyetemes zsinat (787) hozott. A képet vagy ikont éppen azért, mert különbözik isteni modelljétől, csak viszonylagos hódolat vagy tisztelet illeti meg, s nem az egyedül Istennek fenntartott imádás. Az egyetemes zsinat mérvadó álláspontja világosan kizárja a képek imádását, amivel gyakran vádolják a bizánci keresztényeket. Az ezzel kapcsolatos félreértés ősrégi, részben fordítási pontatlanságok eredménye. A görög *proszkúnészisz* („hódolat”) szót már a zsinati akták latin változata *adoratio*-nak fordította. Nagy Károly e fordítás miatt vetette el híres *Libri Carolini*-jében a zsinatot. A későbbiek folyamán még Aquinói Tamás is – aki természetesen elismerte a II. nikaiai zsinatot – megengedte a képek „viszonylagos imádását” (*latria*). Ez viszont a görögöknek nyújtott alkalmat arra, hogy bálványimádással vádolják a latinokat az 1450-ben a Hagia Sopiában tartott zsinaton” (MEYENDORFF 2006, 74-75).

3.2.4.1.1. A <kép> kategóriáról e dolgozat már bőszégesen értekezett; jelen analízis számára elégséges a kép logikai szerkezetére emlékeztetni, amely azonos a <jel> logikai szerkezetével:

(i) $\langle \Sigma \langle \sigma; \zeta \rangle \rangle$

ahol a $\langle \sigma \rangle$ egy reprezentáció, a szignifikátum pedig egy intenzió vagy egy extenzió.

(ii) $\langle \Sigma \langle [\chi] ; \{ \chi \} \vee | \chi | \rangle \rangle$

A kép logikai formájából következően egy $[\chi] \ni \langle \Sigma \rangle$ képi reprezentáció használatával (bármilyen aktust is jelentsen ez a használat) az ágens elkötelezi magát a szignifikátum vonatkozásában is.²⁴⁵

3.2.4.1.2. A <bálvány> a képpel szemben nem tekinthető relációs kategóriának: a [bálvány] terminus magára a dologra utal.²⁴⁶ A bálvány vonatkozásában végrehajtott aktus tehát mindig közvetlenül a dologra (az extenzióra) irányul.

3.2.4.1.3. A <tisztelet> olyan aktus, amely – praktikusán – bármely extenzió vagy intenzió felé irányulhat, amelyre valamely tudás (mint konstitutív alap) alapján a {tiszteletre méltó} predikátum alkalmazható.

3.2.4.1.4. Az <imádás> aktusának terjedelme ennél jóval szűkebb, minthogy kizárólag Istent illeti meg: az {imádásra méltó} predikátum terjedelme a Szentháromság.²⁴⁷

3.2.4.2. A fent elemzett négy terminus - két argumentum: <kép>, <bálvány>, illetve két aktus: <tisztelet>, <imádás> - segítségével négy komplex kifejezés konstruálható: képtisztelet, képipimádás, bálványtisztelet, bálványimádás. E komplexumok szerkezete összetevőik struktúrája alapján határozható meg.

3.2.4.2.1. A <képtisztelet> esetében a kép logikai formájából következik, hogy a tisztelet aktusa a szignifikátumra irányul a szignifikáns által a szignifikáció keretében. A szignifikátum, *mint szignifikátum* csak a szignifikáció keretében érthető (látható), mint ahogy a szignifikáns is csak a szignifikáció kontextusában érthető szignifikánsként (és nem

²⁴⁵ Vagyis a szignifikátumra való tekintet nélkül egy entitás nem tekinthető jelnek (s így természetesen képnek sem).

²⁴⁶ A bálvány végeredményben valami magánvalóra utal, így bálványnak tekinthető a hamis isten (extenzió, amely – tévesen – istenített), amely tulajdonképp csak ismeretelméleti perspektívában létezik (mint hamis tudás), ontológiai szempontból nincs (és nem is lehetséges), mivel ha valójában Isten volna, nem lenne bálvány (hamis isten).

²⁴⁷ Az orthodox teológia szerint valószínűleg azt kellene mondani, hogy az {imádásra méltó} predikátum terjedelme egyelemű és háromelemű.

magánvaló tárgyként). Az [Ikon] épp e relációs tulajdonságánál fogva – szignifikátumához való viszonya által – tiszteletre méltó.²⁴⁸

- 3.2.4.2.2.** A <képmádás> esetében logikai ellentmondás tapasztalható, ugyanis a benne szereplő kifejezések kölcsönösen kizárják egymást. A <kép> logikai szerkezete – $\Sigma \langle [\chi] ; \{\chi\} \vee | \chi | \rangle$ – ugyanis kizárja, hogy a képpel kapcsolatos bármely aktust alkalmazó ágens a reprezentációra magánvalóként – extenzióként – tekintsen. Az <imádás> az imádás aktusának jelentése okán ugyanakkor azt feltételezné, hogy az imádott entitás egy extenzió, maga Isten, és nem egy reprezentáció.²⁴⁹ A <képmádás> komplex kifejezés tehát a <négyszögletű kör> kifejezéshez hasonlóan értelmetlen.
- 3.2.4.2.3.** A <bálványtisztelet> illetve <bálványimádás> aktusaira természetesen átszármaznak a <bálvány> -ról megállapított – ontológiai perspektívából felvetett – ellentmondások. Ismeretelméleti szempontból elmondható, hogy a bálványtisztelet esetében az ágens – tévesen – a {tiszteletre méltó}, a bálványimádás esetében az {imádásra méltó} predikátumot alkalmazza egy extenzióra (és nem egy reprezentációra).
- 3.2.4.3.** E négy komplex terminus elemzése után világosan látszik, hogy az orthodox Ikon segítségével csakis a <képtisztelet> aktusa²⁵⁰ hajtható végre: a képmádás aktusa logikai lehetetlenségre utal, a bálványimádás és bálványtisztelet aktusa pedig nem értelmezhető a teológia belső kérdéseként.²⁵¹

²⁴⁸ Természetesen amennyiben a tisztelet magának a reprezentációnak szólna, úgy az többé nem lenne reprezentáció, hanem magánvaló tárgy. Amennyiben ágensek egy csoportja egy tárgyat mint reprezentációt tisztel, egyúttal elkötelezi magát egy reprezentált mellett is. Tisztelni $[\chi]$ -t tehát annyi, mint tisztelni a $\Sigma \langle [\chi] ; \{\chi\} ; | \chi | \rangle$ relációt.

²⁴⁹ Az imádás [Im] logikai szerkezetére tehát az jellemző, hogy egy ágens végrehajt egy aktust egy extenzió vonatkozásában: $\text{Im} \langle a_i ; | \chi | \rangle$. Ebben a szerkezetben a reprezentációnak – s így: a jel és a kép kategóriáknak – nincs helye.

²⁵⁰ Noha a képtisztelet egyenes és üdvös *következménye* lehet az Istenimádás aktusa, melyet azonban e diszkusszió nem elemzett. Mindazonáltal e következmény az Ikon lényegében rögzített, mivel a képtisztelet aktusát végrehajtó ágenst Isten felé irányítja, Akinek színe előtt az imádás aktusa mintegy természetes. Ez az utóbbi aktus azonban semmiképp nem tekinthető képaktusnak.

²⁵¹ Nincs értelme annak a kérdésnek, hogy vajon egy kollektív ágens – jelesül, az Egyház – hagyománya egy extenzió vonatkozásában, az irányultság tekintetében téves –e. Ezt a kérdést a hagyományon kívül – és szükségszerűen: egy másik hagyományon belül lehet feltenni, és az Egyházhhoz képest külső kérdésként megvitatni, azonban több szempontból is kérdéses egy ilyen külső referenciából megfogalmazott kérdés *diskutálásának* lehetősége, nem különben a diszkusszió eredményeinek érvényessége a *másik* hagyomány számára.

3.2.5. Az ajtó ablaka

3.2.5.0. Az alábbiakban kétféle, az Ikon segítségével végrehajtható képaktus kerül bemutatásra;²⁵² Pavel Florenszkij szavait értelmezve²⁵³ az első az ablakként, a második az ajtóként használt Ikon metaforájával nevezhető meg.

3.2.5.1. Az Ikon mint ablak metaforája az [Ikon] azon tulajdonságára utal, hogy segítségével a reprezentációt szemlélő ágens a kinyilatkoztatás résztvevőjévé válhat.²⁵⁴ Ami az [Ikon]-ban szemlélésre érdemes, az annyiben szemlélhető, amennyiben a szemléltet a szemléltető elérhetővé teszi, és amennyire ezt a szemlélő elérni képes. Ebből adódóan az Ikon segítségével végrehajtott képaktus e formája: ágensek közös iparkodásának eredménye.²⁵⁵ Az [Ikon] kontemplációjának szerkezete ezért megfelel az apokalipszis/gnózis aktusának $[\Sigma_{A-G}]$ szerkezetével. Az apokalipszis $[\Sigma_A]$ során egy a_i ágens elérhetővé tesz egy szignifikációt²⁵⁶ egy, a szignifikációra nyitott a_j ágens számára. A gnózis $[\Sigma_G]$ során pedig egy, a szignifikációra nyitott a_j ágens számára elérhetővé válik egy a_i által elérhetővé tett szignifikáció. Ebből adódóan az apokalipszis és a gnózis ugyanannak az aktusnak kétféle interpretációja.

(i) $\Sigma_{A-G} \langle a_i, a_j \langle \sigma; \zeta \rangle \rangle$

A fenti szerkezet a szignifikáció általános szerkezetéhez képest csak annyi megszorítást alkalmaz, hogy a szignifikáns létrehozásának vonatkozásában is előírja az ágensre való hivatkozást.²⁵⁷ Az Ikon segítségével végrehajtott $\Sigma_{IK(A-G)}$ aktus – az Ikon szerkezetéből adódóan (3.1.2.) – ehhez képest két további megszorítást is tartalmaz. A szignifikációt

²⁵² Az Ikon ismeretelméleti státuszáról értekező írásokban számos olyan potenciál tulajdonítása is olvasható, amely a képre (és nem csak az Ikonra) jellemző. Ezekről – a kép vonatkozásában - e diszkusszó már részben értekezett (ld különösen: 1.3.3.2. - 1.3.3.7.). Jelen alfejezetben ezért nem esik szó az Ikon illusztráló, narratív vagy épp az írott szöveget helyettesítő funkcióiról, mivel ezeket e diszkusszó az ikonoteológiát megalapozó állításokból következő aktusokhoz képest externáliáknak, vagy legalábbis másodlagosnak tekinti.

²⁵³ FLORENSZKIJ 2004, 46-58.

²⁵⁴ A kép, mint ablak metaforája legalább Leonardo óta szívesen alkalmazott kifejezés, azonban az Ikon kapcsán alapvetően másról szól, mint például a reneszánsz vagy naturalista orientáltságú művészetelmélet esetében. Fenomenológiai terminológia használatával a különbség úgy fogalmazható meg, hogy a naturalista festészet esetében a fenomén, míg az Ikon esetében az eidos reprezentációja a cél. Természetesen az ikonfestés ettől még nem azonosítható a husserli lényeglátással, melynek inkább az absztrakt festészet bizonyos irányzatai felelnek meg.

²⁵⁵ Erre a képaktusra is alkalmazható az orthodox teológia [szinergia] kifejezése, amely közös cselekvést jelent. A képaktus e formája nem jöhet létre sem az [Ikon] -t szemlélő (vagy festő), sem pedig az ikon exteziójának munkálkodása nélkül.

²⁵⁶ Analitikusabban: egy ágens elérhetővé teszi egy, adott konstitutív alap szerint rendezett pár (a szignifikáció) szignifikánsát.

²⁵⁷ Ez a megszorítás nem érvényes például a szimptomatikus szignifikáció esetében.

elérhetővé tevő ágens és a szignifikátum ugyanis egyaránt²⁵⁸ a transzcendens fakultás.²⁵⁹

(ii) $\Sigma_{IK(A-G)} \langle T_{ai}, a_j \langle \sigma; T_{\zeta} \rangle \rangle$

A (ii) formulából – és a Transzcendens fakultás szerkezetéből (1.5.1.4.) – adódóan érvényesnek látszik az a következtetés, hogy az Ikonokban Isten jelenti ki saját magát.²⁶⁰

3.2.5.2. Az Ikon, mint ajtó metaforája az [Ikon] azon tulajdonságára utal, hogy az energiájában, hatásában mutatja meg az isteni lényeket.

A filozófiai nyelvhasználatban a hatás általában mint valamely tevékenység(re való képesség), munkálkodás jelenik meg,²⁶¹ akár csak az Isteni Energiáról szóló orthodox tanításban. Loszkij interpretációja szerint (LOSSKY 2005) a Keleti Egyház Istenben megkülönbözteti a három hiposztázist (személyi valóságot), a természetet (vagy lényeket), és az energiákat. A Fiú és a Szentlélek úgy mond személyi eredetűek, az energiák pedig természeti eredetűek. Az energiák elválaszthatatlanok a természettől, a természet pedig elválaszthatatlan a három Személytől.²⁶² Miközben lényege szerint teljesen megismerhetetlen, Isten kinyilvánítja magát energiáiban, amely azonban nem

²⁵⁸ A teológiai irodalom ezt olykor Isteni önközlésnek hívja.

²⁵⁹ Az, hogy az Ikon reprezentációját – külső perspektívából szemlélve – egy ember (ikonfestő) hozza létre, nem mond többet, mint hogy az evangéliumok szövegét is (mint reprezentációt) emberek jegyezték le. Azonban ahogy a hagyomány szerint a Szentírás szövege a Szentlélekben íródott, úgy az Ikonok lejegyzői is a Lélek által hozzák létre a reprezentációt: e nélkül a reprezentáció nem lehet Ikon.

²⁶⁰ E disszertációban – főként a példák tekintetében – Krisztusról, mint Isten Tökéletes Ikonjáról, illetve Krisztus Ikonjairól volt szó. Minden Ikon (az Istenanya, illetve az Isten szentjeinek átistenült állapotát mutató ikonok) ontológiai és ismeretelméleti státusza csak Krisztus, mint Ikon, illetve Krisztus Ikonjának relációjában értelmezhető. Így bármely szentet ábrázoló Ikonban is maga Isten jelenti ki magát a szent átistenülésén keresztül: az Istentől független vagy Tőle elvonatkoztatott Ikon ezért fogalmi ellentmondás.

²⁶¹ A [hatás] –ként fordítható görög kifejezések közül a két legfontosabbat kell kiemelni; ezek az [ἐνέργεια], illetve a [δύναμις] kifejezések, melyek a természettudományokban meghonosodva elvesztették eredetileg ágensre utaló színezetüket. Az [ἐνέργεια] jelentése munkásság, tevékenység, erő, erély, hatás; {ἐνεργάζομαι} = {dolgozik}, {eszközöl}, {csinál}; {ἐνεργέω}: {tesz}, {hat}, {működik});

A [δύναμις] jelentése: -hat/het, tehet, képes valamire, illetve: {δύναμις} = {hatályos}, {tehető}; {δύναμις} = {erő}, {hatalom}, {tehetség}, {képesség}, {hathatóság}, {hatás}. A fenti fogalmakból látható árnyalatnyi különbség, hogy míg a [dinamikus] a | képes vagyok hatni | állapotát, tehát végeredményben az „ | ágensnek levés | -t jelöli, addig az [energikus] magát a tevékenységet is implicálja. A Mt 14:2 –ben e két fogalom egy állítássá rendeződik: διὰ τοῦτο ἐνεργοῦσιν αἱ δυνάμεις ἐν αὐτῷ, vagyis „ezért működnek (energuszinai) benne a csodatévő erők (dünameisz)” (Mt 14:2).

²⁶² [Személy], [lényeg] és [energia] tehát interrelatív fogalmak.

választja szét természetét két részre – egy megismerhetőre és egy megismerhetetlenre – hanem az isteni lét két különböző módját jelenti: a lényekben és a lényeken kívül.²⁶³

Az Ikon segítségével végrehajtott aktus e típusa a kommunikáció ismeretelméleti értelmezésével szemben annak ontológiai jellegére mutat rá. Az Ikon szignifikánsa – extenziója, s általa Maga Isten – valós lelki segítséget nyújt az imádkozónak.²⁶⁴ az Ikon ebben az esetben a találkozás ajtajául szolgál.

- 3.2.5.3.** A diszkusszió határa épp ennek az ajtónak a küszöbe: a találkozás ontológiai értelmezése nem igényli a jel, a kép és az Ikon kategóriáit. *Finis amoris, ut duo unum fiant.*

²⁶³ Ez a doktrína teszi lehetővé annak megértését – írja Loszkij –, hogy miként maradhat a Szentháromság lényege kifejezhetetlen, ugyanakkor hogyan lakozhat mibennünk, Krisztus ígérete szerint (Jn 14:23). A jelenlét nem kauzális, mint az isteni mindenütt-jelenlét a teremtésben; nem is olyan jelenlét, amely a lényeken alapul – amely definíció szerint kommunikálhatatlan; hanem azon mód, amiként a Szentháromság bennünk lakozik annak segítségével, ami kommunikálható – vagyis azon energia által, ami közös mindhárom hiposztázisban, vagy más szavakkal, a kegyelem által – mert ez által van ismeretünk az istenítő energiákról, melyekkel a Szentháromság kommunikál velünk. Akinek Lelke van, aki az áldást adja, ugyanakkor Neki Fia is van, Aki által minden áldás nekünk adatik; neki Atyja is van, Akitől minden tökéletes áldás ered. Az áldás - az átistenítő energiák – fogadásakor a Szentháromság bennünk-lakozását is fogadjuk, melytől elválaszthatatlan annak természetes energiája és jelenléte, különböző módokon, melyek közül egyik sem kevésbé igaz és valódi, hiszen a természetet jelenítik meg (LOSSKY 2005).

²⁶⁴ Az ágens állapotváltozása természetesen nem a reprezentációnak, hanem magának az ágensnek és a Transzcendens szignifikátumnak tulajdonítható.

4. ÖSSZEFOGLALÁS ÉS ZÁRSZÓ

Ez a diszkusszió voltaképp egyetlen kategóriaszűkítést kísérelt meg – lehetőségeinek függvényében következetesen – végigvinni a célból, hogy az olvasót a jel analízisén keresztül a kép, majd a kép analízisén keresztül az Ikon vonatkozásában tárgyalható ismeretelméleti kérdések felé vezesse.

Analitikus módszereinek ismertetése után a diszkusszió bevezette az analízis során interlingvaként használt szimbólumszkéma, a PTC egy paraméterezett változatát. Az interlingva birtokában néhány szemiotikai, majd képi analízissel foglalkozó szöveg explikációját kísérelte meg. A jel és a kép analízisét követően a diszkusszió igyekezett hozzájárulni a két kategória konstituenseinek és relációs tulajdonságainak tisztázásához.

Az Ikonokról szóló orthodox tanítás elérhetővé tételét megelőzően a dolgozat az ikonikus szignifikatív rendszerek ismeretelméleti megalapozásáról értekezett, majd egy gráfelméleti modell formájában bevezette az ilyen rendszerek egy példányát. Az ikonikus és a szimbolikus reprezentációs rendszerek ismeretelméleti összevetése – vagy legalábbis: ismeretelméleti különállásuk kimutatása –, mint matematikai-logikai probléma, analógiába állítható a szimbolikus és az ikonikus reprezentációs rendszerek episztemikus sajátosságainak felismerésének teológiai problémájával. Ezen túllépve jutott a dolgozat az orthodox Ikont specifikáló tulajdonságok konceptuális elemzéséhez.

A [túllépve] kifejezés a fenti mondatban a disszertáció azon törekvésére utal, hogy benne a már explikált problémák nem vetődnek fel újra, csak abban az esetben, ha a(z általában komplexebb) új eset egy régebbi (már problematizált) eset deskripciója során használt fogalomkészlet (analitikus szintje) az új eset kielégítő deskripciójára nem alkalmas. Az alacsonyabb sorszámú fejezetekben bevezetett megállapítások így külön említés nélkül is vonatkoznak a magasabb sorszámú fejezetekben foglaltakra – az ezzel ellentétes irányú következtetés azonban nem érvényes.

A jel, a kép és az Ikon PTC szerinti analízisét a dolgozat szerzője elvégzettnek, így a H1-H2 hipotéziseket korroborálnak tekinti.

E dolgozat kiindulópontjait, módszereit és eszközeit tekintve is következetesen szándékozott eljárni. A diszkusszió ez ügyben háromféle igénnyel lépett fel. Először is, arra törekedett, hogy a benne megfogalmazott, Ikonokra vonatkozó állítások az ikonteológiával összhangban kerüljenek kifejtésre. Másodszor, a bevezetésben rögzített analitikus módszerek alkalmazásában a koherencia megőrzését és a konceptuális zűrzavar csökkentését tűzte ki célul. Harmadszor, az interlingvaként használt PTC, illetve a gráfelméleti modell esetében a gráfelmélet alapvetéseivel is összhangra törekedett. E fenti három diszpozíció realizálódása tekintetében felmerülő minden problémát a diszkusszió szerzője intern, egyéb problémákat extern perspektívájú problémának tekint.

5. FÜGGELÉK

5.1. A diskuszióban alkalmazott szimbólumok

\exists	Az egzisztenciális kvantor szimbóluma
\forall	Az univerzális kvantor szimbóluma
\square	A szükségeszerű modális operátor szimbóluma
\diamond	A lehetséges modális operátor szimbóluma
\neg	A negáció szimbóluma
\wedge	A konjunkció szimbóluma
\vee	Az alternáció szimbóluma
$/$	A különbségképzés műveleti szimbóluma
\perp	A Sheffer-művelet szimbóluma
\equiv	Az azonosság relációjának szimbóluma
$;$	A szemantikus reláció szimbóluma
\therefore	A logikai következmény szimbóluma
\rightarrow	A materiális implikáció szimbóluma
\rangle	A konvencionális implikáció szimbóluma
\leftrightarrow	A bikondicionálás szimbóluma
\supset	A kondicionálás szimbóluma
\Rightarrow	Az entailment szimbóluma
\ni	Az eleme reláció szimbóluma
\notin	A nem-eleme reláció szimbóluma
\subset	A részhalmaza reláció szimbóluma
\cap	A metszetképzés műveletének szimbóluma
\cup	Az unióképzés műveletének szimbóluma
\circ	A konkatenáció műveletének szimbóluma
$,$	A konjunkció szimbóluma osztályok megadásánál
$\langle \rangle$	A bennfoglalt kategóriájának szimbóluma
$[]$	A bennfoglalt reprezentációs olvasatának szimbóluma
$\{ \}$	A bennfoglalt intenzionális olvasatának szimbóluma
$ $	A bennfoglalt extenzionális olvasatának szimbóluma
χ_i	A χ kategória i exemplumának szimbóluma
χ^i	A χ kategória i fragmentumának szimbóluma
χ_j^i	A χ kategória i exemplumának j fragmentumának a szimbóluma

5.2. Redundanciaszabályok

5.2.1. Paraméter-jelölést tartalmazó formulák esetében a kategóriát jelző szimbólumok elhagyhatóak.

$$\{[\langle \chi_i \rangle]\} \equiv \{[\chi_i]\}$$

$$\{[{}^i\langle \chi \rangle]\} \equiv \{[{}^i\chi]\}$$

5.2.2. A bennfoglalt olvasatára utaló szimbólumot tartalmazó formulák esetében a kategóriát jelző szimbólumok elhagyhatóak.

$$\{[|\langle \chi \rangle|_i]\} \equiv \{[|\chi|_i]\}$$

5.2.3. A bennfoglalt olvasatára utaló szimbólumot nem tartalmazó formulák esetében a konstituens szimbólumok kategóriára utalnak, ezért a kategóriát jelző szimbólumok elhagyhatóak.

$$\{[\langle \Sigma(\langle \sigma \rangle; \langle \varsigma \rangle) \rangle]\} \equiv \{[\langle \Sigma \langle \langle \sigma \rangle; \langle \varsigma \rangle \rangle \rangle]\} \equiv \{[\Sigma \langle \sigma \rangle; \langle \varsigma \rangle]\}$$

5.3. A redundanciaszabályok érvényesítése kondenzációs és konfirmációs eljárásokat tesz lehetővé:

Kondenzáció	$\{[\langle \chi_i \rangle]\} \rightarrow \{[\chi_i]\}$ $\{[{}^i\langle \chi \rangle]\} \rightarrow \{[{}^i\chi]\}$ $\{[\langle \chi \rangle _i]\} \rightarrow \{[\chi _i]\}$ $\{[\langle \Sigma(\langle \sigma \rangle; \langle \varsigma \rangle) \rangle]\} \rightarrow \{[\langle \Sigma \langle \langle \sigma \rangle; \langle \varsigma \rangle \rangle \rangle]\} \rightarrow \{[\Sigma \langle \sigma \rangle; \langle \varsigma \rangle]\}$
-------------	---

Konfirmáció	$\{[\chi_i]\} \rightarrow \{[\langle \chi_i \rangle]\}$ $\{[{}^i\chi]\} \rightarrow \{[{}^i\langle \chi \rangle]\}$ $\{[\chi _i]\} \rightarrow \{[\langle \chi \rangle _i]\}$ $\{[\Sigma \langle \sigma \rangle; \langle \varsigma \rangle]\} \rightarrow \{[\langle \Sigma \langle \langle \sigma \rangle; \langle \varsigma \rangle \rangle \rangle]\} \rightarrow \{[\langle \Sigma(\langle \sigma \rangle; \langle \varsigma \rangle) \rangle]\}$
-------------	---

5.4. Behelyettesítési szabály

A változók $[i, j, \dots, n)$ a formulákban behelyettesíthetők individuumnevek jelöléseivel, így például a $a[\Sigma_{\text{Has}} \langle \sigma \rangle; \langle \varsigma \rangle]$ a $[\Sigma_i \langle \sigma \rangle; \langle \varsigma \rangle]$ formulából származtatható. A változók logikai pozícióiban szereplő terminusok nem tartoznak a PTC lexikájához.

6 BIBLIOGRÁFIA

- ALBERTI Gábor: Matematika a természetes nyelvek leírásában. Tinta Könyvkiadó, 2006.
- ALLÉN, S. (ed.): Possible Worlds in Humanities, Arts and Sciences: Proceedings of Nobel Symposium 65. New York and Berlin: de Gruyter, 1989
- ALLWEIN, G. and BARWISE, J. (eds.): Logical Reasoning with Diagrams. Oxford University Press, 1996.
- ARISZTOTELÉSZ. Poétika, Kategóriák, Hermeneutika. Kossuth Kiadó, 1997.
- ARISTOTLE: The Categories, On Interpretation, Prior Analytics. Harvard University Press, 1962.
- ASHLINE, W. L.: 'The problem of impossible fictions.' Style 29, 215–234, 1995.
- AYER, A. Y.: Language, Truth and Logic, New York: Dover, 1936.
- ΑΓΪΟΥ ὍΡΟΥΣ (Ὁσίου Γρηγορίου Ἀγίου Ὅρους: Συγκριτικὴ μελέτη μεταφράσεως ὄρων τῆς Ὁρθοδόξου θεολογίας ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ στὴν ἀγγλικὴ γλῶσσα (A Study of English Orthodox Theological Terms Compared to the Original Greek), 2004. <http://orthodoxinfo.com/general/orthodox-terms.pdf> (2011.01.21.)
- BARBER, Charles: Contesting the Logic of Painting. Art and Understanding in Eleventh-Century Byzantium. Brill, Leiden-Boston, 2007.
- BARNARD, Leslie: The Theology of Images in.: BRYER, A. – HERRIN, J. 1975.
- BARWISE, John – PERRY, John: Situations and Attitudes. MIT Press, 1983.
- BARWISE, J. and ETCHEMENDY, J.: Visual Information and Valid Reasoning, in ALLWEIN, G. and BARWISE, J., 1996.
- BAYNES, Norman H.: Byzantine Studies and Other Essays. Greenwood Press, 1955.
- BENNETT, John G.: Depiction and Convention. In The Monist, 1974:58:2. Magyarul: Ábrázolás és konvenció in HORÁNYI 2003, 171-184.
- BÉRES István – HORÁNYI Özséb (szerk.): Társadalmi kommunikáció. Osiris Kiadó, 1999.
- BLACK, Max.: Caveats and Critiques. Philosophical Essays in Language, Logic, and Art. Cornell University Press, 1975.
- BLACK, Max: The Nature of Mathematics. A Critical Survey. The Humanities Press, New York, 1950.

BLACK, Max: The Nature of Representation (in BLACK 1975). Magyarul: A reprezentáció természete in HORÁNYI 2003, 119-148.

BLOOM, Anthony: God and Man. St Vladimir's Seminary Press, 1983.

BRENNER, Joseph E.: Logic in Reality. Springer Science, 2008.

BRÉHIER, Louis: A bizánci birodalom intézményei. Bizantinológiai Intézeti Alapítvány, 2003 *eredetileg*: Les institutions de l'empire byzantin, Albin Michel Publish, Paris, 1949.

BROUWER, L.: Intuitionistische splitsing van mathematische gronbegripper. *Nederl.Ak. Wetensch. Verslagen*, 32, 877-80. 1923.

BROUWER, L.: Intuitionistische Zerlegung Mathematischer Grundbegriffe. *Jahresber Dtsch. Math. Ver.* 33, 251-60. 1925.

BROUWER, L.: Collected Works, Vol. 1. Philosophy and Foundations of Mathematics. Amsterdam, North-Holland, 1975.

BROWN, J.: Proofs and pictures, *British Journal for Philosophy of Science* 48 :161–180., 1997.

BROWN, Keith (ed.in chief): Encyclopedia of Language and Linguistics. 2nd Edition. Elsevier, 2006.

BRYER, A. – HERRIN, J. (eds.): Iconoclasm. Papers given at the Ninth Spring Symposium of Byzantine Studies. University of Birmingham, 1975.

BUGÁR M. István: Szakrális képzőművészet a keresztény ókorban. Paulus Hungarus. Kairosz Kiadó 2004.

BUNN, Robert: Infinite Sets and Numbers. University of British Columbia, 1974.

BUNNIN, Nicholas AND JIYUAN, Yu: The Blackwell Dictionary of Western Philosophy. Blackwell Publishing, 2004.

BURGESS, John P.: Mathematics, Models and Modality. Cambridge University Press, 2008.

BYCHKOV, Victor: The Aesthetic Face of Being: Art in the Theology of Pavel Florensky. St. Vladimir's Seminary Press, 1993.

CANTOR, Georg: Gesammelte Abhandlugen: Mathematischen und Philosophischen Inhalts. Ed. Ernst Zermelo, 1932; rpt., Hildesheim:Olms, 1962.

CANTOR, Georg: Contributions to the Founding of the Theory of Transfinite Numbers. Dover Publications, 1915. (Eredetileg: Beiträge zur Begründung der transfiniten Mengenlehre; in. *Mathematische Annalen*, 1895, 1987.)

- CARNAP, Rudolf: 'Empiricism, Semantics and Ontology' (1950), in *Meaning and Necessity*, Chicago, IL: University of Chicago Press; 2nd ed., 1956.
- CARNAP, Rudolf: *Meaning and Necessity. A Study in Semantics and Modal Logic. Second Edition.* The University of Chicago Press, [1956], 1967.
- CHAGROV, Alexander – ZAKHARYASCHEV, Michael: *Modal Logic.* Clarendon - Oxford University Press, 1997.
- COBLEY, Paul (ed.): *The Routledge Companion to Semiotics.* Routledge, 2010.
- CSÁSZÁR Ákos: *Bevezetés az általános topológiába. Akadémiai Kiadó, 1970.*
- DALEY, Robert: *Introduction to Theory of Computation.* University of Pittsburgh, Pittsburgh, PA 15260.
- DAUBER, Joseph Warren: *Georg Cantor. His Mathematics and Philosophy of the Infinite.* Princeton University Press, 1979, 1990.
- DAVIES, A. – ELDER, C. (eds): *The Handbook of Applied Linguistics.* Blackwell Publishing, 2004.
- DIESTEL, Reinhard: *Graph Theory. Springer-Verlag Heidelberg, N.Y. 2005.*
- DONNEGAN, James: *A New Greek and English Lexicon.* Boston: Hilliard, Gray and Co., New York: G. and C. Carvill and Co., 1838.
- DRAGAS, G.D.: *Ecclesiasticus II: Orthodox Icons, Saints, Feasts And Prayer.* Orthodox Research Institute, 2005.
- DRETSKE, Fred: *Seeing and Knowing.* The University of Chicago Press, 1969.
- DUMMETT, M.: *Elements of Intuitionism,* Oxford: Clarendon Press, 1977.
- DUMMETT, M.: *A metafizika logikai alapjai.* Osiris Kiadó, 2001. (*The Logical Basis of Metaphysics.* Harvard University Press, 1991.)
- DURAND, Gilbert: *A vallásos ember és szimbólumai.* In.: RIES 2003.
- EVANS, R.: *The Return of the Visual,* in JOHNSON, L. and LOOMES, M. (eds.): *The Mathematical Revolution Inspired by Computing,* Oxford University Press, pp. 33– 46., 1991.
- EVDOKIMOV, Michael: *Light from the East: icons in liturgy and prayer.* Paulist Press, 2004.
- EVDOKIMOV, Paul: *The Struggle with God.* Paulist Press, 1966.

FEIBLEMAN, James K.: An Introduction to the Philosophy of Charles S. Peirce. The MIT Press, 1970.

FLORENSKY, Pavel: Beyond Vision. Essays on the Perception of Art. Reaktion Books, 2002.

FLORENSKY, Pavel: The Pillar and Ground of Truth: *an Essay on Orthodox Theodicy in Twelve Letters*. Princeton University Press, 2004. (*Sztołp i utverzsgyenyije isztyini*. M., 1914.)

FLORENSKIJ, Pavel: An den Wasserscheiden des Denkens. Ein Lesebuch [At the Watersheds of Thought. A reader], eds: Sieglinde and Fritz Mierau. Berlin 1994 [2nd edition].

FLORENSZKIJ, Pavel: Az ikonosztáz. Typotex, 2005. (ИКОНОСТАС. Искусство, Москва, 1994.).

FLOROVSKY, George: Christianity and Culture. Collected Works Vol II. Nordland Publishing Co, 1974.

FLOROVSKY, George: Holy Icons. *Creation and Redemption*. Collected Works Vol III. Nordland Publishing Co, 1976.

FOMENKO, A.: Visual Geometry and Topology, Springer Verlag, Berlin, 1994.

FREGE, Gottlob: Begriffsschrift: eine der arithmetischen nachgebildete Formelsprache des reinen Denkens. Halle, 1879.

FREGE, Gottlob: Über Sinn und Bedeutung. Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik, NF 100, S. 25-50, 1892.

FREGE, Gottlob: Logika, szemantika, matematika. Válogatott tanulmányok. Gondolat Kiadó, 1980.

FREGE, Gottlob: Logikai vizsgálódások. Osiris Kiadó, 2000.

FREGE, G.: 'On the Foundations of Geometry' (1903,1906), in B. McGUINNESS (ed.) Collected Papers on Mathematical Logic and Philosophy, Oxford: Blackwell, 1983.

FINE, Kit: Modality and Tense. Oxford University Press, 2005.

G.A.E.L. : A Greek and English Lexicon, Second Edition. Boston: Hillard, Gray, Little and Wilkins, 1829.

GIAQUINTO, M.: Visualizing as a Means of Geometrical Discovery, *Mind and Language* 7 : 382–401., 1992.

GIAQUINTO, M.: Epistemology of Visual Thinking in Elementary Real Analysis, *British Journal for Philosophy of Science* 45 :789–813., 1994.

GLASGOW, J., NARAYANAN, N. H. and CHANDRASEKARAN, B. (eds.): Diagrammatic Reasoning. Cognitive and Computational Perspectives, AAAI Press/The MIT Press, 1995.

GLOCK, Hans-Johann: What is Analytic Philosophy? Cambridge University press, 2008.

GOLDFARB, Warren: "Logic in the twenties: the nature of the quantifier." In *Journal of Symbolic Logic* 44(3), 351–368., 1979.

GOMBRICH, E. H.: Meditations on a Hobby Horse, or the roots of Artistic Form, in.: WHITE, L.L. (ed.): Aspects of form. Indiana University Press, 1951. Magyarul: Elmélkedés egy vesszőparipáról, avagy a művészi forma gyökerei, in HORÁNYI 2003, 23-37.

GOMBRICH, E. H.: Művészet és illúzió. A képi ábrázolás pszichológiája. Gondolat, 1972. (*Art and illusion: A Study in the Psychology of Pictorial Representation*. Phaidon, 1960.)

GOODMAN, Nelson: Languages of Art. The Bobbs-Merrill Co. Inc., 1968; Hackett Publishing Company, INC. 1984.

GREIMAS, Algirdas Julien: On Meaning. Selected Writings in Semiotic Theory. Frances Pinter Publishers, London, 1987. (Du sens. Essais sémiotiques. Éditions du Seuil, 1970.)

GROSS, Jonathan L.; YELLEN, Jay: Handbook of Graph Theory. *CRC Press, 2003*.

GROSS, Jonathan L.; YELLEN, Jay : Graph Theory and its Applications. *CRC Press, 1999*.

GROVES, John: A Greek and English Dictionary. Boston, Wilkins and Carter, 1842.

G.V.: English-Greek & Greek-English electronic TRANSLATION dictionary. Golden Version, 2006.

GYÖRKÖSSY Alajos – KAPITÁNYFY István – TEGYEY Imre: Ógörög – Magyar Nagyszótár. Akadémiai Kiadó, 1990.

HARTSFIELD, Nora.; RINGEL, Gerhard: Pearls in Graph Theory: A Comprehensive Introduction. *Courier Dover Publications, 2003*.

HEIDEGGER, Martin: Sein und Zeit. Niemeyer, Halle, 1927. Magyarul: *Lét és idő*, Gondolat, 1989., Osiris, 2004.

HILBERT, David: Grundlagen der Geometrie. Unpublished lectures, Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek, Cod. Ms. Hilbert, 594., 1894.

HILBERT, David: Grundlagen der Geometrie, 1st ed, Teubner, 1899.

HILBERT, David: Grundlagen der Geometrie. Unpublished lectures, Mathematisches Institut, Göttingen, 1902.

HINTIKKA, Jaakko: The Intentions of Intentionality and other New Models for Modalities. D. Reidel Publishing Company, 1975.

HINTIKKA, Jaakko: The Place of C. S. Peirce in the history of logical theory, in: The Rule of Reason, Brunning and Forster, eds. Toronto: University of Toronto Press, 1997.

HJELMSLEV, Louis: Prologomena to a Theory of Language. Waverly Press Inc., 1953.

HORÁNYI Özséb (szerk.): A sokarcú kép. Typotex, 2003.

HORÁNYI Özséb (szerk.): A kommunikáció mint participáció. AKTI – Typotex 2007.

HORÁNYI Özséb: Arról, ami szignifikatív és arról, ami kommunikatív; valamint arról, ami problematikus (szinopszis, 7.3 változat). *Polihistoria. Köszöntők és tanulmányok Buda Béla 70. születésnapja alkalmából.* (szerk. Bagdy Emőke - Demetrovics Zsolt - Pilling János), Budapest, Akadémiai Kiadó, 2009.

HORÁNYI Özséb – SZÉPE György (szerk.): A jel tudománya. Szemiotika. General Press, 2005.

HUSSERL, Edmund: Logische Untersuchungen. Niemeyer, Halle, 1900, 1901.

JACQUETTE, Dale (ed.): A Companion to Philosophical Logic. Blackwell, 2002.

JONES, Lindsay (ed.): Encyclopedia of Religion. Second Edition. Thomson Gale, 2005.

KALLISTOS, Bishop of Diokleia: The unity of the human person: The body-soul relationship in Orthodox Theology. From: Πρακτικά του Συνεδρίου «Επιστήμες, Τεχνολογίες αιχμής και Ορθοδοξία». Εκδ. Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 2002.

KANT, Immanuel: *Kritik der reinen Vernunft*, Riga, 1781; Critique of Pure Reason. Cambridge University Press, 1998. Magyarul: *A tiszta ész kritikája*. Franklin 1891, 1913; Akadémiai Kiadó, 1981; Ictus, 1996; Atlantisz, 2004.

KAUFMANN, G.: Visual Imagery and its Relation to Problem Solving, Universitetsforlaget, Bergen, 1979.

KIEFER Ferenc: Jelentélmélet. Corvina Kiadó, 2007.

KJØRUP, SØREN: George Inness and the Battle at Hastings, or doing things with Pictures. In: The Monist, 1974. Vol. 58, No.2. Magyarul: George Innes és a Hastingsi csata, avagy hogyan tegyük képpel, in HORÁNYI 2003, 323-342.

KJØRUP, SØREN: Pictorial Speech Acts. *Erkenntnis* 12 55-71.,1978. Magyarul: Képi beszédaktusok, in HORÁNYI 2003, 343-368.

KNEALE, W. – KNEALE, M.: A logika fejlődése. Gondolat Kiadó, 1987. (*The Development of Logic*. Clarendon Press, 1962.)

KRIPKE, Saul: Identity and necessity. In M.K. Munitz (ed.), *Identity and individuation*. New York: New York University Press, 135–64., 1971.

KRIPKE, Saul: Naming and necessity. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1980. Magyarul: *Megnevezés és szükségszerűség*. Akadémiai Kiadó, 2007.

KRIPKE, Saul: A problem in the theory of reference: The linguistic division of labor and the social character of naming. In *Philosophy and culture: Proceedings of the 17th World Congress of Philosophy*. Montreal: Éditions du Beffroi, 1986.

KRIPKE, Saul: *Megnevezés és szükségszerűség*. Akadémiai Kiadó, 2007.

LAMPE, G.W.H. (ed.): *A Patristic Greek Lexicon*. Oxford, Clarendon Press, 1961.

LARKIN, J. and SIMON, H.: Why a Diagram is (sometimes) Worth Ten Thousand Words , *Cognitive Science* **11**: 65–99.,1987.

LEMON, O. and PRATT, I.: Spatial logic and the complexity of diagrammatic reasoning, *Graphics and Vision* **6** :89–108., 1997.

LEPAHIN, Valerij: Az óorosz kultúra ikonarcúsága. JATE Szláv Filológiai Tanszék kiadványa, Szeged, 1992.

LEWIS, C. I.: *A Survey of Symbolic Logic*. University of California Press, 1918.

LEWIS, David: *In Convention. A Philosophical Study*. Harvard University Press, 1969.

LEWIS, David: 'How to Define Theoretical Terms', *Journal of Philosophy* LVII (July): 427-66.,1970.

LIDDELL, H.G. – SCOTT, R.: GREEK-ENGLISH LEXICON. 7th Edition, N.Y. Harper and Brothers, 1885.

LIDDELL, H.G. – SCOTT, R.: GREEK-ENGLISH LEXICON. Revised and augmented throughout by Sir Henry Stuart Jones, with the assistance of Roderick McKenzie and with the cooperation of many scholars. With a revised supplement, *Clarendon Press, Oxford*, 1996.

LOSSKY, Vladimir: *The Mystical Theology of the Eastern Church*, James Clarke and Co., Cambridge 2005.

LOSSKY, Vladimir: In the Image and Likeness of God. St Vladimir's Seminary Press, 1985.

LOSSKY, Vladimir – Ouspensky, L.A.: The Meaning of Icons. St Vladimir's Seminary Press, 1982.

L.T.: Lexicon Thucydidaëum: A Dictionary in Greek and English of the Words, Phrases, and Principal Idioms, contained in the History of the Peloponnesian War of Thucydides. Deighton and Sons, Cambridge, 1824.

MAITRE, D.: Literature and Possible Worlds. London: Middlesex Polytechnic Press, 1983

MANCOSU, Paulo – JORGENSEN, K.F. – PEDERSEN, S.A. (eds.): Visualization, Explanation and Reasoning Styles in Mathematics. Springer, 2005.

MANCOSU, Paulo: Visualization in Logic and Mathematics, in. MANCOSU 2005.

MANDELBROT, B.B.: The Fractal Geometry of Nature. W. H. Freeman and Company, 1977.

MARTINEZ-BONATI, F.: Fictive Discourse and the Structures of Literature. Ithaca, NY, and London, UK: Cornell University Press, 1981.

McGUCKIN, John Anthony: The Orthodox Church. An Introduction to its History, Doctrine, and Spiritual Culture. Blackwell, 2008.

MEY, Jacob L.(ed.): Concise Encyclopedia of Pragmatics. Second Edition. Elsevier, 2009.

MEYENDORFF, John: A bizánci teológia. Bizantinológiai Intézeti Alapítvány, 2006.

MEYENDORFF, John.: Krisztus az ortodox teológiában. Ogitiria – Osiris, 2003.

MOHAY András: Újgörög – Magyar Kéziszótár. Akadémiai Kiadó, 1994.

MOORE, A.W.: The Infinite. Routledge, 1990, 2001.

MORRIS, Charles W.: Foundations of the Theory of Signs (1938), in.: NEURATH, O. – CARNAP, R. – MORRIS, W. (eds): International Encyclopedia of Unified Science. Vol. I. The University of Chicago Press, 1955. Magyarul: A jelelmélet megalapozása (részletek) in HORÁNYI-SZÉPE 2005 40-71.

MÖLLER et.al. (eds.): Mathematical Foundations of Scientific Visualization, Computer Graphics, and Massive Data Exploration. Springer-Verlag , 2009.

MUNITZ, M. – UNGER, P. (ed): Semantics and Philosophy. New York University Press, 1974.

- NACSINÁK Gergely András: A szem böjtje. Paulus Hungarus – Kairosz Kiadó, 2003.
- NEEDHAM, T. : Visual Complex Analysis, Clarendon Press, Oxford., 1997.
- NELSEN, R. B.: Proofs Without Words, The Mathematical Association of America, 1993.
- NELSEN, R. B.: Proofs Without Words II.,The Mathematical Association of America, 2000.
- NEURATH, O. – CARNAP, R. – MORRIS, W. (eds): International Encyclopedia of Unified Science. The University of Chicago Press,1938, (1955).
- NISSIOTIS, Nikos A.: Secular and Christian Images of Human Person. *Theologia* 33, Athens 1962, p. 947- 989; *Theologia* 34, Athens 1963, p. 90-122.
- OUSPENSKY, Leonid – LOSSKY, Vladimir: The Meaning of Icons. St Vladimir's Seminary Press, 1999.
- PALAIS, R.: The Visualization of Mathematics: Towards a Mathematical Exploratorium, *Notices of the AMS* 46: 647–658., 1999.
- PARKHURST, John: A Greek and English Lexicon to the New Testament. Davidon – Whitefriars, London, 1809.
- PEIRCE, C.S.
- A Peirce – szövegekhez tartozó mutatók és jelölésének feloldása:

<CP kötettség:paragrafus> *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*, 8 volumes, vols. 1-6, eds. Charles Hartshorne and Paul Weiss, vols. 7-8, ed. Arthur W. Burks. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1931-1958

<EP kötettség: oldalszám> *The Essential Peirce. Selected Philosophical Writings*. Vol. 1 (1867-1893), edited by Nathan Houser & Christian Kloesel, 1992, vol. 2 (1893-1913), edited by the Peirce Edition Project, 1998. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.

<W kötettség: oldalszám>*The Writings of Charles S. Peirce*. 6 vols. to date. Vol. 1, edited by Max Fisch et al., vol. 2, edited by Edward C. Moore et al., vols. 3-5, edited by Christian Kloesel et al., vol. 6, edited by the Peirce Edition Project. Bloomington: Indiana University Press, 1980-2000.

<NEM kötettség: oldalszám>*The New Elements of Mathematics*, by Charles S. Peirce. Four volumes in five books. Edited by Carolyn Eisele (1976). The Hague: Mouton Publishers.

PELIKAN, Jaroslav: *The Christian Tradition. The History of the Development of Doctrine. Vol II. The Spirit of Eastern Christendom.* The University of Chicago Press, 1974.

PG

J.-P. Migne: *Patrologiae Cursus Completus, Series Graecae Prior:*

PG 32: S. Basilius Caesariensis Episcopus, 1857.

PG 94: S. Joannes Damascenus, 1864.

PG 98: S. Gregorius Agrientinus, SS. Germanus et Tarasius CP., Cosmas Hierosolymitanus, Pantaleon diaconus CP., etc., 1865.

PG 99: S. Theodorus Studita, 1860.

PG 100: S. Nicephorus CP., S. Methodius CP., S. Gregorius Decapolita, Christophorus Alexandrinus, Georgius Nicomediensis. ALII., 1863.

POINCARÉ, H.: *Science and Hypothesis*, London: Walter Scott Publishing, 1905.

PRIEST, Graham: *An Introduction to Non-Classical Logic. From If to Is.* 2th Ed., Cambridge University Press, 2008.

PRIOR, A.N.: '*The Runabout Inference-Ticket*', *Analysis* 21, 38-9., 1960.

PUTNAM, Hilary: *Representation and Reality.* 7th. Edition, The MIT Press, 2001.

PUTNAM, Hilary: *Reason, Truth and History.* Cambridge University Press, 1981.

PUTNAM, Hilary: 'Is water necessarily H₂O?', in.: Putnam, H.: *Realism with a Human Face.* Edited by James Conant. Harvard University Press, 1992.

QUENOT, Michel.: *The Icon: Window on the Kingdom.* St Vladimir's Seminary Press, 1991.

QUINE, Willard Van Orman: *Word and Object.* The MIT Press, 1960.

QUINE, Willard Van Orman: '*Truth by Convention*' (1935), in *The Ways of Paradox*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1976.

QUINE, Willard Van Orman: '*Two Dogmas of Empiricism*' (1951), in *From a Logical Point of View*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1953.

QUINE, Willard Van Orman: '*Carnap and Logical Truth*' (1954), in *The Ways of Paradox*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1976.

RAMÍREZ Jorge L.; REED Bruce A. : *Perfect Graphs.* John Wiley and Sons, 2001.

READ, Stephen: Bevezetés a logika filozófiájába. Kossuth Kiadó, 2001. (*Thinking about Logic: an introduction to the philosophy of logic*. Oxford University Press, 1995.)

REDDING, Paul: Analytic Philosophy and the Return of Hegelian Thought. Cambridge University Press, 2007.

REICHENBACH, H.: The Philosophy of Space and Time, New York: Dover, 1968.

RESTALL, Greg: Logic. An Introduction. Routledge, 2006.

RIES, Julien (szerk.): A szent antropológiája. A homo religiosus eredete és problémája. Tipotex, 2003. (*Le Origini e il Problema Dell'Homo Religiosus*. Trattato di Antropologia del Sacro Vol.1. Editoriale Jaca Book SpA, Milan, 1989.)

ROBERTS, Don D.: The Existential Graphs of Charles S. Peirce. *Walter de Gruyter*, 1973.

ROBINSON, Edward: A Greek and English Lexicon of the New Testament. Crocker and Brewster, Boston, 1836.

RUDNER – SCHEFFLER (eds.): Logic & Art. Essays in honor of Nelson Goodman. The Bobbs-Merrill Company Inc., 1972.

RUZSA Imre- MÁTÉ András: Bevezetés a modern logikába. Osiris Kiadó, 1997.

RUZSA Imre: Klasszikus, modális és intenzionális logika. Akadémiai Kiadó, 1984.

RYLE, Gilbert: The Concept of Mind. Hutchinson, 1949. Magyarul: *A szellem fogalma*. Gondolat, 1974.

SAUSSURE, Ferdinand de: Cours de linguistique générale (1916). 4.éd.: Éditions Payot & Rivages, 1995.

SCHIER, Flint: Deeper into pictures. An essay on pictorial representation. Cambridge University Press (1986), 2009.

SNHREINER, Peter: Bizánc. Bizantinológiai Intézeti Alapítvány, 2002.

SCHÖNBORN, C.P.: Krisztus ikonja. Holnap, 1997.

SKLIRIS, Stamatios: The Person of Christ and the Style of Icons. From: *A Mystery Great and Wondrous, Athens, Byzantine and Christian Museum*. Exhibition of Icons and Ecclesiastical Treasures 28 May - 31 July 2001.

SOLTÉSZ Ferenc – SZINYEI Ferenc (szerk.): Ógörög – Magyar Szótár. Második ujonnan átdolgozott és bővített kiadás. Sárospatak, 1875. Könyvértékesítő Vállalat, Budapest, 1984.

SOWA, John: *Conceptual Structure: Information Processing in Mind and Machine*. Reading, MA: Addison-Wesley, 1984.

SPENCER-BROWN, G.: *Laws of Form*. The Julian Press, N.Y., 1972.

STALNAKER, R.: *Pragmatic Presuppositions* in MUNITZ, M. – UNGER, P. (ed): *Semantics and Philosophy*. New York University Press, 1974.

SPERANZA, Francesco: *Relációk és struktúrák*. Tankönyvkiadó, 1980.

STENNING, K.: *Distinctions with differences: comparing criteria for distinguishing diagrammatic from sentential systems*, in ANDERSON, M., CHENG, P. and HAARSLEV, V. (eds.): *Theory and Applications of Diagrams*, Springer, pp. 132–148., 2000.

STRAWSON, P.F.: *Analysis and Metaphysics*. Oxford University Press, 1992.

STRAWSON, P.: *Referring*, *Mind* 59, 320-44., 1950.

STRAWSON, P.: *Identifying reference and truth values*, *Theoria* 30., 1964.

SUN-JOO Shin: *The iconic logic of Peirce's graphs*. The MIT Press, 2002.

SUN-JOO Shin: *The Logical Status of Diagrams*, Cambridge University Press, 1994, 2006.

TAFT, Robert T. – SCHULZ, Hans-Joachim: *A bizánci liturgia*. Bizantinológiai Intézeti Alapítvány, 2005.

TELEMAN, U.: 'The world of words – and pictures.' In: ALLEEN, S. (ed.): *Possible Worlds in Humanities, Arts and Sciences: Proceedings of Nobel Symposium 65*. New York and Berlin: de Gruyter. 199–208, 1989.

TREGUBOV, Andrew: *The light of Christ: iconography of Gregory Kroug*. St Vladimir's Seminary Press, 1990.

USZPENSZKIJ, L.A.: *Az ikon teológiája*. Kairosz – Paulusz Hungarus, 2003.

USPENSKY, Boris: *The Semiotics of the Russian Icon*. The Peter deRidder Press, 1976.

VANDERVEKEN, Daniel (ed.): *Logic, Thought and Action*. Springer, 2005.

VAN HEIJENOORT, Jean: *Logic as calculus and logic as language*. In: *Synthese* 17, 324–330, 1967.

WALLON, Henri: *De l'acte à la pensée*. Ernest Flammarion, Paris, 1942.

WALLON, Kendall L.: *Are representations symbols?* *The Monist*, 1974. Vol. 58, No.2.

WARE, Kallistos: *The Orthodox Way*. St Vladimir's Seminary Press, 1979.

WARTOFSKY, Marx W.: Pictures, Representation, and the Understanding. In.: RUDNER – SCHEFFLER (eds.): *Logic & Art. Essays in honor of Nelson Goodman*. The Bobbs-Merrill Company Inc., 1972. Magyarul: Kép, reprezentáció és megértés in HORÁNYI 2003, 227-240.

WILLIAMS WHITE, John – MORGAN, Morris H.: *An Illustrated Dictionary to Xenophon's Anabasis with groups of words etymologically related*. Boston, Ginn and Co., 1896.

WITTGENSTEIN, Ludwig: *Logisch-Philosophische Abhandlung. Annalen der Naturphilosophie, 1921. Band 14, 1921, S. 185–262*. Magyarul: Wittgenstein: Logikai-filozófiai értekezés; (ford:Neumer Katalin). Atlantisz, 2004.

WOLLHEIM, Richard: *Art and its Objects*. Penguin Books, 1970.

WOLTERSTOFF, N.: *Works and Worlds of Art*. Oxford: Clarendon Press, 1980.

WÖLFFLIN, Heinrich: *Principles of Art History*. Dover Publications, New York 1932.

ZIFF, Paul: *Semantic Analysis*. Cornell University Press, Ithaca, New York, 1960.